KRİTOVULOS

KRİTOVULOS TARİHİ
(1451-1467)

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN: ARİ ÇOKONA

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

IV. BASIM

Genel Yayın: 4077

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

KRİTOVULOS
İMROZLU KRİTOVULOS'UN TARİHİ
1451-1467

ÖZGÜN ADI
ΙΣΤΟΡΙΑ

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN
ARİ ÇOKONA

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2015
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
KORAY KARASULU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM, HEYAMOLA YAYINLARI, MAYIS 2012, İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
I. BASIM, OCAK 2018, İSTANBUL
IV. BASIM, EYLÜL 2020, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-329-7 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 45162

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

KRİTOVULOS

İMROZLU KRİTOVULOS'UN TARİHİ 1451-1467

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ARİ ÇOKONA

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Önsöz vii
İthaf Mektubu 1
Birinci Kitap 7
İkinci Kitap 107
Üçüncü Kitap 141
Dördüncü Kitap 181
Beşinci Kitap 215
Dizin 245

Önsöz

Tarihçi Kritovulos XV. yüzyıl başlarında İmroz Adası'nda doğdu. Asıl adı Mihail Kritopulos'tu. Soylu bir Bizans ailesi olan Kritopuloslar, XIII. yüzyıl sonlarından itibaren kayıtlara geçer. Antik Yunan dili ve edebiyatına hayranlık duyan yazar, belirgin biçimde Ortaçağ'ı çağrıştıran soyadını Attika lehçesine yakınlaştırmak için Kritovulos şekline getirir ve Hristiyan geleneğinden gelen Mihail adını kullanmaz.[1] Sokrates'in öğrencilerinden birinin adı da Kritovulos'tu; Platon *Sokrates'in Savunması* eserinde ona göndermede bulunur.[2] Böyle isim değişikliklerine dönemin Antik Yunan geleneğine saygı duyan başka Bizanslı aydınlarında da rastlanır. Çağdaşları filozof Georgios Gemistos ve tarihçi Nikolaos Khalkokondyles de aynı şekilde adlarını Plethon ve Laonikos olarak değiştirmişlerdi.

Antik epigramlar toplayıp kaydetmek üzere Anadolu ve Ege adalarına seyahate çıkan Anconalı aydın tüccar Ciriaco de Pizzicolli, 28 Eylül 1444'te günlüğüne onunla karşılaştığı-

1 Nik. P. Andriotis, *Kritovulos o İmvrios kai to İstoriko tou Ergo*, (İmrozlu Kritovulos ve Yazdığı Tarihi Eser), Ellinika II, 1929, s. 168-169.

2 Platon, Kriton, Kritovulos ve Apollodoros hocalarının yargılanması esnasında ona bir para cezası ödemeyi kabul etmesi için yalvarırlar ve bu cezayı onun adına kendilerinin ödeyeceklerini söylerler. bkz. John Burnet (ed.), Platon: *Sokrates'in Savunması*, 1903, 38 b.

nı kaydeder.[3] İmroz'un doğu sahilinde karaya çıkan gezgin, doctus (aydın) ve nobilis (asil) sıfatlarıyla nitelediği "Hermodoros" Mihail Kritovulos adında bir yol arkadaşıyla at sırtında adanın batı kesiminde bulunan merkezî yerleşime seyahatini anlatır. Hermodoros tanımı burada bir özel isim değildir, "Tanrı Hermes'in armağanı", yani talihli bir tesadüf anlamına gelir. Nitekim ertesi gün, daha sonra I. Gennadios adıyla patriklik makamına getirilecek olan yakın dostu Georgios Scholarios'a yazdığı mektupta bu tanıma yer vermez.

"İmrozlu keşiş Mihail Kritovulos"a atfedilen ve dinî konulara değinen dört eser vardır. Bunlar günümüze 10 nüshası ulaşan Ευχή εις τον Κύριον ημών Ιησούν Χριστόν (Efendimiz İesus Hristos'a bir Dua), Saint Augustine için yazılmış 12 satırlık 18 dizeden oluşan ve günümüze 16 nüshası ulaşan bir şiir, Madrid'in Escorial Kütüphanesi'nde bulunan ve Hz İsa'nın çilelerine değinen Περί των παθών (Çilelere Dair) şiiri ile aynı kütüphanede bulunan Περί του πάθους του Χριστού (Hz İsa'nın Çilelerine Dair) duasıdır.[4] Bu eserleri dil ve üslup açısından inceleyen Andriotis, başka araştırmacıların tanıklığına da başvurarak tarihçi Kritovulos'un elinden çıktıklarını saptar ve başka bir kanıt bulunmamasına karşın, Kritovulos'un hiç olmazsa hayatının son yıllarını Athos'ta [Aynaroz] keşiş olarak geçirdiğini iddia eder. Eserinin V. kitabında, başta İstanbul olmak üzere Trakya ile Makedonya'ya büyük zarar veren 1467 tarihli veba salgınının ayrıntılı tasviri ve kullandığı tıbbi terminoloji Kritovulos'un hekim olabileceğini düşündürür, bazı araştırmacılar da yazarın II. Mehmed'in kaleminde çalışmış olduğunu iddia ederler. Ancak bu varsayımlar mantıkdışı olmamakla birlikte başka kanıtlarla desteklenmezler.

---

3 Diether Roderich Reinsch, *Kritobulos of Imbros* – Learned Historian, Ottoman Raya and Byzantine Patriot, Recuil des Travaux de l' études Byzantines XI, 2003, s. 299.

4 Andriotis, *Kritovulos o İmvrios*, s. 169.

Kendisi hakkında yazdıklarından hareketle, Kritovulos'un toprak sahibi asil bir aileye mensup olduğu ve 1400-1410 yılları arasında doğduğu söylenebilir. Atıfta bulunduğu kaynaklar ve antik Yunan dilini yetkinlikle kullanması İstanbul'da iyi bir eğitim aldığını kanıtlar. Siyasi görevler üstlendiği dönemde, Sultan II. Mehmed ve son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos'un kardeşi Mora Despotu Dimitrios Palaiologos gibi önemli şahsiyetlere kolayca ulaşabilmesi, fetih öncesi yıllarda hem Osmanlı hem de Bizanslı üst düzey yöneticilerle yakın ilişkiler içinde bulunmuş olabileceğini düşündürür. Mektuplaşmaları, kitabında yazdıkları ve başka yazarların ona atıflarından Georgios Scholarios, İoannis ve Markos Eugenikos, Georgios Amirutzis ve Theodoros Agalianos gibi dönemin aydınlarıyla karşılıklı saygıya dayanan yakın dostluklar kurduğu anlaşılır.

Kritovulos'un tarih sahnesine çıkması İstanbul'un fethinden hemen sonradır. Kuzeydoğu Ege adaları İmroz, Limni ve Taşoz'un ileri gelen ailelerinin, olası bir Osmanlı taarruzundan çekinerek adalarını terk etmeye hazırlanmaları üzerine, Gelibolu'da bulunan Kaptan-ı Derya Hamza Paşa'ya ve Sultan II. Mehmed'e elçiler gönderir. Limni ile Taşoz'un Osmanlı'ya vergiye tabi Midilli'nin yöneticisi Cenovalı Gattilusi ailesine, İmroz'un da aynı ailenin Enez'i yöneten koluna tımar olarak verilmesine aracılık eder. Bu adaların yarı özerk durumunun 1456-1457'de lağvedilmesi üzerine İmroz'un yöneticiliğine getirilir. Limni, Taşoz ve Semadirek'in Papa'nın donanması tarafından işgal edildiği 1457 yazında diplomatik manevralarla istilacıları memleketinden uzak tutar. Hatta 1458-1459'da Limni'nin İtalyanlardan geri alınmasını ve iki adanın sultanın vassalı Mora Despotu Dimitrios'a tımar olarak verilmesini sağlar. Bu kez de Dimitrios adına İmroz'un yöneticiliğini sürdürür. 1466'da adanın Venediklilerin eline geçmesi üzerine İstanbul'a gelir. 1467'deki büyük veba salgınını burada yaşar ve 1468 sonbaharında, Georgios

Amirutzis'in ona hitaben yazdığı bir mektuptan sonra[5] Kritovulos hakkında hiçbir kayıt bulunmaz.

Kritovulos'un "Tarih"i, eşit uzunlukta olmayan beş kitapta, 1451-1467 yılları arasında gerçekleşen olayları anlatır. Tanığı olduğu dönemin tarihî önemini kavrayan yazar, Bizans İmparatorluğu'nun tarihten silinmesiyle yerine Osmanlıların geçişini, bu değişimin baş aktörü olarak gördüğü Fatih Sultan Mehmed'in saltanatı çerçevesinde vermeye çalışır. Eserinin sunuş yazısında genç sultanın methiyesini dizdikten sonra, fetih ve başarılarının "en büyük saygınlığa sahip olan Hellen diliyle yazılmış bir eser" ile gelecek nesillere aktarılması gerektiğine işaret eder. Arapça ya da Farsça yazılacak bir tarihin çok az insana hitap edeceğinden aynı yaygınlığa ulaşamayacağını iddia eder. Sunuşunda daha sonra genel bir Osmanlı tarihi yazmayı düşündüğünü söyler, ancak bilinmeyen sebeplerle bunu gerçekleştirmez.

Yabancı dillere ilgisi bilinen II. Mehmed'in, Topkapı Müzesi'nde, kendi el yazısıyla Yunan ve Arap alfabesinin harflerini yazdığı bir okul defteri vardır. Çağdaşı Georgios Trapezuntios, 1466'da Papa II. Paul'e yazdığı bir mektupta, "Apertius et latius rem omnem exposui Grece bene intelligit, Latinam minime" cümlesiyle sultanın iyi derecede Yunanca bildiğini belirtir. Julian Raby, Topkapı Sarayı'nda bulunan on altı Yunanca elyazmasından beş ya da altısının doğrudan II. Mehmed'le ilgili olduğunu kaydeder. Bunlardan, Büyük İskender'in biyografisi olan GI 16 kodlu Arrianos'un "Anabasis"ini el yazısı uzmanlarına göre Kritovulos kopya etmişti.[6] Bu durumda sultanın kendisine ithaf edilen kitabı bizzat okuyacak kadar Yunanca bildiğini varsayabiliriz.

Eserin yaklaşık üçte birini oluşturan I. kitapta, II. Mehmed'in tahta çıkışı, devletin idari ve mali yapısını dü-

5 Reinsch, *Kritobulos of Imbros*, s. 301.

6 Julian Raby, *Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium*, Dumbarton Oaks Papers 37, 1983, s. 15-34.

zenlemesi, Rumeli Hisarı'nın yapımı, İstanbul'un kuşatılması ve fethi anlatılır (1451-1453). İkinci kitapta Enez ve Sırbistan seferleri ile İtalyanların Limni, Taşoz ve Semadirek adalarını ele geçirmeleri (1453-1457), üçüncü kitapta Mora seferi (1458-1460), dördüncü kitapta Sinop, Trabzon, Midilli Adası ve Bosna'nın fethi (1461-1463), beşinci kitapta Venediklilerle savaş, ikinci Bosna seferi ve Arnavutluk'un fethi anlatılır (1463-1467). Bölüm başlarında, sayfaların kenarlarına kırmızı mürekkeple bölümün özetini içeren kısa notlar eklenmiştir.

Kritovulos "Tarih"ini en geç 1453 yazında yazmaya başladı ve 1466 sonbaharına kadar yazmaya devam ederek kısa bir sunuş yazısıyla sultana takdim etti. Kitabın bu bitmemiş hali 1461 sonbaharına kadar geliyor, yani (I, IV-8) kitaplardan oluşuyordu. Daha sonra düzeltme ve eklemelerde bulunarak, elyazmasının son şeklini ikinci bir sunuş yazısıyla 1467 sonbaharında sultana teslim etti.[7]

Yazar yakından tanıdığı ve bizzat taraf olduğu Kuzeydoğu Ege adalarının fethi tarihinin biricik kaynağıdır. Bizans İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde vassal devletçiklerin kendi aralarındaki çekişmeleri, Osmanlı ile ilişkileri, Venedik-Ceneviz rekabeti gibi konularda başka yerde bulunmayan değerli bilgiler verir. İstanbul'un fethi gibi, tanık olmadığı olaylar hakkında, "denildiğine göre" türünden muğlak ifadeler kullanarak kaynaklarını belirtmez. Ancak hem Bizanslı hem de Osmanlı görgü tanıklarından yararlanarak döneminin en kapsamlı ve nesnel tarihini yazar. Yazdıklarını başka kaynaklarla kontrol etme imkânını bulduğumuzda inandırıcı olduğunu görürüz. Özellikle İstanbul'un fethini çağdaşları içinde en güzel anlatan odur. Rumeli Hisarı'nın yapımı, topların dökülmesi, şehri kuşatan orduda komutan-

7 Diether R. Reinsch, Photini Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou Imvriou Istoria*, (İmrozlu Kritovulos'un Tarihi), Athens: Ekdoseis Kanaki, 2005, s. 13.

ların hangi noktalarda mevzilendiği gibi konularda ayrıntılı bilgiler verir. Edwin Pears İstanbul'un fethini anlatan klasik monografisini yazarken anlatımının eksenine Kritovulos'u yerleştirmişti.[8]

Kritovulos'un üzerinde çok durduğu bir konu da İstanbul'un imar ve iskânıydı. Zaman içinde güçsüzleşen, son kuşatma ve savaşla nüfusunu yitiren, yakılıp yıkılan, yağmalanan şehri imparatorluğunun başkenti yapmak isteyen II. Mehmed, enerjisinin büyük kısmını buraya harcar. Şehrin en güzel noktalarına eski ve yeni sarayı inşa eder, Yedikule'de bir hisar yaptırır, surları onartır, camiler, hanlar, hamamlar yaptırır. Maiyetindeki komutan ve askerlere, konut olarak kullanmaları için şehrin konak ve kiliselerini dağıtır, arsalar ve tarlalar verir. Vezirlerini cami, medrese gibi kamu binaları inşa etmeleri için teşvik eder ve bu alanda en görkemli külliyeyi Mahmut Paşa'ya yaptırır. İnşaatlarda yüksek yevmiyelerle köleleri çalıştırır, para biriktirip özgürlüklerini satın almalarına imkân sağlayarak onları motive eder.

İstanbul nüfusunun istendiği kadar artmaması üzerine sürgün müessesesine başvurur. Ele geçirdiği bölgelerden İstanbul'a zorla nüfus taşır. Genç sultanın bu heyecanını en iyi anlayan Kritovulos'tur ve konuya ilişkin en ayrıntılı bilgileri o verir. Onun sayesinde Mora, Trabzon, Eski ve Yeni Foça, Taşoz, Semadirek, Midilli ve Argos'tan İstanbul'a nüfus getirtildiğini biliyoruz. Mora'nın İleia bölgesinden toplanarak çiftçilik yaptırılmak üzere İstanbul dışındaki taşraya yerleştirilen 4.000 köle hakkında olduğu gibi sürgünlerin sayı ve mesleklerine, Argosluların "Tis Perivleptou" Manastırı etrafına yerleştirilmelerinde olduğu gibi yerleşim yerlerine dair daha ayrıntı bilgiler vermekten de geri kalmaz.

Kritovulos sultanın uzak seferleri hakkında bilgi edinmekte zorlanır ve bunu telafi etmek için sonradan ekleme-

8 E. Pears, *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks*, Londra: 1903.

ler yapar. Sultanın aleyhine bilgiler de içerdiklerinden, bazı araştırmacılar bu eklemelerin bir başkasına ait olduğunu iddia ederler. Örneğin Belgrad kuşatması esnasında (II, XIX-6) Rumeli Beylerbeyi Karaca'nın öldüğü ve sultanın baldırından yaralandığı bilgisi sonradan eklenmiştir. Grecu, "Kritovulos'un II. Mehmed hakkında bu kadar olumsuz şeyler yazabilmesi mümkün değildir," açıklamasıyla bu pasajı kitabın Romence çevirisine dâhil etmez.[9] Ancak Reinsch, araştırmalar sonucunda sonradan yapılan bu tür eklemelerin Kritovulos'a ait olduklarının kanıtlandığını söyler.[10]

Kritovulos "Tarih"ini yazarken Thukydides'in etkisinde kaldı. Eserine "Atinalı Thukydides..." cümlesiyle başlayan üstadına öykünerek "İmroz'un seçkinlerinden adalı Kritovulos..." diye başlar. Antik Yunan kökenli olmayan ay adlarını kullanmaktan kaçınarak, üstadı gibi zamanı kış başları, sonbahar ortaları gibi ifadeler kullanarak mevsimlerle verir. Sadece İstanbul'un fetih tarihini ay ve günle belirtir. Bazı bölümlerde Thukydides'ten aldığı bazı ifadeleri aynen, ya da asıllarını anımsatacak derecede çok az değiştirerek kullanır. Ancak o çağlarda intihal yaygın bir pratikti, kötü bir davranış olarak değerlendirilmiyordu. Kritovulos bu yönteme en az başvuran yazarlardan biri sayılır.[11] Thukydides'in eserinde sıkça nutuk ve konuşmalara yer vermesinden hareketle Kritovulos da aynı yöntemi kullanır. "Epitaphios" adıyla bilinen, Perikles'in Peloponnesos Savaşında ölen ilk Atinalıları anma töreninde yaptığı konuşmanın benzerini fetih öncesinde Fatih'e yaptırır. Yazar, Meriç Nehri'nin tasvirini de Herodotos'tan ödünç alır.[12]

---

9 V. Grecu, *Critobul din Imbros din domnia lui Mahomed al II-lea anii 1451-1467*, Scriptores Byzantini 4, Bükreş: 1963, s. 205.

10 Diether R. Reinsch, Photini Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou Imvriou Istoria*, (İmrozlu Kritovulos'un Tarihi), Athens: Ekdoseis Kanaki, 2005, s. 13.

11 Andriotis, *Kritovulos o İmvrios*, s. 188.

12 Kritovulos (İkinci Kitap XII, 2) ve Herodotos, *Tarih*, IV, 89-90.

Kritovulos, kitabın ithaf mektubunda, "II. Mehmed'in eserlerinin Makedonyalı İskender'in eserlerinden hiç geri kalmadığını" yazar. Bu benzetme ona ait bir yakıştırma değildir, sultan da öyle düşünüyordu. Büyük İskender'i Arap ve Fars edebiyatından ve Osmanlı şair Ahmedi'nin Türkçe yazdığı "İskendername"den tanıyordu. Ayrıca kütüphanesinde Kritovulos'un kopya ettiği Arrianos'un "Anabasis"i de vardı. Reinsch, Kritovulos'un Arrianos'tan yoğun bir şekilde etkilendiğini belirtir.[13]

Kritovulos'u örnek aldığı klasik tarihçilerden en çok farklılaştıran özelliği batıl inançlara düşkünlüğü ve kaderciliğidir. Sultanın doğumuyla tahta çıkışına, İstanbul surlarının aşılmasına ya da veba salgınına hep "birtakım alışılmadık, olağanüstü olaylar" eşlik eder. "Beklenmedik, tuhaf yer sarsıntıları, daha önce görülmemiş şiddetli yıldırımlarla şimşekler, gökyüzünde yanan alevler ve ilahi güçlerin dünya düzeninde büyük ve kökten değişimler olacağını belirtmekte kullandığı birçok işaret" görülür. Yazar yaşanan olumsuzlukları edilgenlikle kabullenir, kaderden kaçınmanın mümkün olmadığına inanır. Bu konuda, çağdaşı Bizanslı yazarların en dindarı olan ve kitabını yazdığı tarihte keşiş olan Georgios Sfrantzes'ten bile daha batıl inançlıdır.[14]

Ağdalı kilise dilinin etkisinde kalan Bizanslı aydınlar, imparatorluğun on yüzyılı aşan tarihi boyunca, bilimsel kavramları ifade edebilecek standart bir yazı dili geliştiremediler. Gündelik konuşma dilinden uzaklaşarak Antik dönem Yunancasına ve özellikle Attika lehçesine yöneldiler. Her yazar örnek aldığı bir klasik esere öykündü, eğitimi ve yeteneği ölçüsünde Attika lehçesinde yazmaya çalıştı. Kritovulos'un eserini edebî açıdan inceleyen araştırmacılar, Bizans döneminde yazılmış eserler arasında klasik Yunan edebiyatıyla kıyaslanabilecek en başarılı örneklerden biri olduğunda birleşirler.[15]

---

13 Reinsch, *Kritobulos of Imbros*, s. 306.

14 Andriotis, *Kritobulos o İmbros*, s. 191.

15 Andriotis, *Kritobulos o İmbros*, s. 197.

Ancak yazar Antik Yunan edebiyatına ve diline hayranlığını dizginleyemediğinden bazen aşırılıklara kaçar. Şehir, bölge ve halkların kendi çağındaki adlarını değil, antik dönemdeki adlarını vermekte ısrar eder. Arnavutlar yerine İllyryalılar, Sırplar yerine Trivalliler der. Ulah niyetine kullanmak istediği "Getler ve İskitler" terimlerindeki gibi kullandığı kelimeyle kastettiği kavram çoğu zaman bire bir örtüşmez. Bazen daha da aşırıya kaçar, antik çağlardaki adlarını bilmediği Mavria adalarının adını Attika lehçesine çevirerek Kyanides Adaları adını türetir. Savaş gemisi yerine triiris, nakliye gemisi yerine olkas terimlerini; sancak beyi, kimi zaman da beylerbeyi yerine satrap unvanını; uzunlukları ölçmek için stadion birimini kullanır. Aynı şekilde hacim belirtmek için medimnos ve hoinikas birimlerini kullanmak isterken miktarları yanlış hesaplar, Atina bandıralı bir gemi olan Paralos'u gemi türü niyetine kullanır. Bazen de "paşa" ve "tüfekçi" gibi Türkçe kelimelerden "πασιάς" [pasias] ve "τουφακοφόρος" [toufakoforos] şeklinde Yunanca kelimeler türetir. Renkli anlatımını bozmamak için çeviride yazarın kelime tercihlerine saygı gösterilip değiştirilmedi. Günümüzdeki karşılıkları ilk kullanıldıklarında köşeli parantez içinde veriliyor, ayrıca dipnotlarda ve kitabın sonundaki fihristte de bulunabilirler.

Kritovulos'un eseri hakkında değerlendirmelerde bulunan tarihçiler, Bizanslı bir yazarın, Bizans'ı tarihten silmiş olan II. Mehmed'in hayatını yazmış olmasını hoş karşılamazlar. Sunuş yazısını dalkavukça, sultanın methiyesini abartılı bulurlar ve Ortaçağ'da hükümdarına hitap eden bir kulun bazı standart tabirler kullanması gerektiğini görmezden gelirler. Konu hakkında ilk yazan araştırmacı olan Ubicini, eserin bilimsel değerlendirmesini yapmak yerine, "... satırları arasında gerçek düşüncesinin araştırılması, belli belirsiz söylenmiş sözlerden aklından geçenin tahmin edilmesi gerektiğine..."[16] hükmederek yazarın kişiliğini yargılar. Çağ-

16 Semavi Eyice, *Kritobulos ve Eseri*, Kubbealtı Akademi Mecmuası 6/3, 1977, s. 20.

daşımız bir tarihçiyi bile, düşüncelerini tahmin etmeye çalışarak yargılamaya kalktığımızda, ona aynen Kritovulos'a yakıştırılan suçlamalarda bulunabilir, emeğini küçümseyebiliriz. Ancak o böyle suçlamaların gelebileceğini düşünerek, gelecekteki okurlarından: "...kendi insanlarımızın mutsuzluğuna merhamet duyacağımıza ve halkımızın yaşadığı talihsizliklere üzüleceğimize, başımıza gelen felaketleri mümkün olduğunca gizlemeyi ve onları hiçbir şekilde göz önüne çıkarmamayı görev edinmemiz gerekirken, onları kaydettiğimiz ve alenen ilan ederek kendimizi küçük düşürdüğümüz için bizi akılsızlık ve ahlaksızlıkla suçlamamalarını..." istirham ediyor. Romalıların Kudüs'ü fethini objektif bir yaklaşımla anlatan Yahudi tarihçi Titus Flavius Josephus'u örnek alarak, o nasıl: "...Romalıların talihleriyle erdemlerini gerçeklere uygun bir şekilde methederken, kendi kavminde görülen kötülükleri lanetliyor ve adaletli davrananları da suçlamalarından ayrı tutuyor..."sa kendisinin de "...hiçbir şeyi gizlemeyeceğini, her şeyde uygun olanı ve gerçeği muhafaza edeceğini" taahhüt ediyor.

Kritovulos'un taahhüdünü yerine getirip getirmediğini, eserini çağdaşı tarihçilerle ve başka kaynaklarla karşılaştırarak değerlendirebiliriz.[17] Ancak "niyetlerine" ve tarafsızlığına yönelik suçlamaların ona biraz haksızlık ettiğini söyleyebiliriz. II. Mehmed'in felsefeye ilgisini ve aydınlara saygılı yaklaşımını överken Notaras'ı öldürtmesini, "...kendisini bu insanları öldürtmeye ikna edenlerin kurnazlıklarıyla kötü niyetleri..." sözleriyle dolaylı da olsa yerer. Genç sultanı başkentinin imar ve iskânına ilişkin çabaları için göklere çıkarırken, daha önce talan edilmesine müsaade ettiği için "...bu yıkım ve talan için birden acıma ve pişmanlık duygularına kapılarak gözleri yaşlarla doldu, derin derin iç geçirerek,

17 İstanbul'un fethine ilişkin tarih, mektup ve yazıları bir araya getiren en kapsamlı eser: Agostino Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, (3 Cilt), (Mahmut Şakiroğlu, ed., çev.), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2006.

üzüntüyle: 'Nasıl bir şehri talan ve yıkıma terk ettik?' dedi," sözleriyle pişman olduğunu belirtir. Ve eserini ithaf ettiği hükümdarı rahatsız edebileceğini hiç umursamadan, "büyük bir serinkanlılık, hayran kalınacak onurlu bir anlatım ve derin bir duygusallıkla... halkının başına gelen telafi edilemez felaketi,"[18] anlatır. Yazar kendi anlayışına göre objektif olmak uğruna bazı risklere girmeyi göze alır. Eserini sinirli mizacıyla tanınan II. Mehmed'e bu haliyle sunarken, beş yüzyıl sonra kitabı Osmanlıcaya çeviren çevirmenin epey otosansür uyguladığını vurgulamamız gerekir.[19]

Kritovulos'un Sultan II. Mehmed'in hayatına dair yazdığı kitabın tek bir nüshası bilinmektedir. Topkapı Sarayı'nda GI 3 koduyla muhafaza edilen, 22x14 cm boyutlarında XII+310 sayfadan oluşan bu elyazması, eserin orijinalidir. Uzun yıllar boyunca dikkatlerden kaçan kitabı ilk olarak 19 Eylül 1859'da Alman edebiyatçı ve teolog Constantin Tischendorf fark etti. Keşfini Rus elçisi Prens Aleksandr Lobanov'la paylaştı, o da nüfuzunu kullanarak kitaba eşlik eden ithaf yazısının kendisine bağışlanmasını sağladı ve Tischendorf'a verdi. Alman araştırmacı, 1860'ta yayımlanan ve elyazmasını tanıtan bir makalesinde bu ithaf yazısını yayımladı,[20] ancak daha sonra aslını kaybetti.[21] Bu ithaf mektubu, Kritovulos'un kitabın son şeklini II. Mehmed'e teslim ederken yazdığı ikinci mektup olup elyazmasıyla birlikte ciltlenen birincisinden biraz daha uzundur. Kitabın ileride bahsedeceğimiz baskılarından Müller ve Reinsch baskıları ikinci ithaf mektubunu içerirken, Dethier baskısı birinci

18 Andriotis, *Kritovulos o İmvrios*, s. 198.

19 Pavlos Karolidis (çev.), *Kritovulos: Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, Târîh-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 8. sayı ilâvesi, İstanbul 1912 (Hicri 1328).

20 C. Tischendorf, *Notitia editionis codicis Bibliorum Sinaitici*, Lips.: 1861 p. 123.

21 C. Müller, *Historia*, Fragmenta Historicorum Graecorum V, Paris: 1870, s. 52.

mektubu içerir. Ancak Müller baskısında geniş bir dipnotla iki mektup arasındaki farklar ayrıca belirtilir.[22]

Değerli elyazmasının ortaya çıkmasıyla birçok araştırmacı onu yayımlamak için çalışmalara başladı.[23] İstanbul Avusturya Lisesi müdürü ve daha sonra 1872'de İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürü olan Alman asıllı Ph. A. Dethier birkaç makalesinde kitabı çevirisi ile bastıracağını haber verdi. Hazırladığı metin, Fransızca çevirisi ve K. Zsabo tarafından yapılan Macarca çevirisi Macar İlimler Akademisi'nin çıkardığı "Macar Tarihinin Kaynakları" serisinden fasiküller halinde yayımlanmaya başladı. Ancak metin üzerinde çalışan başka bir bilim adamı; Göttingen Üniversitesi Klasik Filoloji profesörü C. Müller, metni filoloji ve tarih notları ile zenginleştirerek ilk baskı tamamlanmadan önce Paris'te yayımladı.[24] Dethier'in çalışmasında görülen birtakım ciddi hatalar ve Paris baskısının daha erken tamamlanması yüzünden eserin yayımlanması yarım kaldı ve bilim dünyası Kritovulos'un "Tarih"ini Müller'in baskısından tanıdı. Son olarak, Alman Bizans uzmanı Diether Roderich Reinsch, geniş açıklamalar ve ayrıntılı dipnotlarla metni yeniden yayımladı.[25]

Selanik vali yardımcısı Konstantinidis Paşa, kitabın bazı bölümlerini Türkçeye çevirerek *Ruznâme-i Ceride-i Havadis* gazetesinde yayımladı.[26] Daha sonra, İzmir mebusu

22 Müller, eserin 1870 baskısında, elyazmasıyla birlikte ciltlenen ithaf mektubuna A, Tischendorf'un yayımladığı mektuba da B mektubu adlarını verir. İthaf mektubunun çevirisinin dipnotlarında Müller'in adlandırması takip edilecektir.

23 Eyice, *Kritobulos ve Eseri*, s. 18-19.

24 C. Müller, *Historia*, Fragmenta Historicorum Graecorum V, Paris: 1870, s. 40-161.

25 Diether R. Reinsch (ed.), *Critobuli Imbriotae istoriae (Corpus fontium historiae Byzantinae 22)*, Berlin: de Gruyter, 1983.

26 Eyice, *Kritobulos ve Eseri*, s. 18. Eyice çevirinin 1875 (Hicri 1292) yılında yayımlandığına dair duyumları olduğunu, ancak bu nüshaların gazete koleksiyonlarında bulunmadığını belirtir.

Karolidis Efendi[27] kitabın tümünü çevirdi. 1910'da (Hicri 1326) çıkan ilk sayısından başlayarak, üyesi olduğu Tarih-i Osmanî Encümeni'nin dergisinin eki olarak yayımladı. Kitap, sözü edilen dergi ile birlikte dağıtılarak sonradan bir bütün haline geldi.[28] Eyice'nin aktardığına göre, Karolidis çeviriyi Topkapı Sarayı'ndaki orijinalinden değil Müller baskısındaki metinden yapmıştı.[29] Dönemin anlayışına göre serbest tarzda yapılan çeviride, çevirmen bazen otosansür uygulayarak metne bilinçli olarak müdahale etti.[30] Çeviriyi orijinal metinle karşılaştırarak hangi noktalara müdahale edildiğini tespit etmek, çevirinin yayımlandığı yıllarda siyasi ortamın ve basın özgürlüğünün durumunu değerlendirmek açısından yararlı olabilir. Aynı metin daha sonra Muzaffer

27 Pavlos Karolidis (1849-1930) Kayseri'nin Endürlük Köyü'nde doğdu. Anadili Türkçeydi ve babası Konstantinos zengin bir hububat tüccarıydı. İyi eğitim görmüş sekiz kardeşinden en büyüğü İardanos; dilbilimci, eğitimci ve Saray öğretmeni olarak tanındı. Fener Rum Erkek Lisesi ve İzmir'deki Evangeliki Lisesi'nde okudu, Atina ve Tübingen'de felsefe eğitimi aldı. İzmir ve İstanbul'da bir süre öğretmen olarak çalıştıktan sonra, 1886'da Atina Üniversitesi Tarih Fakültesi'nde öğretim üyesi oldu. İlk başlarda Kapadokya tarihine ilgi duyan Karolidis, daha sonra Yunan tarihine yöneldi, çok sayıda kitap ve makale yazdı. 1908'de üniversiteden ayrılarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden İzmir milletvekili seçildi. İzlediği Osmanlıcı siyaset yüzünden hem Rum cemaati hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ters düştü. Balkan Savaşlarının başlamasıyla bir süre Almanya'da kaldı. 1915'te tekrar Atina Üniversitesi'ne dönerek 1923'te buradan emekli oldu. Bu tarihten 1930'daki ölümüne kadar Yunan tarihine ilişkin çok sayıda kitap yazdı. Karolidis, Yunanistan'ın en büyük tarihçilerinden biri olarak değerlendirilir.

28 Pavlos Karolidis (çev.), *Kritovulos: Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 8. sayı ilavesi, İstanbul 1912 (Hicri 1328).

29 Eyice, *Kritobulos ve Eseri*, s. 18.

30 Kitabın "günlük yazı dilimize" çevrilmiş 1967 baskısında orijinal elyazmasında yer alan birçok bilgi yoktur. Örnek vermek gerekirse, II. Mehmed'in İstanbul'dan hemen önce kuşattığı Tarabya kalesinin kayıtsız şartsız teslim olan kırk muhafızının kazığa oturtulmasından hiç söz edilmediği gibi, fetihten sonra İstanbul'un yağmalanması da çok kısa geçilir.

Gökman tarafından "günlük yazı dilimize" çevrilerek tekrar yayımlandı.[31]

Kritovulos'un eseri, Robert Kolej'de tarih öğretmeni olarak çalışan C. T. Riggs tarafından İngilizceye çevrilerek "Fatih Sultan Mehmed'in Tarihi" başlığıyla Amerika'da yayımlandı.[32] Riggs, çevirinin önsözünde Paris edisyonuna ulaşamadığını, Budapeşte edisyonundan yararlandığını belirtir.[33] Orijinal metnin yer almadığı çeviride fazla dipnot verilmez ve metnin C. Müller baskısındaki paragraf numaralandırmasına uyulmaz. Rumen tarihçi Vasile Grecu, orijinal metinle birlikte, etraflıca bir önsöz ve dipnotlarla zenginleştirdiği Rumence çevirisini 1963'te yayımladı. Reinsch, Grecu'nun çeviriyi yaparken orijinal elyazmasından ya da onun mikrofilmlerinden yararlanamadığını belirtir.[34] Son olarak, orijinal metnin editörü Prof. Diether Roderich Reinsch, 1986'da kitabın Almanca çevirisini,[35] 2005'te de Yunan Bizans uzmanı Photini Kolovou ile birlikte çağdaş Yunanca çevirisini[36] yayımladı.

Kitabın çevirisi hazırlanırken orijinal elyazmasının fotokopileri ile Müller ve Reinsch baskılarından yararlandım. Pratik nedenlerle, daha kullanışlı olan Reinsch baskısından yaptığım çeviriyi, Müller baskısı ve orijinal elyazması ile karşılaştırarak kontrol ettim. Reinsch'ın ve Müller'in paragraf numaralamasını izledim. Sultana ithaf mektupların-

---

31 Muzaffer Gökmen (ed), Karolidis (çev.), *Kritovulos, Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, (İstanbul'un Fethi), İstanbul: 1967.

32 Charles T. Rigg (ed., çev.), *History of Mehmed the Conqueror*, Princeton: Princeton UP, 1954.

33 Riggs, *History of Mehmed the Conqueror*, s. ix.

34 Reinsch, *Kritobulos of Imbros*, s. 298.

35 Reinsch, D., *Mehmed II. erobert Konstantinopel. Das Geschichtswerk des Kritobulos von Imbros*, übersetzt, eingeleitet und erklärt (Graz – Wien – Köln 1986).

36 Diether R. Reinsch, Photini Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou Imvriou Istoria*, (İmrozlu Kritovulos'un Tarihi), Athens: Ekdoseis Kanaki, 2005.

dan, orijinal elyazmasıyla birlikte ciltlenen ithafı çevirdim. Çeviriyi daha sonra çağdaş Yunanca, İngilizce ve Türkçe çevirileriyle karşılaştırdım, ancak kitabın hacmini gereksiz dipnotlarla artırmamak için aralarındaki farkları tek tek belirtmeye gerek görmedim. Çağdaş Yunanca çevirinin zengin dipnotları metni daha iyi tanımama ve paralel kaynaklar tespit etmeme yardımcı oldu. Özel isimlerin imlası beni çok düşündürdü. Antik Yunanca kelimelerin Erasmus sistemine göre okunup yazılması genel kabul gördüğünden, literatüre geçmiş kelimeleri öyle yazdım, (Ἡρακλῆς, okunuşu İraklis, Erasmus sistemiyle okunuşu Herakles). Ancak pek yaygın olmayan, ya da günümüzde de kullanılmaya devam eden bazı kelimeleri akustik imlayla yazdım, (Ἑλένη, okunuşu Eleni, Erasmus sistemiyle okunuşu Helene). Sevgili dostum Dr. Elif Bayraktar metinleri redakte etti ve özellikle dipnotları yazmama yardım etti.

Prof. Semavi Eyice, Kritovulos hakkında yazdığı makaleyi "Kritobulos'un Fatih Sultan Mehmed hakkındaki eseri, Topkapı Sarayı'ndaki aslından iyi bir metin kopyası alındıktan sonra, kelimelerin tam karşılıkları bulunarak çok dikkat ve itina ile Türkçeye çevrilmesi gerekli olan bir kaynaktır," sözleriyle bitirir.[37] Değerli tarihçinin arzusunu yerine getirebilmiş olma dileğiyle...

Ari Çokona
2011 ilkbaharı

37 Eyice, *Kritobulos ve Eseri*, s. 21.

İthaf Mektubu

Konusunu tasvir ederek[1] yüce imparatora bu kitabın yazılmasının nedenlerini açıklayan mektup

Bahtiyar, mazhar ve muzaffer, üstün ve yenilmez, Tanrı'nın yardımıyla karanın ve denizin egemeni, şahların şahı, yüce imparator[2] Mehmed'e, kullarının kulu adalı[3] Kritovulos'tan.

(1) Yüce imparator, birçok büyük eser meydana getirdiğini, sadece Perslerle[4] diğer kavimlerin değil, aynı zamanda Romalılarla Hellenlerin de eski zamanların birçok komutan ve kralını ün, yiğitlik, bilgelik ve askerî deha açısından kıyas kabul edilemeyecek derecede kat kat aştığını gördüm. Bu yüzden onların eserleri ve başarıları Hellen dilinde yazıl-

1 B mektubunda "...ve tasvir edilen olayların kısa özetini..." İki mektup arasındaki, metnin anlamını etkilemeyen imla farklılıkları ve kelimelerin farklı dizilişleri belirtilmeyecektir.

2 Yazar II. Mehmed'e hitap ederken, Bizans İmparatorluğunun vârisi olduğunu vurgulamak üzere kitabın diğer bölümlerinden farklı olarak "autokrator" (imparator) terimini kullanıyor. Aynı zamanda Pers kökenli devlet geleneğinin de vârisi olduğunu vurgulamak üzere, bu hitabın yanına "vasileas ton vasileon" (şahların şahı ya da şehinşah) terimini de ekliyor.

3 B mektubunda "Değersiz kulun..."

4 Yazar Pers terimiyle Türkleri kastetmektedir.

mış tarih eserleri ve kitaplarda tasvir edilerek o tarihlerden bugüne kadar aralıksız herkesin hayranlığını kazanır, yüzyıllar boyunca hatırlanırken, senin bunca parlak ve büyük olmana, neredeyse güneşin aydınlattığı bütün ülkelere hükmetmene, parlak ve muhteşem eserler meydana getirmene rağmen, yüceliğini gelecek nesillere aktaracak bir tanığının olmamasını adil bulmuyorum.

Çağdaşlarımız, çok sayıdaki, muhteşem ve büyük eserini önemsiz ve dikkati çekmeyecek olaylarmışçasına Hellen dilinde tasvir etmeye ya da onlar hakkında bir risale yazmaya değer görmeyerek unutulmaya terk ettiler. Senin eserlerinle kıyaslanamayacak derecede önemsiz olan başkalarının eserleri, Hellenler ve Hellen tarihçiliği sayesinde herkesçe bilinir ve ünlü olurken, çok parlak ve Makedonyalı İskender ile onun düzeyindeki başka komutanlarla kralların eserlerinden hiç geri kalmayan senin eserlerin, sana şan ve şöhret kazandırarak güzel işler başarmak isteyenlere örnek ve parlak bir ders teşkil etmek üzere Hellen dilinde tasvir edilerek Hellenler arasında yayılmayıp gelecek nesillere aktarılmadı. Oysa krallar arasında; sözleri, eserleri, felsefesi ve yönetim becerisiyle hem iyi bir kral hem güçlü bir asker[5] olmayı sadece sen başardın, ya da bunu başarabilen çok az kişiden biri oldun.

(2) Bu yüzden, parlak talihinden cesaret alarak bu çalışmaya başlamayı ve sayılarıyla büyüklükleri başkalarının erdem ve başarılarını kat kat aşan erdemlerinle başarılarını elimden gelen en iyi şekilde Hellence bir eserle anlatmayı bir hak ve bir görev bildim.

(3) Birçok Arap ya da Pers yazar, olayları bizzat yaşadıklarından belki de benden daha iyi bilgi sahibi olabilirler, hatta senin eserlerini daha ayrıntılı kaydederek gelecek nesillere daha iyi aktarabilirler. Ancak yazacakları eserler, herkesin gözünde en büyük saygınlığa sahip olan Hellen diliyle yazıl-

5 Homeros, *İlyada* 3, 179.

mış bir kitabın yerini tutamaz.[6] Bu yazılar sadece Perslerle Araplara ve onların dillerini bilenlere hitap edecek. Oysa benim yazdıklarıma sadece Hellenler değil, [bu eseri] kendi dillerine çevirecekleri, Philhellen [Hellen dostu] oldukları ve böyle konulara ilgi duydukları için bütün batılı kavimler, hatta [Herakles] Sütunları[7] ötesinde yaşayanlarla Britanya adalarında yaşayanlar ve başkaları da hayran kalacak. Bu çalışmaya başlamam için beni daha da yüreklendiren şey, eserimin çok sayıda eleştirmen ve tanığa sahip olacağı düşüncesiydi.

(4) Yüce imparator, olayların bizzat tanığı olmadığım ve haklarında kesin bilgi sahibi olmadığım için, araştırmak, bilenlere sormak ve bana söylenenleri mümkün olduğunca ciddi bir şekilde incelemek zorunda kaldığımdan büyük zahmetlere katlandım. Anlatımımı babanın ölümünden hemen sonra Asya'dan Avrupa'ya geçtiğin ve saltanatının başladığı tarihten başlatarak bu kitabı yazdım ve beş bölüme ayırdım.

(5) Bu kitap Romalılarla savaşı ve Polis'in[8] fethini içeriyor, Ainos'a [Enez], Fokaialılara [Foça] ve Trivalliler [Sırplar] üzerine çıkılan seferleri; bu seferlerin nasıl gerçekleştiğini ve bu [bölgelerin] nasıl tamamen tahrip edilip [halklarının] nasıl köleleştirildiğini anlatıyor. (6-14)[9] Ayrıca on yedi yıllık

---

6 Laonikos Khalkokondyles de, kitabı *Apodeixis Istorion*'da benzer bir düşünce öne sürer. "...η γε των Ελλήνων φωνή πολλαχή ανά την οικουμένην διέσπαρται..." [...Hellenlerin dili dünyanın pek çok yerine yayılmıştır...] (I. kitap 2, 12-15, Darko)

7 Cebelitarık Boğazı.

8 Yazar İstanbul'u betimlerken Konstantinopolis, Konstantinos'un şehri, Byzantion ve Polis [Şehir] kelimelerini kullanır.

9 İki ithaf mektubu arasındaki en büyük farklar kitap içeriğinin özetinde görülüyor. Mektupların birbirlerinden çok uzaklaştığı 6-14 bölümleri, ayrıca numaralandırma yapılmadan 6-14 olarak bırakıldı. Bu kısım Reinsch'ın numaralandırmasıyla ilk ithaf mektubunda olduğu şekliyle şöyledir: (6) Bunların dışında birinci ve ikinci Peloponnesos seferleri ile [bu ülkenin] şehir ve kaleleriyle birlikte nasıl ele geçirilip vergiye bağlandığını. (7) Ayrıca, on yedi yıllık süre içinde gerçekleşen: Önemli ve meşhur şehirler olan Sinop ve Trabzon'daki olayları ve [bu şehirlerin] çevrelerindeki arazilerle

süre[10] içinde gerçekleşen: Sultanın Peloponnesos'a [Mora] çıktığı birinci ve ikinci seferleri, bazılarını savaşla, bazılarını da anlaşarak, Korinthos, Sparta, Tegea ve Achaia'daki Patra gibi önemli ve iyi tahkim edilmiş birçok şehrini ve birçok iyi korunan kalesini teslim alarak nasıl baştan başa ele geçirip vergiye bağladığını; İllyria'ya [Arnavutluk] çıkılan birinci seferi, ülkenin yağmalanıp buradan büyük miktarda ganimet toplanmasını, büyük ve zengin birer şehir ve krallık olan Sinop [Sinopi] ile Trabzon'un [Trapezunda] çevrelerindeki arazilerle birlikte nasıl sultana teslim olup ona boyun eğdiklerini, sultanın Polis'te görkemli ve gösterişli cami, saray, çarşı ve kaleler inşa ettirmesini, bunlara benzer diğer imar faaliyetlerini ve söylevlerinden en büyük öneme haiz olanlarını içeriyor.

(15) Bütün bunları toplayıp kitabımda anlattıktan sonra, inceleyip değerlendirmen için senin şahane denetim ve bilgeliğine sunuyorum. (16) Eğer kitabımda gerçeğe karşılık gelen, eserlerine uyan bir şeyler bulunur ve yüce onayına erişirse, muhteşem eserlerinle tasvirime böyle bir kaynak ya-

---

birlikte nasıl sultana teslim olup ona biat ettiklerini, (8) Drakulis'in [Drakula, Ulah prensi III. Vlad] isyanını, Get [Ulah] halkının ayaklanmasını ve sultanın sefer düzenleyerek ülkelerini tahrip edip halkını köleleştirmesini, Drakulis'in sultan tarafından kovulmasıyla kardeşi Rados'un yeni hükümdarları oluşunu, (9) Mytilini ve değeri, büyüklüğü, gücü ve zenginliği ile en önemli adalardan biri olan Lesvos'un tümünün fethini, (10) Dalmat [Dalmaçyalı], Vostros [Bosnalı] ve Paionlara [Macar] karşı çıkılan birinci ve ikinci seferleri, ülkelerine boyun eğdirilip tümüyle tahrip edilmesini, yaklaşık üç yüz kalenin ele geçirilip komutanlarının esir alınmasını, (11) İyonya Körfezi'nde yaşayan İllyrialılara karşı çıkılan birinci ve ikinci seferler ile onların bozguna uğratılmalarını, (12) Venediklilerle beş yıl süreyle savaşılmasını, satraplar tarafından birinci ve ikinci mağlubiyetlerini ve sultanın onların kibrini nasıl yok ettiğini, (13) Polis'te gösterişli cami, tersane, saray, çarşı, han ve hamamların inşa edilişini, Hellespontos [Çanakkale] ve Hersonisos'taki [Gelibolu Yarımadası] boğazla Bosphorus'ta [İstanbul Boğazı] son derece yararlı ve gerekli hisarlarla yerleşimler inşa edilip iskân edilmesini, bunlara benzer başka birçok [imar] faaliyetini (14) ve sultanın söylevlerinden en büyük öneme haiz olanlarını içeriyor.

10 1451-1467 yılları.

rattığın için Tanrı'ya ve sana müteşekkir olacağım sultanım. Aynı zamanda, cesaretle bir sonraki çalışmama yoğunlaşarak, büyük bir memnuniyetle, gelecekte Tanrı'nın yardımıyla gerçekleştireceğin diğer eserleri de anlatacağım. Elbette bunu yapabilmek için, daha önce bilmediğim ve bilmem gereken birçok şeyi öğrenmem gerekecek.

(17) Ancak eğer yazdıklarım eserlerini ifade etmekte yetersiz kalıp yüceliğine erişemezse –ki öyle olması kaçınılmazdır– ve kitabım fuzuli olarak değerlendirilirse, o zaman uzaktan önünde saygıyla diz çökerek sessizliğe gömüleceğim ve eserlerini tasvir etmeyi bunu benden daha iyi başarabileceklere bırakacağım.

Birinci Kitap

Bu kitap, yüce Sultan[1] Mehmed'in saltanatının başlangıcını, tahta çıkışını, eserlerini ve başarılarını, Bosphorus'ta yeni bir hisar inşa edilişini, Konstantinopolis uğruna yapılan savaşı ve şehrin fethini içermektedir. Üç yıllık bir süreyi kapsar.

Kitabın Yazılış Nedenleri

I. (1) İmroz Adası'nın [Gökçeada] seçkinlerinden adalı Kritovulos, bu eseri zamanımızda gerçekleşen bunca önemli ve hayranlık uyandırıcı olayın yankı uyandırması, kayda geçiril-

1 Kritovulos Fatih Sultan Mehmed için *vasileus* ya da *megas* [büyük] *vasileus* terimlerini kullanır. Osmanlı Rum anlatılarında padişahlar için kullanılan *vasileus* terimi on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde yerini *autokrator* ve *sultan* ifadelerine bırakmıştı. Bu konuda bkz: Johann Strauss, *Ottoman Rule Experienced and Remembered: Remarks on Some Local Greek Chronicles of the Tourkokratia, The Ottomans and the Balkans: A discussion of Historiography*, Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi (ed.), Leiden, Boston: Brill, 2002, s. 193-221. II. Mehmed kendisi için; "Sultanü'l -berreyn ve hakanü'l-bahreyn" (iki kıtanın [Anadolu ve Rumeli] sultanı, iki denizin [Karadeniz ve Akdeniz] hakanı) unvanını kullanıyordu, İnalcık, *Mehmed II*, EI2 VI, s. 980. Sultan, 1480-81 tarihinden itibaren İtalya'yla yaptığı resmi yazışmalarda "Bütün Asya ve Yunanistan'ın İmparatoru" unvanını kullanmaya başlamıştır. (Gülru Necipoğlu, *Konstantinopolis'ten Konstantiniyye'ye, Bizantion'dan İstanbul'a* içinde, s. 272). Çeviride II. Mehmed'e işaret eden bütün unvanlar sultan olarak çevrilmiştir.

mesi ve bizden sonra gelecek nesillere aktarılması gerektiğine inanarak yazdı. Cesaretle hayata geçirilmiş, antik zamanların kahramanlıklarından hiçbir eksikleri olmayan ve anlatılmaya değer eylemler, gelecek nesillerin böylesine faydalı derslerden yararlanabilmesi için zamanla unutulmamalı, insanların gözlerinden silinmemelidir. Bu eylemlerin failleri de, başarıları tasvir edip kayda geçiren bu kitap sayesinde gelecekte yiğitlik ve erdemlerine ilişkin mükemmel bir anıta sahip olacaklardır.

(2) Bu kitabı yazmamın kaçınılmaz olduğunu düşünmemi sağlayan başka bir neden de şu oldu: Geçmişteki çok eski ve büyük olaylar zamanla inandırıcılıklarını yitirirler, geçen zamanla yaşlanır ve belleğimizi sıkça meşgul ettiklerinden sıkıcı olmaya başlarlar. Kimse onları dinlemek istemez. Abartı doygunluğa, doygunluk da bıkkınlığa yol açar. Oysa ilk kez duyuldukları, bize güncel ve tanıdık geldikleri için çağdaş olayların gerçek olduklarını kabullenmemiz, akılda tutmamız ve onlara hayran kalmamız kolaylaşır. Çağdaş olaylar tanıdık ve anlaşılır olmaları itibariyle bize daha ilginç ve daha inandırıcı gelir. İnsanlar yeni olaylara daha fazla ilgi duydukları için onları kabullenmeye daha yatkındır.

(3) Bu ve buna benzer nedenlerle bu kitabın yazılmasının kaçınılmaz olduğuna inandım. Eski çağlarda Hellenlerin,[2] barbarların[3] ve Romalıların başardıklarına eşdeğer, en ünlü

---

2 Bizans yazarlarının kullandığı Romaioi ve Hellen terimleriyle ilgili bkz. Vryonis, *Byzantine Cultural Self-Consciousness in the Fifteenth Century*, Slobodan Curcic and Doula Mouriki (eds.), *The Twilight of Byzantium: Aspects of Cultural and Religious History in the Late Byzantine Empire* (Princeton, N.J. : Dept. of Art and Archaeology, Program in Hellenic Studies, Princeton University, 1991), 5-14.

3 Medeni Romalılar ve medeni olmayan barbarlardan oluşan iki kutuplu dünya kavramı, Geç Bizans düşünürlerine Antikçağ'dan miras kalmıştı. Hristiyanlık döneminde bu iki kutup, yerini Hristiyan-Hristiyan olmayan karşıtlığına bıraktı. Bizanslılar ise inançtan ziyade kültür temelli bir kutuplaşmaya yöneldiler. Bu durumda yalnız göçebeler değil, Latinler ve hatta Bulgar Ortodokslar dahi barbar sayılabiliyordu. ("Barbarians", Oxford Dictionary of Byzantium, ed. Kazhdan ve Talbot, [New York, Oxford: Oxford University Press: 1991], Vol I, s. 234-235.)

insanların erdem ve yiğitliğini kanıtlayabilecek değerde büyük ve hayranlık uyandırıcı olaylar günümüzde de gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, tarihin en güçlü ve en uzun ömürlü devleti olan Roma İmparatorluğu, çok kısa bir sürede, savaşla mağlup edilerek tamamen yok oldu. Bu olay her şeyin altüst olmasına ve önemli siyasi dengelerin değişmesine neden oldu. (4) Bu yüzden bütün olayları tıpkı gerçekleştikleri gibi kaydedeceğim. Sözlerimi olaylara göre seçecek, insanlara ve tarihlere ilişkin sıraya dikkatle uyarak hiçbir olayın tarihini değiştirmeyecek ve her konuda kesinlikle gerçeklere bağlı kalacağım.

II. (1) Bizden önce gerçekleşen olayları ve bu kavmin bütün tarihini, birbirlerini izleyerek kavmi günümüze kadar yöneten sultanların bütün büyük ve hayranlık uyandırıcı eserlerini, Romalıların büyük devletini adım adım aşağılayan, zayıflatan, boyun eğdiren ve sonunda tamamıyla yıkan savaşlarıyla zaferlerini bizden önce birçok kişi yazdı. Amacımız bu olayları kaydetmek değildir ve kitabın konusunu bunlar teşkil etmeyecektir. Tanrı'nın izniyle, tarihleri, eserleri ve bu eserleri meydana getirenleri ayrıntılarıyla kaydederek hazırlayacağımız ayrı bir çalışmada, yazacağımız başka kitaplarda bunlara değineceğiz.[4]

(2) Bu olaylar hakkında yazanlar çok olduysa da bunu sistematik ve gerektiği şekilde değil, kendi deneyimlerine dayanarak anladıkları, hatırladıkları ve akıllarına geldiği gibi yazmışlardır. Yazdıklarının ayrıntılarına kadar doğru olması onları ilgilendirmiyordu. (3) Ancak bizi şu anda ilgilendiren bu değil. Bizim amacımız, bu çalışmada büyük eserleri önceki hükümdarların eserlerinden kesinlikle üstün olan şimdiki hükümdar Sultan Mehmed'in başarılarını kaydetmek ve benzer eserler vermek isteyen cesur kişilere parlak bir örnek sunarak yararlı bir ders vermektir. (4) Bu sultan, sadece kendisinden önce yaşamış diğer kavimlerin krallarından değil,

4 Kritovulos'un bu dileği belirsiz nedenlerle gerçekleşememiştir.

kendi kavminin sultanlarından da erdem, cesaret, komutanlık yeteneği, talih ve savaş deneyimi alanlarında, tıpkı onların çağdaşlarından ve kendilerinden önceki hükümdarlardan üstün oldukları kadar üstündü.[5]

Hoşgörü Dileği

III. (1) Bu kitabın şimdiki ve gelecekteki okurlarından, kendi insanlarımızın mutsuzluğuna merhamet duyacağımıza ve halkımızın yaşadığı talihsizliklere üzüleceğimize, başımıza gelen felaketleri mümkün olduğunca gizlemeyi ve onları hiçbir şekilde göz önüne çıkarmamayı görev edinmemiz gerekirken, onları kaydettiğimiz ve alenen ilan ederek kendimizi küçük düşürdüğümüz için bizi akılsızlık ve ahlaksızlıkla suçlamamalarını dilerim. (2) İlk olarak, biz bu kitabı kavmimizi suçlamak, daha da önemlisi kötülemek ya da aşağılamak için yazmadık. Böyle bir yaklaşım bu kitapla, amaçlarımızla ve özellikle kişiliğimizle bağdaşmaz.

Bunca felaketten sonra kavmimizle birlikte acı çekeceğimiz yerde, ona suçlamalar yönelterek kabahatler yükleyecek kadar duygusuz ve katı değiliz. (3) Ayrıca talih, değişim, istikrarsızlık, belirsizlik ve düzensizlikleri bilemeyecek kadar insani olayların dışında ve bunu anlayamayacak derecede aptal, değerlendirme kabiliyetinden yoksun değiliz. Bunca kargaşa ve düzensizlik içinde, insanlığa özgü bunca hastalık varken, bütün bunların kendi kavmimizden tamamen uzak kalacağını, çok güçlü olduğu için diğer kavimlerden etkile-

5 Tarihî olayları "talih"e (tyche) dayanarak açıklamak, Polybius ve Thukydides gibi Yunan tarihçilerinin de kullandığı bir yöntemdi. Son dönem Bizans tarih yazarlarının kullandığı "talih" ve "erdem" gibi kavramlar için bkz. C. J. G. Turner, Pages from the Late Byzantine Philosophy of History, Byzantinische Zeitschrift 57 (1964), s. 346-373, J. Harris, Laonikos Chalkokondyles and the Rise of the Ottoman Turks, Byzantine and Modern Greek Studies 27 (2003), s. 153-170.

nerek onlarla birlikte değişime uğramayacağını, her zaman sağlıklı ve durağan kalacağını beklemek anlamsızdır. (4) İnsanlık var oldukça, iktidarın aynı kişilerde kalmadığını ya da tek bir kavme [genos] ve tek bir millete nasip olmadığını kim bilmez? İktidar durmak bilmeyen bir gezgin gibi milletten millete, ülkeden ülkeye dolaşarak, bazen Asurlulara, bazen Medlerle Perslere, bazen Hellenlerle Romalılara uğramış, onları belirli zamanlarda ve belirli süreler için ziyaret etmiş, hiç aynı yerde kalmamıştır.

(5) Bu durumda, talihin ve iktidarın, kendi özelliklerine bağlı kalarak, tıpkı daha önce başka bir yerden hareketle buralara gelmeleri gibi, Romalıları terk ederek başkalarına gitmesi bizi hiç şaşırtmamalıdır. (6) Öyleyse adil davranmak istersek, refahını, iktidarını ve talihin teveccühünü sonsuza kadar korumayı başaramadığı için kavmimizi nasıl suçlayabiliriz? (7) Belirli bir dönem için siyasi sorumluluk üstlenen bazı kişiler, bireysel yetersizlikleri yüzünden iktidarı doğru kullanamayıp ülkelerini gerektiği şekilde yönetemedilerse bu bütün kavmin değil, o kötü yöneticilerin suçudur. Adil olacaksak sorumluluk sadece onlara yüklenmeli, bütün kavim suçlanmamalıdır. Aynı şekilde yeteneklileri övmeli, eserlerine hayran kalarak onları onurlandırmalı, başkalarının düşüncesizliği ve yeteneksizliği yüzünden onurlarını ve erdemlerinin övgüsünü onlardan esirgememeliyiz. Böyle bir davranış hiç adil olmaz. (8) Gerçeklere saygılı ve tarihî olayları iyi bilen Yahudi Josephus,[6]

6 Yahudi asıllı tarihçi Titus Flavius Josephus (MS 37-100), Yunanca yazdığı *Yahudi Savaşı* kitabında Romalıların MS 70'te Kudüs'ü fethiyle biten Birinci Yahudi-Roma Savaşı'nı anlatır. Kritovulos kendini Josephus'a yakın görür. Karşı konulamaz büyük bir güç iki yazarın ülkelerini yenerek başkentlerini ele geçirmiştir. Kritovulos da Yahudi meslektaşı gibi tarihsel değişim yasasına bağlı olarak güçlünün "fetih" hakkını kabul eder. Onun gibi kendi halkının hezimetiyle biten bir savaşı tarafsız bir gözlemci olarak yazmaya çalışır. Kritovulos, teorik konulara ilişkin ve bazı benzer olayların anlatımında Josephus'tan alıntılar yapar.

[Kudüs'ün] fethini anlattığı kitabında Romalıların talihleriyle erdemlerini gerçeklere uygun bir şekilde methederken, kendi kavminde görülen kötülükleri lanetliyor, adaletli davrananları da suçlamalarından ayrı tutuyor. Biz de böyle davranmak istiyoruz. Hiçbir şeyi gizlemeyecek, her şeyde uygun olanı ve gerçeği muhafaza edeceğiz. Ancak bunları bırakıp asıl konumuza gelelim.

Tarihin Başlangıcı

IV. (1) Evrenin yaratılışının 6959. yılında[7] [MS 1450/1], Sultan Murad[8] 31 yılı tahtta olmak üzere 52 yıl yaşadıktan sonra vefat etti. Her bakımdan kusursuz ve merhametli, davranışlarının tanıklık ettiği üzere çok sayıda mükemmel ve hayranlık uyandırıcı eserler meydana getiren bir insan, üstün yetenekli bir komutan, asil bir aileye mensup bir soylu ve şanlı Osmanlı soyunun altıncı[9] vârisiydi.

---

7 Bizans takvimi, MÖ 5508 tarihinde olduğu varsayılan "Yaratılış"tan itibaren sayılır. İlk başlarda gündüzle gecenin eşit olduğu ilkbahar ekinoksundan (21 Mart) başlatıldığı halde, daha sonra Bizans mali yılının başlangıcı olan 1 Eylül'den başlatılır oldu. Bu durumda, bir Bizans tarihi günümüze çevrilmek istendiğinde, 1 Ocak-31 Ağustos arası için 5508 sayısı, 1 Eylül-31 Aralık arası için 5509 sayısı çıkarılır. Bizans takvimi ilk olarak Akropolis'teki bir yazıtta kullanıldı MS 704 (6212) ve IX. yüzyıldan sonra el yazmalarında kullanılmaya başladı. Bkz. Nikolaides Thymios, İ metrisi tou hronou sto Byzantio (Bizans'ta Zamanın Sayımı), Arhaiologia & Tehnes, Ocak 2010, 75, s. 15-22.

8 II. Murad'ın oğlu Mehmed, Dulkadıroğlu Süleyman Beyin kızı Sitti Hatun ile evlendi ve Edirne'de büyük bir düğün yapıldı. Düğünün ardından II. Murad hastalandı ve 3 Şubat 1451'de48 yaşında vefat etti. 1446'da yazdığı vasiyetname üzerine Bursa'da defnedildi. (İnalcık, Murad II, IA Vol. 31, s. 164-172).

9 Saltanat yıllarına göre Osmanlı sultanları: I. Osman (1299-1324), Orhan (1324-1362), I. Murad (1362-1389), I. Bayezid (1389-1402), I. Mehmed (1413-1421), II. Murad (1421-1444 ve 1446-1451), II. Mehmed (1444-1446 ve 1451-1481) şeklinde sıralanır.

Soylu Yunanlar, Perseus ve Achaimenes'ten Başlayan Sultanın Soyağacı

(2) Osmanlı soyu, Perslerin bütün büyük hükümdarlarının mensup olduğu, Perseus ve Achaimenes'in çok eski soyundan gelir.[10] Herodotos'un belirttiği üzere, sıradan ve bayağı başka Pers soyları da vardı, ancak büyük hükümdarlar, kökleri sadece Achaemenes ve Perseus'a inen bu iki asil soya mensuptu. Bu atalar, Danaos ve Lingeas'ın ardılları olan Hellenlerdi. Asılları Mısırlı olup, önceleri Mısır'ın Elos bölgesinin Hemmi şehrinde yaşarken, daha sonra Hellas'a [Yunanistan] yerleşmişlerdi. Daha sonraki yıllarda, onların ardılları olan Achaemenidler ve Persidler, yaşadıkları birtakım felaketlerden sonra Asya'ya geçerek Persia'ya [İran] yerleştiler ve ölümlerinden sonra ülkeye soylarıyla birlikte adları da miras kaldı.

(3) Daha önce de belirttiğim gibi Murad ölünce oğlu Mehmed soyunun yedinci hükümdarı olarak tahta geçti. Onu, babası tarafından yönetmekle görevlendirildiği Asya'dan[11] çağırdıklarında sadece yirmi bir yaşındaydı.

Sultanın Tahta Çıkışına Eşlik Eden Olağandışı Olaylar

(4) Sultanın doğumunda olduğu gibi tahta çıkışında da birtakım alışılmadık, olağanüstü olaylar gerçekleşti. Gökyüzünde yanan alevler ve ilahi güçlerin dünya düzeninde büyük ve kökten değişimler olacağını belirtmekte kullandığı

10 Bizanslı kronikçiler, Selçukluları ve daha sonra Osmanlıları ifade etmek üzere erken tarihlerde "Pers" tanımını kullanırlardı. Perslerin tarihî hanedanı "Achaemenidler" tanımını da kullandıkları oluyordu. Ancak Osmanlı hanedanını Perseus ve Achaimenes'e dayandırmak sadece Kritovulos'a özgüdür.

11 II. Murad'ın 3 Şubat 1451'deki ölüm haberi Manisa'ya yedi günde ulaştı. II. Mehmed 18 Şubat 1451'de Edirne'de ikinci defa tahta çıktı. Bu ara dönemde çıkan bir yeniçeri ayaklanması Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın otoritesi sayesinde bastırıldı (İnalcık, FDÜ, s. 109-110).

birçok işaret görüldü. Kâhinler, geleceği okuyanlar ve ilahi işaretleri yorumlayanlar gelecekle ilgili önemli kehanetlerde bulundular. Sultanın talihiyle erdeminin her bakımdan mükemmel olacağını, gücünün herkesin gücünü geçeceğini, şan, zenginlik, iktidar gücü ve davranışları açısından, kendisinden önceki bütün hükümdarları kıyas kabul edilemeyecek kadar aşacağını söylediler.

V. (1) Büyük bir ülkenin hükümdarı olmasına, büyük miktarda para, silah ve çok sayıda asker, ordu birliklerine sahip olmasına, Asya ile Avrupa'nın en geniş ve en güzel bölümüne hükmetmesine rağmen elindekilerle yetinmiyor, mutlu olamıyordu. Hayalinde bütün dünyayı dolaşıyor, egemenliği altına almak istiyordu. Düşüncelerinde hep Aleksandros [Büyük İskender],[12] Pompeius, Sezar ve onların itibarına eşit hükümdarla komutanlar vardı.

Sultanın Aynı Zamanda Filozof Oluşu[13]

(2) Kişiliği, her alanda harekete susamış ateşli yapısı ve hükümdarlara özgü asil ruhu bu konularda ona çok yardımcı oluyordu. Ancak özellikle yararlandığı özellikleri bilgeliği ve eski çağların düşünürlerinin bilgilerine denk gelen engin bilgisiydi. En yetkin Arap ve Fars öğretmenlerin gözetiminde Arap ve Fars bilimine dair eserlerle birlikte, Hellence eserlerin Arapça ve Farsçaya çevrilmiş olanlarını,

12 Kritovulos eserinin çoğu yerinde II. Mehmed'le Büyük İskender arasında paralellikler kurar. Sultan da Büyük İskender'i ve eserini çocukluğundan beri tanıyor, kendisine örnek alıyordu. Büyük İskender'in bir çeşit biyografisi olan Arrianos'un *Aleksandrou Anabasis* adlı eseri –büyük bir ihtimalle II. Mehmed'in talebi üzerine– Kritovulos tarafından kopya edilerek sarayın kütüphanesine alınmıştı (G. İ. 16 numaralı elyazması). Bkz. Julian Raby, Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium, Dumbarton Oaks Papers 37, 1983.

13 Kritovulos elyazmasının kenarlarında kırmızı mürekkeple yazdığı ve çeviride başlık olarak verilen notlarda: "filozof olduğunu belirt" şeklinde ibareler kullanır. Çeviride bu başlıklar: "filozof oluşu" şeklinde verilmiştir.

yani Peripatetik ekolle Stoacıların öğretilerini derinlemesine incelemişti.[14]

Sultanın Romalıların Kralı Konstantinos ve Karaman'la Antlaşmalar İmzalaması

(3) Böyle düşüncelere sahip olan sultan, şartların olgunlaşmasını beklemeden, ivedilik ve kararlılıkla hedeflerine kilitlendi. O anda emellerine ulaşmak için en uygun davranış bu olduğu için, önce Romalılarla ve onların kralıyla,[15] daha sonra da yukarı Phrygia ve Kilikya hükümdarı Karaman'la[16] antlaşmalar imzaladı. (4) Devamında devletin bütün yönetim aygıtını ve egemeni olduğu kavimlerin satraplıklarını denetledi. Satrapların bazılarını görevden alırken, yerlerine değerlendirmesine göre yöneticilik yetileri, zekâları ve özellikle adalet duyguları diğerlerinden üstün olanları atadı. Her şeyden önce ülkesinin mümkün olduğunca iyi ve adil yönetilmesine özen gösterdi.

---

14 Peripatetik felsefe ismini Atina'da Lyceum'da tartışmalarını yürüyerek, gezinerek yapan Aristoteles (MÖ 384-322) ve öğrencilerinden alır. Stoisizm Hellenistik dönem felsefe geleneğidir. İlk temsilcisi Zeno'dur (MÖ 335-263).

15 11. Konstantinos Palaiologos (1449-1453) [Dragases]. İstanbul'un fethi sırasında ölen son Bizans imparatorudur. İmparator II. Manuel'in dördüncü oğluydu ve ağabeyi VIII. İoannes'ten sonra tahta geçti. Ağabeyinin tahta geçebilecek çocuğu yoktu. Konstantinos'un tahta geçmesine iki erkek kardeşi karşı çıktıysa da sorunu annesi Eleni çözdü ve Ocak 1454'te tahta çıktı. İstanbul kuşatmasında savaşırken hayatını kaybetti. Donald M. Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, London: Seaby, 1991.

16 Karamanoğlu İbrahim Bey. Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğludur. Babası ölünce II. Murad'ın yardımıyla Karaman hükümdarı oldu. 1444'te yapılan anlaşma bir süre sonra bozuldu. 1451'de Karaman üzerine sefer yapıldı. Osmanlılarla Karamanoğullarının inişli çıkışlı bir ilişkisi oldu. II. Mehmed'in halasıyla evliydi. 1464'te ölümünden sonra vârisleri arasındaki rekabet, Karamanoğullarının sonunu getiren faktörlerden biri olmuştur. 1468'de alınan Karaman'da kontrol 1469-74 yılları arasında kuruldu. Karamanoğlu İbrahim Bey ile ilgili bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmareti Vakfiyesi, 1937, 57-73; Faruk Sümer, Karamanoğulları, IA, Vol. 24, 454-460.

Asker Kayıtlarının, Ordunun ve Yüksek Rütbelilerin Denetlenmesi

(5) Ayrıca asker kayıtlarını, orduyu, süvari birliklerini ve masrafları devlet bütçesinden karşılanan askerî birlikleri denetledi. Özellikle hassa alaylarına –yeni teşkil edilmiş birlikleri, kendi dillerinde yeni asker anlamına gelen yeniçeri[17] adıyla bilinen ve sultanın kişisel muhafızları olan piyadeleri kastediyorum– ve mensuplarının refahına büyük özen gösterdi. Onların, kendi güvenliği ve devletin güvenliği açısından ne kadar önemli olduklarını çok iyi biliyordu. Bütün bunlara ek olarak silah, ok ve genel olarak savaş için gerekli ve yararlı olabilecek her gerecin toplanmasını emretti.

Kamu Maliyesiyle Yöneticilerinin Denetlenmesi

(6) Daha sonra, hazinedarları çok sıkı bir sorgulamadan geçirerek babasının hazinesini denetledi. Yıllık vergilerin toplanmasını ve görevli memurları ciddiyetle denetleyerek çalışmalarının hesabını vermeye zorunlu kıldı. Enderun ve kamu [Mirî] hazinelerinin büyük bir kısmının israf edildiğini, yararlı işlerde kullanılmadığını saptadı. İsraf, yıllık vergi gelirlerinin üçte biri kadardı. Böyle bir olayın tekrarlanmaması için gerekli önlemleri alarak bu miktarın tekrar Enderun hazinesine yatırılmasını sağladı. Vergilerle yıllık gelirleri önemli oranda artırdı. Vergilerin toplanması ve harcanmasıyla ilgili memurları korkutarak dürüst çalışmaya yöneltti ya da yerlerine güvenilir ve aklı başında memurlar getirdi; çünkü babası bu konularda aşırı hoşgörü göstermiş, denetimi gevşetmişti. (7) Sultan maliyeyi düzenleyip ülkeyi en iyi şekilde yönetip

17 Yeniçeri Ocağı Çandarlı Kara Halil (Hayreddin) Paşa tarafından 1360'larda kurulmuştu. Yeniçerilerin sayısı I. Murad zamanında 2000'i, II. Murad zamanında ise 3000'i geçmiyordu. II. Mehmed'in zamanındaki gelişmeler, yeniçeri sayısının artmasına yol açtı ve onun döneminin sonuna gelindiğinde 10.000'e yaklaşmıştı (Rhoads Murphey, Yeniçeri, EI2 XI, 322-331).

daha büyük işlere hazırlanırken, saltanatının ilk yılı olan, evrenin yaratılışının 6959. yılı [1450/1] da sona erdi.

VI. (1) Sultan hemen bütün ilgisini daha önceden tasarladığı bir amaca yöneltti. Bosphorus'un Avrupa yakasında, Asya'daki hisarın[18] tam karşısında, boğazın en dar ve akıntının en güçlü olduğu noktada güçlü bir hisar yaptırmak istiyordu. Bu şekilde boğazı kapatmayı, iki kıtayı, yani Asya ile Avrupa'yı birbirlerine bağlamayı, istediği zaman başkalarının iznine tabi olmadan karşı tarafa geçebilmeyi ve artık birleşecek olan iki kıtayı birlikte yönetebilmeyi istiyordu.

(2) Geçmişte, atalarının ve babasının zamanında bu bağımlılığın ne çok sorun doğurduğunu, çıkarlarına zarar verdiğini, birkaç kez iki kıtadan birini yitirme tehlikesini yaşadıklarını iyi biliyordu. Romalıların kralı Polis'te güven içinde saltanat sürerken, uygun zamanı ve koşulları kolluyor, denizin büyük bir bölümüne hükmediyor, bazen üzerlerine istediği adamları, hatta kendi kavimlerinden olanları bile gönderiyor, zarar veriyordu. Öte yandan İtalyanlar ve özellikle Venedikliler kendi aralarında savaşırlarken, triirisleriyle[19] Bosphorus ve Hellespontos'u [Çanakkale Boğazı] baştan başa dolaşıyor, geçişlere engel oluyorlardı.

(3) Ancak hisar yaptırmak istemesinin nedenleri sadece bunlar değildi. Hisar inşa etmenin, tasarısının gerçekleşmesine de yardımcı olacağına inanıyordu. Yakın bir zamanda

---

18 I. Bayezid tarafından 1395'te Bizans'ın Karadeniz'le bağlantısını kesmek amacıyla inşa ettirildi. Varna Savaşı zamanında I. Murad'ın Anadolu'dan Avrupa'ya geçişinde önemli bir rol oynadı. II. Mehmed zamanında restore edildi. İstanbul'un fethinden sonra stratejik önemi azaldı (Anhegger, Anadoluhisarı, EI2 Vol.I, s. 481).

19 Kritovulos savaş gemilerinden söz ederken antik bir terim olan triiris (trireme) kelimesini kullanır. Triiris, ilk olarak Korentli Ameinokles'in inşa ettiği, üç katında üç sıra kürek bulunan bir gemi türüydü. Öncelikli olarak kürekle hareket ettiği halde yelken donanımına da sahipti. Pruvasında yer alan, tunç ya da demirden yapılmış mahmuzu ile rakip gemilere hızla çarpıp batırmayı amaçlıyordu. Kritovulos aynı şekilde ticari gemileri belirtmek üzere bazen başka bir antik kelime olan "olkas" terimini kullanır.

başlatmayı tasarladığı Polis kuşatmasında onu güçlü bir kale olarak kullanacak, şehrin karadan Asya ve Avrupa ile bağlantısını keseceği gibi, denizde de kuzeyden Bosphorus vasıtasıyla Karadeniz'e [Efkseinos Pontos], güneyden Hellespontos vasıtasıyla Ege'ye [Aigaion] ve Hellen Denizi'nin tümüne açılmasını engelleyecekti. (4) Bu düşüncelerle kış mevsiminde [MS 1451/2] hisar yapımı için ihtiyaç duyulacak taş, kereste, demir ve benzeri malzemelerin hazırlanmasını emretti. İnşaatta en deneyimli ve yetenekli uzmanları görevlendirdi ve baharda çalışmalara başlayabilmeleri için hazırlıkların mümkün olan en kısa zamanda bitirilmesini istedi. Sultan bunlarla uğraşıyordu.

Kral Konstantinos'un Hisarın Yapılmamasını Rica Etmek Üzere Sultan Mehmed'e Bir Heyet Göndermesi

VII. (1) Kral Konstantinos ve Polis'in sakinleri, gelişmeleri duyunca bunu kendileri için son derece tehlikeli bir durum ve büyük kötülüklerin başlangıcı olarak değerlendirdiler. Hisarın, esir düşeceklerinin açık bir ön belirtisi olduğuna –ki gerçekten de öyleydi– ve şehirlerinin kuşatılmasında kendilerine karşı kullanılmak üzere inşa edildiğine inandılar, bundan çok rahatsız oldular. (2) Bu yüzden ona bir heyet göndererek, ellerinden gelirse de mümkün olan her yolu deneyerek inşaatı engellemeye karar verdiler. (3) Heyettekiler her türlü kanıtı öne sürerek mevcut antlaşmalarla sözleşmeleri anımsattılar. Sultanın atalarıyla babası zamanında imzalanan ve özellikle kendisiyle anlaşılarak onaylanan antlaşmalarda, hiç kimsenin o noktada bir hisar ya da herhangi başka bir bina inşa edemeyeceğinin açıkça belirtildiğini söylediler. Antlaşmalarda ayrıca iki tarafın da her imkânı kullanarak, böyle bir niyet gösteren ya da böyle bir gayret içinde olan herhangi başka birini engellemesi öngörülüyordu ve bugüne kadar bu şartlara uyulmuştu.

"Bölge, herkese açık ve askerlerinizle diğer teçhizatın bir kıtadan diğerine geçmesine olanak veren bir geçitten başka bir şey değildir," dediler. Aynı zamanda çok kısa süre önce imzalanan antlaşmaların önemsiz bir bahaneyle bozulmamasını ve kendileri bir haksızlık yapmadıklarına göre haksızlığa uğratılmamalarını istediler.

Sultan Mehmed'in Elçilere Cevabı

VIII. (1) Sultan elçilere şu cevabı verdi: "Romalılar, bu yaptıklarımla size karşı adil davranmadığıma ya da sözleşmeleri, antlaşmaları çiğnediğime inanmıyorum. Ben sadece size zarar vermeden kendi çıkarlarımı korumak istiyorum. Bir kişinin, karşı tarafa zarar vermeden sahip olduklarını koruyup güvence altına alması adil olduğu gibi kınanacak bir davranış değildir; herkesin hakkıdır. (2) Gördüğünüz gibi, ben iki ayrı kıtanın, Asya ile Avrupa'nın egemeniyim ve her iki tarafta da rakiplerim, düşmanlarım var. Bu yüzden iki tarafa karşı yükümlülüklerimi yerine getirebilmek için her yerde bulunmak zorundayım. Aksi takdirde, egemenliğim altındaki toprakları bilerek düşmanlarıma terk etmiş olurum. (3) Babamın zamanında ülkemize saldıran Paionlara karşı sefer düzenlemek istediğimizde, kendi denizimizde dolaşan İtalyan triirislerinin karşıya geçmede bize ne zorluklar çıkardığını çok iyi bilirsiniz.[20] (4) Bu yüzden bir yapıyla bu tür hareketleri engelleyerek egemenliğimizi güvence altına almak zorundayız, yoksa uğrayacağımız zarar dışında, denizimizi ve ülkemizi koruyamadığımız gibi bir izlenim bırakarak herkese karşı küçük düşeriz.

(5) Hisarı inşa etmek istediğim bu bölge bizimdir, askerlerimiz Asya'dan Avrupa'ya ya da Avrupa'dan Asya'ya

20 Varna Muharebesi'nden önce, 1444 yazının başlarında bir Hristiyan donanması II. Murad'ın İstanbul ya da Çanakkale Boğazı'ndan geçmesini engellemişti. Bkz. Diether R. Reinsch, Photini Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou İmrviou İstoria* (İmrozlu Kritovulos'un Tarihi), Atina: 2005, s. 73, dipnot I-15.

geçerken hep bu yolu kullandı. Dolayısıyla eğer barışı korumaya niyetliyseniz bu işe hiç karışmayın; ama bu yolu bize kapatmak istiyorsanız işler değişir. (6) Ben antlaşmaları çiğnemiyorum, öyle bir şey yapmaya da niyetim yok, yeter ki siz kendi yerinizde durun, işlerimize müdahale etmeyin ve pek meraklı davranmayın."

IX. (1) Böyle diyerek elçileri kovdu. Elçiler de şehre dönünce Kral Konstantinos'a ve Romalıların ileri gelenlerine her şeyi, özellikle de inşaatın ikna yoluyla ve kanıtlar ileri sürülerek durdurulmasının mümkün olmadığını anlattılar. Bu sadece, eğer yapabilirlerse, zor kullanarak başarılabilirdi. (2) Ancak durum çok tehlikeli görünüyordu, tepki göstermeye hiçbir imkânları yoktu ve ister istemez kabullenmek zorunda kaldılar.

Sultanın Denizden ve Karadan Hareketle Hisar İnşaatı İçin Bosphorus'a Gelmesi

X. (1) Baharın gelişiyle [MS 1452] bütün hazırlıklar bittiğinde, Sultan Mehmed otuz triiris donattı, bir deniz savaşına katılabilecekleri şekilde silahlandırdı ve çok sayıda nakliye gemisiyle birlikte Kalliupolis'ten [Gelibolu] Bosphorus'a gönderdi. Kendisi de büyük bir orduyla karadan hareket etti. (2) Yedi günde boğaza gelerek orada karargâh kurulmasını emretti. Yanına birkaç komutanıyla, konularında deneyimli olduklarını bildiği birkaç yaşlı alarak at üstünde bölgeyi ve araziyi dolaştı. Boğazın darlığıyla zor geçit verişini, suyun kıvrılarak akışını, denizin içinden çıkarak akıntının yönünü değiştiren kayalıkları, ayrıca akıntının hızını, girdapları, sahilin kıvrımlarından kaynaklanan girdaplarla akıntıları ve boğazdan geçişi zorlaştıran diğer engelleri dikkatle inceledi. (3) Antik Hellenler buradan geçişin zorluğunu bildiklerinden bölgeye Symble-

gades[21] adını vermişlerdi ve rivayete göre buradan önce Herakles, daha sonra İason'un komutasındaki Argonotlar ve çok daha sonra büyük gayretlerle kendileri geçmişti. Bu noktada boğaz her taraftan kapalı ve kuşatılmış gibidir; sahilin girintileriyle çıkıntıları birbirlerine çarpacakmış gibi yakınlaşır ve gemilerdekiler küçük bir gölün içinde mahsur kaldıkları, hiçbir çıkış yolu bulamayacakları hissine kapılırlar.

Bütün bunlara ek olarak, kuzeyde büyük ve açık bir deniz olan Karadeniz'den büyük bir hızla ve büyük gürültüler çıkararak akan sular, burada çok dar bir alanda toplanır, sıkışarak hızlanır, köpürür ve uğultular çıkarırlar. Müretteba deneyimsizse ve dikkat etmezlerse, akıntı gemileri savurarak karaya atar, kayalara çarptırıp batırır. (4) Sultan en dar olan bu noktada boğazın enini ölçtürdü ve yedi stadion[22] olduğunu öğrendi.

Hisarın İnşası

XI. (1) Her şeyi iyice düşündükten, inceledikten ve inceden inceye hesapladıktan sonra, hisarın yapımı için en uygun yerin orası olduğuna kanaat getirerek inşaat alanını işaretledi. (2) Hisarın yeriyle kaplayacağı alanı, temellerini, kulelerle burçların arasındaki uzaklıkları, barbataları, kapıları ve her şeyi iste-

21 Symblegades [Öreke] Kayaları Rumelifeneri önlerinde bulunan beş adet büyük boyutlu yekpare kayadır. Mitolojiye göre, sahildeki bu kayaların açılıp kapandıklarına ve gemilerin geçmesine izin vermediklerine inanılıyordu. Kafkasya'dan Altın Post'u getirmek üzere yola çıkan İason yönetimindeki Argonotlar, geçip geçemeyeceklerini denemek için bir güvercin uçurmuşlardı. Kayalar kapanırken güvercinin kuyruğunu koparması üzerine bütün güçleriyle kürek çekerek süratle geçmişler ve o günden sonra kayalar sabit kalmış.

22 1 stadion yaklaşık 180 metre uzunluğundaki ölçü birimi olduğuna göre 7 stadion yaklaşık 1260 metreye karşılık gelir. Oysa Boğaz'ın en dar yeri olan Rumelihisarı-Anadoluhisarı arası aslında yaklaşık 785 metredir.

diği gibi planladıktan sonra inşaatın sorumluluğunu vezirlerine paylaştırdı.[23] İnşaatı en kısa zamanda bitirmelerini emrederek, en iyi çalışanlarla işlerini ilk bitirenlere armağanlar vermeyi vaat etti. Hisarın deniz tarafının inşaatını kendisi üstlendi.

Hisarın Çok Sağlam Yapılması ve İnşaat Süresinin Kısalığı

(3) Hisarın yapımı bahar mevsiminin ortalarında, çok sayıda işçi çalıştırılarak, büyük masraflarla, büyük bir hevesle ve rekabet ortamı içinde başlayarak yaz mevsiminde bitirildi. O zamana kadar yapılmış hisarların içinde, her bakımdan en sağlamı, en güvenlisi ve en tanınmışı oldu. Özenle seçilerek bir araya getirtilen çok büyük taşlarla inşa edildi, bağlantılarında bol demirle kurşun kullanıldı, özellikle çok sayıda yüksek ve sağlam yapılmış burçlarla, kalın tabyalarla, yüksek ve kalın sur duvarlarıyla güçlendirildi.

Hisarın Şekli

(4) Sur duvarları en geniş kesiminde on iki piheis [arşın][24] eninde ve bunun dört misli yüksekliğindeydi. Bo-

23 Rumelihisarı, Osmanlı kaynaklarında Boğazkesen ve Rumeli Orta Hisarı Kalesi olarak da geçer. Fetihten sonra stratejik önemi azalmıştır. Zindan ve gümrük kontrol noktası işlevleri de vardı. Boğazın en dar yerindeki en hızlı akıntı buradadır ve şeytan akıntısı olarak adlandırılır. Planlarını Mimar Muslihiddin'in çizdiği hisarın duvarları 6 metre kalınlığındaydı, kuleler arası yüksekliği yaklaşık 15 metreydi ve kulelerin üzerleri kurşunla kaplanmıştı. Hisarın inşası 1452 Mart'ında başlamış ve yaklaşık dört-beş ay sürmüştü (1452 yılının Ocak Ayı'ndan Ağustos'una kadar sürdüğü de söylenir). Sarıca Paşa Kulesi, Çandarlı Halil Paşa Kulesi ve Zağanos Paşa Kulesi isimlerini, bu kulelerin yapımını üstlenen paşalardan alır. Kemalpaşazade kroniğinde kulelerden birini Şahabeddin Paşa'nın yaptırdığı bilgisi vardır. (K. Kresier, Rumelihisarı, EI2 VIII, s. 611-612, Abdullah Mehmed Avunduk, Rumelihisarı, DIA 35, 237-240)

24 Dirsekten elin ucuna kadar olan mesafeye eşit olan uzunluk ölçüsü. Ticaret alanında kullanıldığında 64, inşaat alanında kullanıldığında 75 cm'e karşılık geliyordu. Osmanlı arşını 68 cm'ye eşitti.

yutları bir hisardan ziyade müstahkem bir şehre yakışırdı. Hisarın planı, arazi hafifçe meyilli olduğundan, dik açısı yukarıdaki tepede bulunan bir dik üçgen şeklindeydi ve buradaki büyük ve güçlü burç iki kenarını birleştirip koruyordu. Tabanındaki diğer köşeler, aşağıda deniz kıyısındaydı ve sahile paralel uzanan kenarının uçlarında bulunuyordu. Buralarda da güçlü ve büyük iki burç vardı, ayrıca sahildeki sur boyunca köşelerdekiler kadar yüksek olmasalar da, aynı derecede sağlam başka burçlar sıralanıyordu. (5) Sultan boğazdan geçmek isteyen gemileri batırabilmek üzere denize yöneltilmiş topları[25] yerleştirdiği sahil tarafının mümkün olduğunca geniş olabilmesi için, bu biçimi ve mevkii seçmişti. Ayrıca bu şekilde, yukarı taraftaki tepeye de hâkim olarak, barbatalarda bulunan askerlerini yüksekten yapılacak saldırılardan korumak üzere düşmanları olabildiğince uzakta tutabilecekti.

Topların Yerleştirilmesi

(6) Sultan, anlattığımız şekilde hisarı bitirince; içini yaylar, oklar, kargılar, küçük ve büyük kalkanlar ve buna benzer her türden birçok silahla donattı. Bunun dışında, iç ve dış surlarla burçlara büyüklü küçüklü mancınık ve toplar yerleştirdi. En büyük topları sahil tarafındaki surun altında, sık aralıklarla ve denize dönük yerleştirdi. Geçişleri kontrol edebilmek üzere, topların tümü aynı yöne bakmıyordu. Solda yerleştirilmiş olanlar sağa, sağda yerleştirilmiş olanlar da sola yöneltilmişti ve her biri ayrı noktaları hedefliyordu. (7) Toplar muazzam büyüklükte yuvarlak taşlar fırlatıyordu ve bu taşlar su yüzeyinde kayar gibi ilerleyerek karşı hisara kadar ulaşabiliyordu. Menzilleri buraya kadar ulaşan karşı hisardaki topların da kullanılmasıyla, geceli

25 Kritovulos, kitabında topları tasvir etmek için "taş fırlatan makineler" ya da "makineler" ifadelerini kullanır. Çeviride top kelimesi kullanılmıştır.

gündüzlü aralıksız izlenen boğazdan sadece ticari gemiler, triirisler ve başka türden ticari mal taşıyan gemiler değil, en küçük bir sandal bile hisar komutanından izinsiz geçmeye kalksa parçalanır, mahvolur ve denizin dibini boylardı.[26]

İki Kıtanın Birleştirilme Yöntemi

(8) Sultan hisar inşaatını bu şekilde tamamlayarak iki kıtayı birleştirip geçide egemen olmayı başardı. Hisarı çok iyi donatıp silahlandırarak her bakımdan istila edilemez, daha doğrusunu söylemek gerekirse istila edilmesi imkânsız hale getirince yeterli sayıda asker yerleştirdi, en güvendiği adamlarından birini[27] komutanlığına getirdi. Topları işlerini iyi bilen deneyimli uzmanlara emanet etti ve sonbahar mevsiminin bitimine doğru Adrianupolis'e [Edirne] döndü. Saltanatının ikinci yılı olan, 6.960 yılı [1451/2] da bu şekilde bitmek üzereydi.

Sultanın Adrianupolis'e Dönmesi ve Yeni Sarayın İnşası

XII. (1) Sultan aynı süre içinde, Adrianupolis yakınlarında Evros [Meriç] Nehri üzerinde ve şehrin tam karşısında, yapımında parlak taşlarla saydam mermer kullanılan, gümüş ve altınla süslü, içi ve dışı parıldayan görkemli bir saray yaptırıyordu.[28] Hiçbir masraftan kaçınmadan, değer-

26 Dukas, II. Mehmed'in hizmetine geçen top yapımcısı Urban'ın yaptığı "taş fırlatma honisinin" Rumelihisarı'na yerleştirildiğini anlatır. Dukas'a göre boğazdan geçen bir Venedik gemisi olan Kaptan Ritzos'un gemisi, hisarın önünden geçerken bu şekilde batırılmıştı. Kaptan yanındaki 30 denizciyle birlikte sultanın huzuruna götürülmüş ve idam edilmişti (Çev. Bilge Umar, Mikhael Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli*, 1326-1462, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, XXXV- 1,2, s. 218-219).

27 Rumelihisarı'nın ilk komutanı Dizdar Firuz Bey'dir, Firuz Ağa olarak da bilinir. Dukas, Firuz Bey'in, sultanın en güvendiği adamlarından biri olduğunu belirtir (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XXXIV- 12, s. 217).

28 Edirne Saray-ı Cedid-i Amiresi, Tunca Sarayı, Hünkâr Bahçesi Sarayı, Edirne Saray-ı Hümayunu olarak da bilinir. İnşasına 1450 yılında II. Murad'ın emriyle, Tunca Nehri'nin iki kolu arasındaki ada üzerinde başlandı. Sarayın

li sanat eserleri, heykeller ve resimlerle süslemiş, yüksek bir zevkle döşetmişti. (2) Sultan sarayın etrafında her tür çiçek ve meyve ağaçları ekilmiş bahçeler yaptırdı. Bahçelerde evcil ve yabani hayvanlar ve kuş sürüleriyle insana keyif, huzur ve mutluluk veren her türden güzellikler vardı. (3) Sarayın yakınlarında gösterişli binalar inşa ettirerek bunlara mümkün olduğunca fazla yeniçeri ve piyade yerleştirdi; böylelikle her yönden gelebilecek saldırılara karşı güvenliğini sağladı.

XIII. (1) Şimdi hiç tereddüt etmeden ve zaman yitirmeden, uzun süreden beri tasarladığı planı, kafasında olgunlaşan düşünceyi, tahta çıkışından itibaren bütün hareketlerini yönlendiren hedefini gerçekleştirmek amacındaydı. Bu düşüncesi, Romalılara ve onların kralı Konstantinos'a savaş ilan ederek Polis'i kuşatmaktı. (2) Polis'i tamamıyla fethederek ona hâkim olduğunda, burayı merkez alarak her tarafa doğru seferler düzenleyebileceğine, kısa sürede her tarafa ulaşabileceğine, her yerin egemeni olabileceğine inanıyordu ve bu düşüncelerinde haklıydı.

(3) Bu yüzden artık onu hiçbir şey durduramazdı; elindekilerle yetinerek barışı korumaya niyeti yoktu. Savaş

---

ilk inşasında Selanik yakınındaki harabelerden getirilen mermerler kullanıldı. Sultanın ölümü üzerine inşaat bir süre durdu, II. Mehmed sultan olunca devam etti ve onun döneminde genişletilip tamamlanarak Saray-ı Cedid adını aldı. Sonraki padişahlar döneminde yapılan eklemelerle büyüklüğü iki katına çıktı. En parlak dönemini IV. Mehmed saltanatında (1648-87) yaşadı. 1752 ve 1753 depremlerinde çok zarar gördü. Son ikamet eden padişah III. Mustafa, 1182'de (1768-69) kısa süre burada kaldı. 1787-1828 yılları arasında tamir için keşifler hazırlanmışsa da yalnızca harap daireler yıkıldı. 1220'den (1805-6) itibaren askerî malzeme ve cephane depolanmaya başlandı. 1829 Rus işgalinde saray bahçelerinde kurulan ordu karargâhları yüzünden çok zarar gördü. Daha sonra da restore etme girişimleri oldu, fakat 1878 Rus işgali sarayın sonunu getirdi. 1878'de Osmanlı yöneticilerinden biri tarafından verilen bir emirle yakıldı ve yangın üç gün sürdü. Günümüze çok az kısmının kalıntıları kaldı. 1999'da başlayan kazılarda 2005'te bir ilerleme kaydedildi. (Rifat Osman, Edirne Sarayı, yay. Süheyl Ünver, Ankara: TTK, 1989, Semavi Eyice, "Edirne (Mimari)", IA Vol. 10, 431-433, T. Gökbilgin, "Edirne", EI2, Vol.II, s. 684, N. Çiçek Akçıl, "Saray-ı Cedid", IA, Vol. 36, 126-128.)

ilan ederek Polis'i fethetmek istiyordu. (4) Bu hedefini, çok önem verdiği bazı ilahi işaretler ve geleceği tahmin edebilenlerin[29] kullandığı kehanet, alamet ve belirtiler de destekliyordu. İlahi işaretlerin tümü aynı şeyi öngörüyor, Polis'i fethedenin kendisi olacağını söylüyordu. (5) Bunun üzerine bütün devlet büyüklerini, satrapları, ordunun, süvari birliklerinin ve taburların komutanlarını çağırarak onlara aşağıdaki konuşmayı yaptı.[30]

Sultanın, Atalarının Zaferlerini Hatırlatarak ve Saltanatının Kısa Bir Özetini Vererek Uyruklarını Polis'e Savaş İlan Edilmesi Konusunda Gayrete Getirmesi

XIV. (1) "Dostlarım ve uyruklarım! Sahip olduğumuz ülkeyi, atalarımızın büyük çaba göstererek ve büyük tehli-

29 Müneccimbaşılar astronomi ve astroloji işlerinden sorumluydu. İlmiye sınıfından, ilm-i nücuma vakıf kişiler arasından seçilirlerdi. Müneccimbaşıların kurumlaşması II. Mehmed döneminde olmuştur. Başlıca görevleri her sene nevruzda takvim, Ramazandan önce imsakiye hazırlamak ve padişahın şahsi ve devlete ait işleri için eşref-i saat, saat-i muhtar, vakt-i muhtar da denilen en uygun zamanı belirleyen zayiçe hazırlamaktı (Salim Aydüz, DIA, Cilt 32, 2-4).

30 Kritovulos, burada hayalî bir söylev yazarak Thukydides'e öykünüyor. Thukydides'in üslubuna özenmek Bizans tarih yazımı geleneğinde görülen bir özellikti (Runciman, "Byzantine Historians and the Ottoman Turks" *Historians of the Middle East* içinde, ed. Bernard Lewis ve P. M. Holt, London: Oxford Univ. Press, 1962, 271-276). Browning'e göre ise Khalkokondyles ve Kritovulos Thukydides'i bilinçli olarak taklit etmek istemişler, fakat başarılı olamayıp daha çok Prokopius'un stiline yakın bir klasik Yunanca kullanmışlardı. Dukas ve Sfrantzes ise daha popüler bir Yunancayla yazmışlardır (Robert Browning, "The Language of Byzantine Literature", *History, Language and Literature in the Byzantine World* içinde, ed. Robert Browning, (Northampton: Variorum Reprints, 1989, s. 128). Thukykides'in kahramanlarının ağzından yazdığı uzun söylemler, tarihi gerçeği yansıtmaz, Thukydides'in o durumda kahramanın söyleyebileceği en uygun sözler olarak kurguladığı metinlerdir, bu anlamda yazarın yorumlarıdır (Robin George Collingwood, *The Idea of History*, New York : Oxford University Press, 1956, 1976, s. 30). Buna benzer bir konuşma, Taci Beyzade Cafer Çelebi tarafından da nakledilir. Kritovulos ve Tacibeyzade'de verilen nutukların karşılaştırması için bkz. İnalcık, FDÜ, s. 126.

kelere maruz kalarak elde ettiklerini, babadan oğula miras bırakarak kavmimizin elde kalmasını sağlayarak bugün bana devrettiklerini biliyorsunuz. İçinizden yaşlı olanlar, atalarımın bazı harekâtlarına bizzat katıldığından bunu ilk elden; genç olanlarınız ise babalarınızdan duyduğunuz için ikinci elden biliyorsunuz. Bu olaylar efsane olacak kadar eski ya da aradan geçen uzun zaman içinde unutulmuş değiller. Yakın tarihli olduklarından, onlara ağızdan ağıza aktarılan sözlü gelenek değil, yaşayanların anlattıkları tanıklık etmektedir.

Askerlerin Kahramanlığı Hakkında

(2) Ülkemizin her tarafında o insanların eserlerinin kanıtları açıkça görülebiliyor. Yakın tarihlerde yıkılmış kalelerle şehirlerin surları, kendi kanlarıyla sulayarak kızıla boyadıkları toprak, cesaret ve erdemlerinin şanlı kanıtları ve tehlikeler karşısında gösterdikleri cesaretin unutulmaz tanıklarıdır. Bütün harekâtlarında öyle büyük kararlılık ve cesaret gösterdiler ki çok küçük bir bölgeden ve çok zayıf güçlerle başladıkları halde, ilk günlerinden beri Romalıların egemenliğini yıkmayı, Asya ile Avrupa'ya hükmetmeyi kararlaştırmışlardı. Gerçekten de hayalleri onları yanıltmadı.

Asya'nın Fethi

(3) Daha önce de belirttiğim gibi, çok küçük kuvvetlerle, ama büyük bir kararlılık ve kendine güvenle, Kilikya'dan [Alanya'dan Tarsus'a Toros Dağlarının güneyi] ve Tauros [Toros] Dağlarından akın ederek Likya [Antalya], Pamfilya [Antalya Koyu'nun sahilleri] ve yukarı Phrygia'yı [Sakarya Nehri ile Büyük Menderes'in yukarı çığırları arasındaki bölge] fethettiler, Likya, Karya [Büyük Menderes

Nehri'nin güneyi, Muğla ilinin kuzey kısımları ve içerideki bölge], Mysia [Çanakkale ilinin doğusuyla Balıkesir ilinin kuzeyi], aşağı Phrygia, İyonya ve bütün Hellen sahillerinin halklarına diz çöktürdüler. Galatlara, Kapadokyalılara, Paflagonlara [Batı Karadeniz sahillerinde yaşayan bir halk], Chalipslere [Gümüşhane ile çevresinde yaşayan bir halk], Bithynialılara [Doğu Marmara Bölgesi'nde yaşayan bir halk] ve Hellespontos'ta yaşayan halklara boyun eğdirdiler. Kısaca söylemek gerekirse, Tauros Dağlarının güneyindeki Kilikya'dan Karadeniz'in Sinop şehrine kadar olan ve aşağı Asya adıyla bilinen bütün bölgeyi çok kısa süre içinde fethederek temelli olarak egemenlikleri altına altılar.

Avrupa'ya Geçişin Başlaması

(4) Bütün bu bölgeyi, ona ait sahillerle şehirleri kesin olarak kendilerine tabi kıldıktan ve Bursa'yı [Prusa] kendilerine başkent yaptıktan sonra, küçük kuvvetlerle Hellespontos'un karşı tarafına geçmeye başladılar. Buradaki denize hâlâ Romalılar hâkim olduğundan, karşıya açıkça savaşmak üzere değil, fırsat buldukça korsanlık yapmaya ve yağmalamaya gidiyorlardı. (5) Ancak Helles'in anıtıyla Boğaz'ın karşısında bulunan tepenin zirvesini hileyle ele geçirdikten ve oradaki kaleyi[31] hile ya da savaşla aldıktan sonra, kaleyi harekât merkezi yaparak çevreye yağma seferleri ve akınlar düzenlemeye başladılar.

31 Çimpe Kalesi, Osmanlıların Rumeli'de sahip oldukları ilk kale ve daha sonraki Rumeli fetihleri için bir üs noktasıdır. Orhan'ın batı bölgesinden sorumlu oğlu Süleyman, 1352'de Sırp ve Bulgarlara karşı Bizans'a yardım için Edirne'ye gittiğinde Gelibolu'nun doğusundaki Çimpe'ye (Ormurbeyli) yerleşti. Daha sonra Kantakuzenos'un ısrarlarına rağmen burayı terk etmeyi reddetti. Anadolu'dan getirdiği birliklerle güçlendirdi ve Gelibolu Kalesi'ni kuşatmaya karar verdi. 1354 Mart'ında meydana gelen bir deprem sonucu Gelibolu ve çevresindeki kaleler yıkılınca buralar hemen kontrol altına alındı. Kaleler onarıldı ve içlerine askerler yerleştirildi. (İnalcık, 1300-1600, s. 15-16).

Avrupa'nın Fethi

(6) Daha sonra, günden güne çoğalarak yavaş yavaş çevrede bulunan kalelerden kimini hileyle kimini zorla ele geçirerek ovaya indiler ve karşılarına hiçbir engel çıkmadığından ovalara hâkim oldular. Köyleri yağmalayıp şehirleri fethettiler, kaleler yıktılar. Karşılarına çıkan orduları yendiler ve birçok büyük ulusa boyun eğdirdiler. Özetlersek, kısa süre içinde bütün Trakya ile Makedonya'yı ele geçirdiler, İstros [Tuna] kıyılarıyla iç taraflarda yaşayan Moisialılara[32] [Bulgar], İllyrialılara, Trivallilere [Sırp], Hellenlere ve başka birçok kavme boyun eğdirdiler. İç taraflarda ve sahillerde birçok güçlü kaleyle birçok büyük şehir fethettiler.

(7) Ancak kavimlerle şehirleri sıralayarak vaktimi neden boşuna harcayayım? Sava Nehri'yle birleştiği noktadan Karadeniz'de denize döküldüğü yere kadar İstros'un güneyinde kalan, güneye inen bir çizgi boyunca bir taraftan Vostroslarla Dalmatların, diğer taraftan Sava Nehri'nin güneyinde yaşayan Paionlarla İllyrialıların ülkesini içeren bölgeyi İyonya Körfezi'ne kadar bütünüyle fethettiler; halklarına boyun eğdirerek herkesi vergiye bağladılar. Aynı zamanda, İstros'un kuzeyinde kalan Get halkının ülkesini ve yaklaşık 10.000 stadion uzunluğunda sahili olan Peloponnesos dışındaki bütün sahil kesimini de fethettiler.

(8) Bütün bu fetihler burada kelimelerle anlattığımız kadar kolay olmadı. Bu bölgeleri büyük zahmetlerle, şiddetli direnişle karşılaşıp engeller aşarak, tehlikelere maruz kalıp kan akıtarak fethedip ellerinde tuttular. Bu fetihler uğruna çok yaralar açıldı, çok emek harcandı, kan ve alın teri döküldü. (9) Asya ve Avrupa'nın birçok büyük kavmi silahlarını kuşanarak özgürlükleri için ölene kadar kahramanca

32 Kritovulos Kuzey Bulgaristan'la Sırbistan'ın bir kısmını oluşturan Moisia bölgesinin adını, aynı şekilde okunan, ancak kabaca Balıkesir ilini oluşturan Mysia bölgesinin imlasıyla yazıyor.

savaştılar. Surlarla korunan birçok büyük şehir, silahlarla, servetler harcayarak ve halklarının yiğitliğiyle canla başla kendilerini savundular. Atalarımızın karşısına büyük zorluklarla fethedilebilecek güçlü surlar, ulaşılmaz bölgeler, engebeli yollar, zor aşılan nehirler ve başka birçok engel çıktı. Özellikle de Romalıların orduları her zaman karşılarına çıkarak karada ve denizde onlarla açıkça savaştı, ısrarla direndi, büyük mücadeleler ve muharebeler yaşandı.

Kahraman Askerlerin ve Sultanlarının Övgüsü

(10) Ancak, her yeri fethedip herkese boyun eğdirene, egemenliklerini her bakımdan güvence altına alana kadar, hiçbir engel ilerlemelerini durduramadı, coşku ve kahramanlıklarına ket vuramadı. Başlardaki kararlılık ve iyimserliklerini koruyarak bu konuda çok yetenekli olduklarını gösterdiler. (11) Düşmanlarını yendiklerinde daha ileriye devam ediyor, yenildiklerinde gerilemiyor, umutlarını ve kendilerine güvenlerini yitirmiyorlardı. Yiğitliklerine ve geleceğe duydukları güvene, hatta kaderin iniş çıkışlarına dayanarak büyük bir coşkuyla hedeflerine doğru ilerlemeye devam ediyor, güçlerini bile aşan bir cesaret ve insan aklının sınırlarını zorlayan bir pervasızlık gösteriyorlardı. Zor durumlar karşısında iyimser, sıkıntılar karşısında yorulmazdılar. Hiç kuşkuya kapılmadan kendilerine doğru görüneni yapıyor, cesaret gerektiren hiçbir harekât öncesinde duraksamıyorlardı. Neler yapılması gerektiğini hemen anlayabiliyor ve verdikleri kararları hızla uyguluyorlardı. (12) Sahip olmadıklarını elde edebilmek için uzun seferlere çıkmayı seviyor, hiçbir zaman ellerindekilerle yetinmiyor, başkalarının da yetinmesine izin vermiyorlardı. Hep sahip olamadıklarını arzuladıklarından, ellerinde olanlara hiç önem vermiyorlardı. Ele geçirmeye karar verdikleri şeylere henüz tam ulaşamamışken bile kendilerininmiş gibi kullanıyorlardı. Her seferinde daha fazlasına göz koydukların-

dan, henüz sahip olamadıkları şeyleri ele geçiremedikleri için azap çekiyor, mevcut mal varlıklarından hemen hemen hiç yararlanmıyorlardı.

Sanki bir başkasına aitmiş gibi bedenlerine acımaksızın eziyet ediyor, hiçbir tehlikeyi umursamıyorlardı. Maneviyatları hiç bozulmadan ömür boyu mücadele ediyorlardı. Bu şekilde emek sarf ederek devletlerini, insan gücü, para, silah ve triirisler açısından ve başka birçok konuda güçlü ve şöhretli kıldılar; savaş ve barış zamanlarında kendine yetecek hale getirerek bizlere miras bıraktılar. (13) Bu yüzden, bizler de bu devleti ihmal ettiğimizi düşündürmemeli, atalarımızın kahramanlıklarına halel getirmemeli, yiğitliğimiz, savaşlardaki yeteneğimiz ve erdemimizle nam salan, bugüne kadar yenilmeyen ve yenilmez olarak bilinen bizler uzun yıllar önce kazandığımız şanla şöhreti kendimizden esirgememeliyiz.

Ancak, kurtulabileceğine inanmak için artık hiçbir dayanağı kalmayan bir şehrin bizi yenmesine izin verirsek bütün bu söylediklerim anlamsızlaşacak. Bu şehir sürekli akınlarımız ve kuşatmalarımızla, kalabalık halkını ve bir zamanlar sahip olduğu zenginlikleri tamamen yitirdi. Artık gerçek bir şehir bile değildir; sadece şehir adını taşımaktadır. Şu anda sizin de gördüğünüz gibi tarlalar, bahçeler, bağlar, çoğu harabeye dönmüş terk edilmiş evler ve boş duvarlardan ibaret.[33] (14) Egemenlik alanımızın tam ortasında, kara ve deniz yolları açısından mükemmel bir mevkide bulunduğunu görüyorsunuz. Daha ilk başlardan

33 Bu sırada şehrin nüfusu 50000'i geçmiyordu. (Halil İnalcık, The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City, Dumbarton Oaks Papers 23, 1969 - 1970, s. 231). Sfrantzes kuşatmanın başında şehri savunabilecek durumda olan 4.773 kişi ve 200 yabancıdan bahseder (Çev. Levent Kayapınar, *Yorgios Sfrancis'in Anıları, Chronicon Minus,* İstanbul: Kitabevi, 2009, XXXV-6, s. 274). Pertusi, Sfrantzes'in yabancılar için verdiği bu rakamın az olduğunu öne sürer ve Venedikli denizcilerle birlikte 2.000 olabileceğini savunur. (Pertusi, *İstanbul'un Fethi,* Cilt 1, s. 368.)

beri hiç ara vermeden bizimle savaşarak, fırsat kollayıp zor anlarımızdan yararlanarak hâlâ bizlere zorluk çıkarmakta, büyük zarar vermektedir.

Paionların İstros'u Geçmesi ve Bayezid Tarafından Hezimete Uğratılmaları

(15) Atam Bayezid[34] zamanında, bu şehrin kralının batılıları; Atlantik Okyanusu'ndan Marsilya'ya kadar batılı Galatları, Pirene Dağlarındakilerle İspanyolları, Ren Nehri çevresinde yaşayan kuzeyli Kelt, Keltiberyalı ve Almanları, karadan büyük bir ordu ve nehirden triirislerle sefer yapan Paionlarla Dakların [Ulah] kralını aleyhimize kışkırttığını bilmeyen mi var? Bunlar İstros Nehri'ni geçerek çadırlarını bizim egemenliğimizdeki karşı kıyıda kurdular, bütün gücümüzle iktidarımızı yok ederek bizleri Avrupa ve Asya'dan kovmayı amaçladılar. Bayezid o günlerde stratejik dehası, tecrübesi ve cesaretiyle bu planlarına engel oldu. Düşmanlarını kesin bir yenilgiye uğratarak perişan etti, topluca kılıçtan geçirip kalanlarını nehirde boğdurdu. Böylece muazzam bir ordudan ancak çok az kişi, o da büyük zorluklarla kurtulabildi.

---

34 I. Bayezid (1389-1403) I. Murad'ın büyük oğluydu. Şehzade Bayezid, 1389 Kosova Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir rol oynadı ve savaşta yaralanan babasının yerine geçmesi vasiyet edildi. Tahta çıktıktan sonra önce Sırplarla anlaşma yapıp sonra Anadolu'yu kontrol altına almak üzere doğuya geçti. Anadolu seferleri sırasında Bizans imparatorunun oğlu Manuel Paleologos da ona destek verdi. Bu sırada batıdaki uç beyleri ise sınırları kontrol altında tutarak faaliyetlerine devam ettiler. Fakat Eflak prensi Mirçea Anadolu'daki durumdan faydalanarak Silistre'yi geri aldı. Diğer yandan, Venedikliler Mora ve Arnavutluk'ta, Macarlar ise Eflak ve Tuna Bulgaristan'ında faaliyet gösteriyorlardı. Bu durumda Bayezid tekrar batıya döndü ve bazı yerleşimleri geri aldı. 1394'te İstanbul'u kuşatmaya aldı, 1395'te Macar kalelerine saldırdı. Batıdaki bu ilerlemeler üzerine Macarlar ve Venedikliler ittifak oluşturdular. 1396'da Bayezid İstanbul'u almaya çalışırken Macar kralı Sigismund idaresindeki Haçlılar Niğbolu'yu kuşattılar. Kuşatmayı kaldırıp Niğbolu'ya giden Bayezid 25 Eylül 1396'da zafer kazandı (İnalcık, Bayezid I, DIA 5, 231-234).

(16) Aynı şehir kısa süre sonra İskit asıllı Timur'u aleyhimize kışkırtarak Babil'den üzerimize sefer düzenlemeye ikna etti. Ondan neler çektiğimizi iyi bilirsiniz. Bütün egemenliğimizle gücümüzü ya da elimizde bulunan iki kıtadan birini yitirmek tehlikesiyle karşılaşmıştık.[35] (17) Ve o günden bugüne bizim insanlarımızı birbirleri aleyhine kışkırtıp silahlandırarak kendi aralarında savaşmaya yönlendirmeyi, devletimizi karıştırmayı ve zarar vermeyi sürdürdüler. Yakın zamanlarda Get İoannis'i [Hunyadi János],[36] Paionları ve Dakları aleyhimize kışkırttı, onlar da ordularıyla İstros'u iki ya da üç kez geçerek ülkemize saldırdılar ve babama büyük zarar verdiler. (18) Bizden firar ederek düşman saflarına geçenlerden ve bu yüzden hem kölelerimizin hem de hür uyruklarımızın eksilmesiyle günbegün yaşadığımız zarardan hiç söz etmiyorum bile.

(19) Özetlemek gerekirse, bu şehir isyan etmekten ve bize karşı koymaktan hiç vazgeçmedi, bundan böyle de vazgeç-

---

35 Timur önce 1394'te Anadolu'nun doğuda bir kısmını ele geçirmişti. 1400 yılında önce Sivas Kalesi'ni kuşattı ve 1401'de Erzincan emiri Mutahharten'e bıraktı. 28 Temmuz 1402'de Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda Timur ve Bayezid karşı karşıya geldi. Bayezid yenilerek esir düştü ve esir olarak 1403 Martında Akşehir'de vefat etti. Sonuçta Bayezid'in tüm kazanımları kaybedildi ve sınırlar I. Murad devrinin başındaki hale döndü. Rumeli'de bütünlüğün korunması, daha sonra toparlanmaya yardımcı oldu. Osmanlı şehzadeleri Timur'un hâkimiyetini kabul etti ve Fetret Devri başladı (İnalcık, Bayezid I, DIA 5, 231-234).

36 Hunyadi János (1407-1456), Transilvanya bölgesinden Macar-Sekel kökenli bir aileye mensup olup gençliğinde Kutsal Roma Germen İmparatoru ve Macaristan Kralı Sigismund'un askerî hizmetinde bulundu. Bulgarlara ve Osmanlılara karşı savaşlarda yararlılık gösterdi. Macaristan Kralı I. Ulászló tarafında 1441'de Erdel voyvodalığına atandı. II. Murad zamanında Osmanlı ordusunu Belgrad civarlarında birkaç kez bozguna uğrattıysa da, kendisinin de yer aldığı Haçlı ordusu Varna Savaşı'nda kesin bir yenilgiye uğradı. Savaşta ölen Macar kralının yerine seçilen V. László'nun çocuk yaşta olmasından dolayı naip sıfatıyla 1446-1453 tarihlerinde Macaristan'ın hâkimi oldu. 1456 Belgrad Kuşatması esnasında Osmanlı kuvvetlerinin yenilmesinde oynadığı rol, Macar ulusal kahramanı olarak benimsenmesini sağladı. Kuşatmanın kaldırılmasından üç hafta sonra, şehirde yayılan veba salgınına yakalanarak 11 Ağustos'ta öldü. Oğlu I. Mátyás adıyla Macaristan kralı oldu.

meyecek gibi görünüyor. Olduğu gibi kalmasına izin vererek onu baştan başa yıkmadığımız ya da ele geçirmediğimiz sürece bize karşı isyan etmeye ve savaşmaya devam edecek.

XV. Dostlarım, bu şehir bize karşı çıktığı, aleyhimize açıkça ya da gizlice her şeyi yaptığı ve egemenliğimize göz koyduğu halde, biz hareketsiz kalıp onu önemsemiyoruz, bize zarar vermeye fırsat bulamadan onu yok etmeye çalışmıyoruz. Arzu ettiğimiz zaman savaş ilan etmenin sadece bize bağlı olduğunu mu sanıyoruz? Savaşta ve krizlerde elverişli şartların sonsuza dek sürmediğini, kaderin her zaman belirsiz olduğunu, olayların gelişiminin meçhul ve önceden kestirilemez olduğunu bilmiyor muyuz? Akıllı insanların böylesi durumlara karşı önlem almaları ve fırsat kollayarak düşmanlarına saldırmaları gerektiğini bilmiyor muyuz? Kendilerini savunmak için bir felakete uğramayı beklememeli, başlarına bir kötülük gelmeden inisiyatifi ellerine almalıdırlar. Düşmana karşı harekât düzenlemek düşmanın harekâtına karşılık vermekten yeğdir ve böyle durumlarda hile ya da şiddet uygulayarak düşmandan erken davranmak büyük bir kazanç sayılmalıdır. Savaşın yasaları bunu emreder. Savaş antlaşmalarla yürütülmez; çoğu zaman gizlice hareket etme imkânını bulan ya da arzu edenlerle bazı alanlarda daha hızlı davrananlar ve ellerine geçen fırsatları değerlendirerek kendilerine üstünlük sağlayanlar zafere ulaşır.

XVI. (1) Ben bu düşüncelerle, açıkladığım nedenlere dayanarak ve söz konusu şehrin düşmanca davranışlarından hareketle sizleri buraya çağırdım. Artık bu durumu çekilmez buluyorum ve hepinizin ikna olup bana hak vermenizi istiyorum. Size büyük bir heves ve isteklilikle savaş ilan ederek en kısa sürede şehre saldırmamız, onunla savaşmamız ve tamamen yok etmemiz gerektiğini söylüyorum. Aksi takdirde devletimizle bütün sahip olduklarımızı kendimizin saymamalı, gelecekte de bizim olacakmış gibi bakmamalıyız.

(2) Bu şehir fethedilmediği ya da ortadan kaldırılmadığı sürece devletimizin sağlam temellere dayanması, bizim de güven içinde yaşamamız mümkün değil. (3) Kısaca söylemek gerekirse, ya şehirle birlikte ülkeme sahip olmaya, ya da şehre sahip olamazsam onun uğruna ülkemi de kaybetmeye kararlıyım. Bilmeniz gerekir ki bu şehirle birlikte hem elimizdekilere sahip olmaya devam edecek hem de sahip olamadıklarımızı ele geçirme imkânını bulacağız. Ancak şehir elimizde olmazsa ya da şimdiki durum devam ederse, sahip olduklarımızdan hiçbiri mutlak olarak bize ait olmayacak ve sahip olamadıklarımızı ele geçirme imkânını bulamayacağız. (4) Düşmanlarımız şehrin hâkimi olmaya devam eder ve bizden baskı görüp daha güçlü müttefiklerden yardım isterlerse denizlerimize hükmedecekler, ülkemiz hep savaşlar ve tehlikeler yaşayacak, yüklü masraflar altına girecek ve savaşın sonu belirsiz olacaktır. Böyle durumlarda kimsenin beklemediği ve tahmin edemeyeceği şeyler gerçekleşebilir. Bir savaş uzun sürerse çoğu zaman belirleyici olan şanstır.

(5) Aynı şekilde, bu insanlar şehri ellerinde tutmayı başaramaz, kendilerinden güçlü ve iyi silahlanmış, asker, para, triiris, silah ve her şeye sahip başkalarına devrederlerse, bu başkaları da şehri kendi mülkleri sayarak daha sert direniş gösterirlerse ne durumlara düşeceğimizi bir düşünün! (6) Denizde ve karada bunca seçkin bir konumda bulunan, bizde olanları her zaman yakından takip eden, zayıflıklarımızdan yararlanmak için fırsat kollayan bu büyük şehir bize eşit bir güce kavuşursa bize denk bir düşman olur. Ben size kötü şeyler söylemek istemiyorum –bütün kötülükler düşmanların başına gelsin– ama dinlemesi bile tatsız olan bu durumun bize fayda sağlamayacağını belirtmek istiyorum.

(7) Bu yüzden önümüzde bol zamanımız varmışçasına tereddüt etmemeli, Tanrı'nın inayeti hâlâ üzerimizdeyken büyük bir hevesle ve bütün gücümüzle şehre saldırmalıyız. Savaşta gerekebilecek hiçbir şeyi, kendi bedenlerimizi, pa-

rayı, silahları ve başka benzer şeyleri esirgememeliyiz. Şehri tamamen tahrip edene, ortadan kaldırana ya da fethedene kadar hedefimiz bu olmalıdır.

(8) Dedemle babam zamanında olanları hatırlarsak, hiç kimse fethinin imkânsız olduğunu düşünmesin. Onlar daha ilk baştan kararlarını vermiş, şehre karşı amansız bir savaş başlatmıştı. Büyük bir ordu ve çok sayıda silahla çepeçevre sarmalarına, açlık ve uzun süreli kuşatmayla zayıflatmalarına karşın şehri ele geçiremediler. (9) O tarihlerde askerlerinin yiğitliği ve silahlarının gücüyle direnmiş olsa, daha iyi silahlandırılmış daha çok asker, para ve silaha sahip olsa ya da karşısındakilerin ordusuyla silahları daha az olsa bu korku ve tereddüt anlaşılabilirdi. (10) Ancak ilahi güçlerin insanlara çokça reva gördüğü gibi, hiç kimsenin beklemediği kaderin bir cilvesi sayesinde atam Bayezid'in[37] ellerinden umulmadık şekilde kurtulduğunu kim bilmez? Açlığa ve uzun süreli kuşatmaya dayanamayan halk şehri belirli bir süre içinde teslim etmeye karar vermişken, birden Avrupa tarafından Paion ve Dakların kralı ile kısa bir süre sonra Asya tarafından Babilli[38] Timur saldırarak Bayezid'i kuşatmayı kaldırmaya zorunlu kıldılar. [Bayezid'in] dikkati yeni düşmanlarına çevrilince, şehir bu inanılması zor olay sayesinde kurtuldu.

(11) Diğer taraftan, babamın da ne kadar hazırlıktan sonra ve ne kadar büyük güçlerle şehrin üzerine yürüdüğünü, kuşatmasıyla onu nasıl dize getirdiğini biliyorsunuz. Şehri savunanlar topların fırlattığı taşlar ve oklarla rahatsız edil-

37 Bayezid'in İstanbul kuşatması 1394 yılından 1402'ye dek sürmüştür. 1391'de şehrin çevresi kuşatılmıştı, böylece şehrin erzak alışverişi engellenecekti. Denizden giriş çıkışlar da engellenmişti. Bu dönemde Venedik'ten gıda yardımı için gemiler gönderildi. 1396 Niğbolu Savaşı sırasında kuşatmanın şartları biraz hafifledi, ancak sonrasında kuşatmaya devam edildi. 1402'ye kadar şehrin erzakını kesme çabaları ve dolayısıyla açlık, hastalıklar ve şehirden kaçış devam etti. 1402'de Timur'un Anadolu'ya girmesi üzerine kuşatma sona erdi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nevra Necipoğlu, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins*, 7. bölüm ("The first challange: Bayezid I's siege of Constantinople (1394-1402), s. 149-183)

38 Timurlenk daha önce Bağdat'ı fethettiği için "Babilli" sıfatıyla anılıyor.

diklerinden serbestçe surlara çıkamıyorlardı. Şehir babamın ellerinin içindeydi. Kuşatma altındakilere kişisel çıkarları için yakınlık gösteren, en yakınındaki ve en çok güven duyduğu kendi adamlarının gizli direnişi olmasa, saldırıyla ve silah zoruyla ele geçirecekti. Onlar, sultanı kuşatmayı kaldırmaya zorlayarak şehri kurtardılar.[39] (12) Ancak o zaman kendi imkânlarıyla kurtulduğunu varsaysak bile, bugün artık ne onlar ne de biz aynı şartlardayız. O zamanlar krallarıyla asilleri daha zeki, komutanları daha iyi ve deneyimliydi. O zamanlar halkı daha kalabalıktı, kendi denizinin bir kısmına hükmedebiliyordu; kısmen İtalyanların desteğine sahipti, onlardan yardım alabileceğini umuyordu ve bir dizi başka desteği vardı.

(13) Oysa şimdi halkının büyük kısmını yitirdiği ve denizden çekilmek zorunda kaldığı için daha zayıf ve daha zor konumda bulunuyor. Hele kralla danışmanları, herkesin düşmanının böyle olmasını isteyebileceği türden insanlar. İtalyanların desteğine gelince; bu konuda umutları bile kalmadı. Tam aksine, şimdi dinî inançları yüzünden İtalyanlarla araları bozuk ve yine bu yüzden şehirde karışıklık ve isyan var.[40] Durum daha ayrıntılı incelenirse başka olumsuzluklar da bulunabilir. (14) Öte yandan biz birçok alanda çok ilerledik. Her zamankinden daha kalabalık, daha iyi silahlanmış

39 Haziran 1422'de başlayan kuşatma 50 günden fazla sürmüş, bir sonuç vermemişti (İnalcık, Murad II, DIA 31, s. 165). Özellikle 1396'dan sonra Osmanlılarla ticari ve siyasi ilişkilerini bozmak istemeyen Venedik ve Ceneviz, 1422 kuşatması sırasında Bizans'a yardım etmeyeceklerini bildirmişlerdi. Kuşatmanın başlangıcından 3 ay sonra II. Murad, Anadolu'da kardeşi Mustafa'nın yarattığı tehdidi bertaraf etmek amacıyla kuşatmayı kaldırdı. (Necipoğlu, *Byzantium Between the Ottomans and the Latins*, 187-189.)

40 Yazar, Ferrara-Floransa konsülü (1438/9) sonrası, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesinin yandaş ve karşıtları arasındaki çekişmeye değiniyor. Ferrara'da açılan konsül veba yüzünden Floransa'ya taşındı. Bu konsülde Bizans ve Roma kiliselerinin, Roma'nın lehine birleşmesine karar verildi. Roma'nın üstünlüğü ve teolojik olarak Roma kilisesinin argümanları kabul edildi. Birçok konu üzerinde anlaşmaya varılamayan konsülün kararları, Bizans sona erdikten kısa süre sonra Bizanslılar tarafından reddedildi (Ed. Kazhdan, "Ferrara-Florence, Council" The Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt 2, s. 783).

süvari ve piyade birliklerimiz, kalabalık ve cesur bir gençliğimiz var. Saray erkânı şimdi gücünün doruğunda, hazinemiz dolu, yıllık vergilerden büyük gelirimiz var ve sadece tek bir şehri değil, birkaç parçaya bölündüklerinde bile ona benzer birçok şehri aynı anda fethedebilecek sayıda silah, top ve cephaneye sahibiz. Yeterli sayıda triirisimiz var.

(15) Söylediklerime ek olarak, hem bizim hem de onların denizinin egemeniyiz, hem kuzeyden hem de güneyden iki kıtanın boğazlarını hisarlarla kapatıp onları karadan ve denizden kuşatarak çevrelerinden koparmış bulunuyoruz. Bu ve buna benzer birçok başka üstünlüğümüze dayanarak, bize hiçbir şekilde karşı koyamayacaklarını, şiddetli bir taarruz ya da pek uzun sürmeyecek bir kuşatmayla şehri ele geçireceğimizi umuyor ve buna kesinlikle inanıyorum.

(16) Artık fazla zaman yitirmeden ve bize başka zarar vermesine fırsat tanımadan, en kısa sürede cesurca davranarak ona ve bütün insanlara, şehrin bizim korkaklık, cesaret eksikliği ya da güçsüzlüğümüz yüzünden değil, tereddüt, ihmal ve rahat davranmamız sayesinde bugüne kadar yaşamını sürdürebildiğini gösterelim. Bunca büyük olan egemenlik alanımızın tam ortasında bulunan tek bir şehre, aleyhimizdeki her türden davranışlarıyla devletimize eziyet etmesine izin vererek atalarımızın erdem ve yiğitliğine gölge düşürmeyelim, onlara layık olmayan ardılları gibi görünmeyelim. Herkese atalarımızın soyundan geldiğimizi, onların erdem ve yiğitliğine sahip olduğumuzu gösterelim. (17) Onlar kısa sürede bütün Asya ve Avrupa'yı istila ettiler, emek vererek ve tehlikelere atılarak fethettiler. Çok sayıda büyük şehre boyun eğdirdiler; güçlü kaleler zapt ettiler ve sayısız kavmi yendiler. Bizler de burayı fethedersek, şehri bir kale gibi kullanarak kısa sürede küçük bir zahmetle her yeri fethedeceğiz. Bizi hiçbir şey durduramayacak; iktidarımıza hiç kimse karşı koyamayacak, kısa sürede denizle karanın hâkimi olacağız.

(18) Artık daha fazla tereddüt etmeyelim; fethetmek ya da gerekirse ölümü de göze alarak fethedene kadar ondan

vazgeçmemek üzere kararlılıkla ve bütün gücümüzle şehre saldıralım. (19) Ben sizlerle birlikte ilk saflarda savaşacak, yaşayacağınız zorlukları memnuniyetle paylaşacak, her an başınızda durarak cesur olanlarınızı ve hak edenlerinizi armağanlarla ödüllendireceğim. Herkesi değerine ve göstereceği erdeme göre, tehlikeler karşısında ya da herhangi başka bir alanda sivrilme derecesine göre onurlandıracağım."

Sultan ve Maiyetinin Savaş İçin Oylama Yapması

XVII. (1) Sultan bunları söyleyerek savaş için oylama yaptı. Orada bulunanların hemen hemen tümü sultanın sözlerini beğeniyle karşılayıp zekâ, sağduyu, yüreklilik ve erdemini takdir etti. Toplantıda bulunanların bazıları kişisel çıkar ve ihtirasları uğruna savaştan yararlanacaklarını düşünüyordu, bazıları da sultanın gözüne girmek ve bu durumdan kazanç sağlamak istiyordu. Genç ve böyle durumlara ilişkin deneyimleri olmayan bazıları, savaşta neler olduğunu pek bilmedikleri için düşüncelerini desteklediler ve onu daha da çok savaşa kışkırttılar. (2) Bazı başka nedenlerle ve savaşın çoğu zaman zorluklara neden olduğunu, önceden tahmin edilemeyecek sonuçlar getirebildiğini bilenler ise savaşı engellemek için bir şeyler söylemek istediler. Ancak sultanın itirazlarını dinleyip kararlılığını görünce sanırım korktular. Bu yüzden istemeden de olsa düşüncelerini değiştirip çoğunluğa uydular ve oy birliğiyle savaşa karar verildi.

Polis Çevresindeki Yerleşimlere Saldırı ve Talan

(3) Sultan hemen Avrupa satrapına[41] bir an önce asker toplamasını, Polis ve dolaylarıyla Romalıların elinde bulunan

41 Rumeli Beylerbeyi "Dayı" Karaca Bey. Tursun Bey'e göre II. Murad'ın oğlu Alaeddin Çelebi'nin dayısı idi. 1448 Kosova Savaşı'nda Rumeli kuvvetlerinin başındaydı (İnalcık, FDÜ, s. 104), İnalcık & Murphey, *Tursun Beg*, s. 35.

diğer yerleşimlere saldırmasını emretti. O da hiç zaman yitirmeden topladığı kuvvetlerle Polis çevresindeki bütün bölgeyi ele geçirerek yağmaladı ve şehrin kapılarına dayandı. Silivri[42] ve çevresindeki bölgeye saldırıp yakınlarındaki sahil kesimini, Perinthos [Marmara Ereğlisi] ve dolaylarını ele geçirdi, Epivates [Bivados, bg. Selimpaşa] Kalesi de anlaşma imzalayarak teslim oldu. Aynı zamanda Romalıların Karadeniz sahillerindeki yerleşimlerini de ele geçirdi, Mesymbria [Nesebar, Bulgaristan] Kalesi ise kendiliğinden teslim oldu. Onun dışındaki her yeri yağmalayarak istediği şekilde düzene soktu.

XVIII. (1) Kral Konstantinos ve Polis'in sakinleri, kısa süre önce barış antlaşması imzaladıkları halde, ilişkilerdeki bu ani değişikliği, hiç beklenmeyen saldırıyı ve ilan edilmemiş bir savaşla tehdit edildiklerini görünce çok şaşırdılar. Umutsuzluğa kapılarak, durumu görüşmek ve barış antlaşmasını hatırlatmak üzere heyet göndermediler. (2) Sultanın büyük coşkusunun, daha önceden yaptığı hazırlıkların ve bütün bunların iyi bir sonuç vermeyeceğini kavradıklarından böyle bir girişimin sonuçsuz kalacağını biliyorlardı. Şehrin yakın bir gelecekte kuşatılacağını, karada ve denizde amansız bir savaş başlayacağını, savaşın bütün kötü sonuçlarını, istilayı ve istilanın sonuçları olan yetişkinlerin kılıçtan geçirileceğini, mal varlıklarının yağmalanacağını, kiliselerin kirletileceğini, kadın ve çocukların köleleştirilip ırzlarına tasallut edileceğini bekliyorlardı.

(3) Karada ve denizde yürütülecek böylesi büyük bir savaşa kısa bir süre bile dayanamayacaklarını düşünüyorlardı. Bu yüzden maneviyatları daha başta bozuldu, bütün umutlarını yitirdiler ve gelecekten hiçbir beklentileri kalmadı. Umutsuzluk ve çaresizliğe kapılarak hiçbir mukavemet gös-

42 Silivri kuşatıldığı halde ele geçirilemedi. Dukas, kalenin başarıyla kendini savunduğunu belirtir, (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XXXVII- 2, s. 228). Silivri, İstanbul'un fethinden sonra, direnmesinin hiçbir anlamı kalmadığı için kendiliğinden teslim oldu.

termeden kaderlerine razı oldular. Artık kurtuluşlarına dair en küçük bir umutları dahi kalmamıştı. (4) Sebebi de şuydu: Daha önceki kuşatmalarda birçok dayanakları vardı ve her zaman başarılı olacaklarına dair inançları tamdı. Kendi denizlerinin hâkimiydiler. Savaş sadece karadan yürütüldüğünden kolaylıkla üstesinden gelebiliyorlardı. Düşmanlarını tek bir yönden ve karadan karşılarken, denizin her iki tarafı da ticari gemilerle triirislere açıktı. Ticaret sürdürülebiliyor, büyük miktarda erzak ve diğer ürünler temin edilebiliyordu. Şehir yerli ve yabancılarla doluydu, devletin, kişilerin ve kiliselerin hazinelerinde büyük miktarda para birikmişti. Şehir silah, gemi, ok ve her türlü teçhizat bakımından hazırlıklıydı. Çatışmalar onlarda kuşatma hissini bile uyandırmıyordu.

(5) Ancak şimdi her şey tamamen farklı görünüyordu. Gerçekten de farklıydı. Deniz her iki boğazda, hem yukarıdan hem de aşağıdan hisarlarla tamamen kapatılmıştı: Savaş iki kıtaya uzanacaktı. Deniz tarafındaki surlara büyük bir donanmanın saldırması bekleniyordu ve asker sayısının çok az olması yüzünden bütün surları savunmak olanaksız görünüyordu. Ayrıca ne devlet hazinesinde ne de şahıslarda para vardı. Temel ihtiyaç maddelerinde yokluk çekiliyordu ve hiçbir yerden herhangi bir yardım beklenmiyordu.

Korkunç İlahi İşaretler

(6) Ancak ilahi işaret olarak değerlendirilen bazı tuhaf olaylar da halkı en az bu elverişsiz koşullar kadar endişeye sevk ediyordu. Alışılmadık tuhaf depremler, toprağın kaynaması, gökyüzünde aniden çakan şimşeklerle gök gürültüleri, korkunç yıldırımlar, gökyüzünde görünen şiddetli ışıltılar, fırtınalar, yıkıcı yağmurlarla seller yaşandı. Hatta düzensiz bir şekilde ortaya çıkan, belli bir yörünge izlemeyen ve aniden kaybolan, ya da yerlerinden hareket etmeden uzun süre duman çıkaran yıldızlar göründü.

(7) İlahi güçler, var olan düzenin bozulacağını ve temelden değişeceğini haber veren, bunlara benzer alışılmamış, dehşet verici başka işaretler de gönderdi. Kiliselerdeki ikonalar, sütunlar ve aziz heykelleri terliyor, erkeklerle kadınlar cinnet geçiriyor, gaipten sesler duyuluyor ve hiç de hayra alamet sayılamayacak olaylar gerçekleşiyordu. Kâhinler dehşet verici kehanetlerde bulunuyor, eski kehanetler duyuluyor, daha önceki kehanetler de yeniden değerlendiriliyordu. Böyle durumlarda yaşanan her şey yineleniyor ve tatsız sonuçlar verdikleri gibi, insanlara korku ve endişe salıyor, gelecek umutlarını kırıyordu.

(8) Yine de bunca felakete rağmen direnç gösteriyor, ellerinden geldiğince savaşa hazırlanıyorlardı. Hendekleri temizliyor, yıkık surları inşa ediyor, sur ve hisarların barbatalarını silahlandırıyor, kara ve deniz yönündeki bütün surları tamir ediyorlardı. Aynı zamanda ok, yay ve her türlü silahı topluyor, şehir dışındaki hisarları silahlandırıp asker gönderiyor, adaları berkitiyorlardı. Daha sonra da Galata tersanelerinden karşıda Evgenius Kapısı'na[43] kadar uzun bir zincir gererek, en dar noktasından Hrysoun Keras'ı [Altın Boynuz, Haliç] kapattılar.[44] (9) Devlet, kilise ve şahıslardan para topladı, ellerinden geldiğince buğday, diğer erzak ve her türlü ihtiyaç malzemesi depoladılar, karadan ve denizden yapılacak kuşatmaya karşı şehri ve surları hazırladılar.

XIX. Ayrıca herhangi bir yardım alabileceklerini umdukları her yere elçiler gönderdiler. Kuşatmanın uzun süreceğine ve şehrin, sonuçta gerçekleştiği gibi, bir saldırı sonucu silah zoruyla düşeceğine inanmadıklarından, bir yandan

---

43 Prosphorion Limanı'na açılan bu kapı, adını yakınlarındaki 4. yüzyıl yapısı Eugenius Kulesi ya da Kentenarion'a borçlu. Mermer kaplı olduğu için Marmaroporta [Mermer Kapısı] adıyla da biliniyordu. İulianus'un heykelinin bulunduğu kapı Osmanlı döneminde Yalıköşk Kapısı adını aldı ve 1871'de yıkıldı.

44 Haliç'in 8. yüzyıl sonlarından itibaren zincirle kapatıldığı kayıtlıdır, bkz. R. Guillard, *La chaîne de la Corne d'or, Etudes Byzantines*, Paris 1959, s. 263-297.

Peloponnesos'un despotlarından[45] buğday ve asker isterken, diğer yandan ötekilerden daha çok güvendikleri Roma'nın büyük başrahibine [Papa V. Nicholas] başvurdular. İtalya'nın ve diğer batılı ülkelerin prenslerinden de kendileriyle bir an önce ittifak kurmalarını, yardım göndermelerini rica ettiler.[46] Aksi takdirde, tehlikelerin en büyüğünün tehdidi altındayken daha da büyük tehlikelere maruz kalacaklardı. Onlar da bu durumdaydı.

XX. (1) Sultan Mehmed savaşa etkin bir şekilde başlayarak şehrin çevresindeki yerleşimlerin bazılarına saldırıp yağmaladı. Bazılarını anlaşmayla teslim aldı, bazılarını da zorla ele geçirdi.[47] İlkbaharın gelişiyle Polis'e karadan ve denizden

---

45 İmparator XI. Konstantinos'un kardeşleri Dimitrios ve Thomas, Peloponnesos'un Bizans'ın yönetiminde kalan topraklarında "despot" unvanıyla hüküm sürüyordu. Despot unvanı, 12. yüzyıldan itibaren, imparatorların olası haleflerine veriliyordu, bkz. R. Guilland, "Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire Byzantin" *Revue des Etudes Byzantines* 17, 1959, s. 52-89. Peloponnesos [Mora] Despotluğu, hukuken imparatorun egemenliğine bağlı özerk idari bölge olarak 1348'de İoannis Kantakuzenos tarafından kuruldu, bkz. D. A. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée (1262-1460)*, 2 cilt, Paris 1932.

46 İmparator Konstantinos'un yardım talep etmek için gönderdiği heyetler hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz R. Guilland, "Les appels de Constantin XII Dragasés a l'Occident pour sauver Constantinople", Etudes Byzantines, Paris 1959, s. 135-149 ve "Les appels de Constantin Paléologue a Rome et a Venise pour sauver Constantinople", *Etudes Byzantines*, Paris 1959, s. 151-175.

47 İslam hukukuna göre bir devletin fethettiği toprakların anlaşmayla (sulhen) veya zorla, halkın teslim olmamasıyla (anveten) alınması, bu toprakların vergi sistemini ve yönetimini etkileyen bir faktördü. Örneğin, İstanbul'un sulhen mi anveten mi fethedildiği tartışması, 16. yüzyılda kiliselerin camiye çevrilmesiyle ilgili bir durumda tartışma konusu olmuş, rivayete göre fetih zamanına tanıklık eden üç yaşlı yeniçerinin şahitliğine başvurulmuş, şehrin sulhen fethedildiği yönünde şahitlik etmeleri üzerine kiliselerin camiye çevrilmesinden vazgeçilmiştir. (*Historia Patriarchica*, s. 165) (Bu olayla ilgili bkz. Hasan Çolak, "Co-Existence and Conflict Between Muslims and Non-Muslims in the 16th Century Ottoman İstanbul" Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2008). Kimi zaman vergi miktarlarını artırmak gerektiğinde sulhen-anveten kavramlarının genişletildiği, farklı yorumlandığı da olmuştur (İnalcık, "İslam Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi" *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi* içinde, İstanbul: Eren: 1993, s. 21-22).

saldırmaya hazırlandı. (2) Önce ordularını çağırıp düzene soktu, Asya ve Avrupa'nın her tarafından piyade ve süvari topladı. Okçuları, sapancıları, mızraklıları ve diğer sınıflardan askerlerini denetledi. Ön saflarda savaşacaklar için kalkanlar, miğferler, göğüslükler, baştan başa demirle kaplı uzun zırhlar, oklar, mızraklar, kılıçlar ve kuşatmada gerekli olacağını düşündüğü her tür silah yaptırdı. Ayrıca surları dövmek için bazı makineler hazırladı. Aralarında eski tip makineler [mancınıklar] olduğu gibi, taş gülle atan, alışılmadık ve varlıklarına inanılması bile zor olan yenileri de vardı.[48] Bunlar tecrübeyle kanıtlandığı gibi her şeyi yıkabilecek güçteydiler.

XXI. (1) Ancak her şeyden önce donanmasına özen gösterdi. Yeni triirisler yaptırdı. Zamanla hasar görenlerini tamir ettirdi, çürüyüp su alanlarını katranlatıp elden geçirtti. Bazıları tamamen zırhlı uzun gemiler ve otuz ya da elli çift kürekle hareket eden hızlı gemiler de inşa ettirip, hiçbir masraftan kaçınmayarak onları en iyi şekilde donattı. (2) Ayrıca kendi yönetimi altındaki Asya ve Avrupa'daki sahil kesimlerinden gemiciler, üst ya da alt güvertede kürek çekmede uzmanlaşmış kürekçiler, güvertede savaşacak asker, subay ve astsubaylar, kaptanlar ve dümenciler topladı. Büyük bir özenle gemilerin tayfa ihtiyacını tamamladı. Kuşatma esnasında denizdeki donanmasının karadaki ordusundan daha belirleyici olacağına inanıyordu. Bu yüzden ilgi ve özeninin çoğunu donanmaya ayırarak büyük heves, coşku ve hırsla bu uğurda çalıştı.

Sultanın Karadan ve Denizden Polis'e Büyük Bir Sefer Düzenlemesi

XXII. (1) Sultan kış boyunca bu hazırlıklarla uğraşırken bahar mevsimine girildi. Donanmasına toplanmış olduğu Kalliupolis'ten hemen hareket etmesini emrederek, amiral ve

48 Toplar kastediliyor.

kumandanı olarak Kalliupolis satrapı Baltaoğlu'nu[49] atadı. (2) Denildiğine göre, nakliye ya da başka görevler üstlenen gemilerle, ticaret için gelenler hariç donanma üç yüz elli gemiden oluşuyordu. Donanma süratle, bağrışmalar, savaş nara-ları ve büyük bir gürültüyle denize açıldı. Çekilen kürekler, verilen emirler, kopan yaygara ve yarışa tutuşmuş tayfaların çıkardığı gürültü bütün Hellespontos'ta duyuluyordu. Donanmayı görenler şaşıp korkuyordu.

(3) Uzun yıllar boyunca bu kadar büyük bir donanma denize açılmamış, deniz savaşı için bu kadar büyük hazırlık yapılmamıştı. Hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkan donanma, zavallı Romalıları daha da şaşırtarak, umutsuzluk ve karamsarlığa kapılmalarına neden oldu; son umutlarını da söndürdü. (4) Daha önceki kuşatmalarda sadece karadan saldırıya uğramışlardı ve denize hükmettiklerinden bu yoldan bol miktarda erzak geliyordu. Böylece savaşa kolaylıkla dayanabiliyor, düşmanları sadece karadan saldırdığından surları savunmaya yeterli sayıda asker ayırabiliyorlardı. Şimdi savaşın hem karadan hem de denizden yürütüleceğini görünce paniğe, büyük bir çaresizlik ve korkuya kapıldılar. Sultanın donanması denize işte böyle açıldı.

---

49 Gelibolu sancakbeyi Baltaoğlu Süleyman Bey. Dukas'a göre Palda adında bir Bulgar beyinin oğluydu. II. Murad zamanında devşirme olarak sarayda yetişti. Divan kapıcıbaşısı görevinde bulundu ve II. Murad tarafından Macar kralına elçi olarak gönderildi (Gazavat'a göre). II. Murad tarafından seviliyordu. 1444 Szegedin Antlaşması'nda elçi olarak etkin bir rol oynadı. Çeşitli görevlerdeki başarıları dolayısıyla II. Murad zamanında sancakbeyi oldu. II. Mehmed zamanında Hamidili beyi olarak Karamanlılarla mücadele etti. 1449'da donanmanın başında Midilli'ye gitti. 1451'de Gelibolu sancakbeyi olarak kaptan-ı derya oldu. İstanbul kuşatması sırasında donanma komutanı olarak şehre gelip bugün ismini kendisinden alan Baltalimanı'na yerleşti. Nisan 1453'te Büyükada ve diğer adaları aldı. Fakat kuşatma için Bizans'a yardım etmeye gelen üç Venedik ve bir Bizans gemisiyle girdiği çatışmada yenildi. Bunun üzerine II. Mehmed tarafından idamının istendiği, katledilmesini araya girenlerin önlediği söylenir. Savaşta bir gözünü kaybetti ve kaptan-ı deryalıktan azledilerek kara ordusunda görev yaptı. Ölüm tarihi belirsizdir. (İdris Bostan, Baltaoğlu Süleyman Bey, DIA 5, s. 41) (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 25-26, Çev. Umar, Mikhael Doukas, XXXVIII-7, s. 238).

XXIII. (1) Sultan, piyade ve süvarilerden oluşan bütün ordusuyla Adrianupolis'ten hareket ederek iç kesimlerden ilerledi. Geçtiği her yeri dağıtıyor, altüst ediyor, herkese korku, endişe ve dehşet salıyordu. Yanında toplar da vardı. On gün sonra Byzantion'a vardı ve Romanos Kapısı [Topkapı][50] adıyla bilinen kapıdan yaklaşık dört stadion mesafede, Polis'in surları önünde karargâh kurdu. (2) Gemiler de Polis'in karşı sahillerinde farklı noktalarda demirleyerek bütün karşı sahilleri doldurdu.

Ordunun Büyüklüğü

(3) Ordu, rivayete göre, savaşabilecek durumda 300.000'den fazla askerle, onlara eşlik eden kalabalık levazım birliklerinden oluşuyordu.[51]

XXIV. (1) Romalılar, bu kadar iyi donatılmış, bunca büyük bir kara ordusuyla donanmanın, karadan ve denizden üzerlerine geldiğini görünce, bu olağandışı görüntü ve beklenmedik saldırı karşısında çok korktular. Yine de savaşa hazırlanarak karşı önlemler almayı ihmal etmediler, boyun eğmeden her şeyi yapmaya çalıştılar. (2) İlk olarak, düşmanın geçmesini önlemek için, büyük limanın girişinde ve çekilen zincir etrafında, bitişik düzende ve pruvaları dışa bakacak şekilde büyük ticari gemilerle onların çevresine triirisler yerleştirdiler. (3) Tesadüf eseri, o tarihlerde savaşmak için değil de kendi çıkarları için İtalya'dan altı Venedik triirisiyle,

---

50 Dukas, II. Mehmed'in çadırlarını Kharisios kapısı (Edirnekapı) önünde, tepenin gerisinde kurduğunu yazar. (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XXXVII-9, s. 232)

51 Dukas, çağrı üzerine ya da gönüllü olarak savaşmaya gelenlerin sayısının "casusluk edenler" tarafından 400.000'in üzerinde olduğunu söylendiğini yazar (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XVIII-4, s. 235). Sfrantzes ise 200.000 sayısını verir. (Çev. Kayapınar, *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, XXXV-6, s. 274). Emecen ise devrin kaynaklarında 100.000-300.000 arası rakamlar verildiğini belirtir ve bu rakamın 100.000'in biraz üstü olabileceğini söyler (Feridun Emecen, İstanbul'un Fethi, DIA 23, s. 213).

ticaret yapmak üzere Girit'ten büyük ticari gemiler gelmişti. Bu gemileri burada tutarak, kendileriyle birlikte savaşmaya ikna ettiler.

İtalyan Justino'nun Yardım Etmek Üzere İki Ticari Gemiyle Polis'e Gelmesi

XXV. (1) O günlerde, çok cesur ve deneyimli bir asker olan Justino[52] adında kudretli bir İtalyan asilzadesi de şehre gelmişti. Yanında memleketinde kendi imkânlarıyla inşa ederek, çeşitli silahlar ve dört yüz zırhlı askerle iyi bir şekilde donattığı iki büyük ticari gemisi vardı. O tarihlerde bu gemilerle Hios [Sakız] ve Rodos çevresinde seyrediyor, bazı düşmanlarının yolunu gözlüyordu. Romalılara karşı başlatılan savaşı, kısa bir süre sonra Polis'in kuşatılacağını ve Sultan Mehmed'in bu uğurda yaptığı büyük hazırlıkları duyunca, Romalılara ve Kral Konstantinos'a yardım etmek üzere ticari gemileriyle kendiliğinden geldi. Bazıları Konstantinos'un çağrısı üzerine geldiğini ve yardımına karşılık olarak ona savaştan sonra Limnos [Limni] Adası'nın verileceğinin vaat edildiğini söyler.

(2) Kısa sürede zekâ ve yeteneklerinden örnekler sunduktan sonra, karşılıklı güvenceler verilerek kral, ileri gelenler ve devlet yöneticileri tarafından gösterişli bir şekilde kabul edilip onurlandırıldı. Savaşa dair bütün konulardan, savaş planlarından, kamuya dair gizli ve açık konulardan, silahlardan, mühimmat ve silahlanmadan sorumlu tutularak ordunun başkumandanlığına getirildi. (3) Bu mevkie getirilin-

52 Kuşatma sırasında Bizans'ın savunması için savaşan ve efsane haline gelen Cenevizli denizci. 1453'ün Ocak ayında 400'ü asker 700 adamıyla şehri savunmak için gönüllü olarak gelmişti (Feridun Emecen, İstanbul'un Fethi, DIA 23, s. 214). Savaş sırasında yaralanması Bizans askerlerinde ve halkta panik yarattı. Kendisiyle ilgili en güncel çalışma için bkz. Marios Philippides ve Walter K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453*, Ashgate, 2011.

ce şehrin savunulabilmesi için gereken her türlü önlemi aldı. Bütün kara surlarıyla burçları taş atan makineler ve türlü silahlarla donattı. Surları savunmakla görevli askerleri büyük bir ustalıkla yerleştirerek, herkese mevzilenmesi gereken yeri gösterdi, düşmanlara karşı nasıl savaşmaları ve surları nasıl savunmaları gerektiğini gösterdi.[53] Daha önce anlatıldığı gibi, limanı ticari gemiler ve triirislerle güzelce güvence altına aldı ve kara surlarında yaptığı gibi deniz surlarını da her türlü savaş makinesiyle donattı. Bu adam, daha önce de söylediğim gibi savaş ve özellikle kuşatma savaşı konusunda çok deneyimliydi. (4) Düşman ordusunun en seçkin birliklerinin, hassa alaylarıyla, sultanın maiyetinin yerleştirildiği, savaşın yoğunlaşacağı yer olarak düşünüldüğü için topların kurulacağı sultanın karargâhının tam karşısındaki surları savunmayı kendisi üstlendi. Bu bölgeyi kendi adamlarıyla ön saflardan savunacaktı, çünkü tayfa ve gemiciler hariç, yanında ağır zırhlı dört yüz asker getirmişti. (5) Polis'i savunanlar o sırada, düzensiz bir saldırı düzenleyerek surlara çok yaklaşan düşman askerlerine karşı küçük bir çıkış harekâtı yaptı, bazılarını öldürüp bazılarını esir aldı. Ancak

53 Emecen'in dönemin kaynaklarına dayanarak yaptığı çalışmada belirttiğine göre şehrin savunmasında Venedikli ve Cenevizli komutanlar şu şekilde mevzilenmişti: Cenevizli Justiniani sağ cenahta mevzilenmiş, sonra imparatoru korumak için merkeze kaydırılmıştı. Eğrikapı (Kaligaria) ile Haliç'teki Ksyloporta arasını Venedikli Teodor Caristino koruyacaktı. Sakızlı piskopos Leonardo ve Langosco kardeşler buradaki hendekte mevzilenmişlerdi. İmparatorun solunda Cenevizlilerin kumandanı Cattaneo ve Silivrikapı'yı koruyacak olan Theologos Palaiologos bulunuyordu. Marmara kıyısından Yaldızlıkapı'ya kadar olan bölgeyi Venedikli Filippo Contari, Yaldızlıkapı'yı da Cenevizli Manuel koruyacaktı. Onun solunda deniz tarafında Dimitri Kantakuzenos yer alacaktı. 2 Nisan'da Venedikli Bartolomeo Soligo Haliç'i zincirle kapattı. Langa Limanı'nı Şehzade Orhan ve paralı askerleri koruyacaktı. Hipodrom'un altındaki kıyıda Katalanlar bulunuyordu. Sarayburnu'nda (Akropolis), 200 kişiyle Papa'nın temsilcisi Kardinal İsidore, Haliç'te Ayvansaray-Fener hattından Sarayburnu'na kadar Gabriel Trevisano, Ayakapı'ya kadar ise Notaras'ın kuvvetleri yerleşmişti. Donanma komutanlığını Alvisio Diedo üstlenmişti (Feridun Emecen, İstanbul'un Fethi, DIA 23, s. 214).

çok sayıda askerin karşı saldırısıyla şehre sığınıp kapıları kapattıktan sonra bir daha çıkış harekâtı denemediler, surları savunmakla yetindiler.

XXVI. (1) Sultan Mehmed Mesoteihion[54] ve Myriandrion [Edirnekapı] yakınlarında, ok menzilinin dışında kalacak şekilde, mümkün olduğunca surlara yakın bir noktada karargâhını kurduktan sonra Romalılara bir uzlaşma teklifinde bulunma gereği duydu. Teslim olup şehri de kendisine teslim ederlerse, anlaşma ve inandırıcı yeminlerin garantisi altında; eşleri, çocukları ve mal varlıklarıyla canları bağışlanacak, şehirde kalabilecek, barış içinde yaşayabileceklerdi. Bu teklifini iletmek üzere haberciler gönderdi.

(2) Romalılar bu şartları kabul etmediler.[55] Başka her türlü anlaşmaya razı olabileceklerini, ancak şehri teslim etmelerinin mümkün olmadığını söylediler. Sultan bu yanıtı alınca, arazinin ve Polis çevresindeki her şeyin tahrip edilmesini emretti. Devamında, yanındaki en yüksek rütbeli adamları olan Zağanos[56] ve Halil[57] Paşalar ile satrapların bazılarıyla

---

54 Romanos [Topkapı] ile Khar(i)sios [Edirnekapı] Kapıları arasında bulunan ve orta sur anlamına gelen Mesoteihion, toprak morfolojisi açısından İstanbul surlarının 1.250 metre uzunluğundaki en zayıf kısmıydı. Kuşatmalarda saldırıların merkez noktası hep burası olurdu.

55 Emecen, teslim çağrısının formaliteden ibaret olduğunun her iki tarafça da bilindiğini söyler (Feridun Emecen, İstanbul'un Fethi, DIA 23, s. 215).

56 II. Mehmed'in önce lalası, sonra kayınpederi olmuştur. Iorga'ya göre Arnavut kökenlidir. Arnavud ili sancakbeyliğinde bulunmuştur. Sarayda haznedarbaşı iken 1440'ta (H. 843) bu göreve tayin olunmuştur. II. Mehmed'in ilk cülusu sonrasında, Varna Savaşı'ndan önce vezirliğe getirilmiş olması muhtemeldir. Çandarlı Halil'in baş düşmanıydı ve savaş taraftarı olanlar arasındaydı. Sonradan Müslüman olduğunu biliyoruz, fakat kul olup olmadığına dair bilgimiz yok (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, 86; Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Brill: Leiden, Boston, Köln 2001, s. 63-64).

57 Köklü bir ulema ailesinden geliyordu. Medrese eğitiminden sonra kadı olarak görev yaptı. 1429'da babasının ölümünden sonra üçüncü vezir oldu. 1430'lardan sonra sadrazam olmuş olmalı. Ayakları yere basan bir barış politikası izledi. II. Murad'ın tahtı oğluna ilk bıraktığı dönemde vezirliğini sürdürdü. Fakat II. Mehmed'in devşirme kökenli Zağanos Paşa ve Şehabed-

Polis'in kara surlarını dolaşarak, zayıf ve güçlü bölümlerini tespit etti. Onları yerle bir etmek için topların nerelere yerleştirilmeleri gerektiğini hesapladı.

Bütün Ordunun Kara ve Deniz Surları Önüne Yerleştirilmesiyle Sultanın Şehri Satraplarına Paylaştırması

XXVII. (1) Daha sonra satraplarını, süvari birlikleriyle alayların komutanlarını, paşalarını ve bütün ordusunu yerleştirerek, ordu içindeki konumlarını ve savaşacakları bölgeleri gösterdi; neler yapmaları gerektiğini anlattı. (2) Bütün şehri, kara ve deniz surlarını bölümlere ayırdı.[58] Zağanos Paşa ile as-

din Paşa'yla yakınlığı sebebiyle gerilimli bir ilişkileri oldu. 1444 sonbaharında Macarların Szegedin Antlaşması'nı ihlali üzerine Haçlılara karşı komuta etmesi için Mehmed'in isteğine aykırı olarak Murad'ı çağırdı. Murad Varna zaferinden sonra tekrar tahttan çekildi. 1446'da bir yeniçeri isyanı sırasında Halil tekrar Murad'ı çağırdı (bu isyanda Halil'in rolü olduğunu söyleyenler de var). 1451'de II. Murad ölünce, Halil Mehmed'i Edirne'ye çağırdı. Halil'in korkusuna rağmen, Mehmed Halil'i sadrazam olarak tutmaya devam etti. Bu dönemde İstanbul'un fethedilip edilmemesiyle ilgili tartışmalar sürüyordu. Zağanos, Şehabeddin ve çevreleri fethi isterken, Halil karşı çıkıyordu. Halil, II. Murad zamanında şahit olduğu Varna ve II. Kosova savaşlarındaki tecrübesine dayanarak bir haçlı seferinden endişe ediyordu. Halil'in bu tavrını fetih esnasında da devam ettirmesi, Bizans'tan rüşvet aldığından şüphelenilmesine yol açtı. Fethin ertesi günü Çandarlı ve oğulları tutuklandı. Edirne'de hapsedildi, malları müsadere edildi ve sonra da idam edildi. Bunun sebepleri hakkında kaynaklarda bir görüş birliği yok. Çandarlı Halil Paşa çok zengindi. Aşıkpaşazade'ye göre Murad zamanında Mekke ve Medine'deki fakirlere gönderilen 3.000 altın para hazineden çıkmayınca Çandarlı'dan borç alınmıştı. Birçok bina yaptırmıştı ve yeniçeriler üzerinde de çok etkiliydi. 1446 isyanında kendisinden de şüphelenilmiş, fakat 1451'de Murad ölünce de isyanı Halil bastırmıştı. Fatih döneminden önceki tüm sadrazamlar gibi ulema kökenliydi, kadılıktan ve kazaskerlikten gelmeydi (bunun tek istisnası 1421'de öldürülen Bayezid Paşa idi) (Stavrides, *Sultan of Vezirs*, s. 52-56; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara: TTK, 1986; İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, passim).

58 İstanbul surlarının uzunluğu yaklaşık 22 km idi. Uzunlukları ve Bizans'ın maddi sıkıntıları yüzünden, kuşatma öncesi yeteri kadar sağlamlaştırılamamışlardı. Haliç kıyısındaki surların uzunluğu 5,5 km idi. Ayvansaray'dan Sarayburnu'na gelip, buradan 8 km boyunca Yedikule'ye uzanıyordu. (Feridun Emecen, İstanbul'un Fethi, DIA 23, s. 213)

kerlerine ve diğer subaylara Galata'yı, Keras [Haliç] ve çevresi ile Tahta Kapı[59] adıyla bilinen bölgeye kadar limanı kuşatmalarını ve Keramika [Hasköy] bölgesinden tam karşısında bulunan surlara kadar Keras'ta bir köprü kurmalarını emretti.[60] Şehri her yönden çevirerek kuşatmayı güçlendirmek için buraya da ağır donanımlı askerlerle okçular taşımayı düşünüyordu.

(3) Avrupa Beylerbeyi Karaca ile bazı satraplara, Tahta Kapı'dan Porfyrogennitos Sarayı [Tekfur Sarayı] ile Kharisios Kapısı'na [Edirnekapı] kadar olan bölgeyi verdi. Surların zayıf olduğu bu bölgeyi vurmaları için onlara birkaç topla birkaç topçu tahsis etti. (4) O tarihlerde, ikisi de çok cesur askerler olan, askerî tecrübe ve cesaretleriyle ün salan, Asya Beylerbeyi İshak[61] ile Kont [vezir] Mahmut'a[62]

---

59 Ayvansaray yakınlarında, Haliç sahillerindeki deniz surlarının Vlaherna Sarayı'nın surlarıyla birleştiği nokta.

60 Fıçılar ve tahtalar üzerinde yapılan köprü, Haliç'in batı kıyısına doğru uzanıp Keramika bölgesinin doğu kıyısındaki Santa Galatina'ya ulaşıyordu. En fazla 500 metre uzunluğunda ve yaklaşık 4,5 metre genişliğindeydi. (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, Cilt 1, s. 81).

61 Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa. Aynı dönemde yaşanmış ve birbiriyle karıştırılan üç İshak Paşa vardır. İshak Paşa bin Abdullah, Edirne'de II. Murad'ın hizmetine girmiş, Enderun'da yetişerek haznedarlığa yükselmiş, 1446'da II. Murad tarafından vezirliğe yükseltilmiştir. II. Mehmed'in ikinci kez tahta çıkışında Anadolu Beylerbeyi olduğu söylenir. 1454 ve 1456'da Anadolu beylerbeyi olarak Sırbistan seferlerine katıldığı, Belgrad kuşatması sırasında Vezir Mahmud Paşa ile birlikte top çektirmekle görevlendirildiği, 1461 Trabzon seferinde taht muhafızı olarak Edirne'de kaldığı, sonrasında Eflak seferine katıldığı söylenir. Bir de İshak Paşa bin İbrahim vardır; 1463-64'te Anadolu beylerbeyi ve 1469-70'te veziriazam olmuştur. Kaynaklarda geçen üçüncü bir İshak Paşa da 1472-73'te veziriazamlık yapmıştır. (DIA, "İshak Paşa", Cilt 22, s. 537-538.)

62 Sırbistan'da yaşayan bir Bizans ailesinden gelen Mahmut Angelovic Paşa'yı 1456-68'de sadrazam ve Rumeli Beylerbeyi, 1469-72'de Gelibolu sancakbeyi (ve donanma komutanı), 1472-73'te sadrazam olarak görürüz. 1474 Temmuz'unda Fatih'in emriyle idam edildi. Askerî yeteneklerinin yanı sıra diplomatik yetenekleriyle de öne çıktı. Mahmut Paşa'nın hayatıyla ilgili detaylı bilgi için ilgili bkz. Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, Brill: Leiden, Boston, Köln 2001; Şehabeddin Tekindağ, Mahmud Paşa, IA. Mahmud Paşa-Khalkokondyles ilişkisi için bkz. Matei Cazacu, "Les parentés byzantines et ottomanes de l'historien Laonikos Chalkokondyle (c.1423-c.1470)", Turcica XVI (1984), s. 95-115.

Myriandrion'dan [Edirnekapı'nın başka bir adı] Hryseia Kapısı [Altın Kapı ya da Yaldızlı Kapı] ile oranın denizine kadar olan bölgeyi verdi. (5) Kendisi de, iki paşası Halil ve Saruca[63] ile düşüncesine göre surların en zayıf bölgesi olan kara surlarının orta kısmında mevzilendi. Yanında bütün hassa ordusu, yani ordunun en iyi birlikleri olan piyadeler, okçular ve muhafız alayları vardı.

XXVIII. (1) Kara ordusunu bu şekilde yerleştirdikten ve ordusuyla surları her yönden kuşatma altına aldıktan sonra, donanma ile Asya ve Avrupa sahillerinin komutanlığına atadığı cesur bir asker, deneyimli bir denizci ve başarılı bir komutan olan Kalliupolis satrapı Baltaoğlu'na deniz savaşının sorumluluğunu verdi. (2) O da, gerilen zincir ile etrafında mevzilenen triirisler ve ticari gemiler dahil, Hryseia Kapısı'ndan Galata tersanelerine kadar yaklaşık 43 stadionluk bir mesafe boyunca uzanan deniz tarafındaki surları ablukaya aldı. Limana girerek savaşı Keras surlarına da taşımak amacıyla her gün zincire saldırılarda bulunuyordu. Kara ve denizden ablukaya alınan şehrin çevresi tam olarak 126 stadiondu. Bunlardan sadece zincir içinde kalan 35 stadion uzunluktaki Keras surları savunmasızdı. Surların diğer bütün kısımları savunuluyordu.

XXIX. (1) Bu işleri bir düzene soktuktan sonra, topçu ustalarını çağırarak, toplarla surlar hakkında ve surların en

63 Kritovulos Saracia imlasıyla kaydeder. Kitabın İngilizce çevirisinde Karaja adıyla kaydedildiği halde (Riggs, I-120, s. 42), aynı paşa son taarruz öncesinde Saraja adıyla kaydedilir (Riggs, I-210, s. 65). II. Murad zamanındaki devşirmelerden biri olduğu tahmin edilir. II. Mehmed ikinci kez tahta çıktığı sırada ikinci vezirdi. Rumelihisarı'nın kuzeye bakan burcu onun ismiyle anılır. Hoca Sadeddin Efendi, fetih hazırlıkları sırasında Edirne'de onun nezaretinde 300 kantar barutun kullanıldığı bir top döküldüğünü belirtir. Fetih sonrasında diğer vezirlerle birlikte azledilmiş olması muhtemeldir. 1454'te Gelibolu'da vefat etmiştir. Edirne ve Gelibolu'da vakıfları ve imaretleri bulunur (İdris Bostan, "Saruca Paşa", DIA 36, s. 169-170). 1415'ten önce ölen diğer Saruca Paşa ile karıştırılmamalıdır. İnalcık, Halil'in rakibi sayılabileceğini belirtir (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 86-87).

kolay nasıl yıkılabileceği konusunda görüştü. Ellerinde bulunan toplara ek olarak (daha önceden yapılmış birçok top vardı), kanaatlerine göre suru sarsıp yıkabilecek büyüklükte başka bir top daha yaptırılabilirse surların kolaylıkla yıkılabileceğini söylediler.[64] Ancak böyle bir topun yapılması, çok miktarda bakır ve başka malzemeler gerektirdiğinden pahalıya mal olacaktı. (2) Sultan hiç vakit yitirmeden ustaların ihtiyaçlarını cömertçe karşılayarak, duyanlara imkânsız ve inanılması zor, görenlere korkunç gelen bir top yaptırdı. Elimden geldiğince bu topun nasıl yapıldığını, şeklini ve nasıl çalıştığını anlatacağım.

Topun Yapılışı, Şekli ve Çalışması Hakkında Bilgiler

En hafif, en temiz ve en ince topraktan hazırlanan kil günlerce suyla ıslatılarak işlenecek kıvama getirildi. İyice ufalanmış keten, kendir ve bazı başka bağlayıcı ve bir arada tutucu malzemelerle özenle harmanlanıp karıştırıldı, yekpare ve ayrışmaz bir kütle hazırlandı. (3) Bu kütleden, çekirdek olarak kullanılmak üzere, kırk karış[65] boyunda yuvarlak, borumsu, uzun bir kalıp döküldü. Uzunluğunun yarısı kadar olan ve taşın yerleştirildiği ön kısmın çevresi on iki karış, votani [şifalı bitki, barut anlamında kullanılıyor] konulan arka yarının, yani kuyruğun

64 II. Mehmed zamanında top, Osmanlıların savaşlarda etkin bir şekilde kullanılan bir teknolojiydi. Top teknolojisi şehrin duvarlarına zarar vermekle kalmamış, İstanbul ve Çanakkale boğazlarında gemilerin geçişini de engellemiştir. Osmanlı askerî tarih uzmanı Gabor Agoston, bu teknolojinin ilk ne zaman kullanıldığının değil, en etkili bir şekilde ne zaman kullanılmaya başlandığının önemli olduğunu belirtir ve bu dönem 15. yüzyıl ortasıdır. İstanbul'un fethi de bunu gösterir (Gabor Agoston, *Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2005).

65 Bizans karışı 23,4 santimetreye karşılık geliyordu. Bu durumda, söz konusu topun namlusu 9.36 metre, namlunun çapı 89, barut haznesinin çapı 30, namlunun et kalınlığı 25 santimetreydi. Başka kaynaklardan bilindiği üzere, çok büyük toplarda ancak 5-6 metreye varan uzunluk dışında bu boyutlar gerçekçi görünüyor.

çevresi, kalıbın et kalınlığına göre değişerek dört karış ve biraz daha fazlaydı. Birinci kalıbı içine almak üzere, kılıf görünümünde, içi tamamen oyuk, iki kalıp arasında belirli mesafe bırakacak şekilde daha geniş ikinci bir kalıp hazırlandı. İki kalıp arasındaki mesafe her yerde yaklaşık olarak aynıydı, bir karış ya da biraz daha fazlaydı ve aradaki boşluğa bakır dökülecekti. (4) Bu ikinci dış kalıp da birinciyle aynı malzemeden yapılmış, ancak her tarafından demirle desteklenmişti. Dışından da dökülecek bakırın ağırlığını kaldırabilmesi ve kırılmaması için tahtalar, toprak ve taşlarla desteklendi. (5) Bakırı eritmek için kalıbın çok yakınında ve iki yanında, sağlı sollu iki sağlam ve dayanıklı ocak yapıldı. Ocakların içi ateşe dayanıklı tuğlalar ve iyi yoğrulmuş kalın kil tabakasıyla örülmüştü. Dışları ise tamamen büyük taşlarla örülmüş, kireç ve aynı işi gören başka malzemelerle güçlendirilmişti.

(6) Ocaklara, denildiğine göre 1.500 talant[66] ağırlığında bakır ve kalay kondu. Ağızları dışında altları, üstleri ve her tarafları tamamen örtülecek derecede büyük miktarda kömür ve ağaç kütükleriyle kaplandı. (7) Ocakların çevresine, üç gün üç gece aralıksız hava üfleyerek aralıksız yanmayı sağlayan büyük körükler yerleştirildi ve sonunda bakır eridi, tamamıyla sıvı ve akışkan oldu. Daha sonra ocakların ağzını açarak, onu tamamen dolduracak, iç kalıbı içine alacak ve yukarıya doğru bir karış taşacak şekilde erimiş sıvıyı borularla iki kalıbın arasındaki boşluğa döktüler. Top işte böyle yapıldı. (8) Daha sonra, metalin soğumasıyla iç ve dış kalıplar çıkarıldı, her tarafı kazılıp özenle eğelendi ve top ışıl ışıl parlamaya başladı. Topun yapılışı ve şekli işte böyleydi. Şimdi de nasıl çalıştığını anlatayım.

XXX. (1) Önce içine votani denilen şeyi koyarlar. İyice sıkıştırarak, bütün arka hazneyi ve birinci oluğu, taşın

66 Roma'nın imparatorluk döneminde kullanılan talant ağırlık birimi 20,4 kg'a karşılık geliyordu. Bu durumda, top için kullanıldığı belirtilen 30 ton metal biraz abartılı bir miktar.

yerleştirileceği ikinci oluğun başladığı noktaya kadar tamamen bu maddeyle doldururlar. (2) Sonra, ikinci oluğa sert tahtadan yapılmış büyük bir kazık koyarak, iyice sıkışana ve votaniyi sımsıkı sıkıştırana kadar demir çubuklarla topun içine çakarlar. Kazık artık votaninin ateşlenmesi dışında hiçbir şekilde oradan çıkarılamaz. Daha sonra taşı getirip, kazığa dayanana kadar topun içine iterler, etrafını sıkıca sararlar. (3) Devamında topu, istenen hedefe doğru yöneltir, çeşitli teknik hesap ve orantılarla ayarını yaparlar. Sonra altına özenle büyük kalaslar yerleştirir, ağırlık verebilmek için üstüne kocaman taşlar koyar, patlamanın şiddetiyle yerinden oynayarak hedefini kaçırmaması için, altından, üstünden, arkasından ve her tarafından iyice desteklerler.

(4) Bunlardan sonra, arkadaki küçük bir delikten votani tutuşturularak ateşlenir, müthiş bir uğultu kopar, altındaki toprak çok uzak mesafelere kadar titrer ve kulakları sağır edici bir ses duyulur. Sonra, içeriden gelen sıcak ve kuru havanın ittiği kazık, muazzam bir şimşek gibi korkunç bir gürültüyle, etrafındaki her şeyi yakıp karartan alevler çıkararak önündeki taşı şiddetle iter. (5) Büyük bir hızla fırlatılarak surlara çarpan taş, onları iyice sallayarak yıkar, saçılan parçalar etrafta bulunanları öldürür. Bazen bütün sur, bazen surun yarısı, bazen daha fazlası ya da azı, bazen bir burç, bir korugan ya da bir barbata yıkılır. En kalın surlar da dâhil olmak üzere, topun attığı taşların büyük hız ve şiddetine karşı koyabilecek, onlara dayanabilecek kadar dayanıklı ve sağlam hiçbir şey yoktur.

(6) Eski kral ve komutanların sahip olmadığı, hatta tanımadığı bu top işte böyle inanılmaz ve tasavvur edilemez bir şeydir. Sahip olsalardı eğer, kuşatmalarda hiçbir şey onları engelleyemeyecek, hiçbir şey onlara direnemeyecekti, en sağlam surları sarsıp yıkabilmek için bunca teçhizata ihtiyaç duymayacaklardı. Şehirler fethedip kaleler ele ge-

çirmek için saldırı surları inşa etmek, hendekler kazmak, toprak yığarak korunaklar yapmak, lağımlar kazmak ve buna benzer bir sürü önlem almak için bunca uğraşmaları gerekmeyecekti. Toplar karşılarına çıkan her şeyi temellerine kadar sarsarak yıkacak, herkes onlara boyun eğecekti. Ancak bu toplar eskiden yoktu. (7) Almanların ve Keltlerin yeni bir icadı olup,[67] yüz elli, belki de biraz fazla yıl kadar önce ortaya çıktı. Çok zekice ve özellikle güherçile, kükürt, kömür ve çeşitli otlar gibi sıcak ve kuru malzemelerden oluşan votaninin bileşimi ve hazırlanışıyla karmaşık bir icattır. Yalıtılmış, sağlam ve yekpare bakır haznenin içinde oluşarak sıkışan kuru ve sıcak gaz, çıkabileceği tek yöne doğru baskı uygulayarak taşın büyük bir güçle fırlatılmasına, bazen de bakırın çatlamasına neden olur. (8) Bu makine [top] için eski bir ad yoktur, belki "elepolis" ya da "afetirion" denilebilirse de günümüzde ona "skevi" [teçhizat] deniliyor. Top için bunları söyleyebilirim, elimden geldiğince onu tarif etmeye çalıştım.

XXXI. (1) Sultan Mehmed, toplar konusunun istediği gibi hallolmasından sonra, topçulara, topları surların önüne getirmelerini, en büyük ve en güçlü üç topu seçerek, önünde karargâhını ve otağını kurmuş olduğu Mesoteihion'un karşısına yerleştirmelerini, suru bu noktadan dövüp yıkmalarını emretti. Surun en zayıf ve dayanıksız kısımlarını seçerek diğer topları da karşılarına yerleştirmelerini istedi. Surlara aynı anda birkaç noktadan birden saldırırsa, onları kolaylıkla ve fazla zorlanmadan yıkabileceğine inanıyordu ve ger-

67 Barutun icadından sonra Çinliler ve Araplar tarafından kullanılmaya başlandı. Ateşli silahların önemini keşfeden Avrupalılar tarafından 14. yüzyılın ilk birkaç on yılında kuşatmalarda kullanılmaya başlandı. Bu dönemde kullanılan toplar küçük ve az etkiliydi. 14. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren teknolojik gelişmeler sayesinde daha etkili olmaya başladı (Gabor Agoston, "15. yüzyılda Batı Barut Teknolojisi ve Osmanlılar", *Toplumsal Tarih* 18, Haziran 1995, s. 10. Argoston bu makalesinde Osmanlıların topu ilk defa kullanmalarıyla ilgili tartışmalara yer verir).

çekten de öyle oldu. (2) Toplar surun önüne getirtildiler ve surları sarsıp yıkarak kendilerinden bekleneni yaptılar. Bu arada sultan, sur yıkıldığında ağır teçhizatlı askerlerinin geçebilmesi için, topların önünde bulunan hendeği taş, tahta, toprak ve topladığı başka malzemelerle doldurttu. (3) Lağımcılarına da geceleyin şehre gizlice asker sokabilmek için yer altından tünel kazmalarını emretti. Tüneller kazıldı[68] ancak toplar bütün işi gördükleri için, sonradan boşuna zahmete girildiği anlaşıldı.

Sultanın Therapeion Kalesi'ne Seferi ve İki Günde Ele Geçirmesi

XXXII. (1) Bunlar olurken, sultan yanına ordusunun bir kısmını ve muhafız alayının tümünü alarak, çok sağlam bir kale olan Therapeion'a[69] [Tarabya] doğru ilerledi. Toplarla surlarının büyük kısmını tahrip edip yıktı. Kaledekilerin çoğu topların fırlattığı taşlarla öldü ve kale muhafızlarından kalanlar artık dayanamadıkları için kayıtsız şartsız teslim oldular. Kırk kişiydiler ve sultan onları kazığa oturttu.

Studion Kalesi'ne Başka Bir Sefer ve Bir Günde Ele Geçirilmesi

(2) Sultan oradan Studion[70] adındaki başka bir kaleye sefer yaptı ve toplarıyla yıktıktan sonra aynı gün ele geçirip otuz altı muhafızını esir aldı. Polis halkının görmesi için, esirleri surların önüne getirterek kazığa oturttu.

---

68 Başka kaynaklardan, Novo Brdo'dan getirtilmiş Sırp lağımcıların yedi tünel kazdıklarını, ancak şehri savunanların her seferinde onları tahrip ettiğini biliyoruz.

69 Bu olayı sadece Kritovulos zikreder.

70 Kalenin yeri tespit edilemedi. Pertusi, kalenin Burgaz Adası'nda bulunduğunu iddia eder (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, Cilt 1, s. 73). Bu olayı sadece Kritovulos zikreder.

Baltaoğlu'nun Pringipos Adası'na Yaptığı Deniz Seferi, Oradaki Kalenin Kuşatılması ve Ele Geçirilmesi

XXXIII. (1) Donanmanın başkomutanı Baltaoğlu, o günlerde gemilerinin çoğunu düşman gemilerinin giriş çıkışlarını engellemek üzere liman girişinin ve zincirin yakınlarında demirlemiş bırakarak, sultanın emriyle diğerlerini alıp Pringipos Adası'na[71] [Büyükada] doğru hareket etti. Orada, ada halkı dışında otuz zırhlı muhafız tarafından korunan çok sağlam bir kale vardı. (2) Kaleyi çepeçevre sarıp toplarını yerleştirdikten ve surların bir kısmını dövüp yıktıktan sonra saldırılar düzenleyip elinden gelen her şeyi yaptığı halde kaleyi almayı başaramadı. Sonunda uygun rüzgâr bulursa kaleyi ateşe verip, yakmaya karar verdi. (3) En kısa zamanda kamış, asma dalı, ot gibi çeşitli yanıcı maddelerden mümkün olduğunca çok demetler hazırlatarak surların önüne konmalarını emretti. Çok sayıda asker işe koşulduğu için, kısa sürede demetlerden yüksek bir yığın oluşturularak kükürt ve katranla tutuşturuldu. Uygun rüzgârın esmesiyle çıkan muazzam alevler o kadar yükseldi ki surları aşıp kalenin içine yayıldı. Kaledekilerin çoğu öldü, az kalsın hepsi ölecekti. (4) Büyük tehlike atlatarak canlarını zor kurtaran kaledekiler, kayıtsız şartsız teslim oldular. Paşa herkesi esir alıp ada halkını köle olarak sattı; hayatta kalan muhafızları ise öldürttü.

XXXIV. (1) Romalılarla Justino, iç ve dış surların[72] top atışlarıyla sarsılıp yıkıldığını görünce, önce surlara uçlarına ilmikler bağlı büyük kalaslar koyup, yün ve yün benzeri

71 Bu olayı sadece Kritovulos zikreder.

72 Vlaherna Sarayı'nın kuzeyindekiler hariç, kara surları çift sıraydı. Dış surun önünde 5 metre derinlik ve 18 metre genişliğinde bir hendek vardı ve bölümlere ayrılarak suyla doldurulabiliyordu. Dış surların yüksekliği 8, kalınlığı ise 3 metreydi. Daha gerideki büyük surun ortalama yüksekliği 15, kalınlığı 4,5 metreydi. Bkz. B. Meyer-Plath – A. M. Schneider, *Die Lendnauer von Konstantinopel*, cilt II, Berlin 1943. Şehrin savunma hattı dış surlar olarak tespit edilmişti.

malzemeler doldurdukları çuvallar astılar. Bu şekilde, mümkün olduğunca gelen taşların tesirini azaltmaya çalıştılar. Ancak bu önlemin önemsenecek bir yarar sağlamadığını görünce (dıştaki küçük surların önemli bir kısmı, büyük iç surlardan ise iki büyük ve bir küçük burç yıkılmıştı), başka bir çare düşündüler. (2) Uzun kazıklar getirip dış surun yıkılan kısımlarına çakarak birbirlerine sıkıca bağladılar. Sonra oraya; taş, tahta, çamurla karıştırdıkları ot, asma dalı ve kamış demetleri gibi malzemeleri yüksek bir yığın oluşturacak şekilde çaprazlama yerleştirdiler. (3) Kazıkların ve yanıcı malzemenin ateşli oklardan zarar görmemesi için üstlerini deri ve postlarla örttüler. Yüksek hızla gelen taşların sert ve kırılgan malzemeyi kırıp dökmemesi, yumuşak ve esnek toprağa gömülmesi için, kazıkları desteklemek ve sur benzeri bir engel oluşturmak üzere arkalarına toprak yığdılar. (4) Mazgal siperi işlevini görüp askerleri oklardan korusun diye kazıkların ve toprağın üzerine aralıklarla içleri toprak dolu büyük ahşap amforalar [fıçılar] yerleştirdiler.

Sultanın Surlara İlk Taarruzu ve Başarısızlık

XXXV. (1) Sultan Mehmed kalelere karşı çıktığı seferden döndükten birkaç gün sonra, surların yıkıldığı yerden bir taarruzla şehri ele geçirmeyi denemeye karar verdi. Ağır silahlı piyadeleri, okçuları, mızraklıları ve bütün hassa birliklerini alarak, toprakla doldurulmuş hendeklerin üzerinden surlara güçlü bir taarruz düzenledi. (2) Hassa birlikleri savaş naraları atarak hemen hendeği geçip surlara saldırdılar. Önce kazıklarla yanıcı maddeleri yakmak ve ani saldırılarıyla düşmanı şaşırtarak kargaşa yaratmak amacıyla yangın çıkarmak istediler. Ancak kazıkları savunanlar iyi savaştığı ve yangını söndürdüğü için başarılı olamayınca başka bir şey denediler. (3) Mızraklarının uçlarına çengeller bağlayıp yukarıda bulunan ve surları savunanlara mazgal vazifesi gören

ahşap kapları aşağıya çekerek, okçuların, sapancıların ve mızraklıların fazla zorlanmadan hedeflerine ulaşmasını sağlamaya çalıştılar. Kimisi de iskeleler getirip surlara dayadı, yukarıya çıkmaya çalıştı. Toplar da sürekli taşlar fırlatarak büyük zarar vermeye devam etti.

XXXVI. (1) Surların yıkıldığı noktayı savunan Justino, adamları ve onlarla birlikte savaşan çok sayıda Romalı, ağır zırhlarla korunduklarından ok atışlarıyla diğer saldırılardan pek etkilenmeden, cesaretle mücadele ettiler. Kahramanca savaştılar, karşı önlemler aldılar ve düşmanlarını durdurmayı başardılar. (2) Sonunda Justino ile Romalılar galip geldi, saldıranları fazla zorlanmadan geri püskürterek surlardan uzaklaştırdılar, çoğunu yaralayıp bir kısmını da öldürdüler. Surların farklı noktalarına ve özellikle yıkılmış kısımlarına her gün saldırılar oluyor ama Polis'i savunanlar da hiç geri kalmıyorlardı. Cesurca savaşıyor, yiğitçe karşı koyuyorlardı.

XXXVII. (1) Baltaoğlu kaleyi ele geçirdikten sonra, diğer triirislerin demirlemiş olduğu limana geri döndü. Birkaç gün sonra, sultan ona iyi hazırlanarak gemilerini savaş düzenine sokmasını ve liman girişiyle zincirin etrafında demirlemiş olan ticari gemilerle triirislere saldırmasını, zor kullanarak bir yolunu bulup limana girmeye çalışmasını emretti. (2) Polis'e, hem karadan hem de denizden, her taraftan saldırabilmek için, her yolu deneyerek limanı ve Keras'ı denetimi altına almaya kararlıydı. Surların bu kesimini de savaşa açarak Polis'i kolay fethedebileceğine inanıyordu ve bunda da haklıydı. Çünkü insan azlığından dolayı, çok büyük olan sur çevresini savunmaya yeterli sayıda asker bulamayacaklardı.

Baltaoğlu'nun Liman Girişiyle Zincir Etrafındaki Ticari Gemilere Saldırması, Şiddetli Deniz Savaşı ve Başarısızlık

(3) Baltaoğlu bütün gemilerini savaş düzenine sokup askerlerini silahlandırdıktan sonra, büyük bir gayret, coşku ve

şiddetle, çığlıklar ve savaş naralarıyla ticari gemilerle zincire doğru hareket etti. Gemilerini silahların menziline girecek şekilde biraz geride tutarak, uzaktan ok ve top atışlarıyla taarruzu başlattı. Sonra şiddetle ticari gemilerin üzerine doğru ilerledi. Güvertelerdeki ağır teçhizatlı askerlerden bazıları gemileri elleriyle yakmaya çalışırken, bazısı ateşli oklar atıyor, demirlerin halatlarını kesmeye çalışıyor, çengeller ve iskeleler atıp gemilere tırmanmaya çalışıyor, bazıları da mızrak, uzun mızrak ve kargılarla düşmanlara saldırıyordu. Herkes büyük bir coşku ve hevesle savaşıyordu.

(4) Ancak ticari gemilerin tayfaları, daha yüksekten, yani serenlerden savaşıyor (denizde savunmayı yönetmekle görevlendirilmiş büyük dük[73] onları bu konuda eğitmişti) yukarıdan taş, mızrak, uzun mızrak ve kargılar atarak birçok askeri yaralıyor, ya da öldürüyorlardı. Ayrıca önceden hazırlayıp yukarıya astıkları küplerden ateşlere su döküyor, iplerle bağladıkları kayaları savuruyor, büyük zararlar veriyorlardı. (5) Bir taraf galip gelerek zorla limana girmek, diğer taraf da kendilerini iyi savunarak limanı ve gemileri korumak, saldırıyı püskürtmek için canla başla savaşıyordu. Sonunda yiğitçe savaşan ticari gemilerin tayfaları saldırıyı püskürterek karşıtlarını geri çekilmeye zorladılar ve çarpışmanın sonunda gerçek birer kahraman olduklarını gösterdiler.

---

73 Notaras İstanbul doğumlu bir Bizans devlet adamıydı. 1449-1453 yılları arasında megas douks (donanma komutanı) olarak görev yaptı. (Megas douks pozisyonunun tarih içindeki gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ed. Kazhdan, "Megas Douks", The Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt II, s. 1330) Notaras'ın Venedik ve Ceneviz vatandaşlıkları ve İtalyanlarla ekonomik bağları vardı. (Ed. Kazhdan, "Loukas Notaras", The Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt III, s. 1494-1495) Dukas'a göre son imparator Konstantinos'un başvekilharcı idi (mesazondas). Notaras'ın kuşatma sırasında söylediği meşhur sözü "Kentin içinde Latin başlığının egemen olduğunu görmektense Türk sarığının egemen olduğunu görmemiz yeğdir" Dukas tarafından nakledilir. (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XXXVII- 10, s. 233).

Yeni Tür Bir Topun İcat Edilişi

XXXVIII. (1) Sultan Mehmed, saldırının püskürtülmesi üzerine, yeni bir topun yapılmasını istedi. Mühendislerini çağırarak liman girişindeki ticari gemileri top atışlarıyla batırmanın mümkün olup olmadığını sordu. Onlar böyle bir şey yapılamayacağını, özellikle Galata surlarının top atışlarına her yönden engel olduğunu söylediler. (2) Sultan bunun üzerine başka bir çözüm ve yeni tür bir topun yapılmasını önerdi. Eğer isterlerse, küçük değişikliklerle gamına harfinin şeklini verecekleri yeni tür bir top yapabileceklerini söyledi. Bu şekilde gülleyi yükseğe doğru atacak, gülle de yüksekten hızla düşerek gemileri ortalarından vurup batırabilecekti. Ancak topun konacağı yer, gemileri menziline alacak şekilde çeşitli hesaplamalarla iyi tespit edilmeliydi. Onlara yeni topun şeklini anlattı. (3) Mühendisler konu üzerinde düşündüler, yapılabileceğine kanaat getirdiler ve sultanın tarif ettiği şekilde bir top yaptılar. Bölgeyi dikkatlice inceledikten sonra, topu Galata sahilinden biraz uzakta, gemileri karşıdan gören alçak bir tepenin üzerine kurdular. Özel hesaplamalarla ayarladıktan sonra ateşlediler. Top gülleyi çok yükseğe fırlattı, ancak gülle düşerken ilk atışta gemileri ıskalayarak denize düştü.[74]

Alışılmadık Bir Olay

(4) Topu ikinci kez hazırlayıp bu kez farklı bir eğim vererek yeniden ateşlediler. Gülle çok yükseklere çıktı, büyük bir uğultu çıkararak hızla yere düşerken gemiyi tam ortasından vurdu, tümünü parçalayarak denizin dibine gönderdi. Mürettebatının bir kısmını anında öldürürken bazılarının da boğulmasına neden oldu. Hayatta kalan az sayıdaki tayfa büyük zorlukla yüzerek yakınlarındaki ticari gemilerle trirelere çıktı.

74 Kritovulos burada kayıtlara geçen ilk havan topunu anlatıyor.

(5) Bu beklenmedik olay şehri savunanları şaşırtarak büyük korku ve endişeye yöneltti. Yine de mümkün olduğunca diğer triiris ve ticari gemileri oradan taşıyarak daha korunaklı bir yere çekip daha dikkatli davranmaya başladılar. Bundan böyle güllelerden başka zarar görmediler, limanı ve Keras'ı azimle savunmaya devam ettiler.

XXXIX. (1) Bu olaydan üç dört gün geçmeden, deniz açıklarında Roma'nın büyük başrahibinin İtalya'dan gönderdiği, Polis'e erzak ve askerî yardım taşıyan büyük ticari gemilerden üçü göründü. Savaşı ve beklenen kuşatmayı duymuş, donanmasını silahlandırıp hazırlayana kadar öncü kuvvet olarak bu gemileri göndermişti. Daha sonra, Kral Konstantinos ve Polis'e yardım etmek üzere otuz triiris ve ticari gemi göndermeyi düşünüyordu, ancak bunlar vaktinde yetişemediler.

(2) Deniz açıklarında ticari gemiler görülünce sultana haber verildi. O da hemen donanmanın başkomutanı Baltaoğlu'nu huzuruna çağırarak en kısa zamanda bütün donanmayı, tayfaları, kürekçileri ve diğer gemi mürettebatını hazırlamasını, güvertede savaşacak deniz piyadelerini çeşitli silahlarla baştan başa zırhlı olacak şekilde silahlandırmasını emretti. Yuvarlak ve uzun kalkanlar, tolgalar, zırhlar, oklar, mızraklar, kargılar, kopisler[75] ve savaş esnasında gerekli olabilecek her şeyi gemilere büyük miktarlarda yükletti. Bunların dışında, mümkün olduğunca çok sayıda ağır teçhizatlı askerle okçu ve hassa birliklerinden en deneyimli, cesur ve iyi donatılmış askerlerini gemilere bindirdi. Donanmayı asker ve silah açısından en iyi şekilde donattıktan sonra, ya ticari gemileri esir alıp önüne getirmelerini ya

75 Kopis, Trakların 45-60 cm uzunluğundaki geleneksel kıvrık şekilli kılıcıydı. Özgün şekli sayesinde çok etkili bir silah olduğundan klasik dönemde Yunanlar arasında da yaygınlaştı. Büyük İskender'in Asya seferi ile Gurkaların "Kurki"sinin, Romalıların batı seferleriyle İspanyolların "Falkata"sının esin kaynağı oldu. Kritovulos, kopis kelimesiyle yatağanı tasvir ediyor.

da hiçbirinin canlı olarak karşısına çıkmamasını söyleyerek denize açılmalarını emretti.

Sultanın Donanmasının Deniz Açıklarında Görülen Ticari Gemilere Saldırısı, Şiddetli Deniz Savaşı ve Başarısızlık

XL. (1) Baltaoğlu, bütün donanmasıyla büyük hız, azim, hırs ve zafer umuduyla ticari gemilerin üzerine yürüdü. Onları daha şimdiden ele geçirdiğini sanıyordu. Savaş alanına vardığında, gemilerini biraz geride tutarak büyük bir şiddetle ok ve taşlar atmaya, yangın çıkarmak için yelkenlerine ve gemilerin güvertelerine ateşli oklar yağdırmaya başladı. (2) Ancak ticari gemilerin mürettebatı da kahramanca savaşıyordu. Daha yüksekten, özellikle yelken direklerinden ve çanaklıklarından son derece etkili şekilde ok, mızrak ve taş atıyorlardı. İki taraftan da çığlıklar yükseliyor, çok sayıda asker yaralanıp ölüyordu. (3) Bir süre böyle devam ettikten sonra, Baltaoğlu bütün gücüyle bağırarak diğerlerine de kendisini izleyip aynı şekilde davranmalarını emretti. Büyük bir hızla küreklerin gürültüsü altında ticari gemilere saldırdı. Herkes yakın dövüş silahları kullandığından artık göğüs göğüse savaş başladı. Bütün korkunç şeyler aynı anda oluyordu. Askerlerden kimisi ateş getirip gemileri alttan yakmaya, kimisi balta ve hançerlerle delikler açmaya çalışıyor, kimisi mızrak ve kargılarla gemilerin mürettebatına saldırıyor, kimisi de ok ve taş atıyordu. Kimi askerler ise demir ya da iplere tutunarak yukarıya tırmanıp güverteye çıkmaya çalışıyor, öteki askerler de başka şekillerde savaşarak öfke ve hiddetle vuruyor ve vuruluyordu.

(4) Ticari gemilerin daha yüksekten savaşan baştan başa zırhlı askerleri, saldırılara azimle karşı koydu. Önce asmış oldukları su dolu küplerden su dökerek yangını söndürdüler, iplerle bağladıkları ağır taşları atarak birçok askeri öldürdüler. Taşlar ağırlıkları ve düşerken kazandıkları hız-

larıyla çarptıklarını ya denize atıyor ya da eziyordu. (5) Bazıları saldıranlara kargı, mızrak ve uzun mızraklarla müdahale ediyor, bazıları yukarıdan taş atıyor, bazıları kılıçlarıyla aşağıdan güverteye çıkmaya çalışanların ellerini kesiyor, bazıları da yukarıdan kuvvetle indirdikleri balyoz ve sopalarla kafalarına vurup dağıtıyordu. Kendi adamlarını gayrete getirmek için bağıran, vuran, vurulan, ölen, öldüren, iten, itilen, küfreden, hakaretler yağdıran, tehdit eden, inleyen ve akla gelebilecek her türlü korkunç şeyi yapan kalabalıktan büyük bir uğultu yükseliyordu.

(6) Ancak ticari gemilerin mürettebatı azimle savaştığı halde, daha çok olduklarından ve değişerek savaşabildiklerinden donanmanın askerleri yavaş yavaş üstünlüğü sağlamaya başladı. Yaralanan ya da ölenlerin yerine hemen başkaları geçiyordu. Ticari gemileri savunanlar savaş uzadıkça daha da yorulacaktı ki aniden esen şiddetli güney rüzgârı yelkenleri şişirerek büyük bir hızla hareket etmelerini sağladı. Triirisler yelkenlilere yetişemeyerek arkada kalınca çatışmalar yavaşladı ve ticari gemiler limanın önündeki diğer gemilere ulaşarak hiç beklenmedik bir şekilde kurtulmayı başardılar. Yok olmalarına ramak kalmıştı.

XLI. (1) Sultan sahilde, atının üzerinde deniz savaşını izliyor, varlığıyla askerlerini gayrete getirerek savaşın sonucunu bekliyordu. Donanmasının ticari gemileri mutlaka yeneceğine, onları esir alacağına inanıyor, önceden seviniyordu. Ancak rüzgârın şiddetle estiğini ve ticari gemilerin kurtulduğunu görünce sevinci bir anda büyük bir üzüntüye dönüştü, atını kamçılayarak sessizce oradan uzaklaştı. (2) Rivayete göre, ticari gemilerin mürettebatından toplam yirmi iki kişi ölmüş, yarısından çoğu yaralanmıştı. Aynı şekilde donanmanın kaybı yüzden biraz fazla ölü, üç yüzün üzerinde yaralıydı. (3) Donanmanın başkomutanı Baltaoğlu da gözüne gelen bir taşla yaralanmıştı. Bu olay, ticari gemilerin kurtulmasına yardımcı olduğu gibi, gemilerin kaçmasına

hiddetlenen sultanın, korkaklık ve ödleklikle suçladığı, onun ihmalkârlık ve tembelliği yüzünden çıkarlarının zarara uğradığına inandığı Baltaoğlu'nun idam edilmemesini sağladı. (4) Sultan ticari gemilerle yaşanan bu başarısızlığın hedeflerine ulaşma konusunda uğursuzluk getireceğine inanıyordu. Baltaoğlu'nu hemen görevden alarak, donanmanın başına ve Kalliupolis satraplığına, yakın çevresinden çok güvendiği bir asker olan Hamza'yı getirdi.

(5) Bu beklenmedik olay, Romalıların rahatlayıp avunmalarına neden oldu. Gemilerin kurtulması ve getirdikleri iyi haberler, kötülükler başlayana ve acı çekecekleri günler gelene kadar onları ümitlendirdi. Ancak boyun eğecekleri ve esaret, kölelik, ölüm, yağma, kadınlarla çocukların kirletilmesi gibi kötülüklere maruz kalacakları için sevinçleri uzun sürmeyecekti.

Hayranlık Uyandıran Bir Düşünce ve Karar

XLII. (1) Sultan Mehmed, limanı ele geçirmenin ve Keras'ı gemilerine açarak, orada demirlemelerini sağlamanın hedeflerine ulaşmaya yararlı olacağına inanıyordu. Bütün çabalarına ve kullandığı bütün yöntemlere karşın başarılı olamadığını görünce, her şeye son vererek hedefine ulaşmasına çok yararı dokunan, sadece parlak zekâsının düşünebileceği, son derece zekice bir çözüm buldu. (2) Gemilerin sorumlularına, dış denizden iç denize, yani limandan Keras'a, özellikle de Diplos Kion[76] adıyla bilinen bölgede süratle kanallar kazmalarını ve bunlara kalaslar döşemelerini emretti. (3) İki deniz arasındaki mesafe, bu noktada yaklaşık sekiz stadiondur. Yolun yarıdan fazlası oldukça dik bir yo-

76 Kritovulos başka kaynaklarda Diplokionion (Çifte Sütun) adıyla geçen bölgeyi Diplos Kion olarak kaydeder. Osmanlı donanması İstanbul Boğazı'nın girişinde, Galata yakınlarında, Tophane ya da Beşiktaş'ta demirlemiş bulunuyordu.

kuş olup tepeye vardıktan sonra yine dik bir eğimle Keras'ın iç denizine doğru alçalır. (4) Çok sayıda işçinin çalışmasıyla beklenenden kısa sürede kazılan kanallara hemen gemiler getirtildi. Altlarına büyük mertekler döşendi, dik durmaları için sağlı sollu dayanaklarla desteklendi, halatlarla iyice bağlandı. Dirsek oluşturan köşeleri urganlarla çevrildi ve askerlerin bazıları elleriyle, bazıları da çeşitli makine ve palangalarla gemileri çekmeye başladı.

(5) Gemiler bu şekilde hızla çekilirken, mürettebatları alay eder ya da olanlarla eğlenircesine, denizde seyrediyormuş gibi davranıyordu. Bazıları denize açılırcasına, askerî komutlarla rüzgâr alıp şişen yelkenleri açıyor, kimisi ellerinde küreklerle kürek çekiyormuş gibi yapıyor, subaylar güvertede sağa sola koşturuyor, ıslık, komut ve kamçılarla kürekçilere kürek çekmelerini emrediyordu. Ve denizde seyredercesine karada hareket eden gemilerden bazıları tepeye doğru yokuş yukarı çıkarken, bazıları da şişmiş yelkenleriyle, savaş naraları ve büyük gürültü eşliğinde limana doğru yokuş aşağı iniyordu.

(6) Duyulduğunda inanılamayacak, mutlaka görülmesi gerekecek kadar alışılmadık bir görüntüydü. Gemiler, mürettebatları, açılmış yelkenleri ve bütün donanımlarıyla denizde seyreder gibi karada ilerliyordu. (7) Bu olay, kanımca Kserkses'in Athos kıstağında kanal kazmasından[77] çok daha önemli ve inanılması zor bir olaydı. Hatta bu olayın yakın zamanlarda herkesin gözünün önünde gerçekleşmesi, diğerinin de inandırıcılığını artırmakta, gerçekten olduğuna, bir efsane ya da bir gevezelik olmadığına inanmamızı sağlamaktadır. (8) Gemiler böylece, Galata'nın az ilerisindeki Psihra Ydata [Soğuk Sular, bg. Kasımpaşa] adıyla bilinen körfeze

77 Pers hükümdarı Kserkses, II. Pers Seferi esnasında (MÖ 480) gemilerini geçirmek üzere Aynaroz kıstağında bir kanal kazdırmıştı (bkz. Herodotos, *Tarih*, VII. kitap, 22-24 bölümler). 2008 yılında yapılan kazılarda kanalın 2 km uzunluğunda, 30 metre genişliğinde ve en derin noktasında 15 metre derinliğinde olduğu bulundu. Zamanla kanalın üstü toprakla kaplandı.

taşındı. Oldukça büyük olan ve altmış yedi gemiden oluşan donanma oraya demirledi.

XLIII. (1) Romalılar kendilerini hazırlıksız yakalayan bu hiç beklemedikleri olaya tanık olunca ve düşman gemilerinin Keras'ta seyrettiğini görünce çok şaşırdılar. Hayret, ıstırap ve çaresizlik içinde kaldılar. Artık ne yapacaklarını bilemiyorlardı. (2) Şimdiye kadar, yaklaşık otuz stadion uzunluğundaki Keras surlarını savunmasız bırakıp diğer surları savunmak için ne şehir halkı ne de yabancılar yeterliydi. İki ya da üç mazgalı tek bir asker savunmak zorunda kalıyordu. Ancak şimdi, surun bu kesiminin de savaşa açılmasıyla, diğer taraflardan asker alıp buraya taşımak ihtiyacı doğmuştu. Surların diğer taraflarını savunan askerlerin sayısının azalması çok tehlikeliydi, çünkü kalanlar etkili bir savunma yapamayacaktı.

(3) Ancak sorun bu kadarla bitmiyordu. Tamamlanmış olan köprüye, surlara doğru hareket eden ağır teçhizatlı askerlerle okçular çıkıyordu ve oraya da muhafız yerleştirilmesi gerekiyordu. Son olarak, liman girişiyle zincir yakınlarında demirlemiş bulunan ticari gemilerle triirisleri de artık daha iyi korumak gerekiyordu; çünkü hem içeriden hem dışarıdan yapılacak saldırılara açıktılar. Durumları hangi açıdan bakılırsa bakılsın çaresiz görünüyordu ve gerçekten de öyleydi. Yine de kısıtlı olanaklarıyla ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlardı.

XLIV. (1) Justino, liman girişinde bulunan kendisine ait nakliye gemilerinden biriyle İtalyan triirislerinden üçünü alarak sultanın donanmasının demirlemiş olduğu körfez girişine doğru hareket etti. Düşman gemileriyle savaşarak onları körfez içinde kalmaya mecbur etmek, körfezden çıkarak limana ya da orada demirlemiş bulunan gemilere zarar vermelerini engellemek istiyordu. En azından o an için yapabileceği en iyi karşı hamlenin bu olduğunu sanmıştı. (2) Sultan Mehmed, olanları görünce hemen şu karşı hamleyi yaptı: Topçularına, topların geceleyin gizlice düşman trii-

risleri ile ticari geminin demirlediği noktanın tam karşısına getirtilip yerleştirilmesini emretti. Onlar da emri hızla yerine getirerek topları ateşlediler. Triirislerden biri tam ortasından isabet aldı ve yüzerek diğer gemilere sığınan birkaç kişi hariç, bütün mürettebatıyla birlikte battı.

Diğer gemiler hemen demir alarak mümkün olabilecek en uzak noktaya çekilip demirlediler. Süratle uzaklaşmasalar, hem ticari gemi hem triirisler mürettebatlarıyla birlikte yok olacaktı. Ne kadar büyük bir tehdit altında olduklarının ayırdına varamamışlardı. Toplar onlara taş fırlatmaya hazır olduğundan bozgunun eşiğinden döndüler. (3) Romalıların bu önlemleri de sonuçsuz kalınca, başka ne yapabileceklerini bilemediler. Surlardan oklar ve mancınıklarla taş atarak ellerinden geldiğince gemilerin serbestçe hareket etmelerini engellemeye çalışmakla yetindiler. Liman girişindeki triirisler de devriye gezerek düşman gemilerini kovalıyor, limana zarar vermelerini engelliyordu. Bazen düşman gemilerini sıkıştırarak sahile, kendi askerlerinin yanına sığınmaya zorluyorlardı. Ancak oradan uzaklaşınca düşman gemileri uzaktan atışlar yapıp kendileri de atışlara hedef olarak tekrar peşlerinden geliyordu. Bu şekilde çatışmalar her gün sürüyordu.

Bazı Alışılmadık Olaylar

XLV. (1) O günlerde, yakınlarda Polis'in başına gelecek korkunç olayların ilahi işareti ve kehaneti sayılabilecek bazı olaylar oldu. Büyük saldırıdan üç ya da dört gün önce, Polis'in bütün halkı, kadınlarla erkekler bir arada litaneia[78]

78 Kutsal ikonalar ya da azizlerin kutsal emanetlerinin kilise dışına çıkarılarak ilahi ve dualar eşliğinde dolaştırılması. Litaneialar başta dinî görevliler olmak üzere, müminlerin ve devlet erkânının katılımıyla yapılan dinî törenlerdir. Ortodoks inancına göre, Paskalya'dan önceki cuma akşamı Hz. İsa'nın naaşını simgeleyen Epitafios bütün kiliselerin çevrelerindeki sokaklarında, anılarının kutlandığı günlerde de azizlerin kutsal emanetleri koruyucusu oldukları şehrin sokaklarında dolaştırılır.

yaparak Hz. Meryem'in ikonasını şehir içinde dolaştırırken, kendiliğinden onu taşıyanların ellerinden kayarak yüzüstü toprağa düştü. Herkes, çığlıklar atarak ikonayı yerden kaldırmaya koştuğunda, onun kurşun gibi ağırlaştığını, yere yapışmış gibi aşağıya doğru çekildiğini ve kaldırılmasının zorlaştığını gördüler. (2) Bu olay, din adamlarıyla taşıyıcıların büyük gayretleriyle, ikonanın dualar ve yakarışlar eşliğinde yerden kaldırılarak omuzlara alınmasına kadar uzun süre devam etti. (3) Bu alışılmamış olay herkesi korkutarak dehşete düşürdü, büyük endişelere sevk etti. Çünkü ikonanın düşüşünün hiç de iyi bir alamet olmadığına inanıyorlardı ve bu konuda haklıydılar.

Başka Bir Olay Daha

(4) Devamında, daha birkaç adım atmışlardı ki gün ortasında korkunç bir fırtına çıktı. Bulutlar gökyüzünü kapladı, şimşeklerle yıldırımlar çaktı ve doluyla birlikte sağanak halinde yağmur yağmaya başladı. Din adamları, ikonayı taşıyanlar ve peşlerinden gelen kalabalık, yağan yağmurla düşen dolunun şiddetinden daha ileriye gidemez oldu. (5) Kafileye eşlik eden çocuklardan çoğu, bazı erkekler hemen müdahale edip zorlukla çekip almasa, yağmurun oluşturduğu sellere kapılacaktı. Bu sağanak yağmurla birlikte yağan dolu hiç alışılmadık ve tuhaftı. Her şeyin büyük bir hızla yiteceğini, engellenemez seller ve şiddetli su akıntılarıyla sürüklenircesine yok olup gideceğini belirtiyordu.

Başka Bir Alışılmadık Olay Daha

XLVI. Bu bir gün önce oldu. Ertesi gün, tan vaktinden akşama kadar şehri yoğun bir sis kapladı. Bu olay, Tanrı'nın şehirden ayrılıp onu kendi haline bıraktığını, tamamen terk ederek ona sırtını döndüğünü gösteriyordu. Çünkü Tanrı

bir bulutun içinde gizlenerek gelir ve aynı şekilde geri döner. Söylediklerimden kimse kuşku duymasın, olayların birçok yerli ve yabancı tanığı vardır.

XLVII. (1) Şimdi Sultan Mehmed için her şey hazırdı, hiçbir engel kalmamıştı. İç ve dış kara surları toplarla temellerine kadar yıkılmış, hendek tümüyle toprakla doldurulmuş, Keras ve onun sahillerine bakan deniz surları savaşa açılmış, şehir her yönden çevrilmiş, merdivenler, ahşap kuleler[79] ve diğer teçhizat iyi hazırlanmıştı. Kuşatma uzunca bir süredir devam ediyordu. Kuşatmaya başlayalı yaklaşık elli gün oluyordu ve artık durumun değişmesi, deniz tarafından bir yerlerden yardım gelme tehlikesi doğmuştu. Sultan daha şimdiden Hios'tan İtalyan gemilerinin gönderildiğini duymuştu. Dolayısıyla zaman yitirmemeye, sonuç verecek saldırıyı başlatmaya karar verdi. Şehre bütün gücüyle, hem karadan hem denizden taarruz edecek, en şiddetli son saldırısını yapacaktı. (2) Bütün komutan ve danışmanlarını, yani satrap, paşa, süvari birliklerinin komutanlarını, binbaşı, yüzbaşı ve alay komutanlarını, hassa ordusunu, muhafız birliğini, donanma komutanlarını, kaptanlarını ve donanmanın başkomutanını yanına çağırıp kurultay toplayarak aşağıdaki gibi konuştu:

Sultanın Kahramanca Savaşınca Neler Kazanacaklarını, Bunların Ne Kadar Çok ve Değerli Olacağını Belirterek Herkesi Savaşmaya Teşvik Eden İkinci Konuşması

XLVIII. (1) "Sevgili dostlarım ve bu savaştaki yoldaşlarım! Sizi buraya şimdiye kadarki savaşta ilgisiz ya da gönül-

79 İlk ve Ortaçağ'da şehirleri zapt etmek için kullanılan, kare tabanlı, yükseklikleri 5 metreden 60 metreye kadar değişen yürür kulelerdi. Yürürkulelerle ilgili bkz. Hüseyin Dağtekin, "İstanbul'un Fethinde Kullanılan Yürürkuleler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (1951) 9/1-2, 153-163. Pertusi, Türkler'in 18 Mayıs gecesi ahşap bir kule yapıp hayvan derisi ile kapladıklarını, Ksylokerkos Kapısı'nın karşısına getirdiklerini anlatır (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, Cilt 1, s. 81).

süz davrandığınızı iddia ederek suçlamak, ya da savaşa karşı daha arzulu kılmak için toplamadım. Uzun süredir gözlemlediğime göre, bazılarınız bu görevin yerine getirilmesi için öyle gayret ve azim gösteriyorsunuz ki başarıya ulaşamadan geri dönmemek için her türlü fedakârlığa katlanmaya razısınız. Bazılarınız da bununla yetinmeyerek, diğerlerine de kendilerini bu amaca adamalarını telkin ediyorsunuz. (2) Sizi böyle bir niyetle değil, öncelikle şunu anımsatmak için çağırdım: Sahip olduğunuz her şeyi, isteksizlik ve tembellikle elde etmediniz; bizimle birlikte büyük zahmetlere katlanarak, büyük mücadeleler vererek ve tehlikelere maruz kalarak kazandınız. Onlara şans eseri değil, cesaret ve yiğitliğinizin ödülü olarak sahip oldunuz. İkinci olarak, savaşımızın büyük amaçlar uğruna yapıldığını iyice anlamanız için, size bu savaşın hangi ödülleri ne kadar kazandıracağını, maddi kazançtan başka nasıl bir onura ulaşacağınızı belirtmek istiyorum.

(3) Her şeyden önce bu şehirde, bir kısmı kralın sarayında, bir kısmı ileri gelenlerin konaklarında, bir kısmı da halkın konutlarında olmak üzere büyük ve çeşitli zenginlikler vardır. Ancak bu zenginliklerin en büyüğü ve en değerlisi kiliselerde muhafaza edilmektedir. Altın, gümüş, değerli taşlar ve incilerden yapılmış adaklarla kutsal emanetler, büyük miktarda gösterişli ve güzel mobilyalar ve muhtelif ev eşyalarıyla diğer hazineler, bunların hepsi sizin olacak. (4) Ayrıca şehirde yaşayan birçok asil ve seçkin erkekten bazıları köleniz olacak, bazıları da pazarda satılacak. Çok sayıda çekici, güzel yüzlü genç kadın, asil ailelere mensup, bazıları güçlü ve tanınmış şahsiyetlerle evlenmeye hazırlanan, erkek gözü değmemiş, asil, evlilik çağında çok sayıda bakire de var. Bunlardan bazılarını kendinize eş alacak, bazılarını cariye olarak kullanacak, bazılarını da satacaksınız. Keyif almak, hizmet görmek ve maddi yarar sağlamak açısından çok yönlü kazancınız olacak. Ayrıca çok sayıda genç, güzel ve asil erkek çocuğu, onlara bakanların gözünü dinlendiren,

mutluluk, keyif ve huzur veren muhteşem kiliselerle kamu binaları, güzel konaklar, parklar ve benzeri yapılar da var.

(5) Ama bunları size anlatarak neden zamanımı boşuna harcayayım? Çok büyük ve kalabalık, kadim Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmuş, refahın, mutluluğun ve şöhretin doruklarına ulaşmış bir şehri, dünyanın en güzel şehrini, muazzam hazinelerini, erkeklerini, kadınlarını, erkek çocuklarını, servet ve donanımını talan etmek ve yağmalamak üzere size sunuyorum. Büyük bir şölende yer alırcasına bütün bunların sefasını sürecek, keyfini çıkaracak ve çocuklarınıza muazzam zenginlikler miras bırakacaksınız. Ama en önemlisi, şanı şöhreti bütün dünyaya yayılmış olan büyük bir şehri fethedeceksiniz. Böyle bir şehri ele geçirirseniz, kahramanlığınızla gücünüzün namı, bu şehrin şanıyla şöhretinin ulaştığı en uzak yerlere kadar yayılacak.

(6) Düşünün, şan ve şöhretle birlikte gelecek hangi büyük başarı daha parlak, hangi mutluluk daha büyük, hangi zenginlik daha fazla olabilir? Ancak en önemli kazancımız, başından beri bize karşı düşmanca hisler besleyen, her seferinde zayıflıklarımızdan yararlanan, her yolu kullanarak devletimize zarar vermeye çalışan bir şehri bertaraf etmemiz olacaktır. Bundan böyle, düşman komşumuzdan kurtularak, sahip olduklarımızı güvence altına alacak, mutlak barış ve güven içinde yaşayacak, geleceğimiz için yeni bir kapı açacağız.

(7) Söylediklerimin doğruluğuna karşın, şehrin fethedilemez, surlarının yaklaşılamaz ve aşılamaz olduğunu, saldıranlara büyük tehlikeler yaşatabileceğini sanmayın sakın. Gördüğünüz gibi bütün hendek toprakla dolduruldu, kara surları da üç noktada o derecede yıkıldı ki oralardan sadece sizin gibi ağır ve hafif donanımlı piyadeler değil, süvarilerle ağır zırhlı askerler de rahatlıkla geçebilir. Donanımlarınızla birlikte geçmeniz için, size aşılamaz bir sur değil, at sürmeye uygun bir meydan sunuyorum.

XLIX. (1) Düşmanımız hakkında konuşmama gerek var mı? Sayıları çok az ve çoğunun ne silahı ne de savaş tecrübesi var. Gizlice kaçıp bize sığınanlardan öğrendiğime göre her kuleyi ve her iki kule arasını savunacak ikişer ya da üçer askerleri var. Bu durumda, bir asker üç ya da dört mazgalı tek başına savunmak zorunda kalıyor ve bu askerlerden bazıları ya tamamen silahsız ya da etkisiz silahlara sahipler. (2) Bunca kalabalık ordumuza nasıl karşı koyabilirler? Üstelik bizler değişerek savaştığımızdan dinç olabiliyor, yatmaya, yemeye ve dinlenmeye fırsat bulabiliyoruz. Oysa onlar büyük baskı altında sürekli savaştıklarından, biz de ara vermeden onları savaşa zorlayıp rahatsız ettiğimizden yatmaya, yemeye, bir şeyler içmeye, dinlenmeye, ya da herhangi bir şekilde rahatlamaya vakit ayıramıyorlar.

(3) Şimdiye kadar yaptığımız ve onların alışmış olduğu uzak mesafeden silah atışlarıyla, basit hücum ve saldırılarla, kısa süren taarruzlarla yetinmeyeceğiz. Taarruza başlayınca, gece gündüz ara vermeden, hiçbir ateşkes yapmadan, şehri ele geçirene kadar sürekli savaşacağız. Bundan dolayı, aralıksız savaş, çekecekleri sıkıntılar, açlık ve uykusuzluk sayesinde kolayca teslim olacaklarına inanıyorum. (4) Surun yıkık kısmını savunan İtalyanlar iyi silahlanmış ve savaşta, özellikle de kuşatma savaşında deneyimli olduklarından, bazılarınıza karşı konulamaz ve saldırıları püskürtebilecek konumda görülebilirler. Ancak bana kalırsa son derece güvenilmezdirler.

(5) Birincisi, akılları varsa, kendilerine hiçbir çıkar sağlamadan başkalarının mülkünü korumak için zahmete girmek, tehlikelere katlanmak istemeyeceklerdir. İkincisi de, her biri başka yerden gelen, savaşta ölmeyi değil, sadece bir şeyler kapıp götürmeyi düşünen birbirlerinden farklı bir güruh. Biz aralıklarla saldırıp oyun oynar gibi savaşırken, şimdilik dayanıyor, yerlerinden ayrılmıyorlar ve bizim hep öyle devam edeceğimizi sanıyorlar. (6) Savaşın her yönden bütün şiddetiyle alevlendiğini, onları dehşete düşürdüğünü,

ölümün kol gezdiğini görünce, eminim bir an bile tereddüt etmeden silahlarını atıp arkalarına bakmadan kaçacaklar. Hiçbir şey kaçışlarını yavaşlatamayacak, onları durduramayacak. (7) Yine de yerlerinden ayrılmayacaklarını düşünsek bile gücümüz, tecrübemiz ve cesaretimizle onları kaçmaya zorlayacağız. Bu yüzden kanımca onları önemsememeli, hiç düşünmemeliyiz.

L. (1) Bütün bunlar, zaferin bize yakın olduğunu ve şehri fethedebilecek durumda olduğumuzu açıkça gösteriyor. Gördüğünüz gibi şehir bir ağla sarılmış gibi, karadan ve denizden çepeçevre kuşatıldı; ellerimizden ve silahlarımızdan kurtulması mümkün değil.

(2) Cesaretinizi gösterin ve iyi bir askerin özelliklerinin azim, onur ve üstlerine itaat olduğundan hareketle, askerlerinize sizi cesaretle izlemelerini, azimle ve istekle savaşmalarını telkin edin. Bunun anlamı şudur: Herkes bulunduğu yeri sadakatle korumalı, ona verilen emirleri açıkça duyacak ve diğerlerine iletecek şekilde, sessizce ve disiplinle görevini yapmalı; sessizce saldırmamız gerektiğinde sessiz kalmalı, savaş naraları ve korkutucu çığlıklarla saldırmamız gerektiğinde ise öyle yapmalıdır. Savaşlarda, özellikle de kale kuşatmalarında bu çok önemlidir. Her şeyden önce herkese her şeyi doğru, disiplinli ve düzenli yapmalarını emredin. (3) Şanınıza ve daha önceki cenklerinize yaraşır şekilde yiğitçe savaşın. Neler için savaştığınızı iyi bildiğinizden duraksamayın ve sizinle birlikte savaşanların duraksamalarına da engel olun. Ben de yanınızda olacağım; sizinle birlikte savaşacak, herkesin neler yaptığını göreceğim. (4) Şimdi herkes bölüğüne ve otağına çekilsin. Yemek yiyip iyice dinlenin ve komutanızdakilere de aynısını yapmalarını emredin. Yarın erkenden kalkın, dışarıdan kimsenin bir şey sezmeyeceği ve duymayacağı şekilde, herkes kendine ayrılan yerde birliğini düzene soksun. Yerinizi aldıktan sonra sessizce bekleyin. Savaş naralarını duyduktan ve işareti gördükten sonrası size aittir.

Komutanların Görev Dağılımı ve Onlara Verilen Emirler

LI. (1) Hamza, sen gemilerinle deniz surlarının önüne gel, bir kısmını ok menzilinde tutarak okçu, zemberekçi ve tüfekçilere, güvertelerden sur mazgallarını savunanları hareket edemeyecek ve herhangi bir şekilde savaşamayacak duruma getirene kadar ateş altında tutmalarını emret. Diğer gemiler, mümkün olabilecek noktalarda surların altına demirlesin. Ağır teçhizatlı askerlerin tırmanabilmesi için askerlere surlara merdiven dayamalarını emret. Azimle savaş, cesur bir asker olduğunu göster.

(2) Zağanos, sen köprüyü süratle geçerek bütün gücünle Keras surlarına saldır. Yanında limandaki gemiler de olacak ve yardım edecekler. Cesur bir asker olduğunu göster. (3) Karaca, sen de aynı şekilde hendeği geçerek surun yıkılmış kısmına saldır, karşındaki askerleri zorlayarak surun üzerine çıkmaya çalış ve kahramanca savaş. (4) İshak ve Mahmut, sizler fazla tehlikeye atılmadan alaylarınızla hendeği geçin ve merdivenlerle sura tırmanmaya çalışın. Aynı anda, tırmanışınızı kolaylaştırmak için mazgalları savunan düşman askerlerine ok, zemberek ve tüfeklerle şiddetli ateş açılsın. Halil ve Saruca, sizler alaylarınızla sağımda ve solumda savaşacaksınız. Benim hareket ettiğimi ve surun yıkık kısmından, orayı savunan İtalyanları zorlayarak şehre girmeye çalıştığımı gördüğünüzde, iki tarafımdan da karşınızdaki askerleri yoğun ateş altında tutarak meşgul edin, benim zorladığım tarafa yardıma gelmelerini engelleyin. Bundan ötesinin sorumluluğunu tümüyle ben alıyorum. Şimdi otağlarınıza, alaylarınıza çekilin, yemek yiyip dinlenin. Bahtımız açık olsun!"

LII. (1) Sultan bunları söyledikten sonra herkes otağına, alayına çekildi. Kendisi de yemek yiyerek dinlendi. Ertesi sabah erken uyandı. Topçulara topları surun yıkık kesimini nişan alacak şekilde yerleştirmelerini, zamanı gelince orayı savunanları topa tutmalarını emretti. (2) Sonra kendine bağ-

lı alay ve birlikleri, yani ağır ve hafif silahlı piyadeyi, okçuları ve hassa alayının tümünü symmoria, syssitia, synomotia[80] ve bin ya da daha fazla askerden oluşan alaylar düzenine göre dizdi; emirlerini bekleyerek dönüşümlü savaşmalarını emretti. Şöyle ki bazıları savaşırken diğerleri uyuyacak, yemek yiyecek ya da dinlenecek ve dinlenmiş olarak savaşa girmeye hazır olacaktı. Onlar savaşa girdiklerinde başkaları dinlenmeye çekilecek ve düşmanların dinlenmesine fırsat tanımadan dönüşümlü olarak hiç ara vermeden sürekli savaşılacaktı. Herkese yerini, savaşa gireceği saati ve görevini bildirerek nasıl, nerede ve ne zaman savaşacaklarını belirtti.

(3) Atına binerek diğer birlikleri de denetledi; askerleri ve özellikle adlarıyla hitap ettiği alay komutanlarını tek tek ve topluca cesaretlendirip gayrete getirdi. (4) Bütün orduyu ve surları bir denizden diğerine kadar dolaşarak herkese gerekli buyrukları verdi, askerlerini savaşmaya teşvik etti, yiğitlik göstermeye çağırdı ve borazanların çalması ile işaretin verilmesine kadar yemek yiyerek dinlenmelerini söyledi. Bütün bunları yaptıktan sonra, otağına çekildi, yemeğini yiyerek dinlendi.

LIII. Romalılar, rakip ordudaki bu alışılmadık derin sessizliği fark edince şaşırdılar ve farklı şekillerde yorumladılar. Bazıları yanlış düşünerek düşmanların kuşatmayı kaldırmak üzere olduklarını düşündü; kimisi de doğru düşünerek, yakında gerçekleşmesini bekledikleri nihai saldırıya hazırlık yapıldığını düşündüler. Birbirlerine sükûnetle işaret verdiler, sur üstündeki mevzilerine geçerek savaş hazırlıklarına başladılar.

---

80 Symmoria (çete) antik Atina'da altmış kişiden oluşan siyasal bir örgütlenme modeliydi, daha sonra askerî birlikler için de kullanıldı. Synomotia, antik Yunan ordularında bölük anlamında kullanılan lochos'un başka bir adıydı. Yaklaşık üç yüz askerden oluşan birlik, genelde sekiz sıra halinde dizilen phalanksın kırk askerlik cephesini oluştururdu. Syssitia [ocak] Roma'nın imparatorluk dönemi yazarlarının kullandığı bir askerî birlik adıdır. Kritovulos bu terimleri ve özellikle ocak terimini yeniçerilerin özel örgütlenme şeklini belirtmek için kullanıyor.

LIV. (1) Sultan akşama doğru,[81] hesapladığı üzere güneş düşmanlarının tam gözlerine, kendi askerlerinin ise arkasına geldiğinde, borazanlarla mehter takımının, yani zurna, nakkare ve davulların mümkün olabildiğince yüksek sesle çalmalarını emretti. Sırasıyla diğer birliklerin borazanlarıyla mehter takımları da bütün güçleriyle çalmaya başladı, çıkan gürültüyle yer yerinden oynadı.

Savaş

(2) Sonra sancaklar çekildi. İlk önce okçu, sapancı, zemberekçi ve tüfekçiler aldıkları emir uyarınca ağır ağır surlara doğru ilerlediler ve atış menziline girince durup savaşmaya başladılar. İki taraf da yaylarla ok, sapanlarla taş, zemberek ve tüfeklerle demir ve kurşun bilyeler atarak şiddetle karşılıklı ateşe başladı. Daha yakına geldiklerinde kargı, mızrak ve uzun mızraklar da devreye girdi. Büyük bir hırs ve hiddetle, acımasızca birbirlerini vuruyor, vuruluyorlardı. İki taraftan da karşılıklı savaş naraları, küfürler ve hakaretler yükseliyor, birçok kişi yaralanıyor, bazıları da ölüyordu; bu durum iki ya da üç saat boyunca, günbatımına kadar sürdü.

LV. (1) Sultan bundan sonra muhafızlarına, ağır piyadelere ve bütün orduya: "Dostlarım ve çocuklarım, ileri! Nasıl yiğitler olduğunuzu göstermenin tam vaktidir!" diye seslendi. Onlar da dehşet verici çığlıklar ve naralar atarak hendeği aşıp dış surlara saldırdılar. Surlar toplarla tamamen yıkılmıştı; duvar yerine sadece büyük kalaslarla yapılmış set-

81 Nicolo Barbaro'ya göre bombardıman gün doğmadan bir saat önce başlamış (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, Cilt 1, s. 115), Sakızlı Leonardo'ya göre tanyeri ağarıp güneş doğunca Türkler saldırıya geçmiş (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, s. 172), son saldırının detaylarına girmeyen Sfrantzes'e göre sabaha karşı (Çev. Kayapınar, *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 278), Dukas'a göre ise günün ilk saatlerinde şehre girmişlerdi (Çev. Umar, Mikhael Doukas, s. 254) Tursun Bey'e göre askerler surlara ulaşmış, şafak vakti Sultan da atıyla gelince saldırı başlamıştı. (İnalcık ve Murphey, *Tursun Beg*, s. 36).

ler, asma dalı ve başka otlarla hazırlanmış demetlerle toprak dolu kaplar vardı. (2) Orada yakın dövüş silahlarıyla göğüs göğüse çarpışmalar başladı. Muhafızlarla ağır piyadeler yıkık surları ve kalaslardan yapılmış seti aşmaya çalışıyor, Romalılarla İtalyanlar da onları püskürtüp seti savunmaya çalışıyorlardı. Piyadeler bazen hiçbir şeyden çekinmeden setin üzerine hırsla çıkıyor, bazen de püskürtülerek geri çekiliyorlardı. Sultan da yanlarında cesurca savaşarak onları teşvik ediyordu. (3) Bunun üzerine topçularına topları ateşlemelerini emretti. Toplar ateşlenerek surları savunanların üzerine taş yağdırdı ve orada çarpışan iki tarafın askerlerinden çoğu öldü. (4) Gecenin büyük kısmı iki tarafın azim ve cesaretle savaşmasıyla geçti ve Romalılar galip geldi. Justino ile askerleri üstün başarı göstererek seti azimle savundular; saldırıları kahramanca püskürttüler. Bu tarafta durum böyleydi.

LVI. (1) Diğer komutanlar, satraplar ve donanmanın başkomutanı da surlara kendilerine bağlı birliklerle karadan ve triirislerle denizden saldırarak azimle savaşıyorlardı. Bazıları ok ve tüfeklerle ateş ediyor, bazıları da özellikle Zağanos ve Karaca'nın yanında savaşanlar, merdiven, köprü ve tahta kuleler gibi teçhizatla surlara tırmanmaya çalışıyordu. (2) Zağanos fazla zarar görmeden köprüyü geçtikten sonra, limanda bulunan gemilerin güvertelerinden atılan oklar ve tüfek atışlarının desteğiyle merdivenler ve köprüler dayayarak ağır piyadelerini surun üzerine çıkarmaya çalışıyordu. (3) Karaca ise hendeği geçip kahramanca savaşarak surun yıkık kısmından şehre girmeye gayret gösteriyordu.

(4) Ancak Romalılar onu ve adamlarını azimle durdurarak bütün güçleriyle geri püskürttüler. Cesaretle çarpışarak muharebeden galip çıktılar ve yiğit askerler olduklarını gösterdiler. Ne açlık, ne uykusuzluk, ne bitmek bilmeyen sürekli çarpışmalar, ne yaralanmalar, ne gözlerinin önünde öldürülen yakınları, ne de tanık oldukları başka korkunç olaylar; hiçbir şey onları yıldıramıyordu. Başlardaki azim ve karar-

lılıkları hiç azalmıyor, geri çekilmiyorlardı. Vefasız ve habis yazgıları onlara ihanet edene kadar, her konuda, savaşa başlarken gösterdikleri direnci soğukkanlılıkla sürdürüyorlardı.

LVII. (1) Sultan Mehmed savaşa soktuğu alayların zor durumda kaldıklarını, önemli bir başarı kazanamadıklarını, Romalılarla İtalyanların muharebeden galip çıkmak üzere olduklarını görünce hiddetlenerek bu duruma daha fazla katlanamayacağına kanaat getirdi. Daha sonrası için yedekte beklettiği bütün alayları savaş meydanına getirtti. Bunlar son derece iyi silahlarla donatılmış, cesur ve korkusuz, deneyim ve güçlülük açısından diğer askerlerden kat kat üstün, ordusunun en seçkin birlikleriydi. Bu birlikler, ağır zırhlı piyadelerden, okçulardan, mızraklılardan ve aralarında yeniçeri adıyla bilinen askerlerin de bulunduğu hassa alaylarından oluşuyordu. Onlara yüreklendirici sözler söyledi ve bizzat başlarına geçerek sur önündeki hendeğin önüne götürdü.

(2) Biraz geride dizilmiş bulunan ok, sapan ve tüfek taşıyan askerlerine, setle surun yıkık kısmını savunanları yoğun ateşe tutarak, üstlerine kar gibi yağacak olan ok ve kurşunlardan savaşamayacak, hatta yerlerinden kımıldayamayacak hale getirmelerini emretti. Ağır piyadelerle hassa alaylarına ve diğer bütün askerlerine hendeği geçerek bütün güçleriyle sete saldırmalarını emretti. (3) Onlar da korkutucu savaş naraları atarak hiddet ve hırsla, çıldırmış gibi saldırdılar. Genç, güçlü ve cesur olduklarından ve sultanın gözü önünde savaştıklarından, hızlarını hiç azaltmadan ve hiçbir şeyden çekinmeden üstün bir gayretle sete dayandılar. Düzensiz savaşıyor, seti korumak üzere konan toprak dolu kapları indiriyor, kalasları yere yıkıyor, safra niyetine konmuş malzemeyi dağıtıyor ve bütün güçleriyle düşmanı kaçmaya zorlayarak seti geçmeye çalışıyorlardı.

LVIII. (1) O bölgeyi savunmakla görevli Justino ile askerleri ve Romalılar, savaş artık göğüs göğüse devam etti-

ğinden kargı, balta, mızrak ve başka yakın dövüş silahlarıyla cesaretle karşı koyup saldıranların hızını keserek seti geçmelerini engelledi. (2) İki taraftan da çığlıklar atan, hırs ve hiddetle küfreden, hakaret eden, tehditler savuran, iten, itilen, vuran, vurulan, ölen, öldüren ve akla gelebilecek her türlü kötülüğü yapan askerlerin uğultusu yükseldi. Cesur ve yüksek iradeli askerler en yüksek ödüller için göğüs göğüse, amansızca savaşıyordu. Bir taraf bütün gücüyle rakiplerini zorlayarak suru ele geçirip şehre girmeye, erkek çocuklarını, kadınları ve değerli hazineleri ele geçirmeye çalışırken; diğer taraf düşmanını püskürtmek ve sonunda amaçlarına ulaşamadıysa da sahip olduklarını korumak üzere yiğitçe çarpışıyordu. (3) Ama zavallı Romalıların kaderinde, günün birinde kölelik boyunduruğu altına girmek ve onun getirdiği çilelere katlanmak vardı. Kahramanca savaşır, azim ve cesaretle mücadele ederlerken, Justino arbaletle atılarak zırhını delen bir okla göğsünden ağır yaralanıp[82] yere yıkıldı. Çok kötü durumda çadırına taşındı. Bu yaralanmadan morali bozulan adamları, Kral Konstantinos çeşitli vaatlerde bulunarak biraz daha, hiç olmazsa çarpışmalar yatışana kadar beklemeleri için yalvardığı halde, savundukları seti ve suru terk ederek yaralıyı bir an önce limandaki ticari gemilerine taşıyıp buradan sağ olarak kurtulmak istediler. Onca ısrara rağmen kalmayı kabul etmediler; geride bıraktıklarını hiç umursamadan, komutanlarını taşıyarak ve silahlı halde koşarak gemilerine yöneldiler.

LIX. Kral Konstantinos'un, giden askerlerin boş bıraktığı mevzilere gönderecek başka askeri yoktu, çünkü savaş birden kızışmıştı ve kimse mevzisini bırakıp başka yere yardım etmeye gidemiyordu. Bütün umudunu kaybetmişti, ne

82 Birçok kaynak Giustiniani'nin yaralanarak askerleriyle birlikte limana çekildiğini kaydeder, ancak neresinden yaralandığı ve yaranın ağır olup olmadığı konusunda farklı değerlendirmeler vardır. Cenovalılarla husumet içindeki Venediklilere yakın kaynaklar yaralanmadığını, paniğe kapılarak mevkiini terk ettiğini yazar.

yapacağını bilemiyordu. Yine de orada kalan Romalılarla ve çok az askerden oluşan maiyetiyle setin önünde kahramanca savaşmaya devam etti.

Sultanın Derin Kavrayış Yeteneği

LX. (1) Yakınlarda savaşan Sultan Mehmed, setle yıkık surun diğer taraflarının boşalıp savunmasız kaldığını, savunmacıların mevzilerini terk ettiğini, kalan az sayıda askerin de zayıf bir direniş gösterdiğini görünce, bir askerî birimin topluca kaçarak suru boş bıraktığını anladı. Bütün gücüyle askerlerine seslendi: "Dostlarım şehri fethettik, artık onu fethettik! Düşmanlarımız önümüzden kaçıyorlar, dayanacak güçleri kalmadı. Suru savunanlar mevzilerini terk ettiler. Biraz daha gayret gösterirsek şehri fethedeceğiz. Sakın gevşek davranmayın, kahramanca savaşmaya devam edip kendinizi gösterin. Ben de yanınızdayım!"

Polis'in Fethi

(2) Bu sözleri söyleyerek askerlerinin başında ileriye doğru atıldı. Onlar da savaş naraları ve korkunç çığlıklarla koşarak sultanın önüne geçip sete saldırdılar. Uzun süren çatışmalardan sonra Romalıları kaçmaya zorlayarak güçlükle setin üstüne çıktılar. Oradakilerin bir kısmını surla set arasındaki derin hendeğe atarak hepsini kılıçtan geçirdiler, diğerlerini de Justino'nun sete kolaylıkla ulaşabilmek için büyük surda açtığı küçük kapıdan[83] içeriye püskürttüler.

---

83 Dukas da Kerkoporta denilen ve "yer altından geçmeyi sağlayan küçük yan kapı"yı açık gördüklerinde elli askerin içeri girdiğinden bahseder. (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XXXIX-11, s. 253) Tursun Bey, "top yıkdıgu gedükten" şehre girildiğini belirtir (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 131, n. 289). Söz konusu kapının yeri tam olarak tespit edilememiştir.

Kral Konstantinos'un Ölümü

(3) Orada büyük bir kargaşalık oldu. Ağır piyadeler önlerine çıkan birçok kişiyi öldürdüler, çünkü kapı önünde büyük gürültüye doğru düzensizce koşuşan çok sayıda insan toplanmıştı. Maiyetindekilerle birlikte kahramanca çarpışan kral Konstantinos da orada öldü.

LXI. (1) Ağır piyadeler artık küçük kapıyla büyük surun yıkılmış bölümünden şehre giriyorlardı. Arkalarından gelen ordunun diğer kısımları da birbirlerini ezerek büyük bir süratle girdiler ve şehrin her tarafına dağıldılar. (2) Sultan büyük surun önünde büyük bayrakla sancağın[84] çekildiği noktada bekliyor, olanları seyrediyordu. Gün ağarmak üzereydi.

Büyük Felaket ve Çok Sayıda Ölüm

Sonra, orada bulunan birçok insan kılıçtan geçirildi. Evlerinden çıkarak seslerin geldiği tarafa doğru koşan bazıları, başlarına geleceklerden habersiz, askerlerin kılıçlarıyla karşı karşıya gelerek yolda; bazıları da düzensizce, tereddüt etmeden ve zorla evlerine giren yeniçerilerle diğer askerler tarafından öldürüldü. Karşı koymaya çalışanlarla dua etmek üzere kiliselere sığınanların tümü, erkek, kadın ya da çocuk olduklarına bakılmaksızın acımasızca öldürüldü. (3) Askerler, hem uzun süren kuşatma esnasında çektikleri sıkıntılar, hem de savaş sürerken mazgalları savunan bazı düşüncesizlerin yağdırdığı hakaret ve küfürlerden dolayı büyük bir hiddet ve öfkeyle saldırıyorlardı. Ancak öncelikle bu kıyımla her tarafa korku salmak ve herkese boyun eğdirmek istiyorlardı.

---

84 Pertusi, üzerinde hilal olan kırmızı renkli bayrağın Orhan Gazi'den beri kullanıldığını ifade eder ve Babinger'e dayanarak, II. Mehmed'in buna bir de yıldız eklediğini söyler. II. Mehmed'in sancağı "şerefli" ve "mukaddes sancak" terimleriyle ifade edilirmiş. (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, Cilt 2: Dünyadaki Yankısı, çev. Şakiroğlu, 2006, s. 315, dipnot 5).

Polis'in Yağmalanması

(4) Kıyım konusunda doyuma ulaştıktan ve şehri ele geçirdikten sonra, askerlerden bazıları birliklerine göre dizilmiş halde asillerin konaklarını yağmalayıp talan ettiler, diğerleri kiliseleri yağmaladılar. Kimileri de yağmalamak, çalmak, ganimet toplamak, yaş ve sınıf farkı gözetmeksizin erkek, kadın, çocuk, genç, yaşlı, din adamı ve keşişleri öldürmek, kirletmek ve esir almak üzere evlere dağıldılar.

Burada da Yürekler Acısı Felaket

(5) Korkunç, yürekler acısı ve herhangi bir trajediden daha acıklı olaylar sergileniyordu. Bütün yaşamlarını evlerinin içinde geçirerek eşiklerini hiç aşmamış, seçkin ailelere mensup, asil, erdemli genç kadınlar, erkek gözünün değmediği, en iyi ailelere mensup, bakımlı ve güzel bakireler, arsızca bir kabalıkla odalarından zorla çekilip götürüldüler. Kimi ise yataklarında uyumaktayken karşılarında bir kâbus gibi; kılıç kuşanmış, elleri kanlı, hiddetle soluyan, katil bakışlı, anlaşılmaz müstehcen sözler bağıran ve en kötü şeyleri yapmaya hazır askerler gördüler; çünkü bu kitle her türlü millet, ırk ve sosyal sınıfın karışımıydı. Hangi kötülüğü yapmadılar ki? Yırtıcı vahşi hayvanlar gibi evlerin içine atlayarak kabaca çekiştiriyor, sürüklüyor, parçalıyor, hayasızca kaçırarak yolun ortasında kirletiyorlardı. Rivayete göre, kadınlardan bazıları sadece onları görüp seslerini duyunca öyle korkmuşlar ki az kalsın ölüyorlarmış.

(6) Saygıdeğer yaşlılar ak saçlarından sürüklenip acımasızca dövülüyor, asil ve güzel çocuklar kaçırılıyor, din adamları aşağılanıyordu. Kendilerini Tanrı'ya adamış, manastırlarından dışarıya adım atmamış erdemli bakire rahibelerden bazıları hücrelerinden, bazıları da sığındıkları kiliselerden çı-

kartılıp yerlerde sürüklenir, küfür ve aşağılamalarla kaçırılırken, iç paralayıcı çığlıklar ve gözyaşlarıyla saçlarını başlarını yoluyor, acıyla dövünüyorlardı. Küçük çocuklar kabalıkla annelerinin kucağından kopartılıyor, yeni evli gelinler acımasızca kocalarından alınıyor, saldırganlar her türlü kötülüğü yapıyordu.

Kiliselerin Talan Edilerek Yağmalanması

LXII. (1) Kiliselerin kirletilmesi, talan edilerek yağmalanması kelimelerle nasıl anlatılabilir? Kiliselerin ikona, heykel ve diğer kutsal eşyalarını aşağılayarak yere atıyor, süslemelerini koparıyor, bazılarını ateşe veriyor, diğerlerini yırtıp parçalıyor, sokağa atıyorlardı. Kutsal emanet sandıklarını açarak, azizlerin kemiklerini çıkarıp parçalıyor, ufalıyor, sonra da havaya üflüyor ya da sokağa atıyorlardı. (2) Mihraplardan aldıkları kutsal kaplarda içki içip sarhoş oluyor, ya da onları kırıp eritiyor, sonra da satıyorlardı. Ayinlerde kullanılan kutsal eşyalar, altın, değerli taş ve incilerle dokunmuş ihtişamlı din adamı giysileri, kötü amaçlar için kullanılmak üzere Yahudilere satılıyor ya da altın süslemelerini eritmek üzere ateşe veriliyordu. (3) Kutsal, dinî kitaplar kadar, bilimsel ve felsefi kitaplar da ateşe veriliyor ya da hayâsızca tekmeleniyordu.[85] Ama çoğu, maddi kazanç sağlamaktan ziyade onları aşağılamak için iki ya da üç sikkeye [nomisma],[86]

---

85 Çağdaş tanıklar ve Dukas (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XLII-1, s. 277-278) İstanbul'un fethi esnasında tahrip edilen kitaplara değinirler. 15 Temmuz 1453'te Girit'ten yazan Lauro Quirini, kaynağı olarak Kievli İsidorus'u göstererek 120.000 ciltten fazla kitabın yok edildiğini iddia eder, bkz. Julian Raby, *Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium*, s. 15.

86 Nomisma terimiyle genellikle Bizans altın sikkeleri kastedilir, fakat 1350'den sonra altın para basılmadı, yerine gümüş sikkeler kullanılmaya başlandı. 14. yüzyılın başında II. Andronikos tarafından Venedik gümüş sikkelerine benzeyen basilikon basıldı. Gümüş darlığından dolayı 1330-1340'larda değeri düşürüldü ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren basılmamaya başlandı. Bunun yerine stavratonlar ortaya çıktı. Adlarını

bazen de birkaç ovolosa[87] satılıyordu. (4) Kutsal masalar[88] devriliyor, kiliselerin girilmemesi gereken bölümlerinin duvarlarıyla azizlerin türbeleri altın bulmak üzere kazılıp yıkılıyor ve bunlara benzer birçok saygısızlığa cüret ediliyordu.

LXIII. (1) Kara surlarının diğer taraflarıyla deniz surlarını savunan zavallı Romalılar, henüz neler olduğunu bilmediklerinden şehrin güvende ve çocuklarla kadınların özgür olduğunu sanıyor, bütün güçleriyle savaşa devam ediyor, hücumları azimle püskürtüyor, surlara çıkmaya çalışanlara engel oluyordu. (2) Düşmanlarının arkalarından geldiğini, şehrin içinden saldırılar düzenlediğini, çocuklarla kadınların esir alınıp hayâsızca kaçırıldığını görünce, büyük bir umutsuzluğa kapıldılar. Kimisi, ellerindeki silahlarıyla kendilerini surdan atarak hayatlarına son verdiler; kimisi de artık yorgunluktan kaldıramadıkları ellerinden silahlarını düşürerek, hiç karşı koymadan kayıtsız şartsız düşmanlarına teslim oldular.

Orhan'ın Ölümü

LXIV. (1) Tesadüf eseri, o sırada surun üzerinde savaşanların arasında, Osmanlı hanedan ailesinden, sultanın amcası

üzerlerindeki haçtan alan stavratonun değeri, artık basılmayan teorik altın sikkenin yarısı kadardı. İstanbul'un fethini anlatan kroniklerde bahsedilen stavraton'lar ancak 20. yüzyılın sonunda ortaya çıktı. Bundan önce varlıklarından şüphe ediliyordu. (Philip Grierson, Byzantine Coinage, DOAKS 1999, 16-17)

87 Küçük şiş anlamına gelen ovolos terimi, Antik Yunanistan'da kullanılan ve ince uzun şişlerden oluşan ilk demir paralardan gelir. Daha sonra yuvarlak sikke şeklini aldı. Bir elin tutabileceği, kavrayabileceği [δράττω=dratto] ovolos miktarı anlamına gelen drahmi kelimesi de dolaylı olarak ovolostan türemiştir. Antik dönemde 6 ovolos bir drahmiye karşılık geliyordu. Zamanla değeri düşük bakır paraları tanımlamada kullanılmaya başlandı. Antik terimlere düşkün olan Kritovulos kelimeyi mecazi anlamda kullanıyor. Bizans'ın son dönemlerinde assario, tornikio ve follari adlı düşük değerli bakır sikkeler kullanılmaydı.

88 Kiliselerin mihrabında bulunan ve Theia Euharistireia ayininin yapıldığı, masa görünümündeki sunak, altar.

Orhan[89] da bulunuyordu. Uzun süre önce, kendisini öldürtmek isteyen ağabeyinin korkusundan Polis'e sığınmıştı ve ona umut bağlayan Kral Konstantinos tarafından büyük ihtimam ve saygıyla konuk ediliyordu. Şehrin fethedildiğini görünce, hayatını kurtarmak için, onlarla aynı giysileri giydiği ve dillerini konuştuğu askerlerin arasına karışarak gizlice kaçmak istedi. Ancak onu tanıyanlar vardı. Tanındığını ve peşine düşüldüğünü görünce hemen kendini surdan aşağı atarak hayatına son verdi. (2) Askerler koşarak kafasını kesip sultana götürdüler; çünkü sultan ısrarla amcasını ölü ya da diri görmek istiyordu.

LXV. Bu arada donanmanın başkomutanı Hamza da şehrin fethedildiğini ve askerler tarafından yağmalandığını görünce, hemen zinciri kırıp limana girdi. Karşısına çıkan Romalıların bütün gemilerini ya batırdı ya da mürettebatlarıyla birlikte esir aldı. Ancak İtalyanların triirisleriyle ticari gemileri daha önce ablukayı kırarak denize açılmışlardı.[90] Gemilerini Vasiliki Pyli [Kral Kapısı][91] adıyla bilinen kapının önünde demirledi, kilitleriyle zincirlerini kırarak kapıyı devirdi. Ordusuyla şehre girince, (şehrin diğer bölümlerini yağmalamakta olan kara ordusu henüz buralara gelmemişti) karşısında savaş düzenine girerek direnmeye çalışan birçok

89 Orhan Çelebi ya da Şehzade Orhan, aralarında Kritovulos'un da bulunduğu bazı kaynaklara göre II. Murad'ın kardeşi, başka kaynaklara göre ise Fetret Devri padişahlarından Süleyman Çelebi'nin torunuydu. Osmanlı tahtında hak iddia etmiş, ayaklanmalar çıkarmış ve Bizans'a sığınmıştı. Bizanslılar, onu İstanbul'da tutarak, Anadolu'ya geçip isyan çıkarmaması karşılığında Osmanlılardan yılda 300.000 gümüş vergi alıyordu. İstanbul'un kuşatılması esnasında Türk asıllı paralı askerlerden oluşan bir birliğin başında Langa Limanı çevresindeki surları savunuyordu.

90 Kaçmayı başaran Venedik gemileri 3 Haziran günü Eğriboz Adası'nda Venedik donanma komutanı Jacopo Loredan ile karşılaştılar. (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, Cilt 1, s. 86)

91 Basilike Rıhtımı, ya da Basilike Kapısı. Buradan yukarıya, ticaret merkezine çıkan yol (Markos Embolos Maurianon) şehrin en faal caddesiydi ve Osmanlılar döneminde Uzunçarşı olarak anılıyordu (İnalcık, İstanbul, DIA 23, s. 223).

Romalı buldu. Onlarla çatışmaya girerek kaçmaya zorladı ve hepsini öldürdü, kapının önünde çok kan akıttı.

LXVI. (1) Bu arada ordunun geri kalanı da gelmiş, aynı şekilde deniz kıyısındaki sur kapılarını kırıp yıkarak şehre girmişti. Böylece şehre dağılan donanmanın askerleri yağmaya başladılar. Ellerine geçen her şeyi gaspettiler, yangın ya da yıldırım gibi yakıp yok ettiler, sel gibi sürükleyip mahvettiler. Her tarafı didik didik ettiler, atasözlerine konu olan Dates'in Eretria'yı yağmalamasından daha fazla yağmaladılar.[92] Kiliseleri, kutsal mekânları, kutsal emanet sandıklarını ve mezarları talan ettiler. Yer altı tünellerini, sığınakları, mahzenleri, mağaraları, kaya oyuklarını ve bütün gizli yerleri aradılar, gizlenen her şeyi ve herkesi bularak gün ışığına çıkardılar. (2) En büyük kiliseye, Ayasofya'ya girdiklerinde ise oraya sığınarak dua eden çok sayıda erkek, kadın ve çocuk buldular. Onları bir ağla toplar gibi yakalayarak teslim olmaya zorladılar; hepsini esir alarak bazılarını triirislere, bazılarını da karargâha götürdüler.

Galata'nın Sultana Teslimi

LXVII. (1) Bütün bunlar gerçekleşirken, Galata'nın sakinleri de Polis'in fethedilerek yağmalanmakta olduğunu görünce, başlarına bir kötülük gelmemesi şartıyla hemen sultana teslim oldular.[93] Kapılarını açarak Zağanos'la or-

92 Persler, MÖ 490'daki birinci Yunanistan seferleri esnasında, Evboia Adası'nda bulunan Atina'nın müttefiki Eretria'yı kuşatınışlardı. Altı günlük kuşatınadan sonra Dates ve Artaphernes komutasındaki Persler şehri ele geçirip yağmalamış, tapınaklarını yakmış, bütün halkını köleleştirmişti. Bkz. Herodotos, *Tarih,* VI. kitap 101, 3.

93 İstanbul'un anveten fethedilmesine karşılık Galata sulhen alınmıştı. Bunun üzerine Galata Ahitnamesi verilmişti. Galata'da yaşayan halkla Osmanlı devleti arasındaki anlaşmanın şartları İslam hukuku çerçevesinde bu ahitnameyle belirlenmişti. Ahitname için bkz. İnalcık, Ottoman Galata, 1453-1553, *Première Rencontre Internationale sur l'empire Ottoman et la Turquie Moderne* içinde (E. Eldem ed.) İstanbul, 1991, 17-105. (Aynı makale, ed. İnalcık, *Essays in Ottoman History* içinde, İstanbul: Eren, 1998)

dusunu buyur ettiler. Gerçekten de başlarına hiçbir kötülük gelmedi.

(2) Kara ve deniz askerlerinin tümü Polis içine dağılarak, sabahtan hatta gündoğumundan akşama kadar yağmaya devam ettiler. Ganimetlerini karargâha, bir kısmını da gemilere taşıdılar. Bazıları da yanlarına birkaç parça alarak, hırsızlar gibi gizlice kapılardan çıkarak evlerine döndüler. (3) Bu şekilde, ordu şehri tamamen boşaltarak viraneye çevirdi, yangından çıkmış gibi mahvetti. Onu bu halde görenler, bir zamanlar burada insanların yaşadığına, buranın bir şehrin zenginlik ve servetine sahip olduğuna, binalarında herhangi bir seçkinlik ve süslemeler bulunduğuna inanamıyordu. Bunca parlak ve büyük bir şehir olmasına karşın, şimdi sadece görenleri korkunç ıssızlıklarıyla dehşete düşüren bomboş evlerden ibaret kalmıştı.

Savaşta Ölen ve Esir Düşen Romalıların Sayısı

(4) Rivayete göre savaş boyunca ve fetih esnasında Romalılarla yabancılardan, erkek, kadın ve çocuk olmak üzere toplam 4.000 kişi öldü, 50.000'den biraz fazla kişi de esir alındı.[94] Askerlerin kaybı 500 kadardı.

Sultanın Polis'e Girişi, İçinde Bulunanları Teftişi ve Ona Acıması

LXVIII. (1) Bunlardan sonra sultan, Polis'e girerek, büyüklük, konum, parlaklık ve güzelliğini, çok sayıdaki kiliseleriyle kamu binalarının ihtişamını, sıradan halkla seçkinlerin evlerinin hoşluğunu ve limanla tersanelerinin

94 Pertusi, kuşatma ve fetih esnasında Dukas'a göre 2.000, Floransalı Girolamo ve Cronaca di Bologna'ya göre 3.000, Dotti'ye göre 17.000, Nicola da Foligno'ya göre 18.000, Dalle Tuccia'ya göre 40.000 kişinin öldüğünü kaydeder (Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, Cilt 1, s. 85).

konumunu büyük bir dikkatle teftiş etti, doğanın şehre her açıdan cömert ve ayrıcalıklı davrandığını saptadı. Tek kelimeyle söylemek gerekirse bütün yapısını ve tezyinatını teftiş etti.

Sempati

(2) Ölenlerin çokluğunu, evlerin boşaldığını, şehrin tümüyle uğradığı yıkımı, felaket ve tahribatı da gördü. Yapılan bu yıkım ve talan için birden acıma ve pişmanlık duygularına kapılarak gözleri yaşlarla doldu, derin derin iç geçirerek, üzüntüyle: "Nasıl bir şehri talan ve yıkıma terk ettik?" dedi. Canı o derece yanmıştı. (3) Gerçekten de, şehirde gerçekleşen yıkım çok büyüktü. Söylencelerde ve tarihî eserlerde anılan, bu şehrin dengi olabilecek büyüklükteki başka eski şehirlerden hiçbirinin fethi bu kadar sert ve haşin olmamıştı. Bu yıkım, olayın anlamsızlığıyla olağandışlığı ve felaketin aşırılığıyla alışılmamışlığı açısından herkesi ve özellikle onu uygulayanlarla onun cefasını çekenleri şaşırttı.

Başka Fetihlerle Karşılaştırma. Troia'nın Fethiyle Karşılaştırma

(4) Troia da fethedildi;[95] Hellenler tarafından ve on yıllık kuşatma sonrasında. Ölenlerle esir alınanların sayısına bakıldığında felaket daha küçük değildi, belki daha da büyüktü. Ancak iki şey bu şehre bir tür ferahlama ve teselli sağlıyordu. Hellenler, insanların ortak kaderine saygı duyarak fethedilenlere daha insancıl davranmış ve uzun yıllar boyunca aralıksız süren savaşla günbegün yaşanan fetih beklentisi

95 Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanlarında konu edilen Troia'nın fethi, arkeolojik buluntulara göre MÖ 12. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir.

kuşatılanların yıkımı algılama duygusunu köreltmişti. Ancak şimdiki felaketin tesellisi yoktu.

Babil'in Fethiyle Karşılaştırma

(5) Babil[96] Cyrus tarafından fethedildi; ancak ölümcül bir yara almadığı gibi köleleştirilmedi, kadınlarıyla çocuklarına onursuzca davranılmadı. Sadece egemeni değişti, hatta ahlaksız yöneticisinin yerine daha ahlaklı biri geçti.

Kartaca'nın Fethiyle Karşılaştırma

(6) Kartaca, ikisi de Scipio adında farklı iki komutan tarafından iki kez fethedildi.[97] Birincisinde rehinler verdiği ve savaş tazminatı ödediği için sadece maddi zarara uğramış oldu. İkincisinde ise, bulunduğu konuma pek uzak olmayan başka bir yere, kadınları, çocukları ve bütün mal varlığıyla birlikte taşınmaya zorlandı, halkı sağ salim kurtuldu; o kadar büyük bir felakete uğramadı.

Roma'nın Fethiyle Karşılaştırma

(7) Roma[98] ilk seferinde Keltler ve Galatlar, ikinci seferinde Gotlar tarafından fethedildi, ancak bu kadar büyük yıkıma uğramadı. Sadece kısa bir süre için tiranlar tarafından yönetildi, parasını ve zenginliklerini yitirdi, seçkin ailelerinin

---

96 Pers Kralı Cyrus, Babil ülkesiyle başkentini MÖ 539'da fethetti, bkz. Herodotos, *Tarih* I, 188-191.

97 MÖ 202'deki Zama Savaşı'ndan sonra, P. Cornelius Scipio Africanus Maior, Kartacalıları barış imzalamaya zorladı, ancak şehri ele geçirmedi. P. Cornelius Scipio Africanus Minor Aemilianus ise 3. Pön Savaşları sonunda MÖ 146'da şehri ele geçirerek tümüyle yakıp yıktı. Kritovulos'un dediğinin aksine, Kartaca'nın halkı kılıçtan geçirilip köleleştirildi.

98 Roma tarihte birkaç kez yağmalanmıştır. Kritovulos, MÖ 387'de Allia Savaşı'ndan sonra Galyalılar ve MS 410'da Vizigot kralı Alarich tarafından yağmalanışını kastediyor.

mülklerine el kondu ve şöhretli insanları sürgün edildi. Ancak kısa süre sonra tekrar kendine geldi, büyük şan, zenginlik, güç ve refaha kavuştu.

Kudüs'ün Fethiyle Karşılaştırma

(8) Kudüs, birincisi Asurlular, ikincisi Antiokhos ve üçüncüsü Romalılar tarafından olmak üzere üç kez fethedildi.[99] Halkı ilk seferinde, kadınları, çocukları ve mülkleriyle birlikte sadece Babil'e göç ettirildi. Antiokhos da sadece kısa bir süre için iktidarı gaspetmekle yetindi, şehir daha sonra sahiplerine iade edildi. Romalılar döneminde ise, fetih süreci dayanılmaz derecede ağır geçmesine karşın, savaştan önce de şehir içinde isyanlar, iç savaşlar ve yağmalar oluyor, halk arasında hatta aile içlerinde bile öyle acımasızca katliamlar ve cinayetler işleniyordu ki, halk yaşanan felaketlerden ölüm ya da köleleşme yoluyla kurtulmayı umut ederek şehirlerinin işgal edilmesi için dua ediyordu. Bundan dolayı, diğer şehirlerin fethiyle başlarına gelen felaketler bu şehrin felaketiyle hiç kıyaslanamaz.

Başka Şehirlerle de Karşılaştırma

(9) Asya ve Avrupa'nın zenginlikleri, şöhretleri, halklarının bilgelik ve erdemleriyle ünlü birçok başka büyük ve zengin şehri de fethedildi, ama onların felaketi de şimdiki dehşetle kıyaslanamaz.

---

99 Kudüs MÖ 587'de Babil kralı II. Nabukadnezar tarafından fethedilerek yağmalandı ve halkı Babil'e sürüldü. Daha sonra MÖ 168'de IV. Antiokhos Epiphanes tarafından fethedildi. MS 70'te Titus Flavius Vespasianus tarafından fethedilip yağmalandı, tapınağı yıkıldı ve halkının çoğu öldürüldü ya da sürgün edildi. Kritovulos, Pompeius (MÖ 63), Herodes (MÖ 37) ve korkunç bir katliamla sonuçlanan Pers (5 Mayıs 614) fetihlerinden söz etmez. Bkz. Reinsch ve Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou Imnviou Istoria*, s. 261, dipnot I-91.

Polis'in Kendisiyle, Yani Latinler Tarafından Fethiyle Şimdiki Durumun Karşılaştırılması

LXIX. (1) Bu zavallı şehir, daha önce batılı kavimler tarafından bir kez daha fethedilerek altmış yıl boyunca iktidarı gasp edilmişti.[100] O dönemde büyük maddi zarara uğradı, kiliselerinden birçok değerli ve gösterişli adak çalındı, dünya çapında nam salmış parlak, kutsal ve herkes tarafından gıpta edilen sanat eserlerinden bir kısmı batıya götürüldü; bir kısmı da şehir içinde yakılıp yok edildi. Ancak bütün bunlar önemsiz kayıplar olmasa da, uğradığı zarar ve felaket bunlarla sınırlı kaldı. Sakinlerinden hiçbirini yitirmedi, çocukları, kadınları ve sahip olduğu değerli varlıkları zarar görmedi, bütün sakinleri sağ salimdi ve başlarına hiçbir kötülük gelmedi.[101] İşgalcilerin idaresine son verip kendini toparlayınca tekrar eski haline geldi, yeniden imparatorluk başkenti oldu, Avrupa ve Asya'da birçok kavmi ve çok sayıda adayı egemenliği altına aldı. Saygın, zengin, şanlı ve parlaktı. Bütün iyilik ve güzelliklere örnek alınacak bir model, kültür, eğitim, bilgelik, erdem ve bütün diğer manevi nimetlerin merkeziydi.

Özel Olarak Polis'e Adanan Monolog ve Ağıt

(2) Ancak bu kez her şey bitti ve bütün güzellikleri ondan alındı. Her şeyini; zenginliğini, şanını, iktidarını, onu-

100 IV. Haçlı Seferi'nde İstanbul Latinler tarafından işgal edildi. 1204-1261 yılları arasında Latinlerin elinde kaldı ve 1261'de Bizanslı Mihail VIII. Palaiologos eliyle geri alındı. Bu dönemde İznik'te Theodoros Laskaris, Tesalya ve Epirus'ta Mihail Komnenos Doukas ve Trabzon'da Aleksios ve David Komnenos bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Yeni bir patrik 1208'de Laskaris'e Bizans imparatoru olarak taç giydirdi. Latin döneminde İstanbul'daki Bizanslıların durumu için bkz. David Jacoby, The Greeks of Constantinople under Latin Rule 1204-1261, The Fourth Crusade: Event, Aftermath and Perceptions içinde, (Thomas F. Madden ed.), Ashgate 2008, 53-73.

101 Kritovulos'un, İstanbul'un 1204'teki Latin işgaliyle karşılaştırıldığında bu yorumu yapması ilginç. 1204 işgaliyle ilgili birincil kaynakların İngilizce metinleri için bkz: http://www.myriobiblos.gr/afieromata/1204/enindex.html

runu, şerefini, halkının parlaklık, eğitim ve bilgeliğini, kutsallığını, imparatorluğunu yitirdi. Tek kelimeyle her şeyini kaybetti. Mutluluk ve varsıllığın doruklarında ne kadar yükseklere çıktıysa mutsuzluk ve kadersizliğin o kadar derinlerine gömüldü. Eskiden ona herkes gıpta ederken şimdi mutsuz ve kadersiz olarak anılıyor. Geçmişte şanı dünyanın dört bir yanına yayılmışken, bütün denizlerle karaları yaşadığı felaketle doldurdu, utancıyla suladı. Erkek, kadın ve çocuklarıyla bütün halkı, yaşadığı yıkımın canlı tanıkları olarak, utanç verici bir şekilde esareti, köleliği ve onursuzluğu yaşamak üzere her yere dağıldı. Eskiden onur, şan, zenginlik ve kıvançla birçok halkın egemeniyken, şimdi yoksulluk, utanç, hor görülme ve kölelikle başkalarının egemenliği altında. Bütün güzelliklerin örnek alınacak modeli ve refah simgesiyken, şimdi mutsuzluk simgesi, en korkunç felaketlerin anıtı, kadersizliğin sembolü ve hayat için ibret alınacak bir ders oldu.

İnsani Olayların Önemsizliğini, Bugünün Değişkenliğini ve Hiçbir Şeyin Kalıcı ve Kesin Olmadığını Hatırlatma

(3) Demek ki insanlığa dair hiçbir şey güvenilir ve kalıcı değildir. Her şey hayatın değişimlerine uyarak, Euripos'un [Eğriboz] suları[102] gibi girdap halinde bir aşağı bir yukarı akar durur. Hayat denilen oyunun bazen öznesi, bazen de nesnesi olur. Bu istikrarsız akış ve hareketle bu düzensiz gelgit ve değişim dünya var oldukça hiç durmayacak. (4) An-

102 Yunanistan'ın en büyük ikinci adası olan Evboia [Eğriboz], Halkida şehri yakınlarında uzun ve dar bir boğazla anakaradan ayrılır. Genişliği 1,5 km'den 40 metreye kadar değişen 8 km uzunluğundaki bu boğazda, güneş ve ayın çekim kuvvetlerinden kaynaklanan bir akıntı oluşur. Med-cezir yüzünden deniz suyu, adanın kuzeyiyle güneyine farklı sürelerde ulaştığından, oluşan yükseklik farkı akıntıya neden olur. Ay döngüsünün 24 gününde 6 saatlik aralarla yönü değişen şiddetli akıntı, kalan günlerde zayıflayarak tamamen düzensizleşir; 14 kez yön değiştirebileceği gibi hiç değişmeden gün boyunca aynı yönde akabilir.

cak, yaklaşık bin iki yüz yıllık uzun bir süreden sonra, koşulların farklılığına karşın isimlerin benzerliği benim özellikle dikkatimi çekiyor. Bu şehri, Eleni'nin oğlu mutlu imparator Konstantinos kurup refah ve mutluluğun doruklarına çıkarırken; şehir yine bir Eleni'nin oğlu olan kadersiz imparator Konstantinos'un zamanında fethedilerek utanç verici kölelik ve mutsuzluğa gömüldü.[103] Şimdilik bu kadar.

LXX. (1) Roma'nın büyük başrahibinin Polis ve Konstantinos'a yardım etmek üzere gönderdiği otuz triiris, ters rüzgâra yakalanarak Hios'ta demir atmış, uygun hava koşullarını bekliyordu. Bir süre sonra Polis'in fethedildiğini öğrenince, artık yardım etmek için çok geç kalmış olduklarından, hiçbir şey yapamadan geri döndüler. (2) Demek ki bu talihsiz şehrin kaderine fethedilmesi ve bunca felakete uğraması yazılmış. Bu yüzden, herhangi bir yerden gelecek destekten, herhangi bir yardımdan mahrum kaldı. Tanrı öyle istediği için her şey bu yönde gelişti.

Fetih Tarihi

LXXI. Polis Palaiologos hanedanının[104] yedinci vârisi Konstantinos döneminde, Romalıların takvimine göre evrenin yaratılışından 6961, kuruluşu ve iskânından 1124 yıl sonra Mayıs[105] ayının yirmi dokuzunda fethedildi.

---

103 İstanbul, Konstantinos Chloros (Aurelius Valerius Constantius) ve daha sonra azize mertebesine yükseltilen Eleni'nin oğlu Büyük Konstantinos tarafından 11 Mayıs 330'da kuruldu. II. Manouil ve Eleni Dragaş'ın sekiz çocuğundan dördüncü oğulları Konstantinos Palaiologos (XI. Konstantinos) döneminde Osmanlılar tarafından fethedildi.

104 Bizans İmparatorluğu'nun son hanedanı olan Palaiologoslar aşağıdaki gibiydi: VIII. Mihail (1259-1282), II. Andronikos (1282-1328), III. Andronikos (1328-1341), V. İoannis (1341-1391), II. Manouil (1391-1425), VIII. İoannis (1425-1448) ve XI. Konstantinos Dragazis (1448-1453).

105 Kritovulos Thukydides'e öykünerek tarihleri yaz mevsiminin ortası, baharın gelişi gibi ibareler kullanarak mevsimlerle ifade eder. Kitabında sadece İstanbul'un fethini ay ve gün belirterek verir.

Kral Konstantinos'a Mersiye

LXII. (1) Söylediğim gibi Kral Konstantinos savaşarak öldü. Her zaman bilgelik ve erdemle hareket etmeye gayret gösteren, özel hayatında bilge, alçakgönüllü, aklı başında ve son derece kültürlü bir insandı. Siyasi ve idari konularda kendisinden önceki krallardan hiçbir eksiği olmadığı gibi, yapılması gereken şeyleri herkesten önce kavrayabiliyor, herkesten hızlı karar verebiliyordu. İyi bir hatip, iyi bir düşünür ve iyi bir siyasetçiydi. Birinin Perikles için söylediği gibi,[106] şimdiki olayları hatasızca yorumlarken, çoğu zaman geleceği tahmin etme konusunda da çok başarılıydı. Her zaman, vatanı ve tebaası için her şeyi yapmaya, her şeye katlanmaya hazırdı. Polis'i bekleyen büyük tehlikeyi açıkça gördüğü ve birçok kişinin ona tavsiye ettiği gibi kendini kurtarma olanağına sahip olduğu halde öyle davranmadı, vatanı ve tebaasıyla birlikte ölmeyi tercih etti. Daha doğrusu, vatanının düşmanlarının eline düştüğünü, tebaasının acımasızca öldürülüp utanç verici şekilde esir edildiğini görmemek için ilk ölenlerden biri olmak istedi. (2) Düşmanların onu gerilemeye zorladığını ve yıkılan surdan şehre girmekte olduklarını görünce, bütün gücüyle: "Polis elden gidiyor ve ben hâlâ yaşıyor muyum?" diye haykırdığı ve bunların son sözleri olduğu rivayet edilir. Bu sözlerle düşmanlarının üzerine yürüdü ve öldürüldü. Öyle ahlaklı ve halkının koruyucusu bir insandı. Bütün hayatı boyunca bahtsızdı, sonu daha da bahtsız oldu.

Epilog

(3) Şan, zenginlik, iktidar, güç, büyüklük ve başka her alanda nam salmış kendisinden eski bütün şehirle-

106 Thukydides'e (I. 138, 3) atıfta bulunuyor, ancak sözü geçen alıntıda yazar Perikles hakkında değil Themistokles hakkında konuşmaktadır.

ri kat kat geçerek şan, güç ve refahın doruklarına ulaşan Konstantinos'un büyük şehri için her şey işte böyle bitti.

Ganimetlerin ve Yağmalanan Malların Paylaşımı

LXXIII. (1) Sultan Mehmed, Polis'i ve içindeki her şeyi büyük bir özenle dolaştıktan sonra ordugâhına dönerek ganimetlerin paylaşımını düzenledi. Önce kendi olağan payını aldıktan sonra, asil ailelere mensup güzel bakirelerle güzel erkek çocukları gibi, kalan ganimetten en iyi parçaları seçti. Seçtiklerinin bir kısmını askerlerinden satın aldı. (2) Asiller arasından asalet, bilgelik ve erdem açısından diğerlerinden üstün olanları seçti. Bilgelik, zenginlik, erdem ve siyasi gücüyle nam salmış güçlü bir adam olan Notaras'ı huzuruna çağırarak onurlandırdı, onunla teselli edici şekilde konuştu. Sadece onu değil, yanında bulunanları da umutlandırarak maneviyatlarını yükseltti. Daha önce her şeye sahip olan bu insanların başlarına gelen felaketi düşünerek onlara ve kadersizliklerine üzülüyordu. Onlar için iyi şeyler düşünüyordu; ancak kısa süre sonra, düşünceleri [bazı danışmanlarının] kıskançlığı yüzünden gerçekleşemedi. (3) Bu işleri ve askerleriyle ilgili konuları adilane ve istediği şekilde düzenledi. Askerlerden bazılarını rütbe ve makamlarla, bazılarını para, erzak ve başka armağanlarla onurlandırdı. İyi savaşanları ödüllendirip huzuruna davet etti ve onurlandırıcı bir teşekkür konuşmasıyla orduyu terhis etti.

Sultanın Polis'i İskân Kararı

(4) Sultan devlet büyükleri ve maiyetiyle şehre girerek onu nasıl iskân edeceğine dair planlar yapmaya başladı. Sadece eski haline getirmeyi değil, mümkün olduğunca tümüyle yeniden düzenleyerek, karanın ve denizin seçkin bir noktasında bulunan bu şehri devletinin başkenti yapmak istiyordu. Son-

ra devlet büyükleriyle yakınlarına, daha önce asillere ait olan görkemli saraylarla şehir içinde bulunan bahçe, tarla ve bağlar hediye etti. Bazılarına da konut olarak kullanmaları için güzel kiliseler verdi. (5) Sarayını inşa etmek üzere, kendisi için şehrin en merkezi ve güzel bölgesini seçti.[107] Daha sonra ganimetten kendi payına ayırdığı bütün esirleri, eşleri ve çocuklarıyla birlikte limanda sahil boyunca yerleştirdi. Eskiden Stenites[108] adını taşıyan ve gemici olan bu insanlara evler verip birkaç yıl vergilerden muafiyet tanıdı. (6) Sahiplerine para ödeyerek özgürlüklerini satın alanlara, ya da belirli bir süre içinde kendi satın alma bedellerini ödemeyi taahhüt edenlere de, Polis'e yerleşmeleri koşuluyla vergiden muafiyet tanıyarak evlerini geri verdi ya da başka evler tahsis etti. (7) Aynı yere Romalı seçkinler arasından seçtiklerini de eşleri ve çocuklarıyla birlikte yerleştirmek, onlara evler, araziler ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için maddi imkânlar tanımak, her bakımdan rahat ettirmek de istiyordu. (8) Hatta içlerinden Notaras'ı Polis'in eparhosu [subaşı ya da vali] yaparak şehrin iskânıyla görevlendirmeyi düşünüyordu ve bu konuda ondan danışman olarak yararlanmıştı. Ancak onlar da hasedin oklarına hedef olarak ölümcül yaralar aldılar ve haksız yere ölüme mahkûm edildiler.

Devlet Büyüklerinin Sultana Esirlerin İdamını Tavsiye Etmeleri

(9) Devlet büyüklerinden bazıları –amaçlarını bilemiyorum, ancak kin ve nefretle hareket ettikleri kesin– seçkin Ro-

107 Forum Tauri'de (bugünkü Beyazıt) ilk yapılan bu sarayın inşası 1455'te sona erdi fakat hiç kullanılmadı. Sultan 1459'da yeni bir sarayın yapılmasını istedi (Topkapı Sarayı). G. Necipoğlu'na göre Eski Saray, II. Mehmed'in ihtişam düşüncesini tatmin etmiyordu ve sembolik bir anlamı vardı.

108 Bu terim, İstanbul Boğazı'nın başka bir adı olan "Steno"da yaşayanlar anlamına gelir. Bizans İmparatoru'nun gemilerindeki kürekçiler onlardan toplanırdı, bkz. Konstantinos Porphyrogennitos, *De Administrando Imperio* 51,11-14.91-92 Moravcsik.

malıların bu şehirde koruma altında yaşamalarının sakıncalı olduğunu belirterek sultanı bu insanları ortadan kaldırması gerektiğine ikna ettiler.[109] Onlar hakkında: "Senin toprağında yaşayıp ortalıkta dolaşmamaları gerekir. Biraz toparlanıp kölelikten de kurtulunca artık rahat durmayacaklar, eskiden sahip olduklarını ve özellikle özgürlüklerini özleyecekler. İster düşmanlarımıza sığınsınlar ister burada kalsınlar, şehir aleyhinde her şeyi yapacaklar," dediler.

Aleyhlerindeki Karar

(10) Sultan ikna olduğu ya da daha doğrusu yanlış yönlendirildiği için bu insanların idam edilmelerini emretti. Onlarla birlikte büyük dükle iki oğlu da idam edildi.[110]

Cesur Bir Yürek

(11) Rivayete göre, [Notaras] idam edilmeye götürülürken, çocukları ölüm korkusuyla dinlerini inkâr etmesinler diye cellada önce gözlerinin önünde çocuklarını, ondan sonra da kendisini öldürmesi için yalvarmış. Gözünü kırpmadan ve ruhunda korku duymadan çocuklarının infazını izledikten sonra, çocuklarıyla kendisini yanına alacağı için

109 İnalcık, Kritovulos'un sultana ithaf ettiği bir kitapta Bizanslı aristokratların idamından duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade etmesini dikkat çekici bulur. Bkz. Halil İnalcık, "The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of İstanbul and the Byzantine Buidings of the City", Dumbarton Oaks Papers, Vol 23-24, (1969/1970), s. 245.

110 Dukas, II. Mehmed'in, Notaras'ın 14 yaşındaki küçük oğlunu şölenine istemesi ve Notaras'ın bunu reddetmesi üzerine diğer oğlunun ve damadının başının kesildiğini nakleder (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XL, 6-7, s. 267-270). İnalcık, batı literatüründe yaygın olan bu anlatıya değinir ve II. Mehmed'in Bizans elitine karşı negatif yönde değişen politikasıyla ilgili bu anlatı yerine Kritovulos tarafından yukarıda sunulan açıklamayı öne çıkarır. İnalcık'a göre Venedik donanmasının Ege'de bulunduğu bu dönemde zorlukla fethedilen şehri riske atmak doğru değildi (İnalcık, *The Policy of Mehmed II toward Greeks*, s. 239-240)

Tanrı'ya dua edip şükranlarını sunduktan sonra boynunu kılıcın altına uzatmış.

Büyük Dük İçin Mersiye

(12) Bu adam Tanrı'ya son derece bağlı ve basiretliydi. Gönlünün yüceliği, zekâsının keskinliği ve ruhunun özgürlüğü açısından herkesten üstündü ve her zaman fiziksel gücüyle cesaretini sergilerdi. Siyasi ünüyle siyasetteki etkinliğini bu vasıflarıyla kazanarak şöhret ve zenginliğin zirvesine çıkmıştı. Sadece Romalılar arasında değil başka birçok ülkede de büyük saygınlığı vardı. Onunla birlikte olan dokuz kişi de cesaretle, hiç korkmadan ve yiğitçe öldüler.

(13) Sultan daha sonra, kendisini bu insanları öldürtmeye ikna edenlerin kurnazlıklarıyla kötü niyetlerinin farkına vararak onlardan nefret etti ve yanından uzaklaştırdı. Bazılarını idam etti, bazılarını da rütbe ve makamlarından uzaklaştırdı. Böylece bu insanlara karşı işledikleri suçun cezasını ödediler. Ancak bütün bunlar daha sonra oldu.

(14) Sultan bunun üzerine, çok zeki ve yetenekli, ancak aynı zamanda dürüst bir insan olan Süleyman'ı[111] Polis ve çevresinin eparhosu olarak tayin etti ve ondan başka görevlerinin yanında özellikle şehrin iskânıyla ilgilenmesini emretti.

Sultanın Adrianupolis'e Gidişi

LXXIV (1) Sultan bunlardan sonra yazın Adrianupolis'e dönerek[112] Trivallilerin ülkesi, İllyria, Peloponnesos, Myti-

111 Karışdıran Süleyman Bey İstanbul subaşısı olarak tayin edilerek Surların tamiriyle görevlendirildi. Emrine 1.500 yeniçeri verildi. Aynı tarihlerde Hızır Bey de şehrin kadısı tayin edildi (İnalcık, İstanbul, DIA 23, 221).

112 Fatih, fetihten sonra İstanbul'da 20 gün kadar kaldı ve bu süre zarfında Tekfur Sarayı'nda konakladı. Daha sonra büyük bir törenle Edirne'ye gitmek üzere şehirden ayrıldı. Dukas Fatih'in İstanbul'dan ayrılma tarihini

lini [Midilli], Hios [Sakız] ve başka birçok yerden heyetler kabul etti. Bütün heyetlerle ılımlı görüşmeler yürüttü. Bazılarıyla karşılıklı yeminler ederek antlaşmalar imzaladı, bazılarına kendisinden istediklerini verdi, bazılarına vergi indirimi yaptı, bazılarına da başka iyiliklerde bulundu. Ancak herkesle barışçıl görüşmeler yaptı. (2) Ayrıca Perslerin ve Mısır'ın krallarıyla Kilikya beyi Karaman'dan da heyetler kabul etti. Başarıları için onu tebrik ettiler, yiğitliğini, erdemini ve kavmi için yaptıklarını övdüler. Onları büyük bir memnuniyetle konuk etti, bir kısmı elde ettiği ganimetlerden olmak üzere çeşitli hediyelerle onurlandırdı ve görkemli bir törenle yolcu etti.

(3) Daha sonra, kendine ayırdığı asil erkek çocuklarının değerlerine göre en iyilerini seçerek bazılarını özel muhafızı ve maiyeti olarak, bazılarını da başka hizmetlerini görmeleri için görevlendirdi. Zekâ, yetenek ve eğitimlerine hayran kalmıştı. Bu çocuklar, şanlı ailelerden geldikleri, mükemmel fiziksel meziyetlere sahip oldukları ve saraylarda iyi eğitim aldıkları için; fiziksel güzellikleri, asil ruhları, zekâları, özellikle de karakterleri ve manevi özellikleriyle dikkati çekiyorlardı.[113] Aynı şekilde bakire kızların edep, görgü ve güzellikleriyle, kendi cinslerine özgü her vasıfta üstünlüklerine de hayran kaldı.

---

18 Haziran 1453 olarak verir (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XLII-4, s. 278). İnalcık, "Mehmed the Conqueror (1432-1481) and his Time" makalesinde bu tarihi, dönemin tımar kayıtlarından da teyit eder ve Babinger'in yazdığı çelişkili ifadeleri eleştirir (İnalcık, "Mehmed the Conqueror (1432-1481) and His Time", Speculum 35/3, 1960, s. 412).

113 II. Mehmed, daha sonra Enez ve Trabzon'un fethinde de yapacağı gibi Bizans asil sınıfının gençlerini yetiştirerek yüksek mevkilere getirdi. Bu gençler arasında en bilinenleri, Fatih döneminde sadrazam olan Rum Mehmed Paşa'dır (1464-1469). Son imparator Konstantinos'un çocukları olmadığından, Bizans tahtında hak iddia edebilecek olan kız kardeşinin oğulları da sonraki yıllarda yüksek mevkilere geldi. Bunlardan Has Murad Paşa, İstanbul'da Vatan ve Millet caddelerinin kesiştiği yerdeki cami ve külliyeyi yaptırmış, Otlukbeli Savaşı'nda ölmüştü. Kardeşi Mesih Paşa ise II. Bayezid döneminde (1499-1501) sadrazam olmuştu.

Kritovulos'un Sultana İmroz ve Limnos Adalarını Teslim Etmek Üzere Bir Heyet Göndermesi

LXXV. (1) Tam o günlerde, bu satırları yazan İmrozlu Kritovulos'un, daha önce Kral Konstantinos'un yönetimi altında olan Ege adaları İmroz [Gökçeada], Limnos [Limni] ve Thasos'u [Taşoz] teslim etmek üzere gönderdiği heyet de sultanın huzuruna çıktı. Kralın daha önce görevlendirdiği yöneticiler Polis'in fethi ile kralın ölümünü öğrenince bütün umutlarını yitirerek hemen adalardan ayrılmıştı. Limnoslular, Polis'ten kaçışları esnasında evlerine dönerken adanın bir limanına demirleyen İtalyan triirisleriyle, İmrozlular da adanın Kefalos Burnu'nda demirleyen ticaret gemileriyle ayrılmışlardı.

(2) Adaların sakinleri, yöneticilerinin kaçtığını görünce, sultanın Kalliupolis'e dönmekte olduğunu öğrendikleri donanmasının saldırmasından çekindiklerinden göç etmeyi düşünüyorlardı. Gerçekten de iki yüz Limnoslu erkek, eşleri ve çocuklarıyla adalarını terk ederek, Kriti'ye [Girit], Hios'a ve Evboia'ya göç etmeye hazırlanıyordu. (3) Kritovulos onları tatlı sözlerle umutlandırarak gitmelerine engel oldu. Kalliupolis satrapı ve donanmanın komutanı olan Hamza'ya güvenilir bir adamını gönderdi, ona birçok hediyeler vererek bir antlaşmaya vardı ve adalara saldırmamaya, ada sakinlerine herhangi bir kötülük yapmamaya, hatta öyle bir şeyi hiç düşünmemeye ikna etti. Onun aracılığıyla, hediyeler sunarak adaları teslim etmek üzere, adanın papazı ile yerli bir asilden oluşan heyeti sultana gönderdi. Heyet aynı zamanda, adaların idari konumunun değişmemesini, yani eskiden olduğu gibi belirli bir yıllık vergi ödeyerek arhontlarını[114] kendilerinin seçmelerine izin verilmesini rica edecekti.

114 Arhont, Rumların önde gelen ailelerinin bireyleri için kullanılan bir terimdir.

Sultanın Adaları Ainos [Enez] ve Mytilini Adası'nın Hükümdarları Palamidis ile Dorieus'a Bırakılması.

(4) Sultan heyeti dostça kabul etti, kendisinden istenen şeyleri bağışladı ve adaların yönetiminin imparator döneminde olduğu gibi kalmasına, yani İmroz'un Ainos hükümdarı Palamidis'in,[115] Limnos ve Thasos'un ise Mytilini hükümdarı Dorieus'un[116] yönetimi altında olmasına izin verdi. Bir tesadüf eseri o günlerde tam da bu adaları istemek üzere, Dorieus oğlunu, Palamidis de en güvendiği adamlarından birini elçi olarak sultana göndermişlerdi. Kritovulos'un aynı şeyi talep etmek üzere gönderdiği heyet de beylerin bu isteklerini hararetle destekledi. (5) Bunun üzerine adalar tehlike tehdidinden korunmuş oldular; çünkü donanmanın Polis'ten Kalliupolis'e dönüşü esnasında yaşayabilecekleri tehlike hiç de küçümsenecek gibi değildi.

Halil'in Tutuklanarak İdam Edilişi

LXXVI. (1) Sultan o günlerde en önde gelen ve güçlü adamlarından biri olan Halil'i tutuklatarak zindana attırdı ve uzun süren işkencelerden sonra idam ettirdi.[117] Bu

115 Palamede Gattilusio 1409-1455 yılları arasında Enez'in hükümdarıydı. Enez hükümdarı II. Francesco ile V. İoannis Palaiologos'un kızının oğluydu. Cenovalı Gattilusio ailesinden I. Francesco, Bizans'taki iktidar mücadelesine katılması sonucu ödül olarak 1355'te Midilli Adası'nın hükümdarı olmuştu. 1376'da Enez'i işgal ederek kardeşini I. Niccolo adıyla şehrin hükümdarı yaptı.

116 I. Dorino Gattilusio 1427-1455 yılları arasında Midilli Adası'nın hükümdarıydı.

117 Çandarlı'nın idam sebebiyle ilgili birçok görüş var. Kuşatma sırasındaki muhalefeti ve bazı kaynaklara göre fetihten sonra Notaras'a "Neden teslim olmadınız?" diye soran sultana onun bazı vezirlerden teslim olmamaları yönünde mektuplar aldıklarını ifade etmesi de etken oldu. Khalkokondyles ve Oruç Beye göre Edirne'ye gönderilip öldürtüldü. Mal ve mülkü müsadere edildi, ancak II. Bayezid zamanında vârislerine iade edildi (Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 67-86). Çandarlı'nın idamı, Osmanlı devletinde

adam şöhret, zenginlik ve güç açısından asillerin arasında sivrilmiş olduğundan, kendisinin ve atalarının toplamış olduğu büyük miktarda altın, gümüş ve her türlü zenginliğin sahibiydi. Sultan, oğullarına kalmasına izin verdiği küçük miktarlar dışında bütün servetini devlet hazinesine aktardıysa da, bir süre sonra her şeyi oğullarına geri verdi. (2) Sultanın paşasına kızması için başka sebepleri de vardı ama en önemlileri şunlardı: Üzerinde büyük nüfuz sahibi olduğu babasının döneminde birçok konuda kendisine karşı çıkmış ve babası kendi arzusuyla ülkenin yönetimini oğluna bıraktığında Halil'in önerisiyle tekrar devletin başına geçmişti. Ayrıca her zaman Polis'e savaş ilan edilmesini engellemeye çalışıyor, Romalılarla gizli temaslar yürüterek onlara devlet sırlarını açıklıyor, her yolu deneyerek sultanın aleyhine çalışıyor, ona karşı çıkıyordu.

İshak Paşa'nın Halil'in Mevki ve Unvanına Getirilmesi

(3) Halil'in tutuklanışıyla idamına ilişkin açıkça konuşulan nedenler bunlar olmakla birlikte başka gizli nedenler de vardı. Sultan onun yerine, birçok konuda deneyimli, çok akıllı, başarılı ve cesur bir komutan olan İshak'ı[118] getirdi.

---

ulema ailelerinin üstünlüğünün sonunu ve kulların yükselişinin başlangıcını temsil eder (Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, s. 59). Çandarlı'nın Bizans'la ticari ilişkileri için bkz. Cemal Kafadar, "A Death in Venice (1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", Journal of Turkish Studies, 10 (1986), 191-218. (Türkçe çevirisi için bkz. Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğiken*, s. 73-122.)

118 Kritovulos İshak Paşa olduğunu söylese de Çandarlı'dan sonraki vezir konusu da yine kaynaklarda farklılık gösteren bir meseledir. Diğer kaynaklardaki veriler göz önüne alındığında Zağanos'un sadrazamlığa getirilmiş olması daha muhtemeldir. Fakat bir süre sonra Zağanos da azledilecek ve yerine Mahmud Paşa getirilecektir (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 134-135).

Zağanos'un Mevki ve Unvanından Azli

LXXVII. (1) Sultan birkaç gün sonra Zağanos'u da mevki ve unvanından uzaklaştırarak, kısa bir süre önce evlenmiş olduğu kızından boşandı. Kızıyla birlikte Asya'ya göndererek geçimini sağlamak üzere ona oldukça büyük miktarda toprak tahsis etti.[119]

Mahmut Paşa'nın Zağanos'un Mevki ve Unvanına Getirilmesi

(2) Zağanos'un mevki ve unvanına ve her şeyin yönetiminin sorumluluğuna Zağanos'un diğer kızının eşi olması dolayısıyla akrabası olan Mahmut'u getirdi. Mahmut hem anne hem de babası tarafından asil Romalıların soyundan geliyordu. Baba tarafından dedesi Philanthropinos, Yunanistan'ın yöneticisi olup kaisar[120] unvanıyla onurlandırılmıştı. Doğa onu öyle yeteneklerle donatmıştı ki bilgelik, cesaret ve diğer erdemleriyle sadece çağdaşlarını değil kendisinden öncekileri de gölgede bırakıyordu. Yapılması gerekenleri çok hızlı kavrayabiliyor, kendisine söylenenleri hemen anlayabiliyor, daha da hızlı karar verip kararlarını uygulayabiliyordu. Aynı zamanda iyi bir hatip ve başarılı bir yöneticiydi, olaylara müdahale etmede ve sorunlara çözümler üretmede çok başarılıydı. Yüksek hedefler peşinde koşan iyi bir danışman, gözüpek, cesur, zaman içinde ve değişik şart-

119 İnalcık, Zağanos'un Balıkesir'e sürülmesinin bu tarihte olduğunu belirtir. Neşri'ye göre Zağanos Balıkesir'e II. Murad'ın tahta ikinci defa gelişinde sürülmüştür, fakat İnalcık'a göre bu doğru değildir. Zira Zağanos'un Balıkesir'deki camisi H. 865'te (1460-61) bitmiştir (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 135, dipnot 312).

120 Daha önceki dönemlerde imparator oğulları (ve bazı istisna durumlarda yeğenleri) için kullanılan bir unvan iken I. Aleksios tarafından mertebesi düşürüldü. 14. yüzyıldan itibaren ise yabancı prensler için kullanılan bir unvan oldu (Kazhdan, "Caesar", The Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt I. s. 363).

lar altında kanıtladığı gibi her bakımdan mükemmeldi. (3) Sultanın hizmetinde bu yüksek konuma getirilmesinden itibaren, mükemmel çalışmaları, doğru tavsiyeleri, hünkârına karşı beslediği temiz ve samimi bağlılık ve güven sayesinde bu büyük ülke her alanda başarılı oldu. Bu adam doğası itibariyle diğer herkesten üstündü, daha sonra yaşananlar da bunları kanıtladı. (4) Sultan Adrianupolis'te bu işleri düzene koyduktan sonra sonbahar mevsiminde Byzantion'a geri döndü. Evrenin yaratılışının 6961. [MS 1452/3] ve sultanın saltanatının üçüncü yılı bitmek üzereydi.

İkinci Kitap

Bu kitap Ainos'un ele geçirilişini, Trivallilerle yapılan savaşı, onlara tamamen boyun eğdirilip köleleştirilmelerini, İtalyanlardan Limnos, Thasos ve Samothraki adalarının alınışını içerir. Üç yıllık bir süreyi kapsar.

I. (1) Sultan, Konstantinos'un şehrini fethettikten sonra, özellikle iskânına, bakımına ve tamirine öncelik verdi. Bütün hükümranlık alanına buyruklar göndererek şehre sadece Hristiyanlardan değil, kendi kavminden ve Yahudilerden de çok sayıda insan yerleştirdi.

Top Atışlarıyla Yıkılan Surlarla, Deniz ve Kara Tarafındaki Diğer Surların Restorasyonu, Yeni Sarayın ve Hrysi Pyli'deki hisarın inşası.

(2) Sonra, şehrin surlarının top atışlarıyla yıkılan kısımlarının en iyi şekilde yeniden inşasını, kara ve deniz surlarının zamanla hasar görmüş olan diğer taraflarının da onarılmasını emretti. Daha önce de söylediğim gibi, şehrin en güzel ve en geniş alanını seçerek sarayının temellerini attı. (3) Bunlara ek olarak, Hrysi Pyli [Yedikule] yakınlarında, bir zamanlar imparatorların hisarının bulunduğu yerde

sağlam bir hisar[1] inşa edilmesini buyurdu. Bütün bu işlerin süratle bitirilmesini, buralarda esir Romalıların çalıştırılmasını, her birinin altı ya da daha fazla sikke[2] yevmiye almasını emretti.

(4) Bu davranışı sultanın esirlere ilgisini gösteriyordu. Çalışmalarıyla yaşamlarını kazanacakları gibi, para biriktirip özgürlüklerini satın alabilecek, efendilerine ödeme yaparak şehirde özgürce yaşayabileceklerdi. Sultan bununla yetinmeyerek, herkese ve esirlere karşı da büyük hayırseverlik, merhamet ve sultanlara yaraşır yücelik gösteriyor, her gün sadaka dağıtıp cömertçe bağışlarda bulunuyordu. (5) Şehri dolaşmak için ya da başka nedenlerle saraydan çıktığında, onlardan birileriyle karşılaşınca, çoğu zaman hemen atını durduruyor, herkese kendi elleriyle çok sayıda gümüş, bazen de altın sikkeler[3] dağıtıyordu. İnsanlara bu kadar merhametle yaklaşıyordu.

---

1 II. Mehmed zamanında hazinenin önemli bir kısmı bu kaleye yerleştirildi. Sonradan sarayda durması daha uygun bulundu ve burası zindan olarak kullanılmaya başlandı. Genç Osman (II. Osman) da buraya kapatılmıştı.

2 Burada sikke kelimesiyle Osmanlı akçesi kastediliyor. Osmanlıda ilk akçenin basıldığı 1326-27 yılları ile 1444 arasında akçenin gümüş içeriği istikrarlıydı. Akçenin ağırlığı 1,15-1,20 gramdı ve içine bakır veya başka maden katılmıyordu. Nümizmatik verilere göre, II. Mehmed'in müdahaleciliği ve tağşiş (saflığını bozmak) politikası, dönemin şartlarıyla birleşince 1481'e kadar akçenin değerinde altı kez değişiklik yapılarak düşürülmüştü. Bu dönemde akçenin içeriği ve Venedik dukasıyla karşılaştırılan kur değeri için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 52-53. Osmanlıların kendi adlarına bastırdıkları ilk altın sikke II. Mehmed tarafından H. 882'de (M. 1477-78) İstanbul'da kestirildi. 1477'den itibaren yabancı sikkelerin akçe cinsinden kur değerleri için de bkz. Pamuk, *Paranın Tarihi*, s. 69. II. Mehmed döneminde bastırılan madenî paralar için ayrıca bkz. Nuri Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, İstanbul: 1968, s.89-91. Kitabın Yunanca çevirisinde, o tarihlerde bir inşaat işçisinin yevmiyesi, 1444'teki karışıklıklardan sonra 3,5 akçeye yükselen yeniçeri yevmiyesinin iki katıydı, bkz. Reinsch ve Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou İmvriou*, s. 333, dipnot II-3.

3 O tarihte tedavülde olan altın sikkeler Bizans ya da Venedik kesimiydi. II. Mehmed ancak saltanatının sonlarına doğru altın sikke bastırdı.

Gennadios'un Çağrılarak Patriklik Makamına Getirilmesi

II. (1) Sultan o günlerde bilge ve saygıdeğer bir insan olan Gennadios'u[4] yanına çağırttı. Hakkında iyi şeyler duymuştu, eskiden beri bilgelik, sağduyu ve erdemine büyük saygı duyuyordu. Fetihten sonra onunla görüşmek ve bilgeliğine tanık olmak amacıyla bulunmasını istedi. Büyük zahmetlerle arandıktan sonra, Adrianupolis'in bir kasabasının ileri gelenlerinden birinin evinde bulundu. Gözetim altındaydı, ancak düşmanı olan sahibi bile erdemine saygı duyduğundan ona büyük özen gösteriliyordu.

(2) Sultan onu yakından görüp, bilgelik, sağduyu ve erdemini, hitabet yeteneğiyle karizmatik kişiliğini kavrayınca ona hayran kaldı; büyük saygı ve yakınlık gösterdi. Onunla sohbet etmekten, ona sorular sorup yanıtlar almaktan hoşlandığı için huzuruna çıkma ve serbestçe konuşma iznini verdi; değerli hediyelerle cömertçe onurlandırdı. Önemli bir

4 Georgios Scholarios, II. Gennadios ismiyle Osmanlı döneminin ilk Ortodoks patriği oldu. Bilgili ve kültürlü bir din adamı olduğu Fatih tarafından duyulduğu için köle olarak bulunduğu Edirne'den getirtildi. Fatih'in Gennadios'a verdiği imtiyazların niteliği, yazılı olup olmadığı, bu hakların içeriği, verilen imtiyazların kişisel olup olmadıkları gibi konular Osmanlı dönemi patrikhane tarihçileri tarafından tartışılan konulardır. Dukas ve Khalkokondyles Gennadios'un patrik tayin edilmesinden bahsetmez. Sfrantzes'in yazdığı düşünülen fakat Melissenos isimli bir rahip tarafından 16. yüzyılda genişletilerek yazıldığı ortaya çıkan *Chronicon Maius*, Gennadios'un patrik tayininden bahsederken, Sfrantzes'in yazdığı orijinal *Chronicon Minus*'ta bahsedilmez. Gennadios Ferrara-Floransa konsülüne katılmış olmasına rağmen, sonradan Latin-Ortodoks kiliselerinin birleşmesine karşı çıkmıştı. Doukas da buna değinir. Patrik olarak seçilmesinin sebeplerinden birinin de bu olduğu söylenir. Gennadios ile ilgili en önemli kaynaklarımızdan biri de kendi yazdıklarıdır. Bununla ilgili bkz Tsourka-Papastathi, Despina. "À Propos des Privilèges Octroyés par Mehmed II au Patriarche Gennadios Scholarios: Mythes et Réalités" Le patriarcat oecuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: Rupture et Continuité: Actes du Colloque International, Rome, 5-6-7 décembre 2005 içinde, eds. Augustine Casiday, et al., Paris: "Centre d'études Byzantines, Néohelléniques et Sud-est Européennes, École des Hautes études en Sciences Sociales", 2007, s. 253-275.

makam olan Hristiyanların patriki ve başrahibi konumuna getirerek, başka birçok şeyle birlikte, ona kilisenin yönetimini ve daha önce Bizans döneminde sahip olduklarından az olmayan başka yetki ve sorumluluklar verdi. (3) Onu onurlandırmak için saray görevlileri ve ulema ile ziyaretine giderek, huzurunda, serbestçe ve hiç çekinmeden Hristiyanların inanç ve teolojisi hakkında güzel konuşmalar yapmasına izin verdi.[5] Bu şekilde sadece hasmı olan bir kişinin değil, krallar, zorbalar ve hükümdarlardan oluşan bütün bir sınıfın erdemine de saygı duyabileceğini gösteriyordu. Sultan bu şekilde Tanrı'nın inayetiyle, servetinin büyük bir kısmıyla birlikte Hristiyanlara kiliselerini geri verdi.[6]

Sultanın Asya'ya Geçerek Oradaki İşleri Düzenlemesi

III. (1) Sultan İstanbul'daki işleri bu şekilde düzenledikten sonra Asya'ya geçerek Bursa'ya [Prusa] gitti. Babasının kabrini ziyaret ederek onu anmak için büyük bir tören yaptırdı, mezarını değerli adaklar ve krallara yaraşır hediyelerle süsledi. (2) Sonra Asya'daki işlerini düzenledi. Herhangi bir bölgede bir isyan, oradaki halk ve yöneticilerin karıştığı siyasi bir karışıklık ya da herhangi bir sorun varsa onu çözüme kavuşturdu. Satraplar ve yöneticiler atadı ve otuz

5 Gennadios Scholarios'un Fatih'e sunduğu, Hristiyan dinini anlatan yirmi maddeden oluşan İtikatname için bkz: Ragıp Özdem, "Gennadius'un İtikatnamesi", *Ülkü Halkevleri Dergisi* X/60, Şubat 1938, Ankara, Ulus Basımevi, 529-540. Bu itikatname Karaferye kadısı Ahmet tarafından Osmanlıca'ya çevrilmişti.

6 Osmanlı döneminde patrikhane kilisesi olarak kullanılan ilk kilise Havariyyun Kilisesi'dir. Buraya Fatih Külliyesi'nin inşasına karar verilince, yerine patrikhaneye 1456'da Pammakaristos verildi. Pammakaristos 1586'da Fethiye Camiine çevrilince, Fener'deki Vlahsaray Panayia Kilisesi yeni patrikhane kilisesi oldu. 1597'den sonra Ayvansaray'daki (Ksyloporta) Ag. Dimitrios, ve nihayet 17. yüzyıl başında Fener'de Aya Yorgi (St. George) Kilisesi patrikhane kilisesi oldu ve günümüze kadar bu işlevini korudu (Aristeidis Pasadaios, *O Patriarchikos Oikos tou Oikomenikou Thronou*, Selanik, Institute of Balkan Studies, 1976).

beş gün içinde her şeyi istediği şekilde düzenledikten sonra Hamza'yı Asya eparhosluğuna [Anadolu beylerbeyi] getirerek Byzantion'a geri döndü.

Sultanın Adrianos'un Şehrine Varması ve Yunus Komutanlığındaki Donanmanın Rodos Adası Civarına ve Naksos'a Gönderilmesi

(3) [Sultan] inşaatları denetlemek, bundan sonra yapılması gereken işlere dair emirler vermek ve işlerin mümkün olan en kısa sürede bitirilmesini sağlamak için bir süre burada kaldıktan sonra kışı geçirmek üzere [MS. 1554/5] Adrianos'un şehrine gitti. (4) Oraya varır varmaz, Kalliupolis satrapı ve donanmanın başkomutanı Yunus'u[7] huzuruna çağırarak donanmayı ivedilikle hazırlamasını, Naksos ile Rodos çevresindeki Paros, Rhineia,[8] Kos [İstanköy] ve diğer adalara bir sefer düzenlemesini emretti. (5) Diğer bütün adalar sultan ile barış antlaşması imzaladıkları ya da imzalamak üzere oldukları halde sadece Rodoslular buna yanaşmıyordu. Batılı İber ve Alanların korsan gemilerinin limanlarına gelmelerine izin veriyor, kendileri de gemiler donatarak sultanın sahillerine zarar veriyorlardı. Aynı şekilde Naksoslular da adalarına korsanları kabul ediyor, onlara su, yiyecek ve başka ihtiyaç maddeleri temin ederek sultanın ülkesine zarar veriyorlardı. Sultan bu yüzden donanmayı üzerlerine gönderdi.

---

7 Babinger, Yunus Paşa'nın İspanyol veya Katalan kökenli olduğunu ve yeteneğinden çok dış görünüşünün öne çıktığını belirtir. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, Hickman (ed.), Manheim (çev.), New Jersey, Princeton University Press: 1978, s. 133-134.

8 Syklad Takımadası'na ait, Mykonos'a yakın 13,8 kilometrekarelik ada. Yakınındaki kutsal Delos Adası'nın gölgesinde kalan Rhineia, Delos'ta ölülerin gömülmesine izin verilmediğinden nekropol, yani mezarlık işlevi görüyordu. Burada faaliyette bulunan Therapeutirion'da [hastane] Delos'ta kalmalarına izin verilmeyen ağır hastalar tedavi ediliyordu. Bugün yerleşim olmayan adada Mykonoslular koyunlarını otlatıyor.

IV. (1) Yunus seksen gemi donatıp silahlandırdı ve topları taşımak üzere çok sayıda nakliye gemisi hazırladı. Kalliupolis'ten hareketle Hellespontos Boğazı'na girerek doğruca Aigos Potamoi [Cumalı Deresi] mevkiine doğru yelken açtı. Sestos[9] ile Abydos'u[10] ve Kynos Kephales'i[11] geçerek Boğaz'ın ağzındaki Dardania'ya [Çanakkale] geldi. Troia Rion'unun [tepesinin] ve Akhilleus'un mezarının önünden geçerek Tenedos'a [Bozcaada] vardı. (2) Orada iki gün bekleyerek su ikmali yaptı ve sahil köylerinden kürekçi toplamak üzere geciken diğer gemilerinin toplanmasını bekledi. Sonra mümkün olduğunca kimseye görünmek istemediğinden, gece vakti gizlice hareket etti. Sağ tarafına Kyanides Adaları'nı,[12] sol tarafına da Lesvos'u [Midilli] alarak Ege'ye açıldı.

Korkunç Bir Fırtına ve Gemilerin Yaşadığı Tehlikeler

(3) Birden hava bozdu ve Ege'de sıkça görüldüğü gibi sağanak halinde yağan yağmur, şimşekler, yıldırımlar, kuvvetli esen rüzgâr ve havanın kararmasıyla birlikte korkunç

9 Eceabat'a 4 km uzaklıkta, Yalova köyü yakınlarındaki antik kent. Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasında kurulmuştu. Fatih Sultan Mehmed Kilitbahir Kalesi'ni yaptırırken Sestos Kalesi'nin taşları kullanılmıştı.

10 Çanakkale'nin 6 km kuzeyinde, Sestos'un tam karşısında bulunan ve antik Troia kentinin bağlaşıklarından biri olarak geçen kent. Geç Bizans döneminde Çanakkale'nin gölgesinde kalarak önemini yitirdi.

11 Kritovulos burada Tesalya'da bulunan Kynos Kephales Dağı ile Abydos karşısında bulunan Kynos Sima [Akbaş] Burnu'nu karıştırıyor. Burada MÖ 411'de Atinalılarla Spartalılar arasında aynı adlı bir deniz savaşı olmuştu.

12 Kyanides Adaları başka hiçbir kaynakta zikredilmez. Ancak Kritovulos'un tarifine göre, Bozcaada'nın 10 km kuzeyinde antik dönemde Kalydnai, Ortaçağ'da ise Mavriai adıyla bilinen, meskûn olmayan iki ada bulunur. Tarihî yer adlarına düşkün yazarın, adaların antik adlarını bilmediğinden, siyah, kara anlamına gelen çağdaş adlarını antik dile çevirerek Kyanides adını türettiğini varsayabiliriz. Bu adalardan en büyüğü 800 dönüm yüzölçümlü Tavşan Adası'dır, bkz. "Οἱ Κυανίδες νῆσοι" στὴν Ἱστορία τοῦ Κριτόβουλου", (Kritovulos Tarihi'nde "Kyanides Adaları) Stylianos Lambakis, erişim tarihi 20.10.2011, http://www.byzsym.org/index.php/bz/article/viewArticle/812

bir fırtına çıktı. İlk başlarda bütün gemiler amiral gemisinin meşalesini izliyor, yakınında seyrediyorlardı. Ancak gecenin zifirî karanlığında, korkunç fırtına, aralıksız yağan yağmur ve sert esen rüzgâr altında gemiler düzensiz yol almaya, birbirlerine çarpmaya başladılar. Çarpışan gemilerden çoğu denizin dibini boyladı ve eğer kaptan farkına varıp meşaleyi söndürmese hepsi birden amiral gemisinin üzerine düşecek, onu da batıracaklardı. Şiddetli fırtınayla gece boyunca sağa sola sürüklenen gemiler, gün ağarınca bulundukları yerde karaya yaklaşarak büyük bir zorlukla demir atmaya muvaffak oldular. (4) Bazıları sahile yaklaşırken karaya varmalarına az kala resiflere çarparak battılar. Deniz akıntıları ve fırtına ile sürüklenen nakliye gemilerinden bazıları resiflere çarparak parçalandılar, taşıdıkları toplar denizin dibini boyladı, bazıları da büyük zorluklarla ancak kurtarılabildiler.

V. (1) Altı gemiyle birlikte sürüklenen Yunus, gün boyunca fırtına ile mücadele ettikten ve dalgalarla sarsıldıktan sonra akşama doğru Hios limanına varabildi. O kadar büyük bir tehlike atlatmıştı ki gemisi su alıyordu ve güvertesinde bulunan her şey denize dökülmüştü. (2) Üç gün Hios'ta bekleyerek donanmasından elinde kalan gemileri bir düzene soktu ve yelken açarak Kos [İstanköy] Adası'na yöneldi. Karaya asker çıkararak araziyi yakıp yıktı ve adanın kalesini çevirerek üç gün boyunca kuşattı. Kaleyi almayı başaramadığı için kale dışındaki evleri yaktı ve adanın diğer yerleşimlerine saldırarak talan etti. Büyük miktarda ganimet topladıktan sonra ele geçirdiklerini gemilere yükleyerek geri döndü.

Fokaia'nın Yunus'a Teslim Olması

(3) Yunus, Hioslulara ait olan ve "Yeni" adıyla tanınan Fokaia'ya[13] [Foça] çıkarma yaparak antlaşma ile şehri teslim

13 Ortaçağda Foça'nın önemi, 13. yüzyılın ikinci yarısında, Cenevizli Zaccaria ailesinin belirli bir yıllık bedel karşılığında şehir yakınlarında bulunan

aldı. Bunu daha önce varılmış olan barış antlaşmasına rağmen yaptı. Çünkü adalarını ziyaret ettiğinde kendisine layık olan karşılamayı yapmayan ve uygun armağanlarla onurlandırmayan Hioslulara çok kızgındı. (4) Fokaia'da işleri istediği gibi hallettikten sonra, bir muhafız birliği yerleştirip yanına yerli halktan genç çocuklar alarak Kalliupolis'e geri dönüp donanmayı dağıttı.

Yunus'un Fırtınada Yirmi Beş Gemi Kaybetmesi

(5) Yunus nakliye gemileri dahil toplam yirmi beş gemi kaybetti. Rivayete göre, sultan bundan dolayı ona çok kızdı, bu ve başka sebepler yüzünden kısa süre sonra onu öldürttü.

Sultanın Trivallilerin Ülkesine Sefere Çıkmasının Nedenleri

VI. (1) Sultan kışı Adrianupolis'te geçirdi ve Trivallilerin [Sırp] ülkesine çıkacağı sefer için büyük bir ordu hazırladı. Trivallilerin hükümdarı[14] isyan etmeye hazırlanıyordu. Paionların kralı[15] ile gizlice görüşüp antlaşma imzalaya-

---

şap yataklarının işletme haklarını satın almasıyla arttı. Dokumacılığın en önemli hammaddelerinden biri olan şap tekelinin Cenevizlilere verilmesi Ege'de Cenevizlilerle Venedikliler arasındaki rekabeti tetikledi. Şap yataklarını saldırılardan koruyabilmek için 22 km kuzeyde bir kale ve onun etrafında bir kasaba kurularak kasabaya Yeni Foça adı verildi. Şehrin savunmasında önemli yeri olan Sakız Adası da bundan böyle Yeni ve Eski Foça ile birlikte anılır oldu. Bölge bir süre Cenevizli Mahone şirketinin kontrolünde kaldıktan sonra Eski Foça 1402'de Midilli hükümdarı Francesco Gattilusio'nun ve son olarak 1455'te Osmanlıların eline geçti.

14 Sırp despotu Yorgi Brankovic (1377-1456), Osmanlı kaynaklarında Vılkoğlu diye geçer (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 3). Sırbistan'ın Brankovic hanedan sülalesinin ilk hükümdarı (1427-1456) ve Macaristan Krallığı'nın baronuydu. Irene Kantakouzenos'la evliydi, kızları Mara Brankovic ise II. Murad'la evlenmişti. Irene, Georgios Kantakouzenos'un kız kardeşiydi. Bir diğer kız kardeşi Trabzonlu Amirutzis ile evliydi.

15 Ladislaus Postumus (1440-1457). 1440'tan itibaren Avusturya dükü, 1444'ten itibaren V. Ladislaus adıyla Macaristan Kralı ve 1453'ten itibaren

rak, iyice silahlandıktan sonra İstros'u [Tuna] geçmeyi ve onunla birlikte sultanın ülkesine saldırmayı düşünüyordu. (2) Bununla da yetinmiyor, sahte ve hiç inandırıcı olmayan gerekçeler ileri sürerek vergileri geciktiriyor ya da eksik ödüyordu. Sultan en çok buna hiddetleniyor, Trivallilerin hükümdarının isyan isteğinin kanıtı olarak görüyordu. (3) Ancak onu harekete geçiren tek neden bu değildi. Trivallilerin ülkesi, Paionlar ve Daklarla olan savaşı için mükemmel bir konumdaydı; buradan düşmanlarının ülkelerine kolaylıkla saldırılar düzenlenebilirdi.

Trivallilerin Ülkesinin Konumu

VII. (1) Trivallilerin ülkesi yukarı Trakya'nın stratejik bir bölgesinde bulunur. Haemus Dağı [Balkanlar] ile yukarı Moisia'dan başlayarak İstros'a kadar uzanır ve onun vasıtasıyla Dak ve Paionların krallığıyla sınırdaş olur.

İstros Nehri'nin Tasviri

Avrupa'nın en büyük nehri olan İstros, Kelt Dağlarından doğarak Paion ve Dakların ülkesi ile birçok başka kavmin yaşadığı geniş toprakları kateder, ona katılarak büyümesini sağlayan birçok nehirle birleşerek Getlerin ve İskitlerin[16] ülkesine ulaşır ve buradan Karadeniz'e dökülür. (2) Havzasında birçok savaşçı halk ve özellikle Paionlarla Daklar yaşar. Daha önce komşuları olduğunu söylediğim Trivallilerin ülkesi de uzun bir mesafe boyunca yanlarında uzanır, iç

Bohemia kralıydı. Reşit olmadığından, 1456'dan sonra Macaristan'ı fiilen Hunyadi János yönetiyordu. Genç yaşta Bohemia'daki siyasi rakipleri tarafından zehirlenerek öldürüldüğüne inanılıyordu. Ancak 20. yüzyılda, o tarihlerde bilinmeyen bir hastalık olan kan kanserinden öldüğü kanıtlandı.

16 Kritovulos yaşadığı tarihlerde var olmayan bu halkların adlarını kullanarak Ulahları belirtmek istiyor. Kastettiği coğrafi bölge Doğu Avrupa'dır.

taraflarında pek çok güzel şehir, nehir kıyısında sağlam kaleler vardır. Sultan bu yüzden ülkeyi ele geçirmesinin, nehir boyunca sıralanan kaleleri almasının şart olduğuna inanıyordu. Bu şekilde geçiş yolunu denetleyecek, istediği zaman Trivallilerin ülkesine kolaylıkla sefere çıkarken onların nehri geçmesini engelleyebilecekti.

Trivallilerin Ülkesinin Verimliliği ve Her Alandaki Zenginliği

Sadece bunlar değil, ülkenin verimliliğiyle her alandaki zenginliği de onu sefere çıkmaya özendiriyordu. Toprak verimli ve her çeşit ürünün yetişmesine uygundu. Her mevsime özgü hububat ve meyveler; keçi, koyun, domuz ve sığır sürüleri, güzel atlar, hem evcil hem yabani, yenebilir ve yararlı birçok hayvan türü bol miktardaydı. (3) Diğer ülkelerden kat kat üstün olmasını sağlayan en önemli yanı ise, her tarafında pınarlardan fışkırır gibi çıkan gümüş ve altındı. Ülkenin herhangi bir yeri kazıldığında, büyük miktarlarda kaliteli ve Hindistan'da çıkarılandan daha üstün altın ve gümüş elde ediliyordu. (4) Bu yüzden Trivallilerin ülkesi zenginlikleri ve gücüyle gurur duyan bir krallıktı. Pek çok büyük ve zengin şehre, sağlam ve ele geçirilemez kaleye sahipti. Hatırı sayılır sayıda askeri, güçlü bir ordusu, iyi silahları vardı. Halkı mükemmeldi, çok sayıda cesur genç yetiştiriyordu; hayran kalınacak, imrenilecek ve aynı zamanda kıskanılacak bir ülkeydi. Onu beğenenler olduğu kadar istila etmek isteyenler de çoktu.

Trivallilerin Ülkesinin Daha Önce Sultan Murad Tarafından da Fethedilmesi

(5) Sultanın babası Murad, daha önce üzerine sefer düzenlemiş, büyük ve güçlü ordusuyla hücum ederek Trival-

lilere boyun eğdirmişti. İç taraflarda ve İstros'un kıyısında bulunan birçok şehriyle bazı kalelerini silah zoruyla ele geçirip bazılarını da anlaşmalar sonucu teslim alarak hükümdarı Lazaros'u Paionlara sığınmaya mecbur etmiş, ülkesini baştan başa fethetmişti.[17]

(6) Sırp hükümdar [Paionların yanında] uzun süre kaldıktan sonra, sultan kısmen kendi arzusuyla kısmen de dostlarının ricaları üzerine (çünkü düşünce ve davranışlarında başka hiç kimsenin olamayacağı kadar sağduyuluydu) ona acıdı. Aynı zamanda, ona dostça yaklaşıp lütuflarda bulunarak Paionlar ve Daklara karşı savaşta müttefiki ve yandaşı olmasını istiyordu. Çünkü cesur bir asker ve iyi bir komutan olduğu gibi, bu halklarla uzun süreli komşuluk ilişkilerinde bulunduğundan ülkelerini ve geleneklerini iyi tanıyordu. Bu nedenle, ondan aldıkları hiçbir şeyi esirgemeden ülkesini ve iktidarını iade ettiği gibi, kendisine ait olan birçok şeyi de bağışladı. Yakınlarından kimseyi rehin almadı, sadece yeminlerle kendisine bağlayarak olağan vergileri ödemesi şartıyla iktidarı ona emanet etti.[18]

VIII. (1) Lazaros iktidarı devraldıktan sonra zamanla güçlenerek ülkesine hâkim oldu. Sultanın babasına ve bir süre için sultana karşı itaatkâr davrandı, vergisini düzenli ödedi. Ancak daha önce de söylediğim gibi, düşüncesizlik edip isyan etmeye niyetlenerek vergisini düzenli ödememeye başladı, sultanla anlaşmasını hiçe sayarak Paionlar ve Daklarla iş birliği yaptı.

---

17 Sultan II. Murad, Macar kralı Sigismund'un bir erkek çocuk vâris bırakmadan ölmesi üzerine, 1438'de Macaristan seferine çıkarak Sırp Despotluğu'nu işgal etti ve Osmanlı eyaleti ilan etti. 1435'te güzelliğiyle meşhur kızı Mara'yı II. Murad'a eş olarak sunan Yorgi Brankovic, ülkesinin büyük bir kısmını yitirerek Macarlara sığınmak zorunda kaldı. Kritovulos Sırp hükümdarı anne tarafından dedesinin adı olan "Lazaros" adıyla anıyor.

18 1444 yılının Ağustos ayında imzalanan Szegedin Antlaşması'yla.

Sultanın Trivallilere Karşı Düzenlediği Sefer

(2) Sultan [Lazaros'un] neler yaptığının farkına varınca haklı olarak hiddetlendi ve ona karşı sefer hazırlıklarına girişti. Kış boyunca hazırlık yaptıktan sonra, baharın gelişiyle [1455] piyade ve süvarilerden oluşan bütün ordusu, çok sayıda top ve silahla Adrianos'un şehrinden hareket ederek Trakya ve Makedonya'nın içlerine doğru ilerledi.

Ordunun Büyüklüğü. Sultanın Trivallilerin Ülkesini İstilası, Saldırı ve Kalelerin Ele Geçirilmesi

(3) Rivayete göre ordu elli bin süvari ve onlardan daha fazla piyadeden oluşuyordu. Moisia'yı ve geçidin bulunduğu yer olan Haemus Dağı'nı ele geçirip bütün ordusuyla güvenli bir şekilde bölgeyi bir hafta içinde geçti. Buradan da üç gün içinde Trivallilerin ülkesine girdi. Büyük bir kısmını yakıp yıktı, talan etti, bazılarını silah zoruyla, bazılarını da anlaşmayla teslim alarak birçok kaleyi ele geçirdi.

Novo Brdo'nun Kuşatılması

(4) Sultan ülkeyi istilasından sonraki yirmi beş gün içinde bütün işlerini bir düzene soktuktan sonra, iyi tahkim edilmiş zengin bir küçük şehre varıp yakınlarında karargâh kurdu. Trivallilerin dilinde şehrin adı Novo Brdo[19] idi ve burada çok miktarda altın ve gümüş çıkarılıyordu. (5) Önce şehrin sakinlerine teslim olmaları çağrısında bulundu. Karşılıklı güven içinde antlaşma imzalayıp şehri teslim ederlerse, kralarına ödedikleri verginin aynısını ödemeye devam ederek eskiden olduğu gibi eşleri, çocukları ve mal varlıklarıyla sağ

19 Üsküp'ün kuzeyinde, Goljak Planina Dağı'nın eteklerinde kurulu Novo Brdo şehrinde XIV. yüzyıldan itibaren zengin altın, gümüş ve kurşun ocakları işletiliyordu. Şehir XV. Yüzyılda Sırbistan'ın büyük ticaret merkezlerinden biriydi.

ve salim kalacak, barış içinde yaşayacaklardı. (6) Ancak halk bu teklifi kabul etmeyince, şehrin yakınlarındaki araziyi yakıp yıktı, şehri ablukaya alıp ordusuyla çevresini sardı; toplarını kurarak kuşatmaya başladı.

IX. (1) Trivallilerin hükümdarı Lazaros, sultanın şiddetli saldırısını, kalelerin ele geçirildiğini ve Novo Brdo'nun kuşatıldığını öğrenince olanlara çok şaşırdı ve ne yapacağını bilemez hale geldi. Mümkün olduğunca diğer kalelerini güçlendirmeye çalıştı. Aşağı kesimlerde yaşayan erkek, kadın ve çocukların bir bölümünü kalelere, bir bölümünü de ülkenin dağlık kesimlerine taşıttı. Halkının hayvan sürülerini, servetlerini ve ev eşyalarını iç kesimlere taşıtarak ülkenin geri kalan kesimlerini savunma için güçlendirdi.

Lazaros'un Daklara Sığınması ve Orada Kalması

(2) Samandria'ya [Semendire, Smederevo][20] yeterli miktarda muhafız yerleştirip başlarına güvendiği adamlarından birini getirdi, içine bol miktarda yiyecek ve uzun süreli bir kuşatmaya dayanabilmesi için gerekecek başka malzemeler taşıdı. Sonra da kadınlar, çocuklar, mal varlıkları ve maiyetinden birkaç adamıyla İstros'u geçerek Daklarla Paionlara sığındı ve orada kaldı.

Lazaros'un Sultana Bir Heyet Göndererek Barış Antlaşması İmzalaması

(3) Ancak kısa süre sonra, sultana bir heyet gönderip her yolu deneyerek onunla bir barış antlaşması imzalamaya çalışmanın iyi olacağını düşündü. Maiyetinden yüksek rütbeli, sağ-

20 Smederevo, Belgrad'ın 40 km güneyinde, Tuna üzerinde müstahkem bir kaleydi. Yorgi Brankovic, 1430 yılında inşa ettirdiği kaleyi, iki aylık bir kuşatmadan sonra Osmanlıların eline geçtiği 1439'a kadar ülkesinin başkenti yapmıştı. 1444'te Szegedin antlaşmasıyla tekrar Sırpların eline geçen kale, nihai olarak 1459'da Osmanlıların eline geçti.

duyulu ve kültürlü adamlar seçti; onlara çok sayıda altın ve gümüşten yapılmış gösterişli hediyeler ve tabii ki ödemesi gereken olağan vergileri vererek [sultana] gönderdi. (4) Onlar sultanın huzuruna çıkıp hediyelerle vergileri sundular ve hükümdarlarının tekliflerini ilettiler. Sultan heyeti ılımlı bir biçimde karşıladı, dostça davrandı, barışçı görüşmelerde bulunup karşılıklı yeminlerle antlaşma imzaladı. Buna göre, kaleler ve ülkenin savaşla ele geçirdiği bölgeleri kendisinde kalacak, ülkenin kalan kısmı ise daha önce kararlaştırılandan az olmamak şartıyla vergi ödenmesi ve sultanın seferlerine belirli sayıda asker gönderilmesi karşılığında hükümdarın egemenliğinde kalacaktı.

Novo Brdo'nun Sultana Teslim Olması

(5) Kırk gün kuşatma altında kalan Novo Brdo şehri, artık uzun süreli kuşatmaya dayanamadığı ve surları toplarla yıkıldığı için anlaşma sonucu sultana teslim oldu. Buna göre içinde yaşayan halkın başına hiçbir kötülük gelmeyecek, eşleri, çocukları ve servetleriyle şehirde yaşamaya ve topraklarını işlemeye devam edecekti. (6) Sultan karşılıklı yeminlerle barış antlaşmasını imzaladı, elçileri değerli hediyelerle onurlandırıp onları dostça konuk ettikten sonra geri gönderdi. Elçiler neler yaptıklarını anlatınca, hükümdarları Lazaros hayalini bile kurmaya cesaret edemediği bu beklenmedik barış antlaşmasına çok sevindi. Bu kadar büyük bir ordu toplayarak savaşa bunca hazırlık ve masraf yaptıktan sonra sultanın kendisiyle barış imzalayacağını beklemiyordu. Her şeyini birden kaybedeceğini düşündüğünden, kaybettiklerini hiç sorun etmedi ve elinde kalanlarla yetindi.

Lazaros'un Önceki İktidarına Yeniden Kavuşması

(7) [Lazaros] eşini, çocuklarını ve bütün mal varlığını alıp İstros'u geçerek ülkesine geri döndü. (8) Sultan, ele geçirdiği

kaleleri iyice tahkim edip yeterli sayıda muhafız yerleştirdi, askerî konularda yetenekli ve cesur bir adamı olan Ali'yi ülkeye satrap olarak atadı. Ganimetleri askerlerine dağıttı; bir bölümünü de kendisine ayırdı ve yaz mevsiminin bitimine yakın Adrianos'un şehrine geri döndü. Kısa bir süre burada kalıp işlerini düzene soktuktan sonra, sonbaharın ortalarına yaklaşırken kışı geçirmek üzere Byzantion'a döndü. Sultanın saltanatının beşinci yılı olan 6963 yılı [1454/5] bu şekilde sona erdi.

Sultanın Polis'e Gösterdiği İhtimam

X. (1) Sultan Polis'e vardığında, görkemli sarayının tamamlandığını, Hrysi Pyli'deki hisarın ve surların güzel bir şekilde inşa edildiğini gördü. Yapılan işlerden memnun kalarak inşaatların sorumlularına para, elbise ve başka birçok armağanlar verdi. Zamanla hasar görüp yıkılmış olan Athyra [Büyükçekmece] ve Rigion [Küçükçekmece] körfezlerindeki köprülerin bir an önce yeniden inşa edilmelerini emretti. Ulaşımı kolaylaştırıp daha güvenli kılmak için, Polis'e ulaşımı sağlayan yollardan bataklık ve geçilmesi zor olanlarının düzeltilmesini, düzleştirilmesini, taş ve plakalarla döşenmesini de emretti.

(2) Bunun dışında, kara yoluyla Polis'e seyahat edenlerin kalıp dinlenebilmesi için hanlar, kervansaraylar yapılmasını, şehrin merkezinde ve sarayın yakınlarında, dış tarafı güçlü surlarla korunan, içi büyük ve güzel galerilere ayrılmış, üstü pişmiş kiremit kaplı ve şeffaf taşlarla döşenmiş büyük ve güzel bir çarşı[21] inşa edilmesini emretti. Ayrıca, görkemli

21 Sonradan Cevahir Bedesteni adını alan Büyük Bedesten veya İç Bedesten. Duvarları, tüccarların değerli eşyalarını hırsızlıktan ve yangından korumak amacıyla kale gibi sağlam inşa edildi. 15 kubbesi vardı. Bir subaşından adını alan Çakır Ağa Mahallesi'nde kuruldu. Şehrin ekonomik merkezi idi. Daha sonra ipekçiler için Sandal Bedesteni de eklendi. Bugünkü Kapalıçarşı'nın inşa edilen ilk binaları bu iki bedestendi. (İnalcık, İstanbul, DIA 23, s. 223)

ve gösterişli hamamlar[22] yapılmasını; şehre suyollarıyla bol miktarda su[23] getirtilmesini emretti. Şehrin imarı ve süslenmesi, halkın yararı, kullanımı ve refahı için buna benzer birçok başka emir verdi. (3) Ancak özellikle şehrin yerleşimi ile ilgilendi. Onu daha önce olduğu gibi insanlarla doldurmak üzere, hem Asya'dan hem Avrupa'dan, ülkesinin her tarafından, mümkün olabilecek en hızlı ve düzenli şekilde her kavimden insanlar ve özellikle Hristiyan nüfus nakletti.[24] Polis'i iskân ederek eski refahına kavuşturmak üzere ruhunda bu kadar derin bir tutku doğmuştu.

Sultanın Ainos'a Sefere Çıkmasının Nedenleri

XI. (1) Sultan bu işlerle uğraşırken, kış ortasında Ainos ile İmroz ve Samothraki adalarının hükümdarı Dorieus'un isyana meyilli olduğunu ve isyan etmek istediğini öğrendi. Kısa süre önce ölen babası Palamidis, vasiyetinde kendisiy-

22 Fatih döneminde: Azebler Hamamı, Eyüb Sultan Çiftehamamı, Yedikule Hamamı, Karaman Irgadlar Hamamı, Molla Gürani Hamamı, Murad Paşa Horhor Hamamı, Nişancı Hamamı, Rum Mehmed Paşa Hamamı, Acemi Oğlanlar Hamamı, Alaca Hamam, Balat Kapısı Hamamı, Bostan Hamamı, Cami Mahallesi Hamamı, Çavuşbaşı Hamamı, Çukur Hamam, Davud Paşa Çiftehamamı, Davud Paşa İskelesi Hamamı, Direklice Hamam, Eski Yeni Hamam, Gedik Paşa Hamamı, Hoca Paşa (Sinan Paşa) Hamamı, İshak Paşa Hamamı, Kadıasker Hamamı, Kule Hamamı, Küçük Hamam, Mahmud Paşa Hamamı, Sırt Hamamı, Şengül Hamamı, Tahta Kale Hamamı, Tophane Kapısı Hamamı, Üsküdar Hamamı ve Yıldız Hamamı'nın faaliyette olduğu kaydedilmiştir. Bu hamamların bir kısmının günümüzde yeri bile bilinmemektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481)*, Cilt IV, İstanbul: 1974, s. 590-611.

23 Fatih döneminde çeşmeler ve şadırvanlar yapıldı. Fatih devrinden sonra kemerler artmıştır. Çeşmeler için bkz. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, s. 611-617.

24 Fetihten sonra yapılan 1455 tarihli ilk tahrir kayıtlarında, sur içinde hangi bölgede oturanların nereden geldiklerine dair ilginç bilgiler vardır. İnalcık'ın bu çalışması İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanacaktır. Çalışmanın ilk sonuçları için bkz. İnalcık, *The Ottoman Survey of Istanbul, 1455*, Archivum Ottomanicum 25 (2008), 5-13.

le birlikte eşit derecede ağabeyinin dul karısıyla çocuklarını da bütün mal varlığının ve iktidarının vârisi olarak tayin etmişti. Hatta yasal mirasçısı büyük oğlu olduğu ve sağlığında bütün iktidarı ona devrettiği için mirasının en büyük payını dul eşiyle çocuklarına bırakmış, Dorieus'a sadece Mytilini'deki arazilerini vermişti.[25] (2) Ancak [Dorieus] adaleti ve babasının vasiyetini önemsemediği gibi kendi güvenliğini de tehlikeye attı. Ağabeyinin dul eşiyle çocuklarının haklarına saygı gösterseydi, kendisi için daha güvenli olacaktı. Kadınla çocuklarını bir kenara iterek, tek başına ailesinin mal varlığının ve iktidarın mutlak hâkimi oldu; kadınla çocuklarına hiçbir şey vermedi.

(3) Ancak [kadın] bu durumdan büyük rahatsızlık duydu ve haklarının elinden alınmasına razı olmadı. Sadece kendisi değil, aynı zamanda akrabaları da olan ve ülke yönetiminin tehlikeye düşmesinden endişe eden çevresindeki aklı başında ve sağduyulu kişiler, [hükümdarı] bu açgözlülüğünden önce konuşarak vazgeçirmeye çalıştılar. (4) Yanına giderek, babasının mirasına saygı göstermesi ve ağabeyinin eşiyle çocuklarına zorbalık etmemesi doğrultusunda dostça tavsiyelerde bulundular.

Ayrıca her tarafı dolaşarak insanların davranışlarını yargılayan, haksızlık yapanlarla haksızlığa uğrayanları ve özellikle iktidar sahiplerinin bunlara yaklaşımını gören ilahi Nemesis'ten[26] korkmasını, bazı şeylerin gerekli ve değiştirilemez olduğunu, haksızlığa uğrayanların sessiz kalmayacağını söylediler. (5), "Her yola başvurarak haklarını arayacaklar, söylenebilecek hatta söylenmemesi gereken şeyler söyleyerek seni sultana şikâyet edecekler. Ve işin nerelere varacağına bak! Kendini, hepimizi ve ülkeyi düşünüyorsan bizi dinle-

25 1455'te ölen Palamede'nin büyük oğlu Giorgio Gattilusio 1449'da öldü. Kardeşi II. Dorino Gattilusio babasının ölümünden sonra 1456'nın Ocak ayına kadar Enez'i yönetti.

26 Yunan mitolojisinde aşırı gurur ve bencillik gösterenleri cezalandıran, adaleti sağlamak için intikam almayı savunan merhametsiz tanrıça.

melisin, çünkü sana en doğru tavsiyelerde bulunuyoruz. Adil olabilmek için mirası ve iktidarı ağabeyinin çocukları ve karısıyla paylaş. Bu şekilde, iyi ve doğru düşünüp hareket etmiş olacak, kendine olduğu kadar hepimize de yararlı ve barış içinde bir gelecek sağlayacak, payına düşen iktidarı sürdüreceksin," dediler.

(6) Müteaddit defalar bunları ve buna benzer şeyleri söyledikleri halde onu ikna edemediler. Kadın da günün birinde ikna olmasından umudunu kesince sultana başvurdu, elçi ve ricacı olarak ona dayısını gönderdi. Üzgün ve haklı olarak hiddetli bir halde sultanın huzuruna çıkan adam, adaletsiz davranandan intikam almak uğruna herkesin iktidarı kaybetmesi tehlikesine rağmen –ki sonunda öyle oldu– Dorieus aleyhine birçok suçlamada bulundu. Sultan aleyhine düşmanca duygular beslediğini, isyan etmek istediğini, İtalyanlarla ilişkiye girdiğini, silah toplayarak parayla muhafızlar tuttuğunu, Ainos ve adalara işgal ordusu yerleştirmek istediğini söyledi. Özetle isyan hazırlıklarında bulunduğunu ve en kısa zamanda durdurulmazsa planlarını hayata geçireceğini söyledi.

XII. (1) Bu ve buna benzer birçok şey söyleyerek sultanı kızdırıp hiddetlendirdi. [Sultan] kendini tutamaz hale geldi, daha fazla oyalanmaması, Ainos meselesini ihmal etmemesi, büyük gelire, stratejik konuma ve verimli topraklara sahip ve başka birçok açıdan değerli olan böyle bir şehir karşısında ilgisiz kalmaması gerektiğine karar verdi.

(2) Ainos eskiden beri şöhreti, zenginliği ve gücüyle gurur duyan, yakınlarındaki sahil kesimiyle birkaç adanın hâkimi olan Aiolya'nın en büyük şehridir. Trakya ve Makedonya sahillerinin en güzel yerindedir. Güneyinde Ege Denizi'yle İmroz, Limnos ve diğer adalar vardır, bunlarla yaptığı ticaretten büyük gelir sağlar, kuzeyinde de Evros Nehri yer alır.

Evros Nehri'nin Tasviri

Bu nehir yukarı Moisia ile Haemus Dağı'nda doğar, Trakya ve Makedonya'nın iç kısımlarını geçerek hep güneye doğru akar. Biraz daha ilerleyip Adrianupolis yakınlarından geçerek, Kontadesdos, Agrianis ve Tearos nehirleriyle[27] birleştikten sonra genişleyerek üzerinde gemilerin işlemesine olanak tanır.

Tearos Nehriyle Diğerlerinin Tasviri

(3) Karadeniz'deki Heraion[28] ve Apollonia [Sozopol, Bulgaristan] arasındaki dağda bir kayadan fışkıran sulardan gelen Tearos, bölge sakinlerinin ve oradan geçenlerin söylediklerine göre, bütün diğer nehirlerden daha güzel, daha serin ve her bakımdan daha yararlı sulara sahiptir.

(4) Evros güneye doğru akarak Doriskos'un dışından geçer ve Ainos limanına varmadan önce Ege Denizi'ne kavuşur. (5) Burada büyük ve küçük, özellikle yağlı birçok balık çeşidi yaşar. [Nehir] şehir sakinlerine, iç taraflara ve yakınlardaki birkaç şehre ürünlerini nakliye gemileriyle taşımalarına imkân tanır. (5) Önünde ve yakınlarında bulunan birkaç küçük göl yarımadaya benzemesine yol açar. (6) Eskiden Stentoris adını taşıyan, kuzeydeki dağın arkasında bulunan başka büyük bir göl de sularını bu göllere döker. Buralarda da çok sayıda balık çeşidiyle kuğu sürüleri ve göllerle nehirlerde yaşayan yenilebilir kuş türleri vardır. Eskiden olduğu gibi günümüzde de şehir bütün bu zenginliklere sahiptir. (7)

---

27 Kritovulos, nehirler hakkındaki bilgileri Herodotos'tan alarak antik adlarını kullanıyor. Brysis [Pınarhisar] yakınlarında doğan Tearos Suyu, Kondadesdos'a [Karaağaç Deresi], o da Meriç'in kollarından Agrianis'e [Ergene] dökülüyordu, bkz. Herodotos *Tarih* IV, 89–90.

28 Marmara Ereğlisi'nin 25 km batısında bulunan antik şehir (bkz. Herodotos *Tarih* IV, 90). Roma döneminde Via Egnatia üzerindeki küçük bir istasyondu.

Ancak zenginlik ve gelir açısından yakınlarındaki diğer bölgelerden üstün olmasını sağlayan ürünü, başka her yerden daha kaliteli ve daha bol miktarda çıkarılarak Trakya ve Makedonya'ya satılan, ona pınarlardan akarcasına gümüş ve altın kazandıran tuzdur.

Ainos'un Eski Haline Dair

Bu şehir eskiden refah içindeydi, zengindi, güçlüydü, tanınmıştı ve birçok güzel şeye sahipti. (8) Zamanla başka Hellen şehirleri gibi istila edildi, tahrip oldu ve uzun bir süre boş kaldı. Sonra Roma kralları bölgenin üstünlüklerinden dolayı, limana yakın kısmını yeniden inşa ettiler ve eskiden akropolisinin[29] bulunduğu yeri yerleşime açtılar. Şehir zaman içinde gelişti, ün salarak zenginleşti, yeniden uygar sakinlere ve refaha sahip oldu.

XIII. (1) Şehrin yönetimi, 150 yıl kadar önce, Gattilusio[30] adında çok güçlü bir İtalyan asilzadesinin eline geçmişti. Romalıların kralı onu kız kardeşiyle evlendirmiş, çeyiz olarak Ainos ve Mytilini'yi vermişti. Bu adam şehri daha iyi duruma getirdi ve zaman içinde her bakımdan daha da geliştirdi. (2) İktidar, sultanın şimdi şehri ellerinden aldığı Palamidis ve oğlu Dorieus'a kadar, dört nesil boyunca bu hanedanın elinde kaldı. Onlar ve ardıllarının tümü, Avrupa'ya geçerek bütün Trakya ve Makedonya'yı ele geçirdiklerinden beri sul-

29 Akropolis, eski Yunan şehirlerinde kentlerin yanı başındaki yüksekliklere verilen addır. Yukarıda bulunan şehir anlamına gelen bu tepelerde tapınaklarla çeşitli kurumlar yer alır, hazineler saklanırdı. Saldırı durumunda halk akropolise sığınır, sonuna kadar savunurdu.

30 Cenevizli Francesco Gattilusio 1354'te V. İoannis Palaiologos'a tahttaki rakibi İoannis Kantakouzenos karşısında yardım ettiğinde ödül olarak imparatorun kız kardeşi Maria ile evlenmişti. Midilli Adası gelinin çeyiziydi. Bu durumda Gattilusio ailesi Midilli'ye 150 değil 100 yıl hükmetmiş oldu. Ailenin Bizans hanedan ailesiyle yakın dostluk ve akrabalık ilişkileri vardı. I. Dorino Gattilusio'nun kızı Caterina, son Bizans imparatoru XI. Konstantinos'un eşiydi ve ilk çocuğuna hamileyken 1442'de öldü.

tanın atalarıyla kendisine vergi ödediler. Tuzdan gelen gelirle topladıkları diğer vergilerden iki pay[31] ödedikten sonra, sultanların izniyle kalanı kendileri alıyor, şehri yönetiyorlardı. Sultanlar istedikleri zaman şehri ele geçirebilirlerdi; nitekim öyle de oldu.

Yunus'un Kalliupolis'ten Ainos Seferine Çıkması

XIV. (1) Yunus, sultanın emriyle en kısa zamanda on triiris donatarak Gelibolu'dan hareket etti. Bir günde Eleunda'ya [Seddülbahir] vardı, Hersonisos'un [Gelibolu Yarımadası] çevresini dolaşarak gece Melas [Saros] Körfezi'ni geçti ve ardından Ainos yakınlarındaki Pacheia Akti Burnu'na vardı.

Rivayete göre, Kserkses Yunanlara karşı sefere çıktığında su alan gemilerini buraya çekerek tamir ettikten sonra, Doriskos'ta[32] bütün ordusunu bir kez daha saymıştı. [Yunus] ertesi gün Ainos limanına vardı.

Sultanın Karadan Ainos'a Seferi

(2) Sultan Mehmed, yanına hassa ordusunu ve iki süvari birliği alarak, çok kötü hava koşulları altında kara yoluyla hareket etti, çünkü bu olaylar kış ortasında oluyordu.

İlginç Bir Olay

Yol boyunca yoğun kar yağışı, soğuk hava ve keskin kuzey rüzgârı onları çok zorladı, birçok piyade daha Polis'in

---

31 Kritovulos Osmanlılara ödenen yıllık vergi oranının iki pay olduğunu söyleyerek belirsiz bırakıyor. Bu oran İngilizce çeviride onda iki, Türkçe çeviride üçte bir, Yunanca çeviride üçte iki olarak verilir.

32 Olayı Herodotos kaydeder (*Tarih* VII, 58-100). Dedeağaç'ın 15 km doğusunda kurulu sahil şehri ve kalesi. Yıkıldıktan sonra İmparator Traianus (MS 98-117) burada Trainanoupolis şehrini kurdu. Günümüzde yıkıntıları üzerinde Loutros köyü kuruldu, Doriskos adı da komşu Rumcuk köyüne verildi.

banliyölerinde ve yolculuk boyunca karla kaplanarak öldü. Soğuktan donan diğerleri de burunlarını, kulaklarını ve başka organlarını kaybettiler. (3) Ancak kötü hava koşullarına, soğuğa ve kara rağmen İstanbul'dan hareket ederek dört günde, şimdi büyük bir köy, eskiden ise ün salmış bir şehir olan ve kara yoluyla Ainos'tan yaklaşık yüz stadion mesafede bulunan Kypsela'ya [İpsala] vardı.[33]

XV. (1) Ainos şehrinin sakinleri limanlarına donanmanın geldiğini görüp, sultanın kalabalık ordusuyla Kypsela'ya vardığını öğrenince çok şaşırdılar. Bu seferin nedenlerini açıklayamadıkları için çaresizlik içinde kaldılar, ne yapacaklarını bilemez durumda umutsuzluk ve korkuya kapıldılar. (2) Sultan karadan ve denizden saldırdığı için kadın ve çocuklarıyla birlikte hemen esir alınıp götürüleceklerini sandılar. (3) Hükümdarları Dorieus kısa bir süre önce kışı geçirmek üzere Samothraki'ye gittiği için orada değildi. Yine de en uygun davranışın bu olacağı düşüncesiyle aralarından en yüksek konumda olanları seçerek başlarına kötü şeyler gelmemesi karşılığında kendilerini ve şehri teslim etmek üzere sultana elçi gönderdiler.

Ainos'un Sultana Teslim Olması

(4) Sultan elçileri alçakgönüllülükle karşıladı; onlarla barışçı bir şekilde konuşup isteklerinden bazılarını kabul ettikten sonra geri gönderdi. Şehri teslim almak üzere onlarla birlikte Mahmut Paşa'yı da gönderdi. Ertesi gün kendisi de şehre girerek Dorieus'un sarayında bulduğu bütün zenginlikleri, altın, gümüş ve diğer değerli eşyaları alıp götürdü. Aynı şekilde Dorieus'la birlikte giden güçlü kişilerin evlerini de yağmaladı. (5) Şehirde üç gün kalarak her şeyi istediği gibi düzene soktu. En iyilerinden 150 genç seçti ve şehrin

33 Kritovulos mesafeyi yüz stadion, yani yaklaşık olarak 18 km veriyor, oysa mesafe 38 km'dir.

yönetimini Murad adında, ahlaklı ve sağduyulu bir adamına bırakarak Edirne'ye geri döndü.

Yunus'un Dorieus'un Yöneticilerini Kovarak, Yönetmek Üzere İmroz'u Kritovulos'a Vermesi

XVI. (1) Yunus, Dorieus'u alıp getirmek için Samothraki'ye elli kürekçili bir gemi gönderdi. Kendisi de İmroz'daki işleri düzene sokmak ve Dorieus'un yöneticilerini görevden almak üzere oraya doğru demir aldı. (2) Hava koşulları kötü olduğundan limana yanaşamadı, dalgalar ve rüzgârlardan korunan İmroz'un güneyindeki Kefalos Burnu'na demirledi. Bir haberci göndererek Kritovulos'u çağırdı ve üzerindeki kalelerle birlikte bütün adayı, savunmak ve yönetmek üzere ona verdi. Kendisi Dorieus'un yöneticilerini yanına alarak Kalliupolis'e geri döndü. (3) Dorieus –tahminimce korkusundan– Samothraki'den elli kürekçili gemiye binmediği gibi Yunus'a da gitmedi. Paralos'uyla[34] Ainos'a geçti, oradan da Adrianupolis'e gitti. Sultan, huzuruna çıktığında ona dostluk gösterdi, bağışlayıcı ve koruyucu davranarak İmroz, Limnos ve Samothraki adalarının yönetimini tekrar ona verdi. Yunus, Dorieus'un kendisini çiğneyerek aracılığına gerek duymadan sultanın huzuruna çıkmasını kendine yapılan bir saygısızlık olarak algıladı, hiddetlenerek ondan intikam almak istedi. Dorieus daha Adrianupolis'ten ayrılmadan gizlice sultana elçiler gönderdi. Ada sakinlerinin onu yöneticileri olarak istemediklerini, düşmanca niyetler beslediği için adalarda serbest hareket etme imkânını bulunca isyana kalkışabileceğini, bu yüzden adaların ona teslim

34 Paralos, antik dönemde Atinalıların altı "kutsal" gemisinden birinin adıydı. Sunion Burnu'nun batısındaki "Paralou Gi" adındaki limanda demirli bekler, genellikle acil durumlarda dinî ve siyasi görevlerde kullanılırdı. Thukydides'e göre (VIII, 72), Paralos'un mürettebatı ve görevlerinden dolayı onunla yolculuk edenler mutlaka Atina vatandaşı olmalıydı. Kritovulos burada bu geminin adını gemi türü olarak kullanıyor.

edilmemesi gerektiğini söyledi. Onun yerine, yaşamını sürdürebilmesi için iç kesimlerden bir tımar verilebilirdi.

Dorieus Hakkında Notlar

(4) Sultan elçilerin anlattıklarıyla ikna olup adaları ona vermedi, gelirlerinden yararlanması için Zihna[35] yakınlarında toprak verdi. (5) Dorieus oraya gitti ve kısa bir süre kaldıktan sonra Mytilini'ye, oradan da Naksos'a geçti. Tinos Adası'nda adanın güçlü kişilerinden birinin kızıyla evlenerek oraya yerleşti.

Sultanın Belgrad Seferi İçin Hazırlıkları ve Sefere Çıkışı

XVII. (1) Sultan Adrianupolis'te kaldığı kış mevsimi boyunca büyük bir ordu hazırladı. Sahip olduklarına ek olarak güçlü toplar döktürdü, silah topladı ve bir sefer için gereken diğer hazırlıkları yaptı. Ancak düşüncelerini açıklamadı; sefer hazırlıklarının kime karşı yapıldığını kimse bilmiyordu. (2) Kararlaştırdığı şekilde iyice hazırlandıktan sonra, ilkbaharın gelişiyle [MS 1456] Adrianupolis'ten hareket etti. Trakya ve Makedonya'nın iç kesimlerinden Yukarı Moisia'ya ve bizim zamanımızda Sofia adıyla bilinen Haemus Dağı'nın geçidine doğru ilerledi. Orayı da geçtikten sonra Trivallilerin ülkesine girdi.

Belgrad'ın Savunma Hattı

Ülkenin büyük bir kısmını geçerek yakıp yıktı ve devamında İstros Nehri üzerindeki Belgrad adını taşıyan Paion şehrine vardı. Burası her bakımdan güçlü ve güvenli, hatta

35 Serez ile Drama arasında, Ahinoi Gölü'nün doğusunda bulunan Bizans döneminin köyü. Zihna, İznik imparatoru III. İoannis Vatatzis'in (1222-1255) Trakya'daki mülklerinin batı sınırını oluşturuyordu.

diğer savunma donanımıyla ve özellikle iki tarafında doğal bir sınır oluşturan iki nehirle kesinlikle ele geçirilemezdi. Kuzey tarafından İstros, güney tarafından ise ona dökülen Saos [Sava] nehirleri akıyordu. Belgrad yüksek ve dik nehir kıyıları, güçlü akıntılar, derin girdaplar ve dalgalarla iyi bir şekilde korunuyordu. İstila edilmesi daha kolay ve top atışlarına karşı daha zayıf olan kara tarafı ise yüksek çifte surlar ile su ve çamurla dolu derin hendeklerle tahkim edilmişti. İçinde de deneyimli ve tamamen zırhlı Paionlardan oluşan yeterli sayıda muhafızı vardı. Sultan işte orada karargâh kurdu, şehri çevirerek toplarını yerleştirdi ve kuşatmaya başladı

Belgrad Kuşatması. Lazaros'un Dakia'ya Kaçması

XVIII. (1) Trivallilerin hükümdarı Lazaros, sultanın ülkesine saldırdığını öğrenince kadın, çocuk ve varlıklarının tümüyle hemen İstros'u geçerek Dakia'ya [Ulah ülkesi] sığındı ve savaşın bitimine kadar orada kaldı. (2) Sultan şehri kuşattı, toplarıyla surların bir kısmını şiddetle sarstı, bir kısmını tamamen yıktı. Ordusunu bölümlere ayırıp ağır piyadelerinin surlardan geçişini kolaylaştırmak için hendeği toprakla doldurttu. Çok sayıda çalışan olduğu için bu iş kısa sürede tamamlandı. (3) Şehrin içindekiler cesurca direndiler. Surların yıkılan kısımlarında kalaslarla ve taş, tahta gibi her tür malzemeyle barikatlar kurdular. Sur içinde derin hendekler kazıp duvarlar inşa ettiler, her çareye başvurarak hücumları durdurmaya çalıştılar. Ancak pek başarılı olamadılar, çünkü topların fırlattığı taşlar yaptıklarını devirip dağıttı, surları yıktı.

(4) Paionların ve Dakların hükümdarı İoannis [Hunyadi János] şehrin karşısında ve İstros'un öte tarafında karargâh kurmuş, ağır teçhizatlı dört bin piyadeyle olanları izliyordu. Surların yıkılıp hendeğin toprakla dolduğunu ve sultanın her an bütün ordusuyla nihai saldırıya geçeceğini anlayınca şeh-

rin düşebileceğinden korktu. Bu yüzden piyadeleriyle gizlice nehri geçerek şehre girip mevzilendi ve dışarıdakilerden hiç kimse gelişinin farkına varmadı.

Sultanın Şehre Taarruzu ve Şiddetli Savaş

(5) Sultana göre her şey hazır olduğunda (surlar yıkılıp yere serilmiş, hendek toprakla doldurulmuş ve sur önündeki savaş için gereken bütün hazırlıklar yapılmıştı) tereddüt edip zaman yitirmeden, en kısa zamanda bütün ordusu ve gücüyle saldırması gerektiğine karar verdi. (6) Ordusunu savaş düzenine soktu, askerlerini teşvik etti, onlara yapılması gerekenleri açıklayan, kendilerini savaşta göstermelerini isteyen cesaretlendirici konuşmalar yaptıktan sonra başlarına geçerek surlara saldırdı. Askerler, savaş naraları ve korkunç çığlıklarla koşarak sultanın önüne geçip surların yıkık kısmından zorla şehre girmeye çalıştılar. (7) Paionlar kahramanca savaşarak saldırıya karşı koydular. Orada, sultanın gözleri önünde göğüs göğüse büyük bir çarpışma ve kıyım oldu. Saldıranlar zorla suru geçip şehri ele geçirmeye, Paionlar da onları püskürtüp şehri savunmaya çalışıyordu. Sonunda sultanın askerleri üstünlük sağladı. Paionları püskürtüp surlara çıktılar ve kahramanca savaşarak onları kaçmaya zorlayıp şehrin içine doğru sürdüler. Askerî düzenlerini bozarak şehrin içine dağılan askerlerin peşine düşüp onları acımasızca öldürmeye başladılar.

İoannis'in Sultanın Askerlerine Saldırısı

XIX. (1) Birden karşılarına İoannis çıktı ve askerleriyle onlara saldırdı. Atılan naralar onları telaşlandırıp korkuttu ve ilerlemelerini durdurdu. (2) Sonra hiddet dolu şiddetli bir çatışma başladı. Piyadelerden ve Paionlardan ölenler çok oldu. Saldıranlar şehri hemen hemen ele geçirdiklerine inandıkları için kaybetmeyi kabullenemiyor, Paionlar ise yenil-

mekten ve böyle bir şehrin ellerinin içinden kayıp gitmesinden utanıyorlardı. Birbirlerini geçmek ve cesur olduklarını göstermek için iki taraf da kahramanca savaştı.

Sultanın Askerlerinin Püskürtülmesi ve Paionların Onları Karargâhlarına Kadar Kovalaması

(3) Sultanın askerleri zor durumda kalmıştı. Hem ön taraftan hem de arkalarındaki mazgallarla surların üzerinden vuruluyorlardı. Düşmanları her taraftan bastırıyordu, artık saldırılara dayanamayarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Paionlar cesaretlenip bütün güçleriyle taarruza geçtiler, askerleri kaçmaya zorlayarak surların dışına püskürttüler. Göğüs göğüse çarpışarak onları karargâhlarına kadar takip ettiler. (4) Topların yanına varınca, bazılarını nehre, bazılarını da hendeğe attılar ve çoğu karargâhı yağmalamaya koştu. Sultan yanındakilerle hemen üzerlerine yürüyüp hızlarını kesmese, çok daha büyük zarar verecek, karargâhın büyük kısmını yağmalayacaklardı.

Sultanın Paionlara Bir Sonraki Saldırısı, Şiddetli Çatışma Sonucu Onları Kaçmaya Zorlayarak Kovalaması ve Tekrar Şehre Sığınmaları

Sultan şiddetli bir saldırıyla onları kaçmaya zorladı ve surlara kadar kovalayarak acımasızca öldürüp katletti. Bütün gücüyle bastırarak geriletti, şehre sığınmak zorunda bıraktı. Bundan sonra düşmanlarını kovalamaktan vazgeçerek karargâhına geri döndü. (5) Böylece sultanın karargâhının büyük kısmı yağmalanmaktan kurtuldu. Çünkü daha önce de söylediğim gibi düşmanların üzerine yürüyerek onları kaçmaya zorlayıp kovaladı.

(6) Askerler epey kayıp vermişti, aralarında sultanın hassa alayından birkaç cesur asker de vardı. Topla fırlatılan bir

taş isabet eden Avrupa eparhosu Karaca da orada öldü. Cesareti, komutanlık yeteneği ve erdemiyle nam salmış, sultanın yakın çevresinden güçlü bir kişiydi. Rivayete göre çarpışmalar sırasında Sultan da bir kargıyla baldırından yaralandı; ancak yarası pek derin ve önemli değildi.

(7) Sultan, içinde çok sayıda asker olduğu için iyi korunan kaleyi ele geçireceğinden umudunu kesince, ordusunu alarak Trivallilerin ülkesinin bir kısmına saldırarak yağmaladı, kaleleri ele geçirip köyleri talan etti. Kendisi için ve ordusuna dağıtmak üzere mümkün olduğunca fazla ganimet topladı; ülkeye satrap olarak yine Ali'yi atadı ve yaz sonlarına doğru Adrianupolis'e geri döndü. Sonbaharı orada geçirdikten sonra kış mevsiminin başında Byzantion'a gitti. Saltanatının altıncı yılı olan 6964 yılı [1455/6] bu şekilde sona erdi.

Mihailos'un Lazaros'u Pusuya Düşürüp Esir Alması

XX. (1) Trivallilerin hükümdarı Lazaros, sultanın gittiğini öğrenince tekrar İstros'u geçerek ülkesine geri döndü ve Samandria'da kaldı. (2) İoannis'in Belgrad valisi olan kayınbiraderi Mihailos,[36] Lazaros'a çok kızgındı, her yolu deneyerek onu yakından izliyor, tutuklamak istiyordu. Ancak bunu gerektirecek bir nedeni yoktu ve Lazaros bunun farkında değildi. (3) [Mihailos] hasmını izleyip kısa bir süre sonra kalelerinden birinde hileyle tutukladı ve Belgrad'da hapsedip sıkı gözetim altında tuttu.

36 Bu olay, iki asil Macar ailesi: Mihály Szilagyi'nin evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi kurduğu Hunyadi ailesiyle Yorgi Brankovic'in akrabası olan Cilli ailesi arasındaki husumetten kaynaklanıyor. Ancak düşmanlığı daha da büyüten başka bir olay da yaşanmıştı. Brankovic'in adamları Belgrad dışında Mihály Szilagyi'ye saldırmışlar, bu saldırıda kardeşi Ladislaus'u öldürmüşlerdi. Bkz. Reinsch ve Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou İmrviou İstoria*, s. 375, dipnot II-31.

Lazaros'un 30.000 Altın Karşılığında Serbest Bırakılması

(4) Lazaros oradan başka türlü kurtulamayacağından altın karşılığında serbest bırakılması için Mihailos'a yalvardı. Beriki önce razı olmadı, belki de alacağı fidyeyi yükseltmek istediğinden karşılık olarak toprak ve kaleler talep etti. Aradan uzun bir süre geçti, zorlukla ve birçok yakarıştan sonra onu 30.000 altın karşılığında serbest bıraktı.

(5) Lazaros çektiği sıkıntılardan harap olmuş vaziyette krallığına döndü; daha kendine gelemeden ağır bir hastalığa yakalandı ve iktidarının halefi olarak eşiyle oğlu Lazaros'u[37] bırakarak öldü. (6) Sonuncusu annesiyle babasına kötü davranmış, sağlığında babasını birçok konuda üzmüştü. Özellikle babası Mihailos'un tutsağı iken fidye vermek istememiş, ancak annesinin yalvarmaları sonucu ve büyük zorluklarla ödeme yapmaya razı olmuştu. Babasının ölümünden sonra da annesini çok üzmüş, iktidardan tamamen uzaklaştırmıştı. Babasının mirasını ve saklı tuttuğu kendi servetini vermesi için onu her gün sıkıştırıyor, ona eziyet ediyordu.

Lazaros'un Annesi, Sultanın Eşi Olan Kız Kardeşi ve Kardeşi Grigorios'un Kaçışı

(7) Annesi oğlunun küçük düşürücü davranışlarına ve saldırganlığına artık dayanamadığından yanında servetini de götürerek sabık amirissa[38] [sultan eşi] olan kızı ve kör

37 III. Lazar Brankovic, Yorgi Brankovic ile Irene Kantakouzenos'un oğluydu. 1446 Aralık ayından sonra babasıyla birlikte Sırbistan despotu oldu. Babasının ölümünden sonra ise iktidarı annesiyle paylaştı.

38 Mara Brankovic (1412-1487), 1435'ten itibaren II. Murad'ın eşlerinden biriydi. Evliliği esnasında Hristiyan inancını terk etmeyen Mara, eşinin ölümünden sonra Sırbistan'a babasının yanına döndü, ancak üvey oğlu II. Mehmed'le ilişkilerini kesmedi. Evlilik yoluyla siyasi destek arayan Bizans imparatoru XI. Konstantinos, Georgios Sfrantzes'in önerisiyle ona evlenme teklif etti, ancak teklifi kabul edilmedi. Mara Brankovic İstanbul'a geri döndüğünde, üvey oğlu II. Mehmed'le saygı ve sevgiye dayalı ilişkisini hayatının son yıllarına kadar sürdürdü.

oğlu Grigorios'la[39] gizlice kaçtı. Lazaros olanları öğrenince hemen annesinin peşine düşerek ona kalelerinden birinde yetişti. Böylece annesi gitmekte olduğu sultanın ülkesine sığınamadı.

Lazaros'un Annesinin Ölümü

(8) Ancak Grigorios'la kız kardeşi gizlice ya da kardeşlerinden önce kaçmayı başararak (çünkü iki olasılık da konuşuluyordu) sultanın kalelerinden birine sığındılar.[40] Daha sonra sultanın huzuruna çıktıklarında iyi kabul gördüler, konumlarına yaraşır özenle onurlandırıldılar. (9) Yaşlı olduğu için geride kalan anneleri, çektiği üzüntüler dolayısıyla hastalandı ve kısa bir süre sonra ölerek orada defnedildi. (10) Oğul Lazaros dinî gerekliliklerini yerine getirip annesinin yanında götürdüğü her şeyi alarak Samandria'ya geri döndü ve akrabalarından hiç kimse iktidarına ortak olmadığından Trivallilerin ülkesinden geride kalan küçük kısmının tek başına hükümdarı oldu. Kardeşleri kördü, daha önce söylediğim gibi onlardan biri olan Grigorios kız kardeşiyle birlikte kaçmıştı. Orada kalan diğeri, yani Stefanos da sorun çıkarmıyordu. (11) Genç ve tecrübesiz olan Lazaros, yanında siyasi konularda sağduyulu ve güvenilir bir adamı olmadığı, olsa bile onu dinlemeyip önerilerini hiç dikkate almayacağı için ülkesini iyi yönetmiyordu. Trivallilerin ülkesinde siyasi durum çok karışık ve düzensizdi. Hükümdar birçok başka konuda yanlış davrandığı gibi, özellikle sultana ödemekle yükümlü olduğu vergileri ödemedi. Sultan bu yüzden

39 Smederevo Kalesi'nin fethinden sonra, II. Murad'ın emriyle Yorgi Brankovic'in büyük oğlu Gregory'nin gözlerine mil çekilmişti. Daha sonra Aynaroz'da keşiş olarak orada 1459'da öldü. Küçük kardeşi Stefan'ın gözlerine de aynı şekilde 1439'da mil çekilmişti. Reinsch ve Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou İmrviou İstoria*, s. 379, dipnotlar II-36 ve 38.

40 Peç ile Priştina arasında bulunan Rudnik Kalesi. Diether Reinsch ve Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou İmrviou İstoria*, s. 379, dipnot II-37.

ona daha da kızdı. Baharın gelişiyle ülkesine sefere çıkmak için hazırlıklar yapmaya başladı.

Lazaros'un Ölümü ve Ülkesini Ele Geçirmek Üzere Sultanın Ordu Göndermesi

(12) [Lazaros] kısa bir süre iktidarda kaldıktan sonra hastalanarak öldü ve vârisi olarak eşiyle henüz ergenlik çağına girmemiş olan kızını bıraktı.

XXI. (1) Sultan, Lazaros'un öldüğünü duyunca, hemen bölgenin satrapı Ali'ye bir ordu gönderdi ve bir an önce Lazaros'un ülkesine saldırmasını, istila ederek ele geçirmesini emretti. (2) Ordu gelince, [Ali] satraplığından da kalabalık bir ordu toplayıp Trivallilerin yönetimi altında olan bütün bölgeyi istila etti, şehirleri, kaleleri ve bütün toprakları ele geçirdi. (3) Samandria önlerine gelince, önce kraliçe ve maiyetindekilerle müzakereye girdi. İsterlerse şehri teslim ederek ülkenin kalan diğer bölümünün gelirlerinin sultanın da onayıyla onlara kalacağını söyleyerek güvenceler verdi. (4) Onlar bu şartları kabul etmediler, kapıları kapatıp şehrin içinde kaldılar. Ali bunun üzerine onları ordusuyla çepeçevre sarıp surların içine hapsetti. İçeriden dışarıya hiçbir şey çıkmaması, dışarıdan da içeriye hiçbir şey girmemesi için şehri sıkı bir abluka altına aldı.

XXII. (1) Sultan Konstantinopolis'te kalarak imar ve iskânıyla ilgileniyordu. Güzel, kullanışlı ve büyük hamamlar, görkemli konutlarla hanlar, her yere çarşılarla misafirhaneler ve bahçeler yaptırıyor, bol su getirtiyordu. Şehrin süslenmesiyle güzelleşmesine katkıda bulunacak, sakinlerinin ihtiyaçlarına yanıt verecek ve hoş vakit geçirmelerini sağlayacak her şeyi yapıyordu. (2) Bununla da yetinmiyor, şehrin etrafındaki bütün yerleşimleri, (bazılarını zorla getirterek) Trivalli, Paion ve Moisialılarla iskân ediyordu. (3) Büyük kısmı boş ve yerleşilmemiş olan şehrin dışındaki ve önün-

deki bölgeyi yoğun biçimde iskân ederek uygarlaştırmak istiyordu. Çünkü hem toprağı verimliydi (ekilip biçilmeye uygundu, her türlü meyveyle sebzeyi yetiştirebilir, şehrin iaşesine büyük katkıda bulunabilirdi) hem de seyahat edenler için güvenli değildi. [Sultan] bu işlerle meşgul oluyordu.

Papanın Sultanın Ege'deki Adalarına Karşı Gönderdiği Otuz Gemilik Donanma

XXIII. (1) O günlerde, Roma'nın başrahibi Nikolaos,[41] İtalya'da ordu topluyor, İmroz, Limnos ve sultanın Ege'deki diğer adalarına karşı denizaşırı [uzak mesafelere sefer yapabilecek nitelikte] bir donanma hazırlıyordu. Otuz triirisiyle en büyüklerinden iki nakliye gemisi donattı, bunlara deneyimli askerlerle her türlü silah ve kuşatma teçhizatı yükledi. Filonun başkomutanlığına, aynı zamanda doğu bölgelerinin patriği olarak atadığı yeğeni Ludovico'yu getirerek bahar mevsiminin başında [1457] sefere gönderdi.

Limnos'un İtalyanlara İlk Kez Teslim Oluşu

(2) [Ludovico] İtalya'dan hareket ederek Rodos'a vardı, burada bir müddet kaldıktan sonra demir alarak sultanın adalarına yöneldi. Önce Limnos'a asker çıkararak onu antlaşmayla teslim adlı. Limnos'un yerli halkıyla sultanın oradaki muhafızları ona hemen boyun eğdiler. Adada sultanın hassa ordusundan yüz deneyimli yeniçeri vardı, komutanları ve bütün adanın yöneticisi Murad adında biriydi.

İtalyanların Thasos'u Ele Geçirişi

(3) Limnos'ta sekiz gün kalıp işleri düzene soktuktan sonra yeterli sayıda muhafızla garnizon komutanı olarak

41 Papa V. Nicolaus (1447-1455) 24 Mart 1455'te vefat etmiş, yerine III. Calixtus (1455-1458) geçmişti. Kritovulos ikisini karıştırıyor.

Luizo'yu bırakıp Thasos'a hareket etti. Adaya asker çıkardı ve önce limandaki kalede bulunanlara adayı teslim etmeleri çağrısında bulundu. İkna edemeyince, onları ordusuyla çepeçevre kuşatarak her taraftan şiddetle saldırdı. Surların önüne merdivenler ve toplar getirterek ilk taarruzda kaleyi zorla ele geçirdi. Kalede sultanın altmış muhafızı vardı, bazılarını öldürtüp bazılarını canlı ele geçirdi. (4) Bu hareketiyle adanın diğer güçlü mevzilerinde bulunanları çok korkuttu. Onlar da anlaşmaya vararak kendilerini ve kalelerini direniş göstermeden teslim ettiler. (5) Bütün adayı on beş gün içinde tamamen ele geçirdikten sonra işleri düzene soktu, muhafızlar yerleştirdi ve sağ olarak ele geçirdiği askerleri de yanına alarak bütün donanmasıyla Limnos'a doğru hareket etti.

Kontos'un On Triirisle İmroz'a Gidişi ve Sonuç Alamadan Geri Dönmesi

(6) Limnos'a varınca, Kontos adında birinin yönetiminde İmroz'a on triiris gönderdi. Kendisi de Limnos'ta sadece dört gün kaldıktan sonra, Limnos ve Thasos'ta tutsak ettiği sultanın askerlerinden sağ kalanlarını da yanına alarak donanmanın kalanıyla Rodos'a hareket etti. (7) Kontos on triirisle İmroz'a vardığında, Ludovico'nun gönderdiği konuyla ilgili mektupları da ileterek yöneticisi Kritovulos'la adanın teslimi için müzakerelere başladı. (8) Kritovulos onu dostça kabul etti, birçok hediye sundu, ılımlı ve alçakgönüllü sözler söyleyerek konuk etti ve onurlandırmak için her şeyi yaparak barışçı bir şekilde geri gönderdi. Kontos duyduklarıyla yetinerek başka bir şey talep etmedi, zorluk çıkarmadı ve gelmiş olduğu görevle ilgili müzakerelere girmedi. Kritovulos'un Ludovico'ya dostça bir yaklaşımla yazdığı diplomatik mektupları alarak Rodos'a doğru hareket etti. (9) Bu arada sonbahar mevsimi de bitmek üzereydi ve sultanın yedinci saltanat yılı olan 6965 yılı [1456/57] tamamlanıyordu.

Üçüncü Kitap

Bu kitap Peloponnesosluların savaşını, sultanın birinci ve ikinci seferini, ülkeye tamamen boyun eğdirip köleleştirmesini ve bu arada gerçekleşen diğer olayları içermektedir. Üç yıllık bir süreyi kapsar.

I. (1) O kış süresince [1457/8], sultan Peloponnesos'a bir heyet göndererek hükümdarlarından üç yıl geciktirdikleri yıllık vergilerini ödemelerini istedi. Polis'in ele geçirilişinden sonra orada yaşayan İllyrialılar[1] başkaldırıp isyan etmiş, Peloponnesos despotları[2] da sultandan yardım dileyerek ona her yıl altı bin altın sikke vergi ödemeye söz vermişti.

Sultanın Peloponnesos'a Gitmesinin Nedenleri

(2) Sultan onlarla bağlaşık olmayı kabul ederek güçlü bir ordu gönderdi. [Despotlar] bu ordunun yardımıyla İllyrialıları yendiler, tamamen boyun eğdirip vergiye bağladılar. An-

1 Arnavutların Mora'daki varlığı 8. yüzyıla kadar gider. Bizans Mora Despotluğu yerel güçlere karşı otorite sağlamak için bölgeye 10.000 aile yerleştirmişti. Kayapınar, Sfrantzes'te de bahsedilen Mora'daki isyancı ve yağmacı Arnavutların bu ailelere dayandığını belirtir (Çev. Kayapınar, *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 320-321, dipnot 477).

2 Bkz. I. Kitap 45. dipnot. Thomas Palaiologos, 1449'dan itibaren merkezi Patra şehri olmak üzere Mora'nın kuzeybatısında, Dimitrios ise başkenti Mystra olmak üzere Mora'nın güneydoğusunda hüküm sürüyordu. Bkz. D. A. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée*, 2. cilt, s. 242.

cak daha sonra, sultan kendi vergilerini ödemelerini isteyince, her seferinde çeşitli bahaneler öne sürerek vermeye pek istekli davranmadılar. Oysa kendileri güya sultana ödemek üzere İllyrialılardan vergi topluyor, topladıklarını gereksiz yere kendi ihtiyaçları için harcayarak sultanı aldatıyorlardı. (3) [Sultan] defalarca elçi gönderdiği halde hiçbir şey elde edemedi. Hatta bundan başka, despotların kendi aralarında savaştıklarını, kardeş kavgalarına ve çatışmalara girdiklerini öğrendi. Nedenlerini biraz sonra anlatacağımız gibi Peloponnesos'ta durum çok kötüydü. (4) Sultan vergileri tahsil etmek ve oradaki durumu incelemek üzere elçiler gönderdi. Anlaşmazlığa düşmelerinin ve aralarındaki savaşın İtalyanları ya da batılı kavimlerden başka birini Peloponnesos'a getireceğinden çekiniyordu. Doğal sınırlarla korunan, savaşta ve barışta kendine yeterli olabilecek kaynaklara ve çok sayıda güçlendirilmiş önemli şehirlerle sağlam kalelere sahip olan, kara ve denizde stratejik bir konumda bulunan ülkeyi başkalarından önce kendisi ele geçirmek istiyordu. Ülke, Trakya ile Makedonya'dan İtalya'ya ve İtalya'dan Trakya ile Makedonya'ya kolaylıkla asker taşıma olanağına sahipti.

(5) Elçiler Peloponnesos'a varıp sultanın mesajını iletiklerinde vergiyi alamadılar ve durumu son derece karışık ve sağlıksız buldular. Geri dönerek gördükleri her şeyi sultana anlattılar. Sultan yakın gelecekte İtalyanlara karşı başlatacağı savaşta, İtalya yolu üzerindeki stratejik konumu dolayısıyla Peloponnesos'un ele geçirilmesinin çok önemli olduğuna inanıyordu. Güvenli limanlara sahipti ve ordu ile donanmanın buradan hareket etmesi için iyi bir üs işlevi görebilirdi. Bu yüzden zaman yitirmeden Peloponnesos seferine çıkması gerektiğine inanıyordu.

Samandria'nın Sultana Teslim Olması

II. (1) Bu arada Samandria'nın ileri gelenleri ve özellikle Lazaros'un karısı uzun süreli kuşatmaya dayanamamış, bü-

tün mal varlıklarını yanlarında taşıyarak şehri sağ salim terk etmeleri karşılığında anlaşmayla teslim olmuşlardı. Sultan Lazaros'un karısına Samandria'ya karşılık olarak, yönetmek üzere Dalmatların ve Vostrosların ülkesinde iki kale verdi. (2) [Kadın] yanına kızını ve bütün servetini alarak Vostrosların ülkesine gitti. Çeyiz olarak iki kaleyi vererek kızını ülkenin hükümdarıyla evlendirdi. Orada uzun bir süre kaldıktan sonra Kerkyra'ya [Korfu] annesiyle kardeşlerinin yanına gitti.

Sultanın Peloponnesos Seferine Çıkması

III. (1) Sultan kış boyunca hazırlıklar yaptı, süvari ve piyadelerden oluşan büyük bir ordu topladı ve baharla birlikte [MS 1458] ordusuyla Adrianupolis'ten hareket ederek Amfipolis[3] ve Strymonas[4] [Karasu] Nehri'ne doğru aşağı Makedonya'yı geçti. Yanında çok sayıda silah, her türden toplar ve büyük miktarlarda kurşunla demir[5] taşıyordu. (2) Strymonas'ı geçerek Volvi Gölü kıyıları boyunca ilerledi ve devam ederek Tesalya'ya girdi. Ordusunu dinlendirmek ve yeni birliklerin gelmesini beklemek üzere, karargâh kurup kısa bir süre orada kalmaya karar verdi. Aynı zamanda Peloponnesos'un hükümdarlarını denemek, üzerlerine sefer düzenlediğini öğrenince geri adım atarak vergileri ödeyip ödemeyeceklerini görmek istiyordu.

(3) Çünkü denildiğine göre, eğer o sırada vergiyi ödemek ve barış talep etmek üzere elçiler gelseydi istekleri kabul edilecek, sultan yapılacak başka acil işleri olduğundan daha fazla ilerlemeyecek, onlarla savaşmayacaktı. (4) Ora-

3 Amfipolis, altın yatakları bulunan Pangaion Dağı'nın eteklerinde, Strymonas Nehri'nin denize kavuştuğu verimli topraklarda, MÖ 438'de kurulmuş stratejik konumlu bir şehirdi.

4 Struma, Bulgaristan topraklarında doğarak Ege'ye dökülen 392 km uzunluğunda bir nehirdir.

5 Seferlerde, bir kale ya da şehrin kuşatılması esnasında gerekirse yeni toplar dökmek üzere kurşun ve demir taşınıyordu.

da yeterli bir süre beklediği halde Peloponnesos'tan kimse gelmeyince, ordusu dinlendikten ve beklenen birlikler geldikten sonra Tesalya'dan hareket ederek iç taraflara doğru ilerledi. Oraları ve Fthiotida'yı, bölgenin dağlarıyla Achaia Dağlarını ve önüne çıkan Sperheios [Alamana] ve Pineios [Salabrias] nehirlerini[6] geçerek Pyles'e [Thermopylai][7] vardı ve hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan geçitten geçti. (5) Daha sonra Fokida ile Boiotia'ya indi ve Plataies yakınlarında Asopos Nehri'nin kıyısında karargâh kurdu. Bölgeyi incelemeleri için casuslar gönderdi; çünkü Peloponnesosluların Kithaironas Dağı'nın geçitlerinde barikat kurmalarından ve İsthmos'u [Korent Kıstağı] geçerken zorluklarla karşılaşacağından çekiniyordu.

Despot Thomas'ın Zamansız Gelen Elçilerinin Hiçbir Şey Başaramadan Geri Dönüşü

(6) O sırada, Despot Thomas'ın[8] gönderdiği elçiler vergiyi kısmen karşılayan 4.500 altın sikke getirerek antlaşma

6 Nehirler Kritovulos'un belirttiği sıranın tersine sıralanırlar. Ortaçağ'da Salabrias adıyla da bilinen 205 km uzunluğundaki Pineios Tesalya ovasını, Alamana adıyla da bilinen 82 km uzunluğundaki Sperheios ise daha güneydeki kendi adını taşıyan ovayı sulayarak Ege'ye dökülürler.

7 Tesalya'dan Lokrida'ya geçişi sağlayan ve antik dönemde 12 metre eninde olan dağ geçidi. Tarih boyunca Yunanistan'ı istila etmek isteyen orduların geçmek zorunda olduğu bu dar geçit, özellikle MÖ 480'de Sparta kralı Leonidas yönetimindeki 300 askerin yüz binleri geçen kalabalık Pers ordusunu uzun bir süre durdurduğu savaşla tanınıyor. Günümüzde Sperheios Nehri'nin taşıdığı alüvyonlarla 1,5-3 km genişliğine ulaşmıştır.

8 Thomas Palaiologos (1409-1465) İmparator II. Manouil'in en küçük oğluydu. Son Achaia prensi Centurione II. Zaccaria'nın kızı Catherina ile evlenerek ağabeyi Dimitrios'la birlikte Mora despotu oldu. İktidarını güçlendirmek üzere Osmanlılarla yakınlık kuran ağabeyi Dimitrios'tan farklı olarak, Venedikliler ve Papa ile yakınlık kurdu. 1460'tan sonra İtalya'ya geçti, ancak eşi, oğulları Andrea, Manouil ve kızı Zoe Korfu'da kaldılar. Thomas, Roma'da yaşarken Bizans İmparatorluğu tahtının hak sahibi olarak saygı gördü. Sofia adını alarak, Moskova büyük prensi III. İvan'la evlenen kızı Zoe, kendini çar ilan eden IV. İvan'ın (Korkunç İvan) büyükannesiydi.

ve barış istediler. Ancak bu hareket yararsız, zamansız ve tamamen aptalcaydı; çünkü despot barış sağlayamadığı gibi verdiklerini de yitirdi. (7) Sultan elçilerden vergiyi aldı ve "Barış antlaşmasını Peloponnesos'a geldiğimizde imzalarız" diyerek, onların yanlış ve geç kalmış kararlarıyla alay ederek eğlendi. Vergiyi sultan istediğinde, zamanında ve şartlar uygunken vermeleri gerekiyordu.

Sultanın Korinthia Bölgesine Saldırısı ve Korinthos'u Kuşatması

(8) Casuslar dönüp geçitlerde hiçbir engel olmadığını söyleyince, sultan Asopos'tan hareket ederek o tarafa yöneldi. Geçitlerden fazla zorlanmadan geçip İsthmos'un önündeki ovaya indi ve sur[9] yakınlarında karargâh kurarak bir gün orada kaldı. Ertesi gün ordusunu savaş düzenine sokarak Korinthos topraklarını istila etti ve buğdayın olgunlaştığı mevsimde, şehre yaklaşık dört stadionluk mesafede karargâh kurdu. (9) Ertesi gün, yanına en iyi komutanlarıyla satraplarından birkaçını alarak tepeyi ve şehrin etrafını dolaştı, bölgenin hangi taraflarının ele geçirilmesi olanaksız, hangi taraflarının saldırılara daha açık olduğunu tespit etmeye çalıştı.

(10) Şehrin tahkimatının çok iyi olduğu kanaatine vardı ki gerçekten de öyleydi. Bölgenin rakımı yüksekti, sarp ve yalçın kayalarla korunuyordu. Şehre de sadece dik ve üç sıralı bir surla iyi korunan tek bir yönden ulaşılabiliyordu. Tepenin zirvesinde inşa edilen ve çok güçlü surlarla çevrili Akrokorinthos'un

9 II. Theodosius (MS 408-451) tarafından Mora'yı Alarich yönetimindeki Gotlardan korumak üzere Korent Kıstağı'nda inşa edilen uzun sur. Depremle yıkılan yapıyı I. Justinianus (548-560) tamir etti. XIV. yüzyıldan itibaren Türk akınları karşısında sura yeniden ihtiyaç duyuldu. 1415'te II. Manouil'in tamir ettiği suru Turahan Bey 1431'de yıktı. Despot Konstantinos'un 1443'teki tamirinden üç yıl sonra II. Murad tekrar kısmen yıktı. "Altı millik" anlamına gelen Eksamilion adıyla da bilinen sur 7500 metre uzunluğunda ve 3 metre genişliğindeydi. Eşit mesafelerde yapılmış 67 adet dört köşeli kuleyle destekleniyordu ve kaya üzerinde kurulmuştu.

[şehrin kalesi] ise ele geçirilmesi mutlak surette olanaksızdı. (11) Bu yüzden, şehir sakinlerinin teslim olmasını sağlamak üzere müzakerelere girmeye karar verip onlara elçiler yolladı. Şehir sakinlerini ikna edemeyince, çok güzel ve bakımlı olan sur dışındaki bütün bölgeyi, yani bostanları, tarlaları, bağları ve diğer ekili araziyi yakıp yıktı; olgunlaşmakta olan buğdayı imha etti. (12) Daha sonra şehri ordusuyla çevirerek abluka altına aldı, toplarını yerleştirerek kuşatmaya başladı.

(13) Günlerce süren ablukanın sonuç vermediğini görünce kuşatmanın çok uzun süreceğini anladı. Topların menzili surlara zorlukla ulaşıyordu ve uzun mesafeden yapılan atışlarda gülleler güçleriyle hızlarını yitiriyor, surlara yavaşça düşüyordu. Toprak engebeli olduğundan, atışların daha etkili olmasını sağlamak için topları daha yakın bir yere kurmak olanaksızdı. (14) Ancak bütün sur yıkılsa bile şehre ve kaleye girmek yine de çok zor olacaktı. Çünkü iki tarafında yalçın ve sarp kayalıklar vardı. Aşağıdan saldıranlar, kafalarının üzerinden ve kayalıklardan gelen atışlardan korkuyor, cesaretlerini kaybediyordu. Bu yüzden, sultanın şehre düzenlediği birçok akın her seferinde püskürtüldü.

IV. (1) Sultan şehri silah gücüyle, top atışlarıyla ya da başka bir şekilde zorla ele geçiremeyeceğini, sadece uzun süreli kuşatma ve şehir halkını aç bırakarak boyun eğdireceğini düşündüğünden, zamanını boşa harcayarak diğer işlerini aksatmaması gerektiğine karar verdi. Şehri kuşatmak ve içeriden hiçbir şeyin çıkmamasını, dışarıdan da hiçbir şeyin içeriye girmemesini sağlayacak şekilde abluka altında tutmak üzere Mahmut yönetiminde ordunun yarısını orada bırakarak kalan birliklerle seferine devam etti.

Sultanın Peloponnesos'un İç Taraflarına Doğru İlerlemesi

(2) Önce bir kısmını silah zoruyla, bir kısmını şaşırtıp korkutarak, bir kısmını da ikna ederek Korinthos çevre-

sindeki bütün kaleleri birkaç günde ele geçirdi. (3) Sonra önüne çıkan her şeyi yakıp yıkarak ve yağmalayarak Peloponnesos'un iç taraflarına doğru ilerledi. Sarp, engebeli ve zor aşılır bölgelerle geçitleri kazıp düzgün hale getirdi, en güçlü kaleleri ele geçirip yıktı.

Tegea'nın Sultana Teslim Olması

(4) Bugün Mohlion adıyla bilinen Tegea şehrinin önüne gelince karargâh kurdu, şehrin etrafını çevirdi ve birkaç gün boyunca kuşattı. Daha sonra, şehrin eparhosu [yöneticisi] Dimitrios Asanis[10] sultanla müzakerelere girerek anlaşmaya vardı ve şehri teslim etti. Aynı şekilde çevredeki birkaç kale de teslim oldu. (5) Ordularıyla Peloponnesos'un iç taraflarındaki Amyklaion'da bulunan despotlar sultanın Tegea'ya yaklaştığını öğrendiklerinde hemen orduyu dağıtıp oradan ayrıldılar. [Despot] Thomas karısıyla çocuklarının da bulunduğu Mantineia'ya, [Despot] Dimitrios[11] ise bugün Monemvasia adıyla bilinen Epidavros Limira'ya çekilerek savaşın sonucunu beklemeye başladılar.

---

10 Dimitrios Asanis 1433'te Konstantinos Palaiologos tarafından Akrokorinthos Kalesi'nin komutanı olarak atanmıştı. Kızı, son Atina dükü II. Nikolao Frango'nun eşi idi, bkz. A. Nezeritis, "Leksikon tis Byzantinis Peloponnisou, haz, Nikos Nikoloudis", Atina 1998, s. 68-69.

11 Dimitrios Palaiologos (1407-1470) Bizans imparatorları VIII. İoannis ve XI. Konstantinos'un kardeşiydi. 1442'de ağabeyi VIII. İoannis'i tahttan uzaklaştırmak amacıyla, Osmanlılarla iş birliğine girerek İstanbul'a saldırmış, 23 Nisan'dan 6 Ağustos'a kadar kuşatmıştı (bkz. P. Schreiner, *Die Byzantinschen Kleinchroniken Einleitung und Text*, Viyana 1975, n. II s. 461). Konstantinos'un 1448'de tahta çıkmasıyla, Mora'daki Bizans topraklarını kardeşi Thomas ile paylaşarak despot oldu. Kardeşiyle iktidar mücadelesine giren Dimitrios, Osmanlıların yardımını talep etti. II. Mehmed onun "onurlu tutsak" statüsünde Edirne Sarayı'nda yaşamasına izin verdi. 1467'de gözden düşünce Dimetoka'ya sürgün edildi. 1469'dan ölümüne kadar David adıyla keşiş oldu. Matthaios Asanis'in kız kardeşi olan eşi Theodora da birkaç hafta sonra öldü.

Sultanın Patra'ya Saldırısı

V. (1) Sultan birkaç gün Tegea'da kaldı, oraya ve diğer kalelere muhafızlar yerleştirdi ve Achaia'daki Patra'ya doğru ilerledi. Yol çok engebeli ve sarptı, sık sık kayalıklar ve uçurumlarla kesiliyordu. Ancak buna rağmen, büyük bir gayretle zorlukları aşarak, önüne çıkan her şeyi yağmalayarak ve yakıp yıkarak ilerlemeye devam etti.

Patralıların Sultanın Saldırısından Önce Şehri Terk Etmeleri

(2) Sultanın üzerlerine geldiğini öğrenen Patralılar endişe ve korkuya kapıldılar. Mal varlıklarını geride bırakarak eşleri ve çocuklarıyla, bazıları Peloponnesos'un Venediklilere ait şehirlerine, bazıları da daha ilerideki Nafpaktos'a [İnebahtı] sığınarak sadece akropolisi savunmak üzere asker bıraktılar. (3) Sultan Patra'ya geldiğinde şehri boş bulunca, ordusunu gönderip yağmaladı, sonra da akropolisi her taraftan çevirerek ablukaya aldı, toplarını yerleştirip kuşatmaya başladı.

Patra Akropolisinin Teslimi

(4) Akropolisin içindeki muhafızlar surların top atışlarıyla yıkılmasından ve kalenin silah zoruyla ele geçirilerek canlarını yitirme tehlikesiyle karşılaşacaklarından korkarak başlarına kötü bir şey gelmemesi şartıyla sultana teslim oldular. Gerçekten de başlarına bir şey gelmedi. (5) Sultan akropolisi ele geçirip içine muhafızlar yerleştirdikten sonra, tellal çıkararak memleketlerine dönmek isteyen Patralıların burada özgürce yaşayabileceklerini, onlara mülk vereceğini ve birkaç yıl vergi muafiyeti tanıyacağını bildirdi. (6) Şehirle etrafındaki toprağı çok beğenmişti. Toprağı çok bereketliydi, Krisaios [Korent] Körfezi'nin ağzında, yakın-

larında bulunan Rion Burnu vasıtasıyla karşı kıtaya kolay ulaşım sağlayan Peloponnesos'un stratejik bir noktasında kurulmuştu ve genel olarak her tür ürün açısından zengindi. Bu yüzden onu korumayı ve yeniden yerleşime açmayı önemsiyordu ve gerçekten de yeniden iskân etti. (7) Orada yeterli bir süre kaldı, çevresindeki kaleleri ele geçirip onlara muhafızlar yerleştirdi ve ordusunun bir kısmını göndererek İleia ile Messinia'yı ve çevrelerindeki toprakları istila etmelerini, yağmalayıp bütün ganimetleri kendisine getirmelerini emretti.

Vostitsa'nın Sultana Teslim Olması

VI. (1) Sultan kalan askerleriyle Krisaios Körfezi'nin sahilini izleyerek Korinthos'a doğru ilerledi ve bugün Vostitsa adıyla bilinen şöhretli bir sahil şehrine saldırdı. Şehir halkını ani saldırısıyla öyle korkuttu ki anlaşmayla teslim alarak içine muhafızlar yerleştirdi. (2) Oradan Korinthos'a yöneldi. Önüne çıkanı bir sel gibi sürükleyerek bazı yerleri ele geçiriyor, bazılarını köleleştirip tamamen yok ediyordu. (3) Korinthos'a vardığında, kuşatmanın hâlâ devam ettiğini ve şehrin teslim olmaya hiç niyetli olmadığını gördü. Mahmut, diğer satraplar ve komutanlarıyla görüştükten sonra ordunun tümüyle şehre saldırmaya ve bütün imkânlarını kullanarak silah zoruyla ele geçirmeye karar verdi. Şehre giriş yoluna bakan surların bir kısmıyla kapıların çevresi top atışlarıyla yıkılmıştı ve bunca uzun süren kuşatma sonuç vermediği için boşuna eziyet çekerek zaman yitirmenin anlamı yoktu. (4) Kuşatma çok uzun, yaklaşık dört ay kadar sürmüş, askerler çektikleri sıkıntılardan isyan etmeye başlamıştı. Civardaki arazi tahrip edildiğinden yük hayvanları açlıktan ölüyordu ve bazı başka olaylar yüzünden büyük bir baskı altındaydılar, bu yüzden şöyle ya da böyle bir şeyler yapılması gerekiyordu.

Sultanın Korinthos'a Şiddetli Taarruzu ve Başarısızlık

(5) Sultan hazırlıklarını yaptı, bütün ordusunu iyice yerleştirip silahlandırdı, satrap, komutan, subay ve özellikle askerlere cesaret verici ve teşvik edici konuşmalar yaptıktan, savaşta kendilerini göstermelerini istedikten sonra şehre şiddetli bir taarruz düzenledi. (6) Bütün şehir çok iyi tahkim edildiği için saldırılara açık tek taraf olan kapıların etrafıyla şehre giden geçit üzerinde çok şiddetli bir savaş başladı. Muharebe göğüs göğüse yapıldığından, iki taraftan da çok sayıda asker haykırıyor, ölüyor ve yaralanıyordu. Ağır piyadeler kaleyi savunanları zorlayarak yıkık olan ilk surun kapılarından geçtiler, hatta suru ele geçirdiler. (7) Ancak ikinci sura doğru ilerlemek istediklerinde büyük zorluklarla karşılaştılar. Düşmanları ön taraftan kargı, mızrak ve uzun mızraklarla saldırırken, özellikle yukarıdan başlarına atılan taşlar ilerlemelerine imkân tanımıyordu. Sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar ve surlardan zorla püskürtüldüler. Ağır piyadeler her yolu deneyerek şehre girmek üzere aşırı bir cesaretle saldırdıklarından, yüksekten atılan ve büyük bir hızla kafalarına düşen taşlarla ölenler çoktu.

(8) Sultan olanları görünce hemen geri çekilme emri verdi ve askerlerine ok menzili dışına çıktıklarında savaşa son vermelerini emretti. Boşuna zorluklara katlanıp hayatlarını tehlikeye atmalarını istemedi. Şehrin en güçlü düşmanının silahlarla insan bedenlerinin değil, kısa sürede mücadeleye ve tehlikeye atılmayı gerektirmeden diz çökmesini sağlayacak açlık olduğuna inanıyordu. Sultan şehri hiçbir şekilde bırakmayı düşünmüyor, açlık yoluyla eline geçirene kadar kuşatmak istiyordu. Bu şehri alırsa bütün Peloponnesos'u savaşmadan ele geçireceğine inanıyordu ve gerçekten de öyle oldu.

VII. (1) Bu arada ganimet toplamak için gönderilen askerler İleia ile diğer bölgelerden büyük miktarda ganimetle döndüler. Rivayete göre 150.000 kadar koyun, öküz ve at

ile 4.000'den fazla erkek, kadın ve çocuk köle getirdiler. (2) Bütün diğer ganimetleri, yani koyun, öküz ve atları askerlere dağıttı, erkek, kadın ve çocukları da Konstantinopolis'e göndererek çevresindeki yerleşimlere yerleştirdi. (3) Öte yandan dört aydır kuşatma altında olan Korinthoslular, buğday ve başka gıdaların yokluğunu çekiyordu. Açlık çektikleri halde kendilerini zorlayarak dayanıyor ve hiçbir şekilde teslim olmayı düşünmüyorlardı. Sultanın uzun süren kuşatma yüzünden çok öfkelendiğinden ve onlara kötü davranacağından çekiniyorlardı. Üstelik birçok kez teslim olmalarını teklif etmesine rağmen kabul etmemiş, ona sırtlarını dönmüşlerdi.

Asanis'in Korinthos'a Gelerek Şehre Gizlice Girişi

(4) Bu arada, oraya Sparti'den [Sparta] Despot Dimitrios'un gönderdiği Matthaios Asanis[12] gelmişti. Kuşatılanlara yardım etmeye, mümkün olursa sultanla despotların arasını bulmaya ve Korinthos'u teslim etmemek şartıyla herhangi bir anlaşmaya varmaya çalışacaktı. (5) Yanında, her biri sırtında üç hoinikes olmak üzere toplam on medimnos buğday taşıyan yetmiş asker vardı.[13] Dağla şehrin geçit vermeyen tarafından geçerek doğrudan Akrokorinthos'a çıkan, çoğu kimsenin bilmediği ve aşamadığı çok dik ve sarp bir patika biliyorlardı. Geceleyin, kimseye görünmeden büyük zorluk ve tehlikelere maruz kalarak, o yoldan kayalara tırmandılar. Birbirlerine destek vererek ve içlerinden bazılarını iplerle çekerek kayaya tırmanıp şehre girdiler.

12 Matthaios Asanis'in kız kardeşi Theodora, Dimitrios Palaiologos'un eşiydi (Kayapınar, *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 310).

13 Kritovulos o tarihlerde kullanımda olmayan antik Yunan hacim birimlerini kullanıyor, ancak bir hesap hatası yapıyor. Attika'da bir medimnos 40 kiloya karşılık geliyor, 48 hoinikes'e bölünüyordu. On medimnos buğday 70 askere taşıtılmak istendiğinde her askerin üç değil yedi hoinikes (yaklaşık 6 kg) taşıması gerekirdi.

(6) Korinthoslular Asanis ile askerlerini görünce cesaretlenip rahat bir nefes aldılar. Onun bütün diğer konularda da yardımcı olacağına, özellikle sultanla kendileri için uygun şartlarda bir anlaşmaya varacağına inanıyorlardı. (7) Asanis şehre girdiğinde Korinthosluların büyük açlık çektiğini ve daha fazla dayanamayacak durumda olduğunu görünce, sultanla bir anlaşmaya varmak üzere şehrin teslim şartlarını görüştü. Sultan kendisine teklif edilen şartları kabul ederek şehri savunanlara güvenceler verdi.

Asanis'in Despotlar Adına Sultanla Vardığı Antlaşma

(8) Asanis şehirden çıkarak anlaşmaya varıp şehri, Akrokorinthos'u ve Korinthosluları sultana teslim etti. Antlaşma şartlarına göre şehir halkı yerinde kalacak, hayatlarına tasallut edilmeyecek, başlarına bir kötülük gelmeyecek, sadece vergiye tabi olacaklardı. Sultanın Peloponnesos'ta silah zoruyla ele geçirdiği topraklar, aldığı şehirler ve kaleler (Peloponnesos'un üçte biriydi) ona bağlanacak, ülkenin kalan kısmı, yılda 3.000 altın vergi karşılığında despotların yönetiminde kalacaktı. Sultan despotlarla sürekli barış ve dostluk içinde olacak, birileri silahlı saldırıda bulunduğunda müttefikleri olarak onlara yardım edecekti.

VIII. Asanis sultanla müzakerelerde bulunup anlaşmaya vardıktan sonra despotların yanına dönerek neler yaptığını ve vardığı barış antlaşmasını tebliğ etti. Onlar antlaşmanın şartlarını ister istemez kabul ettiler. Şartlardan en ağırı Korinthos'un teslim edilmesiydi. Çok iyi istihkâm edilmiş, İsthmos üzerinde stratejik bir konumda bulunan, bütün Peloponnesos'un akropolisi işlevini gören önemli bir şehirdi ve teslimi hiç işlerine gelmiyordu, ama başka ne yapabilirlerdi?

IX. (1) Sultan Korinthos'u teslim aldı, şehre ve iç kalesine hassa ordusundan 400 seçkin yeniçeri yerleştirerek başlarına en sadık adamlarından birini getirdi. Erzak, silah, top ve her

çeşit başka malzemelerle donattı. İç kesimlerle sahilde ele geçirdiği bütün şehirleri ve kalelerden iyi durumda olanlarını muhafızlar, komutanlar, buğday, silah, ok ve her türlü ihtiyaç malzemeleriyle donattı. (2) Uygun olmadıklarına inandığı kaleleri tamamen yıktı, erkek, kadın ve çocuklar olmak üzere bütün sakinlerini hiçbir zarar vermeden diğerleriyle birlikte Konstantinopolis'e gönderdi, çünkü daha önce de söylediğim gibi başkentin çevresini yerleşime açıyordu.

(3) Peloponnesos'ta her şeyi istediği şekilde iyice düzene sokup ülkenin kendisine ait bölümünün satrapı olarak Ömer'i[14] atadıktan sonra askerlerine teşekkür etti; savaşta yararlığı görünenleri hediye, rütbe, makam ve birçok başka şeyle onurlandırdı ve orduyu dağıttı.

Sultanın Atina'ya Gelerek Oradaki Her Şeyi Denetlemesi

(4) Sonbahar başlarında [MS 1458] (çünkü yaz daha şimdiden bitmişti) sultan maiyeti ve bazı yüksek rütbeli kurmaylarıyla Korinthos'tan ayrıldı. İsthmos'u arkasında bırakarak Megara yoluyla Atina'ya[15] vardı. (5) Eskiden burada yaşayanların bilgelikleri, zekâları, cesaretleri, diğer erdemleri ve kendi dönemlerinde başka Yunanlarla barbarlara karşı savaşlarında gösterdikleri hayranlık uyandırıcı kahramanlıkları hakkında çok iyi şeyler duyduğundan, şehri ve şehrin görülmeye değer yerlerini ziyaret etmek için büyük bir arzu duyuyordu. Şehri, binalarını, özellikle de Akropolis'i ve insanların siyaset yaptığı, bu işleri başardığı yerleri, aynı za-

14 Tırhala sancakbeyi. 1473'te Uzun Hasan'a esir düştü. 1489'da hâlâ hayatta idi (İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 146, dipnot 48).

15 Atina Dukalığı (1205-1456). IV. Haçlı Seferi'nden sonra Frenkler Atina'yı ele geçirip yağmaladılar. Atina, yakınındaki Megara şehriyle birlikte Burgundialı şövalye Otto de la Roche'nin yönetimine verildi. Dominus Athenarum [Atina Beyi] unvanıyla tanınan hükümdarın yeğenine, Fransa kralı IX. Louis 1260'ta dük unvanını verdi. 1311-1388 yılları arasında Katalanların yönetiminde kalan dükalık, Floransalı banker ve maceracı Nerio Acciaiuoli'nin yönetimine geçerek Osmanlı fethine kadar ailesinin elinde kaldı.

manda şehrin konumunu, denizinin durumunu, limanlarını ve tersanelerini, tek kelimeyle her şeyini görüp denetlemek istiyordu. (6) Gördü, hayran kaldı ve övgüler düzdü. Özellikle de Akropolis'e çıktığında, bilge, phillellen ve büyük bir hükümdar olduğundan, gördüğü harabe ve yıkıntılardan ilk başlardaki mükemmel durumlarını hayal edip saptamaya çalıştı. Atalarına karşı duyduğu saygı yüzünden şehrin sakinlerine lütufkâr davranarak onlara çeşitli armağanlar sundu. Kendisinden ne istedilerse verdi. (7) Orada dört gün kaldıktan sonra hareket ederek Boiotia ve Plataies'ten geçti, bütün Yunan bölgelerini teftiş etti; iyice inceledi ve her şey hakkında bilgi topladı.

Sultanın Evboia'ya Varması, Adayı ve Oradaki Med-Cezir Dikkatle İncelemesi

(8) Sultan özellikle yolunu uzatarak Evboia [Eğriboz] Adası'ndaki Halkida'nın karşısına gelerek Evripos'ta sıkça görülen med-cezir olayını,[16] akıntının değişimini, adanın konum ve durumunu, özellikle de üstünlüklerini ve çok dar bir boğazla karayla bağlantısını dikkatle inceledi. Anakaradan dereye benzeyen çok dar bir akıntıyla ayrıldığı ve bir köprüyle bağlandığı için adadan çok bir yarımadayı andırıyordu. (9) Evboia'nın sakinleri, sultanın ani ziyaretinin farkına vardıklarında, bu gelişin kendileri için kötü sonuçlar doğurabileceğini düşünerek önce çok korktular; ancak daha sonra değerli hediyeler hazırlayarak onu karşılamaya çıktılar. Sultan onları dostça kabul etti, onlarla barışçı konuşmalar yapıp geri gönderdi. (10) Oradan ayrıldı ve süratle ilerleyerek on günde Makedonya'nın Feres[17] şehrine vardı.

16 Bkz. I. kitap, 102. dipnot.

17 Meriç Nehri deltasının batısında, İsaakios Komninos tarafından inşa ettirilen (1151/2) Vira Manastırı etrafında oluşturulan küçük şehir. Kitabın Türkçe ve İngilizce çevirilerinde, sehven Selanik Manastır yolu üzerinde, Selanik'e yaklaşık 50 km mesafede bulunan Verroia [Karaferye] şehri işaret edilir.

Kendisinin ve maiyetinde bulunanların dinlenebilmesi için birkaç gün burada kaldı, daha sonra yola çıkarak sonbahar ortalarına doğru Adrianos'un şehrine vardı.

X. (1) Oraya varır varmaz, Kalliupolis eparhosu ve bütün donanmanın komutanı İsmail'i yanına çağırarak, en kısa zamanda 150 gemilik bir donanma hazırlamasını emretti. Lesvos Adası ve [onun başkenti] Mytilini'ye bir sefer düzenlemek, bütün adayı istila ederek baştan başa yağmalayıp tamamen tahrip etmek istiyordu. (2) Adanın hükümdarı Dorieus'un, ölümünden sonra bütün adanın ve iktidarının vârisi olarak bıraktığı iki oğlu, hep birbirleriyle savaşıyor, isyan ediyordu. Roma başrahibinin donanma komutanı Ludovico yönetiminde İtalya'dan gönderdiği 30 triirisi görünce hemen isyan ettiler, onunla anlaşmaya vararak sultanla antlaşmalarını bozdular ve ona her yıl ödemekle yükümlü oldukları olağan vergiyi ödemeyi reddettiler. Ancak tek sorun bu değildi; daha önce de limanlarını korsan gemilerine açmış, onlara gizlice kumanya verip güvence sağlamış ve böyle davranarak sultanın sahillerine zarar verip ticaret gemilerini yağmalamışlardı. (3) Onlara bu yüzden çok kızan sultan üzerlerine donanmayı gönderdi.

Sultanın Donanmasının Lesvos ve Mytilini'ye Seferi, Adanın Baştan başa İstila Edilerek Çok Büyük Miktarlarda Ganimet Toplanması

İsmail en kısa zamanda 150 gemi donattı; onlara silah, top ve yeterli miktarda piyade ile savaş için gerekli diğer malzemeleri yükledi. At taşımaya ayrılan özel gemilere de atlar yükledi. Kalliupolis'ten hareket ederek üç günde Lesvos'a vardı. Adanın sahilinde bulunan Molyvos adındaki küçük şehir yakınlarında çıkartma yaptı, çevresini yağmalayıp tahrip ettikten sonra şehri askerleriyle ablukaya aldı, toplarını kurup kuşatmaya başladı. (4) O günlerde Lesvos'ta, Ludovico'nun ittifak donanmasından 12 triiris bulunuyordu.

Sultanın donanmasının saldırması durumunda (çünkü öyle söylentiler vardı) Mytilini'ye yardım etmek üzere, Ludovico tarafından Sergios yönetiminde gönderilmişlerdi. Bu gemiler sultanın donanmasının saldırısından haberdar olduklarında korktular ve hemen adadan ayrılarak Hios'a çekilip orada beklemeye başladılar. (5) İsmail on günlük kuşatmadan sonra hiçbir şey yapamayınca şehir dışındaki evleri ateşe verdi, Lesvos'un büyük kısmını istila ederek köyleri yakıp yıktı ve yağmaladı. Toplayabildiği kadar ganimeti toplayarak gemilere yükledi ve Kalliupolis'e geri dönerek donanmayı dağıttı.

(6) Sergios donanmanın Lesvos'tan ayrıldığını öğrenince 12 gemisiyle Mytilini'ye geri döndü. Adanın yöneticileri ona ağır ithamlarda bulundular. Müttefik olarak geldiği, yardım etmeyi taahhüt ettiği ve kendilerini boş yere umutlandırdığı halde, ihtiyaç duyulduğunda adayı terk ettiği için onu suçladılar. Bu yüzden rahatsız oldu ya da daha doğrusu utandı ve adadan ayrılarak önce Limnos'a, daha sonra da Rodos'a, Ludovico'nun yanına gitti. (7) Mytilililer, dayak yemiş çocuklar gibi, akılları başlarına gelerek sultana elçiler gönderip davranışları için özür dilediler. Yükümlü oldukları vergileri ödeyerek gelecek için antlaşma ve barış talep ettiler. Sultan onları huzuruna kabul ederek taleplerine olumlu yanıt verdi. (8) Daha sonra Hioslu ve Naksoslular da Mytilinililerin başına gelenlerle karşılaşma korkusuyla aynısını yaptılar. Elçiler yollayarak vergilerini ödediler ve sultanla antlaşmalarını yenilediler. (9) Sultan sonbaharın kalan kısmını Adrianupolis'te geçirdikten sonra kış mevsiminin başında Byzantion'a geldi. 6966 [1457/8] yılı, yani sultanın saltanatının sekizinci yılı da bu şekilde bitti.

Sultanın Byzantion'a Gelerek Şehrin İmar ve İskânıyla İlgilenmesi

XI. (1) Konstantinopolis'e varınca alışılagelmiş uğraşlarıyla ve özellikle şehrin imar ve iskânıyla ilgilendi. Önce

getirttiği Peloponnesoslular arasından diğerlerinden üstün olduklarına inandıklarını ve bir meslek sahibi olanları şehrin içine yerleştirdi. Diğerlerini şehrin dışındaki köylere yerleştirdi, toprağı işleyerek ve çiftçilikle uğraşarak şimdilik kendilerine yeterli olmaları için onlara buğday, öküz ve ihtiyaç duydukları diğer şeyleri verdi.

(2) Daha sonra Paflagonya'nın Karadeniz sahillerinde bulunan Amastris[18] [Amasra] şehrine adamlarını göndererek nüfusunun en büyük ve en faal kısmını getirtti. Aynı şekilde, Ermeni uyrukları arasından en güçlülerini, zenginlik, mal varlığı, sanat ve meslek bilgileri açısından en üstünlerini, özellikle de tüccar sınıfından olanlarını memleketlerinden alıp şehre yerleştirdi. Aynısını hâkimiyeti altında olan diğer milletlerin halklarına da yaptı.

Sultanın Yüksek Makam Sahiplerine Şehirde Gösterişli ve Görkemli Binalar İnşa Etmelerini Emretmesi

(3) Daha sonra, zengin ve büyük mal varlığına sahip yüksek makam sahipleriyle yanında ayrıcalıklı konumda bulunanları huzuruna çağırarak, şehir içinde nerede isterlerse gösterişli konutlar inşa etmelerini emretti. Hamamlar, hanlar, çarşılar ve dükkânlar inşa etmelerini, camiler ve mescitler yaptırmalarını, zenginlik ve güçlerine göre hiçbir masraftan kaçınmadan bu tür yapılarla şehri süslemelerini istedi. (4) Kendisi de şehrin merkezinde, en güzel ve en yüksek mevkii seçerek yükseklik, güzellik ve büyüklük açısın-

18 Kritovulos Amasra'nın fethi için 1458 tarihini verdiği halde başka kaynaklar daha sonraki tarihlere işaret eder. Neşri, Amasra'nın Mahmud Paşa kumandasında H. 864 (M. 1459-1460) tarihinde fethinden bahseder. Bir diğer Neşri kopyasında 863 tarihi verilir (Haz. Necdet Öztürk, Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannüma*, İstanbul: Çamlıca, 2008, s. 327-328). Tursun Bey de, Amasra halkının 860 yılı baharında (1456) sultana teslim olduğunu ve buranın Bolu sancağına bağlandığını yazar (Ed. İnalcık ve Murphey, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, Minneapolis ve Chicago: Bibliotheca Islamica, 1978, s. 44-45).

dan şehirde daha önceden var olan en büyük ve en güzel dinî yapılarla boy ölçüşebilecek bir cami yapılmasını emretti.[19] Bu amaçla değerli ve saydam mermerlerle taşların, güzel ve uzun sütunların, çok miktarda demir, bakır, kurşun ve gerekli olabilecek her türden en kaliteli malzemenin hazırlanmasını emretti.

(5) Bunlara ek olarak, eski Byzantion'un denize açılan akropolünde, her açıdan eskilerinden daha üstün, güzellik, büyüklük, gösteriş ve zarafet açısından daha da hayranlık uyandırıcı bir saray inşa edilmesini emretti.[20] Ayrıca gemilerle donanımlarının korunması için çok sayıda limanın; silah, top ve benzeri malzemenin depolanması için de büyük ve sağlam binaların inşa edilmesini emretti. (6) Şehrin güzelleştirilmesi ve halkın yararı için olduğu kadar muharebelerin de ihtiyaçlarını giderecek buna benzer birçok binanın yapılmasını emretti. Bütün bunların özenle yapılmasını ve bir an önce bitirilmesini istediğinden en önemli ve en güvendiği adamlarını inşaatları yürütmekle görevlendirdi.

(7) Bu şehri, eskiden olduğu gibi her alanda; güç, zenginlik, şöhret, bilim, sanat, bütün diğer meslekler ve güzel şey-

19 Fatih Cami ve külliyesi, fetihten sonra Patrikhaneye tahsis edilen Havariyyun (Hagioi Apostoloi) Kilisesi'nin yerine inşa edildi. İnşaat Mart 1463'te başlayıp Aralık 1470'te bitti. Cantemir, mimarın Hristodulos isimli bir Rum mimar olduğunu yazar. Diğer kaynaklar ise Atik Sinan olduğunu söyler. Fatih devri mimarlarından Mimar Ayas'ın da bu inşaatta görev aldığı tahmin edilir. 1509, 1557 ve 1754 depremlerinde hasar gören cami onarılmış, fakat 1766 depreminde kubbesi ve duvarları yıkılmıştır. Sultan III. Mustafa, Haşim Ali Bey'i bina emini tayin ederek türbe ve külliye binaları yaptırmıştı. 1767'de cami yeni bir plana göre Sarım İbrahim Efendi ve İzzet Mehmed Bey nezaretlerinde inşa edilerek 1771'de ibadete açılmıştır (Semavi Eyice, "Fatih Camii ve Külliyesi", DIA Cilt 12, 244-248.).

20 Eski Saray'dan sonra, Bizans akropolisinin yerinde Yeni Saray'ın inşasına başlandı. 5,9 kilometrekarelik bir alanın etrafı duvarla çevrildi ve birçok yerden çalışması için işçi getirildi. İsmi kaydedilen tek mimar Murad Halife idi. 18. yüzyıldan itibaren Topkapı Sarayı olarak anılmaya başlandı. (Goodwin, EI2 X) Topkapı Sarayı'nın imparatorluk düşüncesini temsil eden sembolizmi için bkz. Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, (Ruşen Sezer, çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

lerde, kamuya ait ve özel binalarla anıtsal eserlerde kendine yeterli ve güçlü kılmak istiyordu.

Mahmut'un Görkemli İnşaatları

XII. (1) Bütün bunların yanında devlet hiyerarşisinde sultandan hemen sonra gelen, büyük nüfuz sahibi ve devlet yönetiminden sorumlu olan Avrupa eparhosu [Rumeli Beylerbeyi] Mahmut da şehrin mutena bir bölgesinde muazzam büyüklükte çok güzel bir cami yaptırdı.[21] Saydam taşları ve mermerleri parlıyor, sütunları boyut ve güzellikleriyle dikkati çekiyordu. Resim ve heykel sanatının en güzel örnekleriyle donanmıştı. Yapımında kullanılan gümüş ve altınla ışıldıyordu, başka birçok güzel hediye ve adakla süslenmişti. (2) Cami çevresinde yararlılık, güzellik ve büyüklükleriyle hayranlık uyandıran imaret, han ve hamamlar yaptırdı. Ayrıca kendisi için, etraflarına insanları eğlendirmek, hoş tutmak ve mutlu etmek üzere her türden bitkiler ektirdiği bahçeler bulunan görkemli ve gösterişli saraylar yaptırdı. Şehre bol miktarda su getirdi ve buna benzer birçok başka şey yaparak hükümdarının emrini yerine getirdi. Elinden geldiğince kendi imkânlarıyla hayır kurumları yaptırarak şehri güzelleştirdi.

XIII. Sultan daha sonra, özellikle uzak mesafelere yapacağı seferlerde denizlere egemen olmanın önemini anladığından ülkesinin her yerinde gemiler yapılmasını emretti. Çünkü daha önceki başarılarında en büyük katkıyı donanmanın sağladığını biliyordu. Eski hükümdarların tarihini incelediğinde en büyük başarılarını denizlerde kazandıkla-

21 Külliye, bugün Mahmutpaşa olarak bilinen bölgede kurulmuştur. Nuruosmaniye Cami ve Kapalıçarşı'nın yanındadır. Mahmut Paşa külliyesinde, cami dışında, günümüze bir kısmı kalmış medrese ve bugün artık var olmayan bir imaret de inşa edilmişti. İstanbul'da inşa edilen ilk vezir külliyesidir. Mahmut Paşa şehirde çeşme, hamam, han, bedesten ve kendisi için bir saray da inşa ettirmiş, İstanbul dışında da inşaat yaptırmıştı (Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, s. 258-293).

rını, en büyük eserlerini denizlerde meydana getirdiklerini görmüştü. Kara ile deniz tek bir iktidarın elinde toplanırsa bu erkin en kısa zamanda çok güçlü olacağını bildiğinden denizde üstünlük sağlamak istiyordu.

Limnos'un Kritovulos'un Yardımlarıyla Tekrar Sultanın Eline Geçmesi ve Onun İmroz ile Limnos Adalarını Despot Dimitrios'a Vermesi

XIV. (1) İmrozlu Kritovulos, o kış mevsiminde [1458/9], Limnos'un ileri gelenlerine İtalyanların yönetimi altında olan adanın sultana teslimini müzakere etmelerini önerdi. Bu adam çok iyi dostları olduğu ve böylesi durumlarda ona güvendikleri için kabul ettiler ve oraya gelmesi halinde adayı teslim edeceklerini taahhüt ettiler. İtalyanların baskısından kurtulmak istedikleri ve sultanın donanmasının ani bir saldırısından büyük zarar görmekten korktukları için (asıl neden buydu) onunla gizlice iletişime geçmişlerdi. İtalyanlar onları koruyacak durumda değildi, bu yüzden isyan ederek sultanın tarafına geçmek istiyorlardı. (2) Kritovulos güvenceler alarak Adrianupolis'e geçti ve oradan Despot Dimitrios'a bir mektup göndererek, adaları, yani İmroz ile Limnos'u sultandan isteme vaktinin geldiğini, sultanın adaları vermeye meyilli olduğunu bildirdi. Mektupta ayrıca kendisinin Limnos'u alarak İtalyanları kovabileceğini de ekledi. Bu konuda despotla daha önce de mektuplaşmıştı. (3) Despot mektubu alır almaz sultana elçi olarak Asanis'i göndererek adaları istedi ve aldı. Adalar karşılığında yılda 3.000 altın vergi ödemeye anlaştı. O sıralar Kritovulos da Adrianupolis'teydi ve müzakerelerde yardımcı oluyordu.

Cesaret Gösterisi

(4) Kritovulos sultandan fermanı alır almaz İmroz'a geri döndü. Orada bir gün kalarak ertesi gün bir paralosa binip

denize açıldı. Limnos'ta demirleyen ya da çevresinde devriye gezerek adayı koruyan İtalyan gemilerine görünmeden gece karaya çıktı ve birinci vardiyaya denk gelen saatlerde Kastro Kalesi'ne girdi. Kaledekiler onun gelmesini bekliyorlardı.

Kritovulos'un Gece Saatlerinde Kocinos Kalesi'ne Girmesi, Kaleyi Teslim Alarak İtalyanları Kovması

Kendisiyle iş birliği yapan kale komutanı ve onun adamlarıyla görüştükten sonra hiç vakit kaybetmeden yanına 25 süvari alarak gün ağarmadan Kocinos Kalesi'ne[22] gitti. Kalede bulunan yandaşları küçük güney kapısını açarak onları içeriye aldılar. Daha önce belirttiğim gibi Kritovulos herkesi önceden hazırlamıştı ve ortak hareket ediyorlardı.

(5) Kale sakinleri gelenleri memnuniyetle karşıladılar. Bir araya gelip silah zoruyla kale muhafızlarını tutuklayarak kale komutanının konutuna hapsettiler. Başta direniş göstermek istedikleri, hatta saldırmaya teşebbüs ettikleri halde başarılı olamadılar. Kalede yaşayan herkese karşı ne yapabilirlerdi? Sonunda gün ağarırken Kritovulos'a kayıtsız şartsız teslim oldular. (6) O da: "Bizimle birlikte olmak ve adada yaşamak isterseniz sizi kabul ederiz ve yaşamınızı sürdürmeniz için gerekenleri yeterli miktarlarda sağlamayı taahhüt ederiz, razı olmazsanız dilediğiniz yere gitmekte serbestsiniz," sözleriyle herkesi serbest bıraktı. Komutanları Kalavrezos'u[23] çeşitli hediyeler ve konukseverlikle onurlandırarak barış içinde Evboia'ya gitmesine izin verdi.

(7) Sonra, eski Myrinupolis'te bulunan ve Palaio Kastro [Eski Hisar][24] adıyla bilinen kalenin komutanı Mihail'e el-

22 Kuzey sahilde, Kastro'dan 30 km mesafede bulunan, adanın önem açısından üçüncü kalesi. Kırmızı anlamına gelen adını, bölgenin yanardağ tüflerinden oluşan kızıl renkli toprağından alır.

23 Kritovulos komutanın Calabria bölgesinden olduğunu belirten Calabrese terimini özel isim olarak algılamış olabilir.

24 Limnos Adası'nın batısında günümüzde de bu adla bilinen şehir ve iç kalesi.

çiler göndererek kaleyi teslim etmesini istedi, ona hediyeler vereceğini, konumuna uygun saygıyı göstereceğini taahhüt etti. Myrinupolis'in akropolisi çok iyi tahkim edilmiş, ele geçirilmesi imkânsız bir kaledir ve eskiden beri güvenliğiyle nam salmıştır. Şehrin üstünde yüksek bir mevkide kurulmuş olup üç katmanlı çok eski bir surla ve büyük kayalarla korunmaktadır. Bütün şehre egemen durumdadır. (8) Kritovulos bu yüzden Mihail'i sakin, nazik ve tamamen barışçı sözlerle ikna etmek istiyordu. Ancak beriki genç olduğundan ve akropolisin sağlamlığına, güçlü askerî birliğine ve erzak stokuna güvendiğinden sözle yanıt vermedi. Bir kâğıda kanla bir kılıç çizerek Kritovulos'a gönderdi. Kalede baştan başa zırhlı 80 asker ve bir yıllık ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda erzak vardı. Komutan mesajıyla, "Kaleyi ancak demir ve kanla alabilirsin, başka şekilde alamazsın," demek istiyordu. Aynı zamanda, "Kaleyi bu şekilde isteme, alamazsın. Erkeksen gel de silah zoruyla al," mesajını vererek alaylı bir şekilde tehdit etmiş de oluyordu.

Kritovulos'un Myrinupolis'e Gelerek, Kale Komutanıyla Şehirle Kaleyi Teslim Etmesi İçin Belirli Bir Süre Tanınmasına İlişkin Anlaşmaya Varması

XV. (1) Kritovulos dört gün Kocinos Kalesi'nde kalarak işlerini düzene soktuktan sonra, iyi silahlanmış 400 süvari ve ağır teçhizatlı 300'den fazla piyade alarak Myrinupolis'e geldi. Atlarla askerlerin şehir dışındaki bağlarla tarlalara zarar vermemeleri için şehirden uzak bir mevkide karargâh kurdu. Oradan bir elçi gönderdi ve kale komutanıyla yine barışçı bir şekilde konuşarak onu sakin sözler ve vaatlerle ikna etmeye çalıştı. (2) Komutan gelen askerî birlikleri kendi gözleriyle gördüğü, aynı zamanda kale halkından da şüphelendiği, dışarıdakilerin etkisinde kalarak isyan etmelerinden, akropolisi yitireceği gibi kendi hayatının da tehlikeye girece-

ğinden çekindiği için elçiyi barışçı bir şekilde kabul ederek anlaşmaya vardı. Ondan da şehirle kaleyi teslim etme izni almak üzere Rodos'un yöneticisi Büyük Maistor'la[25] iletişime geçmek için üç aylık süre istedi ve aldı. Çünkü Ludovico İtalya'ya dönmüş, adaların yöneticisi olarak onu bırakmıştı. Karşılığında rehineler ve güvenceler verdi. (3) Kritovulos bu işleri bitirdikten sonra, Despot Dimitrios'u gelişmelerden haberdar etmek ve adayla kalelerini teslim almak üzere kendi yöneticilerini göndermesini talep etmek üzere Limnos'un ileri gelenlerinden iki kişiyi Peloponnesos'a gönderdi. Kendisi Limnos'ta kaldı.

Sultanın İyonya Körfezi'nin Sahillerinde Yaşayan İllyrialılara Seferi

XVI. (1) Sultan baharın [1459] gelişiyle, İyonya Körfezi'nde seyrederken sağ tarafta kalan sahillerde, tarihî Epidamnos[26] çevresinde yaşayan İllyrialılara karşı sefere çıktı. Bunlar barbardır ve eskiden Taulantian ve Mahaon adlarıyla biliniyorlardı. Çoğu göçebedir, bağımsızdırlar ve eskiden beri kralları yoktur.

Bölgenin Korunaklı Oluşu

Çok yüksek, büyük ve aşılmaz dağlarda yaşarlar, çok sayıda güçlü kaleleri, İyonya Körfezi'nin sahillerinde iyi tahkim edilmiş şehirleri vardır. Ülkeleri dört bir yandan aşılması zor geniş bölgeler, derin ormanlar, dik ve sarp yükseltilerle

25 Saint Jean Şövalyeleri Tarikatı'nın Grand Master'i Frà Jacob de Milly (1454-1461)

26 MÖ 627'de Korent ve Korfulu kolonistlerin İllyria sahillerinde kurduğu koloni. Ticari bir merkez olarak gelişen şehirde çıkan iç karışıklıklar Peloponnesos Savaşı'nın en önemli nedenlerindendi. Günümüzde Durrës adını taşıyor ve Tiran'ın 30 km kuzeybatısında bulunuyor.

korunur. (2) Birkaç yıl önce kendi kavimlerinden Areianos[27] ve Aleksandros[28] adlarında iki kişiyi hükümdarları olarak kabul ederek ülkelerini azimle ellerinde tuttular. Sultanla antlaşma imzalamak, ona vergi ödemek ve boyun eğmek istemediler. Bütün bunlardan başka sık sık ülkelerinden çıkarak sultanın kendilerine komşu topraklarına gizlice saldırıp, yağmalama seferlerine çıkarak zarar verdiler.

(3) Şimdiki sultanın babası Sultan Murad, bunlara karşı daha önce büyük bir ordu ve çok sayıda askerle sefer düzenlemişti. Savaşıp onları yenmiş, dağ geçitlerini ele geçirmiş, ülkenin büyük kısmını istila edip yağmalamış, kalelerinden birkaçını yıkmış, önemli miktarlarda ganimet toplamıştı. Ancak ülkelerini tümüyle ele geçirip onlara boyun eğdirememişti. Sadece onların talebi üzerine, belirli bir yıllık vergi ödemeleri karşılığında bir anlaşma imzalamış, büyük gani-

27 Gjergj Arianiti, Osmanlı tımar sisteminin Arnavut topraklarına yayılmasına karşı çıkan güneydeki Arnavut beylerinden biriydi. İskender Bey'in eşi Marina Donika'nın babasıydı. Bir büyükannesi vasıtasıyla Bizans hanedan ailesi Komnenoslarla uzaktan akrabaydı, bu yüzden bazı kaynaklarda Gjergj Aranit Komneni adıyla da anılır. II. Murad'ın 1432/3'te göndermiş olduğu Ali Bey komutasındaki 10.000 kişilik ordu karşısında başarılı olmuştu. Osmanlıya karşı son mukavemetini 1460-1462 yılları arasında gösterdi.

28 Gjergj Kastriota (1405-1468) Osmanlılara karşı Arnavut direnişinin millî kahramanı. Arnavut Beyi John (Ivan) Kastriota'nın oğluydu. 9 yaşında Osmanlı Sarayı'na rehin olarak gönderilmiş, içoğlanı olarak yetişmiş, Müslüman olmuş ve babasının topraklarına yakın bir yer olan Yuvaneli'nde kendisine tımar verilmişti. 1438'de Akçahisar'a subaşı tayin edildi. Mysja zeamet yapılınca burayı İskender almak istemiş, fakat bir sancakbeyi tarafından engellenmişti. Osmanlıya karşı düşmanlığının böyle başladığı söylenir. Osmanlı tımar sisteminin Arnavut topraklarına yayılmasına güneydeki Arnavut beyleri karşı çıkıyordu (Ghin Zenebissi, Andre Thopia, George Araniti gibi). Bu isyana 1444'te İskender Bey de katıldı ve isyanın lideri oldu. İslamiyeti terk edip Hristiyanlığı tercih etti. 1463'ten sonra Venedik-Osmanlı çatışmasında Venedik'i destekledi. Venedik güçlerinin Kruje'de kalmasına izin vermekle Osmanlıları tehlikeye soktu ve 1464'ten itibaren Osmanlı saldırılarına maruz kaldı. Tursun Bey'e göre 1468'de çekildiği bir Venedik kalesinde öldü. 19. yüzyılda Arnavut milliyetçileri tarafından millî kahraman ilan edildi. Daha fazla ayrıntı için bkz. İnalcık, "İskender Beg", EI2 IV, 138-140).

metler elde edip ordusuna dağıttıktan sonra geri dönmüştü. (4) Ancak bunlar anlaşmaya sadece kısa bir süre uydular, tekrar isyan edip vergilerini ödemediler, saldırılar ve seferler düzenleyerek sultanın topraklarına zarar verdiler.

(5) Sultan da onlara karşı sefere çıktı. Süvari ve piyadelerden oluşan bütün ordusuyla Adrianupolis'ten hareket etti, ülkesini 33 günde geçerek sınıra gelip orada karargâh kurdu. Mahmut'a hemen ağır teçhizatlı piyade, okçu ve kalkan taşıyıcılardan üç birlik seçmesini, yanına hassa alaylarının en deneyimli askerlerini de alarak, geceleyin İllyrialılar farkına varıp gelmeden dağ geçitlerini ele geçirmesini emretti.

Mahmut'un İllyrialılarla Çatışması, Onları Yenerek Dağ Geçitlerini Ele Geçirmesi ve Sultanın İllyrialıların Ülkesini İstila Etmesi

(6) Mahmut oraya vardığında, sultanın gelişinden haberdar olan İllyrialıların önceden dağ geçitlerini tuttuklarını gördü. Onlara saldırıp kesin bir zafer kazandı ve dağ geçitlerini silah zoruyla ele geçirdi. Bütün ordusuyla arkadan gelen Sultan, buğdayın olgunlaştığı mevsimde ülkeyi istila ederek büyük bir kısmını baştan başa geçip buğdayı imha etti. Kölelerden ve her türlü hayvanlardan oluşan çok büyük miktarda ganimet topladı, bazılarını saldırıp silah zoruyla, bazılarını da kuşatarak birçok kale alıp yerle bir etti. Ülkenin aşağı kesimlerini yıkıp yakarak ve yağmalayarak baştan başa tahrip etti.

Sultanın İllyrialılarla Anlaşıp Rehineler Alması ve Ödenecek Vergilerin Tespiti

(7) Ovalara inmeye cesaret edemedikleri için dağlık kesimleri ellerinde tutan İllyrialılar, ülkelerinin tahrip edilip yağmalandığını görünce kendileri için endişeye kapıldılar.

Zor durumda kaldıkları için antlaşma istemek zorunda kaldılar. Bir elçi göndererek sultana barış antlaşması imzalaması için yalvardılar. Rehineler ve güvenceler verdiler. Paraları olmadığı için yıllık vergi olarak belirli sayıda çocuk ve küçükbaş hayvan sürüleri vermeyi, ayrıca sultanın seferlerine asker göndermeyi, onun dostu ve samimi müttefiki olmayı kabul ettiler.

(8) Sultan bu şartları kabul ederek antlaşmayı imzaladı. Rehineleri teslim aldı, kendisi için ve ordusuna dağıtmak üzere büyük miktarda ganimet topladı ve yaz mevsiminin sonlarına doğru Adrianupolis'e geri döndü. Sonbahar boyunca orada kaldı ve kış mevsimine girerken kışı geçirmek üzere Byzantion'a geldi. 6967 [1458/59] yılı, yani sultanın saltanatının dokuzuncu yılı da bu şekilde bitti.

Sultanın Konstantinopolis'e Gelerek Sarayında ve Şehirde Yapılması Gereken İşleri Düzenlemesi

XVII. (1) Sultan Konstantinopolis'e gelince biraz dinlendikten sonra ülkenin sorunlarına, genel olarak yönetim sıkıntılarına, özellikle de sarayına ve askerlere ilişkin konulara yoğunlaştı. Bütün askerlerini teftiş ederek, zekâ, cesaret, teorik ve pratik askerî bilgileri açısından en iyilerini saptayarak daha yüksek makamlara terfi ettirdi. Herkesi hak ettiği mevki ve makama getirdi. Hiçbir şeyden sakınmayarak, iyileri para, mevki, makam ve mümkün olabilecek her türden hediyelerle ödüllendirerek onurlandırdı.

(2) Daha sonra eserleriyle en iyi ve en yararlı olduklarını gözlenen, bölgelerini doğru şekilde yöneten satraplarını daha yüksek mevki ve makamlara getirdi. Yerlerine de daha önce söylediğim gibi en uygun ve yararlı olduklarına inandığı adamlarını getirerek herkese layık olduğu şekilde davrandı. (3) Daha sonra bütün ülkesine, Asya ile Avrupa'ya emir ve genelgeler göndererek köleleşme, göç ya da herhangi

başka bir nedenle fetihten önce ya da sonra başka şehirlere taşınmış olan bütün Konstantinopolis sakinlerini geri getirtti. Köleleştikleri, ya da daha önce evlerinden ayrıldıkları için bu insanların çoğu hâlâ Adrianupolis, Filipupolis [Filibe], Kalliupolis, Bursa ve diğer şehirlerde yaşamaya devam ediyordu. Mesleklerinde usta ve çok yararlı olan bu insanlar meslekleri sayesinde kısa sürede her yerde başarılı ve zengin olmuşlardı. Bütün bunları geri getirtti, onlara şehrin içinde istedikleri yerlerde evler ya da arsalar verdi, bazılarına da geçimlerini sağlamak için gereken her şeyi cömertçe sağladı.

Fokaialıların, Thasos ve Samothraki Adaları Halkının Yerlerinden Edilerek Konstantinos'un Şehrine Yerleştirilmeleri

(4) O günlerde Asya'nın İyonya bölgesinde bulunan her iki Fokaia'nın[29] halkını yerlerinden ederek Polis'e yerleştirdi. Kalliupolis satrapı ve bütün donanmanın komutanı Zağanos'u 40 gemiyle adalara gönderdi. O da Thasos ve Samothraki'nin halkını alarak buraya yerleştirdi. Sultanın ruhunda bu şehre ilişkin böyle derin bir aşk doğmuştu, onu eski gücüne, şanına ve şöhretine kavuşturmak istiyordu.

Sultanın İnşaatlara Nezaret Etmesi

(5) Sultan kendi eserlerine, yani caminin ve sarayın inşaatlarına da büyük bir titizlikle bizzat nezaret ediyordu. Sadece eserlerin inşaatında kullanılması zaruri olan malzemeleri değil, özellikle pahalı ve gösterişli olanlarını da sağlamaya özen gösteriyordu. Her yerden yapı ustalarının, taş ustalarının, marangozların ve benzer diğer sanatlarda deneyimli ve usta zanaatkârların en iyilerini getirtiyordu. Her bakımdan şehrin eski eserlerinin en büyük ve en güzellerine eşdeğer

29 Bkz II. kitap, 13. dipnot.

büyüklükte ve görülmeye değer eserler inşa ediliyordu. Bu yüzden çok sayıda işçinin, en iyi kalite çeşitli malzemelerin kullanılması ve yapılacak büyük harcamaların özenle denetlenip gözetilmesi gerekiyordu. (6) Bu tür işlerdeki bilgi ve deneyimleriyle sivrilen çok sayıda önemli adamı inşaatların denetimini yaptığı halde, bizzat kendisi de eserlerin yapımının sürekli denetim ve gözetimini ihmal etmiyor, her işini büyük bir tutku, estetik kaygısı ve krallara özgü yaklaşımıyla yerine getiriyordu. Sultan bu işlerle meşguldü işte.

Kritovulos ile Mikelis'in Anlaşmasıyla Limnos'taki Palaio Kastro'nun Devralınması

XVIII. Bu arada Limnos'taki Palaio Kastro adıyla bilinen kalenin komutanı Mikelis,[30] Kritovulos ile anlaşarak Limnos halkından toplanan 1.000 altın karşılığında şehri ve kaleyi teslim etti.

Sultanın İkinci Peloponnesos Seferine Çıkma Nedenleri ve Tümüyle Ele Geçirmesi

XIX. (1) Aynı kış mevsiminde [1459/60] Peloponnesos'un despotları da aleyhlerine sonuçlar verecek bir anlaşmazlığa düşerek birbirlerine şu nedenlerle savaş açtılar: Büyük iktidara ve gelirlere sahip, şehir ve kalelere hükmeden arhontlar ellerindekilerle yetinmeyip doyumsuz ve fesat mizaçları yüzünden hep daha fazlasını istiyor, isyana meyilli oluyorlardı. Bir yandan isyan edip birbirleriyle savaşarak ortalığı karıştırırken, diğer yandan despotların arasına fitne sokuyor, birbirlerine düşürüyorlardı. Önceleri onlara yaklaşıp her biriyle ayrı ayrı konuşarak güya gizli bilgiler veriyor, yalan ve iftiralarla hiddetlendirip birbirleriyle çatışmaya girmelerine neden oluyorlardı. Daha sonraları, alenen ve hayâsızca, hük-

30 Kritovulos II. Kitap XIV-7'de aynı komutandan Mihail olarak bahseder.

mettikleri şehir ve kaleleri de yanlarına alarak bağlı oldukları despottan ayrılıp diğerinin tarafına geçmeye başladılar. Bu da despotların birbirlerine duydukları nefreti körükleyerek açıkça düşman olmalarına yol açtı.

İnsanların Yanlış Kararları

(2) Bir iki kez birbirlerine elçiler göndererek aralarındaki anlaşmazlığı savaşla değil de konuşarak çözmeye çalıştılar. Ancak kötülüklerin baskın çıkması üzerine işler istedikleri gibi yürümeyince anlaşamadan ayrıldılar ve açıkça savaş ilan ederek bütün güçleriyle savaşmaya başladılar. Birbirlerinin topraklarına hırsla saldırıyor, işgal edip yağmalıyorlardı. Köyleri yakıp surları ele geçiriyor, bazılarını yıkıyor, ganimet toplayıp soydaşlarına her bakımdan zarar veriyorlardı. Bu durum oldukça uzun sürdü.

(3) Ancak daha sonra, orada yaşayan Arnavutlar[31] Thomas'ın tarafını tutmaya ve Despot Dimitrios'un en iyi adamları günbegün kendisini terk edip kaleleriyle birlikte karşı tarafa geçmeye başlayınca [Thomas] güçlendi, ülkenin büyük kısmına egemen oldu ve [Dimitrios'u] karısı ve kızıyla birlikte sığındığı, bugün Monemvasia adıyla bilinen Epidavros Limira'da kuşattı.

Despot Dimitrios'un Asanis'i Sultana Göndermesi

(4) Despot Dimitrios bu olanlara çok üzüldü, bütün iktidarını yitirme tehlikesi olduğundan ne yapacağını bilemedi. Asanis'i elçi olarak sultana gönderip destek vermesini, kardeşinin baskısına ve haklarını gasp edişine karşı yardımını rica etti. En azından görünürde olaylar bu şekilde gelişti. (5) Ancak rivayete göre hikâyenin iki farklı hali var: Bazılarına

31 Kritovulos sadece burada İllyrialı yerine Arnavut [Αλβανών] kelimesini kullanıyor.

göre despot, Asanis'i sadece yardım dilemek için göndermedi, ona eş olarak kızını vermeyi ve bütün Peloponnesos'u teslim etmeyi teklif etti. Karşılık olarak sultandan yönetmesi için başka bir yer vermesini istedi. (6) Bazıları ise olayların böyle gelişmediğini, despotun Asanis'i yardım, asker ve ordu birlikleri istemek üzere gönderdiğini, ancak sultanın kendisine kafa tutan Despot Thomas'a ve vassalları Peloponnesos arhontlarına çok kızdığından intikam aldığını ve neler yaptıysa [Dimitrios'un] onayını almadan yaptığını iddia eder.

Sultanın Peloponnesos Seferi

XX. (1) Ancak her durumda sultan aralarındaki anlaşmazlıkları ve ilan edilmemiş savaşı, özelikle de Despot Thomas'ın kendisiyle imzaladığı barış antlaşmasının şartlarını ihlal ettiğini, kendisine ait topraklara saldırıp ele geçirdiğini, İtalyanlarla anlaşarak onlardan yardım talep ettiğini öğrendi. Olanlara çok öfkelendiği gibi Peloponnesos'un başkalarının eline geçmesinden de çekindi. (2) Bu yüzden hiç zaman kaybetmeden, baharın gelişiyle birlikte [MS 1460] özel bir hazırlık yapmadan, bütün ordusuyla, süvari ve piyadeleriyle Adrianupolis'ten hareket etti. Çok hızlı ilerleyerek yedi günde Korinthos'a vardı. Orada karargâh kurup üç gün Despot Dimitrios'un gelmesini bekledi. Rivayete göre Asanis'le öyle anlaşmışlardı. (3) Despot, Epidavros'tan Sparti'ye geldi, ancak sultanın huzuruna bizzat çıkmayarak cömert hediyelerle Asanis'i gönderdi. Asanis hemen aynı gün sultanın huzuruna çıktı, sultan ve Mahmut'la uzun süreli özel bir görüşmeden sonra da yanlarından ayrıldı.

Sultan ertesi gün erken saatlerde Asanis'in tutuklanmasını ve zincire vurulmadan hapsedilmesini emretti. (4) Ordusunu alarak, normalde yapması beklenen şekilde düşmanı Despot Thomas'ın topraklarını değil, dostu Despot Dimitrios'un topraklarını işgal etti ve doğrudan Argos'a yöneldi. Bu hare-

ketiyle, [Dimitrios taraftarlarının] sultanı kendi inisiyatifleriyle çağırdıklarını, Despot Thomas'a ve Peloponnesoslulara karşı besledikleri nefret yüzünden kendilerini ve ülkeyi ona teslim ettiklerini iddia eden, daha önce belirtilen söylentileri haklı çıkarıp onları inandırıcı kıldı. Başka her şey, daha sonraki olaylarla da açıkça görüldüğü gibi riyakârlıktı.

Despot Dimitrios'un Mahmut Tarafından Sparti'de Kuşatılması

(5) Sultan Argos'a varır varmaz, Mahmut'a güçlü bir orduyla geceleyin Sparti'ye giderek Despot Dimitrios'u güya kuşatmasını emretti. [Mahmut] bütün gece boyunca ilerleyerek gün ağarırken Sparti'ye vardı ve şehri kuşattı. Maiyetinde bulunan sultanın kâtibi Thomas Katavolinos'u[32] göndererek barışçı ve dostça sözlerle teslim olmaları çağrısında bulundu. [Despot'un] ve maiyetinde bulunanların sultana teslim olmaları kendileri için iyi olacak, direnmeleri ya da tereddüt etmeleri ise kötü olacaktı. Despot, önce Asanis'in serbest bırakılmasını, yanına gelerek güvenceler getirmesini istedi. Emredilenleri daha sonra yerine getirecekti. (6) Bütün bunlar, dediğim gibi göstermelikti, anlaştıkları ve gizlice yaptıkları ise farklıydı.

Despotun Sparti'den Çıkarak Mahmut'un Huzuruna Çıkması ve Sparti Şehri ile Kalesinin Teslim Oluşu

Mahmut hemen güvenceler verdi, Asanis'i serbest bırakarak despotun yakın arkadaşı olan satrap Hamza eşliğin-

32 Osmanlı kaynaklarında Yunus Bey olarak bilinen Thomas Katavolinos, I. Mehmed'in maiyetindeki Rum bürokratlardan biriydi. Müslüman olması muhtemel değildir, çünkü öldüğü zaman erkek kardeşi tarafından Patrikhane'de kendisi için bir cenaze töreni düzenlenmişti (Julian Raby, "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium", DOAKS Papers 37, 1983, s. 25-26).

de şehre gönderdi. İkisi şehre girdiler, despotla karşılaşarak onu Mahmut'un karargâhına götürdüler. Mahmut despotu nezaket ve dostlukla kabul etti, gereken saygıyı gösterdi ve şehirle kalesini teslim aldı.

Sultanın Despot Dimitrios'u Huzuruna Kabul Etmesi, Ona Değerli Hediyeler Verip Saygı Göstermesi

(7) Ertesi gün Sultan da gelerek hemen yanına despotu çağırtıp onu resmi bir törenle ağırladı. Çadırına girdiğinde yerinden kalkarak ona sağ elini uzatıp yanına oturmasına izin verdi. Korkmuş ve telaş içinde olduğunu anladığından, korkusunu aşması için onu barış ve merhamet dolu sakin ve nazik sözlerle teselli etti. Geleceği hakkında olumlu umutlar uyandırdı, onu cesaretlendirdi. Her şeyin kendisi için iyi olacağını ve istediği gibi davranabileceğini söyledi. Ona değerli armağanlar verdi, büyük miktarda para, gösterişli kumaşlarla giysiler, atlar, katırlar ve ihtiyaç duyacağı başka şeyler verdi. Ayrıca Asanis'le birlikte harem ağalarından birini, bir yaverini ve bir muhafız birliğini görevlendirerek itibarlı bir şekilde Epidavros'tan despotun eşiyle kızını getirtti ve çeşitli başka yollarla onu onurlandırıp teselli etti.

Sultanın Sparti'den Hareket Ederek Diğer Komşu Kaleleri İstilası

XXI. (1) Orada dört gün kalarak şehirde ve kalede işlerini düzene soktu, hassa ordusundan dört yüz muhafızla bir kale komutanı yerleştirerek güvenini sağladı. Diğer işlerini de istediği gibi hallederek yanına Despot Dimitrios'u alıp şehrin yakınlarında, Sparta Dağı'nın eteklerinde bulunan Kastrion[33] adındaki çok güçlü bir kaleye vardı. Orada

33 Kastritsi Kalesi, Taigetos Dağı'nın eteklerinde, despotluğun başkenti Mystra şehrinden 15 km mesafedeydi.

karargâh kurarak kale halkına teslim olmaları için şartlarını bildirdi. Ancak onlar kendilerine ve kalenin sağlamlığına güvendiklerinden (bölge çok dik, sarp, engebeli ve eğimliydi, kaleye ulaşan tek yol üçlü bir surla korunuyordu ve kalede dört yüz seçkin muhafız vardı) sultanın şartlarını kabul etmediler. Kalenin kapılarını kapatıp beklemeye koyuldular.

(2) Sultan ordusuna hemen kaleye saldırmasını emretti. Ancak kaledekiler azimle karşı koydu ve cesurca savaştı. Kaleye girmeye çalışan askerler ya yukarıdakilerin mızrak darbeleriyle vurulup kayalıklardan yuvarlandı, ya da yukarıdan atılan koca kayaların altında ezilip öldü. Sonunda püskürtüldüler, birçok cesur ve iyi askerinin orada ölmesi sultanı çok üzdü. Bunun üzerine dönüş emrini vererek savaşı durdurdu.

Sultanın Kastrion'a İkinci Güçlü Taarruzu

(3) Ertesi gün şafak vakti, sultan ordusunu iyice silahlandırıp yerleştirdi, askerlerini cesaret verici sözlerle savaşa teşvik etti. İyi savaşacak olanlara güzel ödüller vaat etti; kalenin yağmalanmasına izin vereceğini söyledi ve taarruz emrini verdi. (4) Askerler korkunç naralar atarak bütün güçleriyle kaleye saldırdılar. Büyük bir itişme oldu, surların önünde hiddet, öfke ve bağrışmalarla göğüs göğüse şiddetli bir çarpışma oldu. Ön saflarda savaşanlardan ölenler çoktu. İki taraf da düzensiz biçimde birbirine karışmış, acımasızca birbirini öldürüyordu. Bir taraf hırsla surları aşmaya çalışırken diğer taraf azimle savunarak onları engelliyordu.

Kastrion'un Ele Geçirilişi, Kıyım, Köleleştirme ve Katliam

(5) Sonunda sultanın askerleri galip geldi. Kaleyi savunanlardan çoğunu öldürüp birinci ve ikinci suru zorla aştılar. Bütün güçleriyle savaşarak onları akropolise sığınmaya zor-

ladılar. Karşı taraf su ve erzak olmadığından çok zor durumda kaldı, ne yapacağını bilemez duruma geldi. Umutları tamamen tükendiğinden kayıtsız şartsız sultana teslim oldular.

(6) Sultan muharebeden sonra hayatta kalan yaklaşık üç yüz kale muhafızının hemen kılıçtan geçirilmesini emretti, çocuklarla kadınları köleleştirdi ve kaleyi yıktı.

Sultanın Gardikion Adındaki Güçlü Kaleye Saldırısı

XXII. (1) Bundan sonra Gardikion adında, çok iyi tahkim edilmiş, ele geçirilmesi imkânsız başka bir kalenin üzerine yürüdü. Sparti'nin, Ziğos adındaki büyük dağının yolu üzerinde, korkunç bir uçurumla sarp kayalıkların önünde aniden yükselen yüksek bir tepede kurulmuştu kale. Çepeçevre doğal engellerle yalıtılmıştı, iyi korunuyordu. Sadece tek ve çok dar bir girişi vardı. Güvenli bir korunak sayıldığı için buraya civar yerleşimlerden erkek, kadın ve çocuklardan oluşan büyük bir kalabalık toplanmıştı. Ancak bu onlar için açıkça bir felaket oldu.

Gardikion'un Kuşatılması ve Teslim Olma Çağrısı

(2) Sultan oraya vardığında karargâh kurdu ve kaledekilerin sağ kalmasını, eziyetlere katlanmamasını istediğinden önce baş eğmeleri için onları ikna etmeye çalıştı. Ancak ikna edemediğinden kaleyi çevirerek sıkı bir abluka altına aldı. Meyilli ve sarp arazide gereksiz yere askerlerini harcamak istemiyor, kaleyi açlık ve susuzluk yoluyla ele geçirmeyi düşünüyordu.

Gardikion'un Ele Geçirilişi, Kıyım ve Köleleştirme

(3) Kaledekiler kuşatmaya sadece tek bir gün dayanabildi. Çok dar bir alanda çok sayıda erkek, kadın ve çocuk top-

landığı için açlık, susuzluk, yakıcı yaz sıcağı ve diğer sıkıntıların baskısı altında kaldılar. Hiç suları yoktu, erzak çok azdı, dışarıdan yardım alamıyorlardı ve gelecekte de yardım geleceğine dair umutları yoktu. Bu yüzden ister istemez sultana kayıtsız şartsız teslim oldular. (4) Sultan hepsini öldürdü, çocuk ve kadınları esir aldı,[34] kaleyi yıktı.

Sultanın Bu Kalelerde Yaptığı Kıyımın Nedenleri

Sultan bu kalelerin halkına haklı olarak kızdığı için öyle davranmıştı. Askerlerinin savaşta tehlikelere maruz kalmaması için kaledekilere teslim olma çağrısında bulunduğu halde onlar kabul etmemiş, savaşmayı tercih etmişlerdi ve bu yüzden birçok iyi askerini kaybetmişti. Öte yandan, çoğu İllyrialı olan bu adamların aksi mizacına, sık sık isyan ederek hırsızlık ve talana meyletmelerine çok kızıyordu. Aynı zamanda herkesi korkutup yıldırmak, bir daha karşı koyup başkaldırmaya cüret etmemelerini, güvenli yaşayabilmek için kendi arzularıyla kendisine tabi olmalarını sağlamak için mümkün olduğunca korku ve endişeye sevk etmek istiyordu; öyle de oldu.

Sultanın Peloponnesos'un Diğer Bölgelerine Seferi, Kalelerin Kendiliğinden Teslim Oluşu ve Bütün Ülkenin Ele Geçirilişi

(5) Sultan oradan hareketle ülkenin kalan kısmına sefer düzenledi. Artık kimse ona karşı çıkmıyor, çoğu zaman taarruz etmesine bile gerek kalmadan herkes kendiliğinden ve bazen kayıtsız şartsız teslim oluyordu. Şehirler, kaleler ve bütün ülke ilerleyişi ve azmi karşısında boyun eğiyordu. Karşı koymaya yeltenen ve silah zoruyla hemen akılları başları-

34 Khalkokondyles bütün kale halkının, çocuk ve kadınlar da dahil olmak üzere öldürüldüğünü iddia eder.

na getirilen birkaç düşüncesiz dışında her yer siniyor, teslim oluyordu. Sultan da teslim olanlara iyi davranıyor, mal varlıklarını bağışlayarak yaşamalarına izin veriyor, savaşın ve ordunun neden olacağı kötülüklerden zarar görmemelerine özen gösteriyordu.

Önemli Kalelerin Tamiri ve Korunması, Önemsizlerin Yıktırılması

(6) Sultan bu şekilde bütün Peloponnesos'u dolaşarak boyun eğdirdi. Uygun, güvenli ve ülkenin savunmasına yararlı gördüğü kalelere komutanlar atadı, muhafızlar yerleştirdi, erzak, silah ve diğer malzemelerle donattı. Öyle olmadıklarına kanaat getirdiği kaleleri de yıktırdı. Kale sakinlerinin bundan böyle bir köyde yaşarcasına kendi evlerinde kalmalarına müsaade etti, bazılarını da Konstantinopolis'e yerleştirdi.

XXIII. (1) Sultan bunları yaparken, onun Peloponnesos seferini haber alan Despot Thomas kalelerinden birkaçını iyice tahkim edip içlerine muhafızlar yerleştirdi. Eşi, çocukları ve maiyetinden birkaç asille sahil kesiminde bulunan Mantineia Kalesi'ne giderek savaşın sona ermesini beklemeye koyuldu. (2) Müstahkem şehirlere, güçlü ve istila edilmesi zor kalelere sahip, doğası itibariyle son derece korunaklı bir ülke olan bütün Peloponnesos'un kolay kolay teslim olmayacağına inanıyordu ve savaştan sonra kalelerden bazılarının elinde kalacağına, ülkede bir umudu ve bir sığınağı olacağına dair beklentileri vardı.

Despot Thomas'ın Kerkyra'ya Kaçışı

Ancak kalelerle şehirlerden bazılarının saldırı sonucu silah zoruyla, bazılarının da hiçbir baskı altında kalmadan kendiliklerinden sultana teslim olduklarını, Venediklilerin elinde bulunan iki ya da üç şehir dışında bütün Peloponnesos'un

işgal altında olduğunu görünce her şeyin yitirildiğini anladı. Eşi, çocukları ve maiyetindeki arhontlardan birkaçını yanına alarak elli kürekçili iki gemiyle Kerkyra'ya [Korfu] gitti. Kalelerle şehirlerin yöneticisi arhontlar ise yerlerini terk edip Venediklilerin yönetimi altındaki Koroni, Methoni ve diğer şehirlere sığınarak hayatlarını kurtardılar.

Ülkenin Üstünlükleri ve Eskiden Burada Doğan İnsanların Erdemleri

(3) Sultan bütün Peloponnesos'u bu şekilde ele geçirerek çok kısa süre içinde çok büyük ve mükemmel bir iş başarmış oldu. Yaz mevsimi bitmeden yaklaşık iki yüz elli müstahkem şehir, güçlü kale ve kasaba içeren, tarih boyunca isim yapmış ünlü bir ülkeyi tamamen ele geçirmişti. [Bu ülke] iyi dönemlerinde birçok güzel ve büyük eser meydana getirmiş, barbarlarla diğer Hellenlere karşı önemli zaferler kazanmış, birçok koloni kurmuş, Asya, Avrupa, Libya [Afrika] ve adaların en büyüklerinde birçok şehirle birçok kavme hükmetmişti. Zekâ, yiğitlik, komutanlık yeteneği ve başka alanlardaki üstünlükleriyle, özellikle bedensel sağlık ve güçleriyle sivrilmiş, her bakımdan mükemmel insanlar yetiştirmişti. Romalıların ülkesi dışında başka hiçbir ülke böyle insanlar yetiştiremedi. Aynı zamanda, konumu da hem denizde hem karada bütün diğer ülkelerden daha stratejik ve iyiydi.

XXIV. (1) Eskiden beri Romalılara ait olan, bugüne kadar onlar tarafından iyi yönetilen, önce Romalılara daha sonra İtalyanlara büyük yarar ve yardım sağlayan, kıstağında bizim zamanımızda iki kez sur inşa edilen, ama bu surun sultanın babası Murad tarafından savaşla hemen yıkıldığı büyük ve meşhur Peloponnesos'un sonu böyle oldu işte.

(2) Sultan her şeyi dilediği gibi düzenledi; yani ülkenin savunmasını ve genel olarak güvenliğini sağladı. Ömer'i bütün ülkenin satraplığına getirdi. Hem kendisi için hem de

ordusuna dağıtmak üzere büyük miktarda ganimet topladı. Despot Dimitrios'u, karısını, kızını ve onunla birlikte hareket eden arhontları yanına alarak İsthmos'tan ayrıldı.

Sultanın Adrianupolis'e Gelişi

(3) Sultan Livadya'ya vardığında despotla maiyetini, ona hizmet etmek ve gözetim altında tutmak üzere komutanlarıyla askerlerine teslim etti. Yanlarındaki kadın, çocuk ve hizmetçilerle taşıdıkları eşyalar yüzünden mola verip dinlenerek ağır ağır ilerlemelerini emretti. (4) Kendisi de orduyu daha önce dağıtmış olduğundan, maiyetiyle sonbaharın ortalarına doğru [MS 1460] Adrianupolis'e gelerek orada kaldı. Birkaç gün sonra Despot Dimitrios da oraya geldi.

Sultanın Despota Haklarını İade Ederek Ona Adalarla Ainos'un İdaresini ve Başka Yerleri Tahsis Etmesi

Sultan despotun rahat etmesini sağlayarak ona haklarını iade etti. Devamında Mahmut ve İshak'ı huzuruna çağırarak bir görüşme yaptıktan sonra, ona Ege adaları İmroz ile Tenedos'un ve Thasos ile Samothraki'den arta kalanlarının (çünkü nüfuslarının büyük kısmını Byzantion'a iskân etmişti) idaresini ve gelirlerini tahsis etti. Bu adaların toplam yıllık vergisi sultanın para birimiyle hesaplandığında 300.000 gümüş akçeydi.[35] (5) Aynı şekilde ona Evros Nehri'nin denize kavuştuğu noktada bulunan Trakya'nın sahil şehri Ainos'u da tahsis etti. Bu şehir daha önce de belirttiğim gibi, limanlara ve başka ayrıcalıklara sahip olduğundan, çevresindeki bölgenin ticari merkeziydi. (6) Şehri, önceki yöneticisi Palamidis Gattilusio'nun tahsil ettiği ve aynı para birimiyle hesaplandığında 300.000 akçeyi bulan bütün vergileri ve diğer gelirleriyle birlikte verdi.

35 Bkz II. kitap, 2. dipnot.

Sultanın Cömertliği

Sultan ayrıca Adrianupolis darphanesinden yılda üç kez toplam 100.000 akçe daha verilmesini ve bu şekilde [despotun] yılda 700.000 akçelik bir gelir elde etmesini sağladı. (7) Bütün bunları ve başka birçok şeyi sağlayıp hediye ettikten sonra onu orada bıraktı.

Sonbahar bitmek üzereyken kışı geçirmek üzere Byzantion'a gitti. 6968 [1458/9] yılı yani sultanın saltanatının onuncu yılı da bu şekilde sona erdi.

Dördüncü Kitap

Bu kitap Sinop şehriyle İsmail'in hükmettiği bölgenin tümünün, Trabzon ile ona bağlı bütün toprakların ve onların kralının Osmanlı egemenliği altına alınmasını, Getlerin isyanını ve köleleştirilmelerini, Lesvos Adası'nın tümüyle fethini ve sultanın Vostrosların ülkesine ilk kez sefer düzenleyerek bölgeyi tahrip edip ele geçirmesini içerir. Üç yıllık bir süreyi kapsar.

I. (1) Sultan, Konstantinopolis'e gelerek kısa bir süre dinlendikten sonra, yeniden karada ve denizde büyük bir ordu ve donanma hazırladı. Silahlarla toplar yaptırdı ve sefer için gereken her türlü hazırlığa girişti. Bu askerî hazırlıklar ve donanma, Trabzon ile Sinop'a yapılacak sefer içindi.

(2) Trabzon eski çağlarda büyük ve güzel bir şehir olduğu gibi, İyonlarla Atinalıların kolonisi ve bölgenin en eski Hellen yerleşimidir. Karadeniz'in doğu sahillerinde, Asya'nın [Anadolu] denize yakın müsait bir noktasında bulunur. Mükemmel, verimli ve bol topraklara sahiptir; çevresindeki bölgeye hükmeder. Çok eski tarihlerden beri yukarı Asya'nın, yani Ermenistan, Asurlular ülkesi ve civar bölgelerin ticari merkezi olarak gelişti, büyük servet, güç ve ün kazandı. Trabzon sadece yakın çevresinin değil, uzağındaki bölgelerin de en şöhretli şehirlerindendir.

Şartların Değişimi

(3) Zamanla, Asya'da şartların yavaş yavaş değişmesiyle bazı krallıklar yıkılıp tarihten silinir, başkaları güçlenirken, bazı ülkelerle şehirler tahribata uğrar, tamamen yok olur, başkaları hayatta kalıp göçlerle kalabalıklaşırken, burası da değişimlerden etkilendi. Ancak kısa sürede derlenip toparlanarak tekrar eski konumuna ve refaha kavuştu. O tarihten itibaren kimsenin müdahalesine maruz kalmadı ve hiçbir engelle karşılaşmadı.

(4) Daha sonraları ve bizden biraz önce, buraya Byzantion'dan göç eden, Romalı hanedan ailesi Komnenosların soyundan gelen birinin krallığı oldu.[1] Burada çok sayıda güzel eserler meydana getirildi ve çevredeki birçok kavmin ve şehrin egemeni oldu. İktidar nesilden nesile geçiyordu. Yönetim tamamen barışçıldı; hiç isyan yaşanmıyordu. Krallar barışçı ve birleştirici siyasetler izlediklerinden halk huzura kavuştu. Çevredeki kavimlerin bazıları krallığın uyruğu, bazıları da müttefiki oldu.

(5) Daha sonraları, isyanlarla iç savaşlar oldu. Aynı kavimden insanlar birbirleriyle savaştı ve bu şehir de diğerleri gibi zayıflayarak çaptan düştü. Dediğim gibi, krallar ve halk isyan ediyor, savaşıyor ve aralarında husumet oluşuyordu. Aynı şekilde, çevredeki kavimler sürekli isyanlardan fırsat bularak isyan ediyor, ülkeye saldırarak yağmalıyor, büyük zararlar veriyordu.

---

1 1204'te İstanbul'un Latin işgalini takip eden dönemde Roma İmparatorluğu'nu devam ettiren üç devletten biri Trabzon Rum İmparatorluğu idi. Andronikos I. Komnenos'un torunları Alexios I. Komnenos ve David I. Komnenos tarafından kuruldu. Toprakları Doğu Karadeniz sahillerinin bir kısmını içeriyordu. Dağlık coğrafyası, önemli bir liman kenti olması, Trabzon'un korunaklı konumu ve evlilikler yoluyla kurduğu diplomatik ilişkiler sayesinde 250 yıl dayandı. Konya Selçuklu Devleti'nin (1214-43), 1243 ve 1402 işgallerinin ardından Moğolların ve 1456'dan sonra Osmanlıların vassalı olmuştu. 1461'de Osmanlılara teslim oldu. (Ed. Kazhdan, The Oxford Dictionary of Byzantium, Cilt III, s. 2112-2113).

(6) Konstantinopolis'te işler iyi gittiği sürece Romalılar şehre hâkimdi. Bosphorus geçişlere kapalı iken ve sultanın büyük donanması Karadeniz'e çıkamazken, burası da başka şehirler gibi zorluklara dayanabiliyor, iç savaşlardan hiçbir zarar görmeden, mümkün olduğunca özgürlüğünü koruyabiliyor, varlığını sürdürebiliyordu. Durumun değişmesi üzerine, Konstantinos'un şehri büyük bir ordu ile kuşatıldıktan sonra sultan tarafından fethedilip Bosphorus ele geçirilince, Karadeniz'e ve oradaki şehirlere giden yol karadan ve denizden tamamen açıldı. Diğer şehirler gibi, onun da direnci kırıldı, özgürlüğünden ödünler vermeye başladı. Kralları sultana boyun eğdi ve ona vergi vermeyi kabul etti.

(7) Kendi aralarında barış içinde yaşadıkları, vergilerini ödedikleri ve isyan etmedikleri sürece, karşılarında barışsever bir sultan buluyorlardı. Ancak hiziplere bölünüp vergilerini isteksizce ödemeye, komşu ülkelerin hükümdarları, yani Tigranokerta [Diyarbakır], Ermenistan ve Med ülkesinin kralı Timur oğlu Hasan[2] ve İberya [Gürcistan][3] kralıyla akrabalık ilişkilerine girerek yeni siyasal dengeler kurmaya, sultanla yapılan barış antlaşmalarını değiştirmeye çalışmaları üzerine (çünkü bu hareketleri gizli kalmıyordu) sultan hiddetlendi ve aleyhine davranmalarını önlemek için üzerlerine sefere çıkmaya karar verdi.

---

2 Uzun Hasan (ö. 1478). Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm süren Akkoyunlu Devleti'nin (1340-1514) hükümdarı. Kardeşleri Cihangir ve Üveys'le olan iktidar mücadelesinin ardından hükmünü kabul ettirdi. Eyyubiler, Dulkadıroğulları ve Karamanoğullarıyla mücadelesi sonucu Akkoyunlu sınırlarını genişletti. Gürcistan'a seferler yaptı. 1461'de Osmanlıların Trabzon'u almasını engelleyemedi. 1473'te Otlukbeli'nde Osmanlılara karşı başarısız oldu. "Hasan Paşa Kanunları" olarak bilinen vergi kanunnamesi, Safeviler devrinde İran'da uzun süre kullanıldı. (Faruk Sümer, "Akkoyunlular", DIA 2, s. 270-274).

3 Gürcistan kralı VIII. Giorgi (1417-1476). 1446-1465 yılları arasında süren kanlı bir iç savaş sonunda krallığının doğu eyaleti Kakheti'ye çekilerek, ölümüne kadar I. Giorgi adıyla hüküm sürdü. Kızının son Bizans imparatoru XI. Konstantinos'la evlenmesi söz konusuydu, ancak İstanbul'un II. Mehmed tarafından kuşatılmasıyla evlilik gerçekleşemedi.

Sultanın Trabzon'la Sinop'a Kara ve Denizden Seferi

II. (1) Kış süresince gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, bahar başlarında [1461] önce donanma sefere hazırlandı. Donanma, top ve savaş mühimmatı taşıyan, ticaret yapmak ya da başka amaçlara hizmet etmek üzere donatılan gemiler hariç tutulmak üzere, uzun triirisler, elli çifte kürekli tekne ve tamamen zırhlı savaş gemileri olmak üzere toplam üç yüz kadar gemiden oluşuyordu. (2) [Sultan] bunlara büyük ve küçük kalkanlar, tolgalar, mızraklar, zırhlı yelekler, kargılar başta olmak üzere yüklü miktarda her türden silah, yaylar ya da başka savaş makineleri tarafından fırlatılabilen çok sayıda ok, mancınıklar ve sur kuşatmalarında kullanılan teçhizat yükletti. Gemilere iyi donanımlı, güçlü kuvvetli ve savaşa iyi hazırlanmış tecrübeli askerler bindirildi, başlarına da bütün donanmanın amiralleri ve bağımsız komutanları olarak Kalliupolis satrapı Kasım ile denizcilik konularında tecrübeli ve mükemmel bir bahriye komutanı olan Yakup'u getirdi. (3) Donanmayı mükemmel bir şekilde hazırlayıp silahlandırdıktan sonra denize açılmasını emretti. Donanma, Bosphorus yoluyla Karadeniz'e doğru büyük bir güç ve hızla yol alırken, tayfalar bağırıp tezahürat yaparak gürültüyle kürek çekiyor, birbirleriyle yarışıyor, geçtikleri yerlere korkuyla dehşet saçıyor, alışılmadık görüntüleriyle görenleri şaşkınlığa uğratıyordu.

Sultanın Ordusuyla Avrupa'dan Asya'ya Geçişi

III. (1) Donanma bu şekilde ilerlerken, sultan da Avrupa'daki piyade ve süvari birliklerini topladı; çok sayıda at, yük taşımak için deve, katır ve savaş için gerekli her türlü malzemeyle birlikte Asya'ya gönderdi. Ordunun bir kısmı karşıya geçtikten sonra kendisi de Bithynia'dan geçerek, Asya'daki birliklerinin toplandığı Bursa'ya vardı. (2) Burada

kısa bir süre kaldıktan, bazı işlerini düzene koyup bütün orduyu silahlandırdıktan sonra, babasının türbesini ziyaret ederek görkemli bir tören düzenledi. Çok sayıda hediye ve adaklarla türbeyi süsleyip onurlandırdıktan sonra, şehirden çıkarak Galatların ve Paflagonların bölgelerine doğru ilerlemeye başladı.

Askerlerin Sayısı

(3) Rivayete göre, askerlerin sayısı, sevkiyatla görevli birlikler ve orduyu takip edenler dışında 60.000 süvari ve en az 80.000 piyadeden oluşuyordu.

Sultanın Sinop'a Saldırısı

[Sultan] ordusuyla bu bölgeleri ve Kapadokya'yı geçti, Halys [Kızılırmak] Nehri'ni aşarak, geniş ve verimli topraklara hükmeden, Karadeniz'in çok güzel ve çok zengin bir sahil şehri olan Sinop yakınlarına geldi.

Bu Şehir Hakkında Bilgi

[Sinop] yakın çevresinin ve aşağı Asya'nın[4] büyükçe bir kısmının ortak ticari merkeziydi. Mevsimlerin, toprağın ve denizin verimliliği birçok değerli ürünün elde edilmesine im-

4 Yunanlar Antikçağlarda Anadolu Yarunadası'nı Asya adıyla tanıyorlardı. Herodotos döneminde, Ege kıyılarıyla Kızılırmak [Halys] arasında kalan kısmına Aşağı Asya, geri kalanına da Yukarı Asya deniyordu. Paulus Orosius (MS 375 – 418) ilk kez Küçük Asya terimini kullanır. Bizans döneminde, İmparator Konstantinos Porphyrogennitos (785–828) ülkesinin idari birimlerini ele alan Themata adlı eserinde, Afyon, Isparta, Konya ve İçel'i kapsayan bölgeyi, İstanbul'un doğusunda kaldığı için, doğu eyaleti anlamına gelen "Anatolikon Thema" adıyla anar. Osmanlı döneminde Anadoli ya da Anadolu, merkezi Amasya olan, Sivas ve Kastamonu'yu kapsayan bir vilayetin adıydı. 19. yüzyılda Anadolu terimi yarımadanın Fırat'a kadar olan topraklarını belirtmek için kullanılıyordu.

kan veriyordu. Bu ürünlerin en önemlisi, büyük miktarlarda çıkarılarak Asya ile Avrupa'nın her tarafına ihraç edilip yöre halkına gümüş ve altın kazandıran bakır madeniydi. 4) Burada uzun yıllardan beri yörenin asillerinden güçlü bir adam olan İsmail[5] hüküm sürüyordu. Bölgeyi babasından, o da atalarından devralmıştı. Sultan şehrin yakınlarında karargâh kurduğunda, donanma da denizden limanlarını[6] ablukaya almıştı. Daha önce gelmiş olan komutanlar, anlaştıkları gibi, kıstak ile limanları ele geçirerek bir yarımadada bulunan şehri gemileriyle çepeçevre kuşatmışlardı.

İsmail'in Sultanla Görüşmeye Gitmesi ve Onunla Anlaşarak Şehri Teslim Etmesi

(5) İsmail, sultanın ani gelişi ve ordularının hem denizden hem de karadan şehri ve kendisini kuşatması üzerine şaşkına döndü ve bu durumda neler yapması gerektiğini düşünmeye başladı. Sonunda en iyi çözümün sultanın huzuruna çıkıp bu saldırının nedenlerini öğrenmek ve başarabilirse onunla bir anlaşmaya varmak olduğuna karar verdi. Çok sayıda değerli hediye hazırlayarak onunla görüşmeye çıktı. (6) Sultan,

5 İsfendiyaroğullarından II. İbrahim'in oğlu. Kardeşi ve rakibi Kızıl Ahmed Bey daha öncesinde Osmanlılara iltica edip II. Mehmed'in bu seferinde Kastamonu Beyliği'ne tayin edildiği için, İsmail Bey Sinop Kalesi'ne çekilmek zorunda kalmıştı. Teslim olan İsmail Bey'e sultan hürmet göstermiş, dirlik olarak Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar kazaları vermiş, oğlu Hasan Çelebi'yi Bolu sancağına tayin etmişti. İsmail Bey, sonrasında tayin edildiği Filibe sancağında 884 (1479) tarihinde vefat etti ve orada defnedildi (İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 1, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971, s. 291). Filibe'de *Hulviyat-i Sultani* isimli bir eser de kaleme aldı (Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s. 192).

6 Sinop, Anadolu'nun en kuzey noktası olan İnceburun'un doğuya uzanan Boztepe Burnu kıstağında kurulmuş bir kale şehirdir. Antik çağlarda, fırtınalara açık olduğu halde kuzey kıstağın kuzey doğrultusundaki dış liman daha çok kullanılıyordu. Zamanla kumla dolan ve kullanılamaz hale gelen bu liman bir kanalla iç limana bağlanırdı. Kanal Selçuklular döneminde kapatıldı. Yarımadanın güneyindeki rüzgârlara kapalı iç limanı ise güney Karadeniz'in en güvenli limanı sayılır.

İsmail'i nezaket ve içtenlikle karşıladı; ona dostça hitap etti ve konumuna uygun saygıyı göstererek konuk etti. İktidar ve şehir hakkında konuştular. Duruma ilişkin adil, kendileri açısından uygun ve yararlı noktaları vurgulayarak uzun süre görüştüler; fikir alışverişinde bulundular. Sonunda aşağıdaki koşullarda anlaşarak dostça ve barış içinde ayrıldılar.

İsmail'in Sinop'a Karşılık Elde Ettikleri

(7) Sultan, Sinop'u ve İsmail'in yönetimi altında olan bütün bölgeyi alırken, onun karşılığı olarak, Avrupa'da Trivallilerin ülkesiyle sınırdaş olan, çok güzel, çok verimli, geliri, yüzölçümü ve sağladığı yaşam şartları ve refah açısından kendi memleketinden aşağı olmayan, Skopia[7] [Üsküp] adında bir satraplık veriyordu.

Sultanın Sinop'u Almasının Nedenleri

(8) Sultan, İsmail'e herhangi bir suçlamada bulunamıyordu. Ancak, Karadeniz'in Asya sahillerinin önemli bir noktasında kurulu, donanmasıyla gemilerini Trabzon'a ve Karadeniz'in yukarı sahilleriyle oradaki diğer şehirlere gönderebileceği korunaklı limanlara sahip Sinop'un ele geçirilmesine büyük önem veriyordu. Ayrıca, ülkesinin tam ortasında bulunan bu şehrin, kendi yönetiminde değil de başka hükümdarların elinde olması, ona birçok nedenden ötürü güvenli gelmiyordu. Son olarak, topraklarına komşu olan Tigranokerta'nın ve Medlerin kralı Hasan'ın, burayı uzun bir süredir gözüne kestirdiğini, her yolu deneyerek fethetmek istediğini bildiğinden, anlaşma ya da savaş yoluyla gizlice ele geçirmesinden çekiniyordu. Bu nedenlerden dolayı Sinop'un fethi sultan için şart olmuştu.

---

7 II. Mehmed, Sinop beyinin oğluna "Babana haber ver; ya Sinop'u teslim eder, ben de ona Filibe sancakbeyliğini veririm ya da üzerine gelirim," der. (Çev. Umar, Mikhael Doukas, XLV-17, s. 303).

IV. (1) İsmail, satraplığına gitmek üzere maiyetiyle hemen yola çıktı. Sultan da Sinop ile İsmail'in yönetimi altındaki diğer bölgeleri devralarak yönetimlerine ilişkin düzenlemeleri yaptıktan sonra, Kasım ve Yakup'a donanma ile açılarak doğruca Trabzon'a hareket etmelerini, limanlarına demir atmalarını, şehri kara ile denizden kuşatıp güvenli bir şekilde ablukaya almalarını emretti.

Sultanın Tauros Dağı'na Seferi ve Dağ Hakkında Bilgiler

[Sultan] bütün ordusuyla Sinop'tan hareket ederek iç kısımlara doğru ilerledi ve Tauros [Toros] Dağı'na gelerek eteklerinde karargâh kurdu. (2) Tauros, Asya dağlarının en yükseğidir ve aşağı Asya'yı yukarı Asya'dan ayırır. Mykale Dağı [Sisam Adası'nın karşısındaki Dilek Dağı] ile oradaki denizden başlar, kıvrılarak Asya'yı ikiye böler ve Sinop yakınlarında Karadeniz'e ulaşır. Oradan devam ederek, Ermenilerle Medlerin dağlarıyla ve onların aracılığıyla Kafkas'la birleşir.

Tauros'u Silahlı Birliklerle Geçenler

(3) Rivayete göre, Herakles ve Dionysos'tan sonra, bu dağı silahlı birliklerle ilk aşan, Perslerin ve bütün Asya'nın hâkimi Darius'a karşı sefere çıkan Makedonyalı Aleksandros oldu. Onu daha sonra Romalılarla Pompeius Magnus izledi.

İskit ve Massagetaların Kralı Timur'a Dair

Bizim yıllarımızda, sultanın ceddinden Sultan Bayezid'e karşı sefere çıkan İskit ve Massagetaların kralı Timur da bu dağdan silahlı birliklerle geçmişti. Ama o, dağdan geçişi sağlayan kilit noktaları daha önceden ele geçirmişti ve kendisine ait dost bir ülkeden geçiyordu. Şimdi de buradan, Aleksandros ve Romalıların komutanı Pompeius'tan sonra, silahlarla ve savaş

düzeninde geçen üçüncü[8] kişi Sultan Mehmed oluyordu.

Sultan Mehmed'in Tauros'u Hasan'ın Muhalefetine Rağmen Aşması

(4) Daha önce de belirttiğim üzere, evlilik vasıtasıyla Trabzon kralıyla akrabalık[9] kurarak müttefiki olan, barışçıl yollarla ya da savaşla Trabzon'u ele geçirmeyi arzu eden ve uman Hasan, sultanın seferini duyunca, ordusunu toplayarak yolunu kesmek üzere dağ geçitlerinin önüne geldi.

Sultanın Silahlı Olarak Geçtiği Güzergâh

(5) Sultan gelişmeleri öğrenince, Hasan'la ordusunu bulundukları noktada bırakarak, dik bir yokuşla doğruca rakibinin sarayının bulunduğu Tigranokerta'ya ulaşan, sarp ve geçilmesi çok zor bir yol izledi.[10] İlk önce, Mahmut Paşa komutasında, ok ve küçük kalkanlarla donatılmış, hafif silahlı yeterli sayıda yetenekli askerden oluşan bir ordu göndererek, önemli tepeleri, dar ve zor geçilebilir boğazları, güzergâhın bütün zor geçitlerini ele geçirdi. (6) Daha sonra yol üzerindeki kayalık sarp bölgeleri, sık bitki örtüsü, orman ve çalılıklarla kaplı bölgeleri düzeltmek ve ağaçları kesmek üzere, hafif silahlı çok sayıda asker gönderdi; geçeceği yolu genişleterek düzeltti.

---

8 Kritovulos'un, Toros Dağlarını aşan Yunan paralı askerlerin öyküsünü anlatan, antik literatürün tanınmış kitabı Ksenofon'un *Anabasis*'ini [On Binlerin Dönüşü] hiç anmaması, eski kaynaklara itibar eden bir tarihçi için dikkat çekici bir ihmaldir.

9 Uzun Hasan Komnenos hanedanından bir kız ile evlenmişti. Sümer'e göre adı Teodora, Dukas'a göre Despina'dır (Faruk Sümer, "Akkoyunlular", DIA 2, 270-274, (Çev. Umar, Mikhael Doukas, s. 111, dipnot 106).

10 Fatih Sultan Mehmed'in, güneye doğru ilerleyerek, bulunduğu noktadan çok uzak olan Diyarbakır'a yönelmesi mümkün görünmemektedir. Tursun Bey, dağları kuzeye doğru, Bayburt istikametinde aşarak Erzincan yakınlarından geçtiğini kaydeder.

Dağın Sarp ve Zor Aşılır Olması

(7) Tauros, tek bir dağ gibi anılmasına rağmen geçit vermeyen aşılması zor dağlar, bulutların üzerine çıkan yüksek zirveler, yalçın ve dik kayalar, uçurumlarla sonlanan derin vadiler, kayalık ve zor boğazlar, tehlikeli çalılık bölgelerle uçurumlar, dik yokuş ve inişlerle dolu, aşılması son derece tehlikeli, zahmetli ve zor olan büyük bir dağlar silsilesidir.

Sultanın Tauros'u Kaç Günde Aştığına Dair

(8) Ancak en önemlisi, yanında sayılamayacak miktarda ağır silahlarla teçhizat götüren, hepsi de yüklü at, katır ve develerle ilerleyen, süvarilerle yayalardan oluşan kalabalık bir ordunun, hafif silahlarla donatılmış güçlü kuvvetli askerlerin bile toplam on sekiz günde zorlukla geçebileceği bunca engebeli zor bir yolda günlerce sürecek bir sefere çıkmasıydı. Sultan, hiçbir şeyi umursamadan, yine de dağı aşmaya çalıştı.

Sultanın Askerî Dizilişine ve Tauros'u Nasıl Aştığına Dair

(9) Ordusunu iyice donatıp düzenledikten sonra, önde kanat düzeninde piyadeler, ortada levazım birlikleri, arkada ise artçı kuvvetler, refakatçiler ve süvariler olmak üzere hareket etti. Kendisi birkaç seçkin süvariyle piyadelerin ortasındaydı. Dar boğazlardan geçerken kanatları ince şeritler halinde diziyor, bazen de savaş düzeninde ilerliyordu. (10) Geçiş genişlediğinde, iki kanatlı dizilişten hızla phalanks[11] düzenine geçerek, piyadenin iki yanına yüzleri yanlara dönük okçu ve silahtarlar diziyordu. Okçulardan solak olanla-

11 Phalanks, genellikle mızrak ve benzeri silahlar kullanan askerlerin birbirinden ayrılmadan art arda saflar halinde savaşmasını esas kabul eden bir savaş düzenidir. İlk uygulamalarına Arkaik Yunanistan'da Hoplites adı verilen ağır piyadelerin savaş düzeninde rastlanır.

rını sağa, sağlak olanlarını da sola yerleştirerek, yayları gerili vaziyette hazır yürütüyordu. Silahtarlar ise omuzlarında taşıdıkları kargılarını sağa sola yönlendirerek tehditkâr bir şekilde sallıyorlardı.

(11) Ordu gün boyunca bu düzende ilerliyordu. Geceleri karargâha yakın mesafelerde ateşler yakılıyor, karargâh etrafında daire düzeninde güçlü nöbetçi birlikleri yerleştiriliyordu. Gün ışığında en uygun noktalar tespit edilerek sık aralıklarla gözcüler yerleştirilip ileri karakollar kuruluyor, karargâh her yönden gelebilecek tehlikelere karşı korunuyordu.

Mahmut Paşa'nın Canına Kastedilmesi, Okla Hafif Yaralanması ve Saldırganın Yakalanarak Öldürülmesi

V. (1) Bu arada sultanı, yüksek rütbeli yöneticileri ve askerleri çok üzen anlaşılması zor bir olay yaşandı. Düşman tavırlı, kötü niyetli ve uğursuz bir adam, haset ve kin duygularının etkisiyle, suçlamak için hiçbir neden gösteremeyeceği, hatta minnet borçlu olduğu Mahmut Paşa'yı öldürmeye kalkıştı. (2) Lanetli amacını gerçekleştirmek için uygun zamanı kolladı; geçilen bölgenin engebeli oluşundan cesaret alarak yakalanmayacağını umut etti ve hiç kimsenin kuşkulanmadığı ya da beklemediği bir anda gizlice yayını gerip okunu attı. Ancak planının çılgınlığıyla aklı karıştığı ve elleri korkudan titrediği için paşayı alnından vurduğu halde isabetli bir atış yapamadı. Aksi takdirde yara öldürücü olabilirdi. (3) Büyük yaygara koptu. Sultan, devlet yöneticileri ve bütün ordu, bu beklenmedik olayla aniden düşman saldırısına uğramışlarcasına altüst oldular. Bu rezil ve kötü adam hemen yakalandı, ağzını açıp kendini savunmaya bile fırsat bulamadan çılgın girişimine layık şekilde cezalandırıldı. Askerler onu acımasızca paramparça etti, neredeyse kanını içip etlerini yiyeceklerdi.

Sultanın Paşa İçin Üzüntüsüne Bak

(4) Sultan, ihtiyaç ve zorlukların çok olduğu böyle bir zaman ve yerde, bunca değerli bir adamını kaybetme ihtimaliyle büyük üzüntü, heyecan ve korkuya kapıldı. Hemen üzerinde büyük nüfuz sahibi olan bilge ve hekim; hem teorik hem de pratik alanda üstün yetenekli özel doktoru Yakup'u[12] çağırıp paşanın yarasını sordu. (5) Yaranın önemsiz olduğunu, tehlike arz etmediğini öğrenince rahat bir nefes aldı ve üzüntüsü hafifledi. Doktora çok sayıda hediyeler vererek paşaya özen göstermesini emretti. Gerekli ihtimamın gösterilmesiyle paşanın yarası kısa sürede iyileşti.

VI. (1) Sultan on yedi gün boyunca hiç ara vermeden ilerleyerek, büyük bir güçlükle derin vadiler, sarp uçurumlar, engebeli, geçit vermeyen bölgeler ve buna benzer yokuş yukarı, zor ulaşılır birçok engeli aştı. Büyük eziyetler çektikten sonra, kendisi ve tam teçhizatlı ordusuyla Tauros'tan ovaya inerek Tigranokerta yakınlarında karargâh kurdu.

Sultanın Dağları Süratle Aşmasına Hasan'ın Şaşırması ve Korku İçinde Ona Annesini Göndermesi

(2) Hasan, sultanın dağları süratle aştığını, bunca engebeli, uzun ve bugüne kadar hiç kullanılmamış bir yolu büyük ve ağır ordusuyla bu kadar kolay geçtiğini, sarayının yakınlarına kadar geldiğini öğrenince, inanılması zor olan bu olay karşısında çok şaşırdı. Gökten düşen bir okla vurulmuş gibi şaşkınlık ve korku içinde kalarak ne yapacağını

12 Gaetalı Maestro Jacobo. II. Mehmed'in maiyetindeki Yahudi doktor. İslamiyete geçip geçmediği tartışmalı bir konudur. Venediklilerle anlaşıp sultanı zehirlediği iddia edilmiştir. Kendisine verilen imtiyazlar ve hakkındaki tartışmalar için bkz. Bernard Lewis, "The Privilege Granted by Mehmed II to His Physician", Bulletin of the School of Oriental and African Studies 14/3, Studies presented to Vladimir Minorsky by his colleagues and friends, 1952, s. 550-563.

bilemedi, kendini büyük bir açmazda buldu. Sonunda annesini[13] çok sayıda hediyeyle sultana elçi olarak göndermeye, yapmayı düşündükleri için açıklama yapıp özür dilemeye, aynı zamanda dostu ve müttefiki olarak kabul etmesi için ona yalvarmaya karar verdi. (3) Sultan, Hasan'ın annesini dostça karşıladı. Ona layık olduğu saygıyı gösterdi. Barışçı bir konuşma yaparak onunla anlaştı; oğlunu dostu ve müttefiki olarak kabul ettiğini söyledi. Ancak kendisini hemen göndermeyerek seferine katılmak üzere yanında alıkoydu.

Donanmanın Trabzon'da Demir Atıp Karaya Asker Çıkarması. Kaledekilerin Saldırısının Püskürtülmesiyle Şehrin Karadan ve Denizden Kuşatılması

VII. (1) Öte yandan, donanmanın komutanları Trabzon'a vararak limanlarında demir atmışlardı. Karaya asker çıkarmış, şehirden çıkarak saldıran Trabzonlularla savaşa tutuşmuş, onları yenerek püskürtmüş, sur içine sığınmaya mecbur etmişlerdi. (2) Sur dışındaki bölge ile şehre giden yolu tutmuşlar, şehri karadan orduyla ve denizden donanmayla çepeçevre kuşatmışlardı. Dışarıdan içeriye ve içeriden dışarıya hiçbir şey geçmemesi için çok sıkı gözetim altında tutuyorlardı. (3) Kuşatma altında geçen yirmi sekiz günde surdakiler birkaç çıkış hareketi düzenledi. Çatışmalarda düşmanlarından daha güçsüz görünmemekle birlikte, sayıları az olduğundan, kalabalık ordunun baskısıyla püskürtülüp şehre sığınmak zorunda kaldılar.

13 Sara (Sare) Hatun. Babinger'e göre Sara Hatun Diyarbakırlı bir Arami idi (Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, s. 192). Bekir Sıtkı Baykal'ın İbn Tagrı Birdi'ye dayanarak bildirdiğine göre Sara Hatun'un anne tarafından dedesinin adı Pir Ali idi, bu yüzden ailedeki Komnenos hanedanından gelen gelinlerden biri değildi. (Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 2, 1964, s. 71)

Paşanın Şehir Sakinleri ile Krallarına, Teslim Olmalarını ve Şehri Teslim Etmelerini Teklif Etmesi

(4) Bunlardan sonra Mahmut Paşa kara ordusuyla sultandan bir gün önce gelerek, şehre yakın bir yerde karargâh kurdu. Katavolinos'un oğlu Thomas'ı elçi olarak şehre göndererek, halka ve krallarına teslim olmalarını, şehri teslim etmelerini teklif etti. Sultanla anlaşarak, yeminli güvenceler alıp karşılıklı güven ilişkileri içinde teslim olmalarının ve şehri teslim etmelerinin kendileri için daha iyi ve birçok bakımdan daha hayırlı olacağını söyledi. Bu şekilde davranmaları, sadece kendileri için değil, özellikle kral, çocukları ve çevresindeki herkes için daha iyi ve daha hayırlı olacaktı. Çünkü kral, sultanın korumasına, büyük arazilere, geçimini sağlayacak gelirlere, refah ve istirahati için gerekli her şeye sahip olurken, insanlar hiçbir kötülüğe uğramadan eşleri ve çocuklarıyla birlikte yaşayabilecek, vatanlarını ve mülklerini yitirmeyecekti. (5) Fakat sultanın şimdi teklif ettiği anlaşmayı kabul etmezlerse, bundan böyle ona bir daha sözleşme ve anlaşmaları hatırlatmaya bile hakları olmayacaktı. Sultan hiddetlenip kızarak savaşa başlarsa, gelecekleri silah ve demirle belirlenecekti. Savaştan yenik çıkarlarsa katledilecek, servetleri yağmalanacak, esir düşecek ve savaşlarla fetihlerin neden olduğu bütün felaketlere uğrayacaklardı. Elçi bunları söyledi.

Sultanın Trabzon'a Gelişi, Ona Bir Barış Heyetinin Gönderilmesi, Antlaşma ve Şehrin Teslimi

(6) Şehrin sakinleri ile kral kendilerine söylenenleri sakince dinlediler, sultan geldiğinde antlaşmayı onunla imzalayacaklarını söylediler. Sultan ertesi gün gelip şehrin önünde karargâh kurdu. Yine Thomas'ı elçi olarak göndererek, bir gün önce Mahmut Paşa'nın teklif ettiği aynı şartlarla teslim olmaları çağrısını yineledi. (7) [Şehirdekiler] elçiyi dinledik-

ten ve çok sayıda değerli hediyeler hazırladıktan sonra, içlerinden en iyi adamlarını seçtiler, onlara yetki vererek sultana gönderdiler. Elçiler sultanın huzuruna çıkarak önünde saygıyla eğildiler; antlaşmayı yaparak karşılıklı yeminlerle güvence altına aldılar. Kenti ve kendilerini sultana teslim ettiler.

Paşanın Şehre Girerek Onu Teslim Alması, Kralın Hürmetini Belirtmek Üzere Şehirden Çıkarak Sultanın Huzuruna Çıkması ve Hürmetle Karşılanması

Kapılar açıldı ve Mahmut ordusuyla şehri teslim aldı. (8) Trabzon kralı, sultana saygısını sunmak üzere, evlatları ve maiyetiyle şehirden çıktı. Sultan onu nezaket ve merhametle karşıladı, konumuna uygun saygıyı göstererek konuk etti. Kendisine, evlatlarına ve maiyetine armağanlar verdi.

Sultanın Trabzon'a Girişi

VIII. (1) Bundan sonra sultan şehre girdi ve dolaşarak konumunu, yerleşik kısımlarını, nüfusunu inceledi. Kaleyle saraya çıktı, iç kalenin tahkimatını, sarayın yapılarıyla güzelliğini inceleyerek hayran kaldı ve şehrin her bakımdan takdire değer olduğuna kanaat getirdi. (2) Ardından krala, maiyetindeki herkese ve şehrin nüfuzlu ve zengin kişilerinden bazılarına, bütün servetlerini yanlarına almalarını, eşleri ve çocuklarıyla birlikte şehri terk ederek gemilere binmelerini emretti.

Sultanın Trabzon'dan İlk Başta Kaç Çocuk Aldığı

[Sultan] şehir içinden ve çevresinden 1.500 kadar genç seçerek gemilere bindirdi. (3) Donanmanın kaptanlarına, yani gemi reisleriyle amirallere, hatta komutanlara, dümencilere, kürekçi başlarına ve diğerlerine armağanlar dağıtarak

demir almalarını emretti. Donanmanın komutanlarından birini, Kalliupolis satrapı Kasım'ı yanında alıkoydu ve onu Trabzon satraplığına getirerek maiyetine kendi muhafız alayından 400 seçkin asker verdi. (4) Birkaç gün daha kalıp şehirdeki düzeni düşüncelerine uygun şekilde kurduktan sonra geldiği yerlerden geri dönmek üzere yola çıktı.

Hasan'ın Annesinin Sultanın Yanından Hediyelerle ve Onurlandırılarak Ayrılması, Hasan'ın Bir Heyet Göndererek Karşılıklı Dostluk ve Barış Antlaşmasını Yenilemesi

Sultan, Hasan'ın ülkesine vardığında, onurlandırarak ve çok sayıda hediyeler vererek annesini geri gönderdi. Antlaşmaları yenilemek ve daha önce de belirttiği gibi Hasan'la dost ve müttefik kalmak istediğini söylemek üzere onunla birlikte bir heyet gönderdi. (5) Hasan da sultana bir heyet göndererek hediyeler sundu, kazandığı başarılardan dolayı onu tebrik etti, validesine gösterdiği saygı için teşekkür etti; dostu ve müttefiki olduğuna ilişkin güvenceler verdi.

Sultanın Byzantion'a Varması

Sultan oradan ayrılarak süratle ilerledi, Tauros'u güvenle aştı ve aradaki mesafeyi toplam yirmi sekiz günde kat ederek Bursa'ya vardı. Orada ordusunu dağıtıp birkaç gün dinlendikten sonra, sonbahar bitmek üzere olduğundan Byzantion'a gitti. Sultanın saltanatının on birinci yılı, 6969 [MS 1460/1] yılı bitmek üzereydi.

[Sultanın] Trabzon Kralına Gösterdiği İhtimam

IX. (1) Çağımızın önemli ve tanınmış iki şehri olan Sinop ile Trabzon'da işler bu şekilde halledildi. Sultan Mehmed Konstantinopolis'e varır varmaz, Trabzon kralının geçimi-

ni güvence altına almaya öncelik verdi. Ona ve maiyetine Strymon Nehri civarında yılda 300.000 gümüş sikke geliri olan bir arazi bağışladı.[14]

Sultanın Filozof Georgios Amirukis'i Huzuruna Kabul Ederek Onu Onurlandırması

(2) Kralın maiyetinde gelenlerin arasında doğa bilimleri, temel felsefi kuramlar, matematik, geometri, sayı kuramları, Peripatetik ve Stoacı ekolleri mükemmel derecede bilen ve aynı zamanda genel kültür, yani retorik ile şiir alanlarında iyi eğitim almış olan, Georgios Amirukis[15] adında büyük bir filozof vardı. (3) Sultan bu adam hakkında bilgi edinince yanına çağırtarak kendisiyle sohbet etti ve bilgeliğiyle geniş kültürüne hayran kaldı. Sultan en büyük filozoflardan biri olduğu için, ona hizmetinde bulunabileceği uygun bir mevki verdi, yanına gelerek antik dönem yazarlarının öğretileri, felsefi diyaloglar, problemler ve çözümlerine ilişkin sohbet edebilme onurunu bağışladı.

---

14 Strymon (Struma, Karasu) Nehri Rodop Dağlarının Vitoşa kesiminden doğar, 415 km boyunca güney-güneydoğu doğrultusunda akarak Kavala'nın güneybatısından Ege'ye dökülür. David Komnenos iki yıl sonra, 1463'te yedi oğlundan altısıyla birlikte Edirne'de idam edildi.

15 Georgios Amirutzis asil bir aileye mensuptu ve Mahmut Paşa'nın teyzesinin oğluydu. Sırbistan'a gelin giden hanedandan bir prensesin maiyetinde bulunan teyzesi orada bir asille evlenmiş ve oğlu daha sonra devşirilerek Mahmut adını almıştı. Amirutzis Trabzon İmparatorluğu'nun protovestiariosuydu [başbakan]. Ferrara-Floransa (1438-9) konsüllerine katılmış, kiliselerin birleşmesine karşı çıkmıştı. Kardinal Bessarion'a yazdığı 1462 tarihli bir mektupta devşirilen oğlu Vasilios'u sahiplerinden satın almak için maddi yardım ister. 1466'da eşinden boşanıp son Atina dükü II. Francesco Acciaoli'nin dul eşiyle evlenmek istediğinde, Patrik İoassaf'ın iznine ihtiyaç duyduğuna göre, o tarihe kadar Hristiyan olmalıydı, daha sonra ihtida etmiş olabilir. Oğullarından Vasilios-Mehmet Yunancadan Türkçeye birçok eser çevirdi, Aleksandros-İskender ise haznedarbaşı mevkiinde bulundu. Metropolit Hrisanthos, *İ ekklisia Trapezountos* (Trabzon Kilisesi), Arheion Pontou 4-5, 1933 (tıpkıbasım, Hestia yayınevi, 1973) s. 320-325.

(4) Bunlardan sonra, özellikle iskânına ağırlık vererek Polis'in güzelleştirilmesi ve bayındırlığına ilişkin çalışmalara başladı. Camiler, tersaneler, tiyatrolar, çarşılar ve buna benzer yararlı yapılar yaptırdı. Hiç masraftan sakınmayarak, her taraftan her türden bilim adamları ve zanaatkârlar getirterek şehre yerleştirdi. Sanat ve bilimi getirmeye çalıştı. Şehri her alanda kendine yeterli kılmak; saygınlık, ihtiyaçlar, güzellik ve görkem açısından dışarıdan hiçbir şeye gereksinmeyecek hale getirmek istiyordu.

Getlerin Hükümdarı Drakulis'in İsyanı

X. (1) Sultan, Polis'in bayındırlığı ve yönetimi ile ilgilenirken, kış mevsimi içinde, Getlerin hükümdarı Drakulis'in[16]

16 III. Vlad Tepeş (1431–1476) 1448, 1456-1462 yılları arasında ve 1476'da Eflak Voyvodası. Düşmanlarını ve esir aldığı Osmanlı askerlerini kazığa geçirerek işkenceyle öldürmesi yüzünden Kazıklı Voyvoda; babası II. Vlad'ın "Draco" isminden ötürü "ejderhanın oğlu" anlamına gelen Drakula olarak da bilinen Vlad Tepeş, Bram Stoker'ın *Drakula* romanına ve yaklaşık 254 filme konu olmuştur. Babası tarafından Osmanlılara sadakatinin garantisi olarak kardeşi Radu ile birlikte II. Murad'a rehine olarak gönderildi. 1442-1448 yıllarını Osmanlıların elinde tutsak olarak geçirdi. 1448 yılında Osmanlılar tarafından babasının yerine Erdel'e gönderildi. İki ay kadar sonra tahttan düştü. Osmanlıların 1456'da Belgrad'ı kuşatması üzerine kurulan Haçlı ordusunda Hunyadi János komutasında savaştı. Emrindeki askerler ile Eflak'a bir sefer düzenledi ve III. Vlad adıyla tekrar Eflak voyvodası oldu. 1459 yılında Osmanlılara vergi ödemeyi reddetti. Bölgedeki Türk ve Bulgar nüfusu ve 20.000 Osmanlı savaş esirini kazığa geçirdi. Osmanlı ordusu 1462'de Fatih Sultan Mehmed komutasında Eflak voyvodasına karşı sefere çıktı. Osmanlı ordusu 4 Haziran 1462'de Târgovişte Kalesi'ni ele geçirdi. Voyvoda Vlad ise önce II. Mehmed'e başarısız bir suikast girişiminde bulundu, ardından da kaçarken terk ettiği topraklardaki kuyuları zehirledi, ekinleri yaktı, tüm hayvanları öldürttü. Hapishanelerdeki mahkûmları, cüzzamlı ve vebalıları saldı. Vlad Macaristan'a bağlı bir beylik olan Erdel'e kaçtı ve Macaristan kralından yardım istedi. Ancak Macarlar yardım talebini kabul etmedi. Vlad tutuklandı ve Buda'ya getirildi. 12 yıl sonra 1474'te Katolik olduğunu açıklayınca sürgünü sona erdi. Eflak'ı yeniden ele geçirmeye çalıştı. İki yıl sonra Eflak'a döndü ve voyvoda ilan edildi ancak Osmanlı ordularına yenildi. Esir alınan askerleri kazıklara oturtuldu. Vlad Tepeş öldürüldü, kesilen başı ise öldürüldüğünü ispat etmek için İstanbul'a Fatih Sultan Mehmed'e gönderildi (Catalin Grugia, "Drakula", *National Geographic Türkiye*, Şubat 2010, s. 58-77).

bir hayli asker, silah ve at toplayarak, yakın bir tarihte kendisini başa getiren sultana karşı isyana kalkıştığı haberi geldi. (2) Paionlarla Dakların hükümdarı Get İoannis [Hunyadi János] ülkelerine bir orduyla saldırarak, babalarını öldürüp iktidarı başka birine[17] verince, Drakulis'le kardeşi sultanın babasına sığınmışlardı. Onlara çocuklukları boyunca büyük bir özenle bakan sultan, öldükten sonra sorumluluklarını yerine geçen oğluna devretti. Sultan Mehmed de onlara büyük ilgi ve saygı gösterdi, krallar gibi davrandı. (3) Getlerin ülkesinde bir isyan çıktığında, yönetici kötü bir şekilde kovulunca, sultan güçlü bir ordu ve büyük harcamalarla Drakulis'i geri getirerek ülkesinin idaresini ona bıraktı. Kendisine karşı samimi ve gerçek bir sevgi duyacağını, boyun eğeceğini, yapılan antlaşmalara sadık kalacağını, yeni anlaşmalar ve yeminlerle güvenceye aldı. (4) Drakulis kısa bir süre için antlaşmalara sadık kaldı ama sonra her şeyi unutarak kendisine gösterilen güvene ihanet edip isyana kalkıştı.

Drakulis'in İstros Nehri'ni Geçerek Nikopolis ve Vidin Çevresine Saldırması

Drakulis güçlü ve kalabalık bir orduyla İstros'u geçerek, kendisine komşu olan sultanın topraklarına, yani Nikopolis [Niğbolu] ve Vidin'e saldırdı. Büyük miktarda ganimet toplayıp çok sayıda cinayet işledikten sonra İstros'u geçerek ülkesine döndü. (5) Bunun üzerine sultan, antlaşmaları anımsatmak, barış hakkında konuşmak ve isyanın nedenlerini öğrenmek üzere elçiler gönderdi. Drakulis elçilerin neden geldiğini sormaya bile gerek görmeden sultan aleyhine küfürler, tehditler savurdu ve onları kazığa oturttu.

17 II. Vladislav (1447-1456) Eflak beyi Vlad II. Dracul'u öldürerek yerine geçmişti. Daha sonra hasmının oğlu III. Vlad onu kendi elleriyle öldürdü.

Sultanın Getler Üzerine Yürümesi, İstros'u Geçmesi, Ülkeyi İstila ve Talan Etmesi

(6) Sultan bu saygısızlıktan çok rahatsız oldu ve haklı olarak büyük öfkeye kapıldı. Mümkün olabildiğince büyük bir ordu toplayıp kış boyunca iyice hazırlandıktan sonra ilkbahar başlarında İstros'u geçti. Nehri geçer geçmez, saldırılar düzenleyerek birkaç gün içinde Getlerin ülkesini hemen hemen tümüyle ele geçirdi, talan etti ve üzerine bir sel gibi yayılarak önüne çıkan her şeyi silip süpürdü. Kaleleri zapt etti, köyleri yağmaladı ve mümkün olduğunca fazla ganimet topladı. (7) O küstah ve kendini beğenmiş adam, sultanın hızlı saldırısına karşı koyamadığından bir tavşan gibi kaçtı, ülkesinin en ulaşılmaz dağlık sapa bölgelerinde gizlenerek ortalığın yatışmasını bekledi. Sultan ülkeyi talan ettikten sonra, yanında getirdiği Drakulis'in kardeşi Rados'u[18] Getlerin hükümdarı yaptı.

(8) Drakulis gelişmelere çok üzülmüştü. Gelecekte tekrar hükümdar olma umudunu tamamen yitirdiğinden, düşmanlarına zarar vermek uğruna kendisi de zarar görmeye, hatta ölmeye karar verdi ve bu saçma fikirle sultanın karargâhına saldırmak istedi. Gece yarısı adamlarıyla karargâhın bir köşesine düzensiz ve tedbirsiz bir saldırı düzenleyerek çok sayıda hayvan; deve, at ve katır katletti ama karşısında asker bulamadı.

Drakulis'in Yenilmesi ve Kaçışı

(9) Sultan saldırının farkına varınca, düşmanı üstüne çekerek daha kolay ele geçirebilmek için askerlerinden biraz

18 III. Radu cel Frumos (Yakışıklı). 1462-1474 tarihleri arasında Eflak voyvodası oldu. Osmanlılarla savaş halinde olan Boğdan voyvodası Stefan Cel Mare ile mücadele etti ve hayatının sonuna kadar Osmanlılara sadık kalarak vergisini ödedi.

geri çekilmelerini istedi. Hemen sonra da orduya her yönden saldırmasını emretti. Askerler savaş naraları atarak büyük bir şiddet ve şevkle saldırarak esir aldıkları birkaç kişi dışında herkesi kılıçtan geçirdiler. Drakulis bir yolunu bulup gizlice kaçmayı başararak Paionlara sığındı ve orada tutuklanarak hapse atıldı.

(10) Sultan daha önce de belirttiğim gibi, Getlerin hükümdarı ve yöneticisi olarak Rados'u atadıktan sonra, kendisine sadık kalacağına dair yeminli güvenceler alıp ülkeyi ve iktidarı ona teslim etti. Mümkün olduğu kadar fazla ganimet, köle ve otlak hayvanı alıp askerlerine dağıttı ve tekrar İstros'u geçti. Yaz mevsiminde [MS 1462] Adrianupolis'e vardığında kısa bir süre için ordusunu dinlendirdi. Devamında donanmanın komutanlarını çağırtarak Lesvos Adası'na gönderilmek üzere iki yüz savaş gemisi hazırlamalarını emretti.

Sultanın Lesvos ve Mytilini'ye Sefer Düzenlemesinin Nedenleri

XI. (1) Kardeşi Dominikos'la birlikte babasından iktidarı devralan Dorieus'un oğlu Nikorezos,[19] babasının ölümünden sonra sultana vergi ödemeyi kabullenerek onunla bir antlaşma yapmıştı. Bir süre sonra kötü düşüncelerin etkisinde kalıp günaha girerek, önce kardeşini tutuklayıp hapsetti ve hileyle öldürdü. Daha sonra, hem vergisini isteksiz ödemeye, hem de antlaşmalara samimiyetle sadık kalmamaya başladı. İtalyanlarla gizlice ilişki kurarak onlarla antlaşmalar imzaladı, daha önce de söylediğim gibi birçok konuda sultana ettiği yeminlere sadık kalmadı. Limanlarını korsan gemilerine açtı; kendisi de korsan gemileri donatıp onlara çevredeki şehirlerle limanları tanıyan kılavuzlar verdi. Sade-

19 I. Dorino'nun küçük oğlu Nicolò Gattilusio, 1458-1462 tarihleri arasında Midilli'nin hükümdarıydı. Babasının 1458'deki ölümünden hemen sonra ülkeyi bir süre için ağabeyi Domenico ile birlikte yönetti.

ce sultanın yönetimi altındaki Lesvos'a yakın sahilleri değil, Hersonisos, Trakya ve Makedonya sahillerine de gizlice saldırılar düzenlemeye başladı.

(2) Bu olayların sultanın kulağına birkaç kez çalınması üzerine, [sultan] elçiler göndererek yaptığı kötülüklerin gizli kalmayacağına, antlaşmalar geçerliyken barış zamanında böyle davranmaması gerektiğine dair onu uyardı. Antlaşmalara sadık kalmalı, vergisini aksatmadan ödemeliydi, yoksa ona savaş açacaktı. (3) Adam bir yandan her şeyi inkâr ederek hareketlerinin dikkat çekmeyeceğine inanıyor, öte yandan da boş yere İtalyanların dostluğuna güvenip sultanı önemsemiyordu. Sultan onu birkaç kez tehdit ettiği ve daha önce de söylediğim gibi, aklını başına getirmek üzere donanmasını göndererek Lesvos'un bir kısmını yakıp yıktığı halde alışkanlığından vazgeçmedi. Korkusundan kısa süreler için bu tür hareketlerden uzak kalsa bile, bir süre sonra yine aynı şeyleri yapmaya devam etti.

Sultanın Lesvos'a Karadan ve Denizden Sefer Düzenlemesi

(4) Bunlara hiddetlenen sultan ona karşı sefer düzenledi. Kısa sürede donanmasını hazırlayarak en iyi şekilde donattı, gemilere çok sayıda asker, toplar ve mancınıklar dâhil her türlü silah yükledi ve donanma komutanlığına Mahmut Paşayı getirerek denize açılmasını emretti. Kendisi de kara ordusuyla Hellespontos'u geçerek aşağı Phrygia [Çanakkale Boğazı ile Uludağ arasındaki bölge] boyunca ilerledi.

Sultanın Troia'dan Geçerken Kahramanların Mezarlarını Dikkatle İncelemesi, Onlara Övgüler Düzerek Gıpta Etmesi

(5) Sultan İlion'a [Troia] geldiğinde, harabeleri ve eski Troia şehrinden kalan izleri, şehrin büyüklüğünü, konumunu, bölgenin diğer üstünlüklerini ve deniz ile karanın uygun

bir noktasında kurulmuş olmasını dikkatle inceledi. Ayrıca kahramanların, yani Akhilleus, Aias ve diğerlerinin mezarlarını[20] inceledi, onlara övgüler düzdü, şöhretlerine, kahramanlıklarına ve Homeros gibi bir ozan tarafından yüceltilme onuruna sahip olmalarına gıpta etti. (6) O sırada, başını hafifçe sallayarak şöyle dediği rivayet edilir: "Geçen bunca yıldan sonra bu şehirle insanlarının intikamını almayı Allah bana nasip etti.[21] Düşmanlarına boyun eğdirdim, şehirlerini fethettim ve ülkelerini Mysialıların yağmasına[22] çevirdim. Şehri kuşatanlar Hellen, Makedon, Tesalyalı ve Peloponnesosluydu. Onların soyundan gelenleri, bunca yıldan sonra, o dönemde ve daha sonraki yıllarda biz Asyalılara küstahça davrandıkları için cezalandırdım."

XII. (1) Sultan oradan hareket ederek Lekton'a [Edremit, Karababa Burnu] vardı ve devamında Lesvos Adası'nın Mytilini şehrinin tam karşısına gelerek karargâh kurdu. Mahmut Paşa da iki yüz gemiden oluşan donanmayla Kalliupolis'ten üç günde Mytilini'ye geldi; askerlerini karaya çıkararak şehre yakın bir yerde karargâh kurdu.

Mytilini'nin Kuşatılması

(2) Mytilinililer şehirden çıkarak bir saldırı harekâtı denedilerse de askerler tarafından şiddetle püskürtülüp yeniden şehre sığındılar. Kapıları kapatarak beklemeye başladılar. Mahmut şehir sakinlerine ve hükümdarlarına teslim olma-

20 Kritovulos Truva'nın kuzeybatısında bulunan tümülüsleri kastediyor.

21 Reinsch ve Kolovos'a göre, Asya ile Avrupa'nın karşılıklı olarak birbirlerinden intikam alması düşüncesi antikiteden beri vardı (bkz. Herodotos *Tarih* I, 1-4 ve Arrianos, *Anabasis* III, 18,12). XV. yüzyılda Türklerin Troialıların soyundan geldiğine inanılıyordu (Turci=Teuci). Bkz. Reinsch ve Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou İmrviou İstoria*, s. 555, dipnot IV-26.

22 Acımasızca yağmalanmış anlamına gelen bir deyim. Mysia bölgesi, Marmara Denizi'nin güneybatısında bulunuyordu. Antik dönemde devlet halinde örgütlenmiş olmadığından komşu halklar tarafından acımasızca yağmalanıyordu.

larını ve sultanla antlaşma imzalamalarını teklif etti. Onları teslim olmaya ikna edemediğinden şehrin etrafındaki bölgeyi boşaltıp tamamen tahrip ettikten sonra, şehrin çevresini sardı, toplarını yerleştirerek kuşatmaya başladı. Toplarla altı ya da yedi günde surların büyük bir kısmını yıkıp dağıttı. (3) Şehrin içindekiler surların yıkıldığını görünce büyük direkler getirip, surları içeriden ve dışarıdan çevirerek içini toprak ve başka malzemelerle doldurdular ve üzerine çıkarak savaşa devam ettiler.

(4) Karargâhından kuşatmayı izleyen sultan, artık duraksamaması gerektiğine, en kısa zamanda hazırlanarak şehre bütün ordusu ve bütün kuvvetleriyle saldırıp ilk çarpışmada şehri ele geçirebileceğine kanaat getirdi. Ordu ile mühimmatın en kısa zamanda adaya geçirilmesini emretti.

Sultanın Lesvos'a Geçişi

(5) Sultan bir gemiye binerek adaya geçti, Mahmut'la bir araya geldi ve ondan olan biten her şeyi öğrendi. Sonra atına binerek şehri inceledi. Karadan ve denizden saldırıya uygun yerlerini tespit etti. Bütün ordunun saf düzenine girmesini ve liman tarafından denizden de saldırmak üzere savaş gemilerinin hazırlanmasını emretti.

Mytilini'nin Fethi ve Bütün Lesvos'un Teslim Olması

(6) Bu arada şehrin halkıyla hükümdarı sultanın adaya geldiğini, ordunun da karadan ve denizden saldırmaya hazırlandığını görünce, silah gücüyle kısa sürede ele geçirilip esir düşeceklerinden korktular. Surlarının toplardan hasar gördüğünü, kalabalık düşman ordusunun cesur ve iyi donanımlı olduğunu ve sultanın bütün adayı ele geçirmeden buradan ayrılmayacak kadar hırslandığını gördüler. Bir elçi göndererek kendilerini ve şehri teslim edeceklerini bildirdiler,

ilk teklif ettiğinde hemen teslim olmadıkları için af dilediler. (7) Sultan gönderilen heyeti kabul etti ve gerekli güvenceleri verdi. Ardından Mytilinililer başlarında hükümdarlarıyla şehirden çıktılar, sultana boyun eğerek şehri teslim ettiler. Sultan onları alçakgönüllülükle kabul etti, cömertçe hediyeler sundu ve şehre girerek büyük bir dikkatle teftiş etti. Orayı mükemmel ve çok güzel buldu. Adanın diğer kale ve kasabalarından da heyetler gelerek teslim oldular. (8) Sultan adada toplam dört gün kalarak her tarafını gezdi, büyüklüğüne, güzelliğine, toprağının verimliliğine ve diğer özelliklerine hayran kaldı. Ardından şehrin ve adanın idari yapısını emirlerine göre düzenlemek üzere Mahmut'u bırakarak bir gemiye binip karargâhına döndü.

(9) [Mahmut] şehirde bulunan herkesi, yani erkek, kadın ve çocukları toplayarak üç kısma ayırdı. Birinci gruptakilere, olağan yıllık vergilerini ödemek şartıyla mal ve mülklerini bağışladı. Onların gelirlerinden yararlanmalarına ve şehirde kalmalarına izin verdi. İkinci grubu Konstantinopolis'e göndererek iskân etti. Üçüncü grubu da köleleştirerek askerlerine dağıttı. Adada bulduğu İtalyan asıllı bütün paralı askerleri öldürttü. (10) Adanın diğer kale ve kasabalarını geçici olarak oldukları gibi bıraktı. Daha sonra aralarından bazılarını yıktı, buradaki erkek, kadın ve çocukları Konstantinopolis'e gönderdi. (11) Mahmut, Mytilini ve bütün Lesvos'ta işleri bu şekilde düzene soktuktan sonra, şehre ve diğer kalelere yeterli sayıda muhafız yerleştirdi. Adamları arasından yiğitliği, askerî yetenekleri ve diğer konulardaki meziyetleri ile ün salmış Ali adında Samoslu [Sisam] bir adamını satrap olarak atadı ve sultana katılmak üzere adadan ayrıldı.

(12) Donanmanın komutanları, Polis'i iskân etmek üzere Lesvos'un hükümdarını, maiyetinde bulunan kişileri ve onların eşleriyle çocuklarını yanlarına alarak gemilere yükleyebildikleri kadar ganimet yüklediler. Denize açılarak Kalliupolis'e, oradan da Byzantion'a geldiler ve donanmayı

dağıttılar. (13) Sultan da ordusunu dağıtarak, hassa alayıyla sonbahar sonlarına doğru Byzantion'a geldi. 6970 yılı [1461/2], sultanın saltanatının on ikinci yılı bitmek üzereydi.

XIII. (1) Sultan, son yüz elli yıl boyunca zengin bir yaşam süren, görkem, güç ve gönencin doruklarına ulaşan Lesvos Adası ile Mytilini'yi böyle fethetti. Adanın yönetimini Romalıların kralından devralan ve asil bir İtalyan ailesine mensup olan Nikorezos, Gattilusio hanedanının ilk hükümdarıydı.[23] (2) [Nikorezos] basiret sahibi, iyi eğitim almış, kendine güvenli, bedensel üstünlükleri olan, iyi ve mükemmel bir yöneticiydi. Maddi destek vererek ve ek harcamalar yaparak ülkesini kısa sürede her alanda geliştirdi, neredeyse her bakımdan antik dönemdeki refahıyla boy ölçüşebilir duruma getirdi.

(3) [Lesvos] çevresinde bulunan komşu bölgeleri egemenliği altına almakla kalmadı, bütün Suriye ve Mısır kendisinden çekiniyordu ve hükümdarına yıllık vergiler ödeyerek barışı satın almak zorunda kalıyordu. Hatırı sayılır bir donanması ve bir kısmı seferdeyken diğer kısmı tersanelerde bekleyen çok sayıda triirisi vardı. Onlarla sadece çevresindeki denizi değil, Mısır, Suriye ve Libya'nın çevresindeki denizi de idaresi altına almıştı. Bütün bu bölgeye seferler düzenleyip yağmalıyor, korsanlık yapıyordu. İktidar nesilden nesile ardıllarına geçtikçe zamanla gücü zayıfladı ve sultanın atalarıyla son olarak sultanın kendisi denize hükmetmeye, çevredeki adaları ele geçirmeye başlayınca, önce ona vergi ödedi, daha sonra da bağımsızlığını tamamen yitirdi.

Sultanın Büyük Bir Donanma Hazırlayarak Denize Hükmetmek İstemesi

XIV. (1) Sultan, Konstantinos'un şehrine gelince Mytilinilileri şehrin bir bölgesine yerleştirerek bazılarına ev, ba-

23 Bkz. II. kitap 30. dipnot. Kritovulos burada Francesco ile kardeşi Nicolo'yu karıştırıyor.

zılarına ev yapmaları için arsa, bazılarına da ne ihtiyaçları varsa onu verdi. Hükümdarları Nikorezos'u önce hapse attı, daha sonra da bazı nedenlerden dolayı öldürttü. Elde bulunanlara ilaveten süratle yeni gemiler yapılmasını, bütün ülkeden mümkün olduğu kadar çok sayıda denizci toplanmasını ve sadece bu hizmete tahsis edilmelerini emretti. (2) İtalyanların ve özellikle Venediklilerin donanmasının güçlü olduğunu, denize ve Ege adalarına hükmettiklerini, idaresi altındaki Asya ile Avrupa'daki sahillere zarar verdiklerini görüyor, denize egemen olmaya büyük önem veriyordu. Her yolu deneyerek rakiplerinin gücünü azaltmak; başarabilirse bütün denizlere egemen olmak ya da en azından kendi denizine zarar vermelerini önlemek istiyordu. Bundan dolayı güçlü bir donanma hazırlayarak deniz egemenliğini ele geçirmek üzere çalışmalara başladı.

Sultanın Boğazı ve Hellespontos'un Kuzeyindeki Denizle Karadeniz'e Giden Yolu Kapatmak Üzere Hersonisos'un Asya ve Avrupa Yakalarında Karşılıklı İki Kale İnşa Ettirmeye Karar Vermesi

(3) [Sultan] devamında, en önemli ve gerekli şeyin Hellespontos ile Hersonisos arasındaki boğazı karşılıklı iki güçlü kaleyle kapatarak Asya ile Avrupa kıtalarını birleştirmek olduğunu düşündü. Daha önce Bosphorus'ta yaptığı gibi, boğazı kapatarak yukarıdaki denizin, yani Hellespontos ile Karadeniz'in güvenliğini sağlayacak, düşman saldırılarında sahillerin yağmalanmasını önleyecekti. (4) Bu düşüncelerle, bölgeyi incelemek ve boğazın en dar noktasıyla akıntılarını hesaplamak üzere hemen adamlar görevlendirdi. Onlar bölgeye varıp hesaplamalarını yapınca, boğazın en dar ve akıntılı noktasının Madytos [Maydos, Eceabat] ile Eleunda arasındaki burunla, karşıda Asya kıtasında Dardania [Çanakkale] arasında bulun-

duğunu ve bu mesafenin sekiz stadyonu[24] biraz geçtiğini buldular. Orada eski bir kalenin yıkıntıları da vardı.[25] Rivayete göre daha önceki sultanlardan biri boğazı zincirle kapamak istediği halde başaramamıştı, çünkü güçlü akıntı yüzünden zincir bükülüp kıvrılıyor ve kolaylıkla kopuyordu. (5) Adamlar geri dönüp sultana rapor verdiler. Bunun üzerine, aynı zamanda donanmanın ve bütün sahillerin komutanı olan Kalliupolis ve Hersonisos satrapı Yakup'u yanına çağırarak en kısa zamanda kaleleri inşa etmesini, hiç hızını kesmeden gerekli her şeyi düzenlemesini emretti. Yakup da hiç zaman yitirmeden, büyük bir hevesle, çok sayıda işçi çalıştırarak ve hiçbir masraftan kaçınmadan çalışmalara başladı.

Vostros Halkı ve Sultanın Onlara Sefer Düzenlemesi

XV. (1) Sultan kış boyunca, Saos [Sava] Nehri çevresinde yaşayan, Dalmat ve son zamanlarda Vostros adlarıyla da bilinen Paionlara karşı ilkbahar başlarında düzenleyeceği seferin hazırlıklarını yaptı.

Bunlar geniş bir bölgeye hükmeden, dik ve zor ulaşılır dağlarla, sarp ve keskin uçurumlarla korunan bir alanda; verimli ve geniş topraklara, korunaklı kalelere, iyi donatılmış korunaklı yerleşimlere, etkili ve zengin hükümdarlara sahip büyük ve güçlü bir halktı. (2) Paionların kralıyla dost ve müttefiktiler, içlerinden birine saldırıldığında diğerinin yar-

24 Kritovulos'a göre mesafe 8x180=1440 metreden biraz fazla olması gerekirken Çanakkale Boğazı'nın en dar noktası 1300 metredir.

25 Eyice, İstanbul'un fethinden sonra Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde Eceovası'nda Kilidü'l-bahr ve Sultaniye (Sultan Kale) adlarında karşılıklı iki kale yapılıp bu kalelere toplar konulduğunu Tursun Bey'in de yazdığını belirtir. Kilitbahir Kalesi Kanuni döneminde tamir edilip genişletildi. Eyice, "Kilitbahir Kalesi", DIA 26, s.22, 23. (Kilitbahir Kalesi'ni yaptırırken Sestos Kalesi'nin taşları kullanılmıştı, bkz. dipnot 146) Kalelerin mimari özellikleri için bkz. İsmail Utkular, *Çanakkale Boğazı'nda Fatih Kaleleri*, İstanbul, 1953.

dım etmesini buyuran bir savunma ve iş birliği antlaşması imzalamışlardı. Bu durumlarına güvenerek, komşu İllyryalı ve Trivallilerin yaptığı gibi sultanla barış antlaşması imzalamaya, vergi vermeye ve ona boyun eğmeye yanaşmıyorlardı. Tam aksine, her zaman bağımsız olmak istediklerinden ve herhangi bir yükümlülüğe bağlı kalmaya razı olmadıklarından, sultan antlaşma imzalamalarını teklif ettiğinde onu küçümsüyor ve teklifleri geri çeviriyorlardı. (3) Bu yüzden sultan sık sık üzerlerine asker göndererek ülkelerini yağmalayıp büyük zarar veriyor, mümkün olabildiğince büyük miktarlarda ganimet topluyor, çok sayıda erkek, kadın, çocuk ve hayvan alıp götürüyordu. Ancak onlar bildiklerinden şaşmıyor, aleyhlerinde sonuç verecek de olsa ilk baştaki kararlarında ısrar ediyorlardı.

Sultanın Vostrosların Ülkesine Seferi

(4) Bütün bunlara hiddetlenen sultan, ilkbahar başlarında, çok sayıda silah ve her türden savaş makineleri, süvari ve piyade birliklerinden oluşan büyük bir orduyla çok iyi hazırlanmış bir sefer düzenledi.

Vostrosların Ülkesinin İstilası

(5) Sultan, piyade ve süvarilerden oluşan ordusuyla, Adrianupolis'ten hareket etti ve büyük bir süratle kendi topraklarını kat ederek Vostrosların ülkesiyle olan sınırlarına dayandı. Orada kısa bir süre için karargâh kurduktan sonra, büyük bir şiddetle, önüne çıkan her şeyi yakıp yıkıp mahvederek Vostrosların ülkesine bir yıldırım gibi saldırdı. Bazı kaleleri yıktı, bazılarına muhafızlar yerleştirdi ve hiçbir direnişle karşılaşmadan önüne çıkan her şeyi yağmalayıp herkesi köleleştirdi.

Sultanın Yaitsa'ya Varışı ve Onu Kuşatması

(6) Sultan birkaç gün içinde ülkenin büyük bir kısmını geçti, kalelerle yerleşimlerin bazılarını silah zoruyla, bazılarını da halklarının teslim olmasıyla ele geçirerek ülke hükümdarının[26] sığındığı şehre geldi. (7) Yöre halkının dilinde Yaitsa[27] [Jajce] adıyla bilinen çok iyi tahkim edilmiş şehrin önüne gelerek sakinlerine teslim olmaları ve şehri teslim etmeleri çağrısında bulundu. Onları ikna edemediğinden şehri ordusuyla ve toplarla çepeçevre çevirip kuşatmaya başladı. Birkaç gün içinde surun büyük bir kısmını yıktı ve bütün ordusuyla büyük bir saldırıya geçmek üzere hazırlıklara girişti. (8) Şehir halkı surlarının büyük kısmının yıkıldığını ve sultanın daha da güçlü bir saldırıya hazırlandığını görünce, silah zoruyla fethedilmekten ve öldürülmekten korktular. Hükümdarlarından gizli elçiler göndererek teslim oldular. Hükümdar olanları duyunca gizlice şehirden çıkarak kaçmaya çalıştı. Ancak karargâh muhafızları kaçışının farkına vararak peşine düştüler, canlı olarak ele geçirip sultana götürdüler; o da onu hemen öldürttü.

---

26 Stephen Tomaševic, Bosna'nın son kralı (1461-1463) ve Sırbistan kralı (1459). Sırbistan kralı Lazar Brankovic'in, 1458'de kardeşi tarafından öldürülmesinden sonra, Lazar'ın dul karısı Eleni Palaiologina ile anlaşarak 1 Nisan 1459'da onun büyük kızı Eleni ile evlendi. Evlendikten sonra Maria adını alan karısıyla Sırbistan kralı oldu. Aynı yılın 20 Haziran'ında Fatih'in Sırbistan'ı fethetmesiyle Bosna'ya, babası Tomaš'ın sarayına sığındı. 1461'de babasının ölümüyle Bosna kralı oldu. 1463'te Jajce kuşatmasında teslim olan kaleden kaçarak Klju Kalesi'ne sığınan Tomaševic, Osmanlı askerleri tarafından yakalandı ve Jajce'ye götürülerek idam edildi.

27 Bosna-Hersek'in merkezinde, Vrbas Nehri'nin kenarında; Banja Luka, Mrkonjic, Grad ve Donj Vakuf yollarının kesişim noktasında, Travnik'in 45 km kuzeyinde bulunur. İsmini etrafında bulunan ve yumurtaya (jaja) benzeyen irili ufaklı tepelerden alır. Mohaç Meydan Muharebesi'nde Macaristan'ın yenilgiye uğramasıyla 1528'de temelli olarak Osmanlı hâkimiyetine geçti.

Yaitsa'nın Teslimi

(9) Şehrin sakinleri kaleden çıkarak kendilerini ve şehirlerini teslim ettiler. Sultan onları alçakgönüllülükle kabul etti, birçok hediyeler sundu, olağan yıllık vergilerini ödemeleri şartıyla eşleri ve çocuklarıyla güven içinde şehirde yaşamalarına izin verdi. (10) Ardından şehre girerek dikkatle inceledi. Şehrin çok güçlü olduğunu gördü. Ülkenin uygun bir bölgesinde bulunması, Paionların ülkesine komşu olması ve güçlü bir garnizonla güçlendirilirse onlara büyük zarar verebilme potansiyeli taşıması nedeniyle onu korumanın mutlaka gerekli ve amaçlarına son derece yararlı olacağına kanaat getirdi.

Vostrosların Ülkesinin Tümüyle Tahrip Edilmesi ve Burada Bulunan Üç Yüze Yakın Korunaklı Yerleşimin Ele Geçirilmesi

(11) Sultan bu nedenlerden dolayı şehrin fethini çok yararlı buluyordu. Buraya yeterli sayıda muhafız bırakıp güvendiği bir adamını kale komutanlığına getirerek ülkenin diğer bölgelerine yöneldi. Yaz mevsimi bitmeden Vostrosların ve Dalmatların ülkesini baştan başa tahrip etti. Üç yüze yakın kaleyi yağmalayıp teslim aldı ve yerel hükümdarlardan dördünü esir aldı.

Venediklilerin Sultanla Antlaşmalarını Bozarak Ona Savaş Açmalarının Nedenleri

XVI. (1) O yaz [1462], Venedikliler aşağıdaki nedenleri öne sürerek sultanla antlaşmalarını bozup ona savaş açtılar. Peloponnesos'un ve Yunanistan'ın diğer taraflarının satrapı Ömer, önemsiz bir nedenle, hatta hiçbir neden yokken, uygun bir zamanı kolladı ve aniden Nafpaktos'a [Lepanto/İne-

bahtı] saldırarak büyük miktarda ganimet, erkek, hayvan, çocuk ve kadın yağmaladı. Venediklilerin ona dostça davranmadıklarına, bir satrapa ya da kendilerine zarar verebilecek bir komşuya yaraşır saygıyı göstermediklerine ve kendisini aşağı gördüklerine inandığından Venediklilere çok kızıyor, intikam almak istiyordu. Barış döneminde ve geçerli antlaşmalara karşın aniden saldırdığı için, bu saldırıyı beklemeyen halk büyük zarara uğradı. Neredeyse Nafpaktos'u ele geçiriyordu. Bununla da yetinmedi, her seferinde çeşitli bahaneler uydurarak Peloponnesos'taki şehirlere, Koroni, Methoni ve diğerlerine de zarar veriyordu. (2) Venedikliler bu olayları ağır bir hakaret ve savaş nedeni olarak değerlendirdiler. Aslında sultan kendi mülkleri olarak gördükleri ve her zaman kendi yönetimlerinde kalacağına inandıkları Peloponnesos'u ele geçirince, savaş ilan ederek onu geri alabilmek için uygun zaman ve bahaneyi bekliyorlardı. (3) Bu olayları fırsat sayarak, anlaşmazlığı görüşmelerle çözmek üzere hiçbir heyet göndermeden, hemen Peloponnesos için büyük bir ordu ile yetmiş triiris ve büyük nakliye gemilerinden oluşan uzun mesafelere sefere çıkmaya uygun bir donanma hazırladılar.

Venediklilerin Peloponnesos Seferi

(4) Gemileri tayfalarla ve çok sayıda zırhlı askerlerle doldurdular. Hem kendi birliklerinden hem de yabancı paralı askerlerden yararlandılar. Gemilere her türlü silah, taş atan toplar, mancınıklar, büyük miktarlarda demir, kereste ve alçı gibi malzemeler, inşaat usta ve kalfaları, inşaat işlerinde kullanılacak aletler ve buna benzer teçhizat yüklediler. Gemileri en iyi şekilde donattıktan sonra donanmanın başına, cesareti ve askerî dehasıyla denizde ve karada nam salmış deneyimli bir komutan[28] atayarak denize açıldılar.

28 Ordunun başında Este kontu Bertoldo, donanmanın başında ise (capitano generale del mare) Alvise Loredan vardı.

(5) Her açıdan iyi hazırlanmış büyük güçlerle, hatırı sayılır bir ordu ve parlak umutlarla şehirlerinden hareket ederek, Adriyatik ve İyonya denizlerinde ilerlediler. Kerkyra ve Lefkada'nın yakınlarından, komşu adalar İthaki ve Kefalonya'nın arasından geçerek Peloponnesos'taki Elia Burnu'na yaklaştılar. Oradan Achaia'daki Rion'a geçtiler ve Chrisa [Korent] Körfezi boyunca ilerleyerek Korinthos Kıstağı'na vardılar. Orada demir atarak karargâh kurdular. Peloponnesos'a saldırmadan önce burayı ele geçirerek bir sur inşa etmek istiyorlardı.

Venediklilerin Peloponnesos Kıstağı'nda Bir Sur İnşa Etmesi

(6) Gemilerdeki bütün malzemeleri boşalttıktan ve orduyla kıstağı baştan başa ele geçirdikten sonra bütün orduyu çalıştırarak büyük bir heves ve hızla bir sur inşa etmeye başladılar. Aynı anda, sahilde ve iç kesimlerde sultanın denetiminde olan bazı kale ve korunaklı yerleşimler isyan ederek onlara katıldılar. Venedikliler bu mevkilere garnizonlar yerleştirdiler. Ancak sadece bu yerleşimler değil, Peloponnesos'un tümü de bir belirsizlik içindeydi ve yakın gelecekte sultana isyan etmeyi amaçlıyordu.

(7) Ömer kendine bağlı bütün güçleri bir araya getirdi, onlara Peloponnesos'tan topladığı birkaç İllyrialıyı ilave etti ve Korinthos [Korent] önünde şehri savunarak sultanın takviye kuvvetler göndermesini beklemeye başladı. Donanmanın gelişiyle bir haberci göndererek saldırıyı haber vermişti ve Venediklilere saldırmak için uygun zamanı bekliyordu.

Sultanın Venediklilere Karşı Mahmut'u Bir Orduyla Peloponnesos'a Göndermesi

(8) Sultan Venediklilerin Peloponnesos'a sefer düzenlediklerini ve Korinthos Kıstağı'nı tahkim ettiklerini duyunca

hiç zaman kaybetmeden Mahmut Paşa'yı çağırdı. Ona çok sayıda asker ve okçu ile kendi muhafız birliğinin en iyi donatılmış, savaşa en yatkın askerlerini vererek Peloponnesos'a gönderdi.

(9) Sultan, Vostroslarla ilgili düzenlemeleri daha önce düşündüğü şekilde yaptı, Yaitsa ile yıktırmadığı diğer kalelere garnizonlar ve garnizon komutanları yerleştirdi, cesareti ve askerî yetenekleriyle sivrilmiş bir adamını satrap atayarak ona yeterli sayıda asker verdi. Sonra kendisi ve askerleri için büyük miktarda ganimet toplayarak sonbahar sonlarına doğru Adrianupolis'e geri döndü. Sultanın saltanatının on üçüncü yılı olan 6971 yılı [MS 1462/3] bitmek üzereydi.

Beşinci Kitap

Bu kitap Venediklilerle savaşı, sultanın Vostrosların ülkesine ikinci seferini, İllyrialılara karşı çıktığı birinci ve ikinci seferi ve bu ülkeye nasıl tamamen boyun eğdirerek orada büyük bir kale inşa ettirdiğini içerir. Dört yıllık bir süreyi kapsar.

I. (1) Mahmut Peloponnesos'a varınca İsthmos dışında, Kithaironas Dağı'nın yamaçlarında karargâh kurdu. Ömer'e gizlice bir haberci göndererek ordusuyla gelişini bildirdi, İsthmos'la ve düşmanlarla ilgili her şeyi sordu, saldırı tarihini ve saldırıya geçmek için kullanacakları işareti kararlaştırarak dinlenmeye çekildi. (2) Venedikliler bu arada büyük bir hız ve hevesle ve çok sayıda işçi çalıştırarak sur inşaatına devam ediyorlardı. Üç ya da dört stadionluk bölümü hariç bütün suru bitirmeyi başardılar; ancak onu yeterli yükseklikte değil, orada [mevzilenerek] güvenle savaşabilecek yükseklikte inşa ettiler.

İsthmos'ta Mahmut'la Venediklilerin Çarpışması, Venediklilerin Yenilgisi, Kaçışları ve Kılıçtan Geçirilişleri

Bu arada, saldırı için uygun zamanı kollayan Ömer, Mahmut'a işaret verdi ve iyi bir zamanlamayla ikisi birden

düşmanın karargâhına saldırdılar. Askerleri yüksek sesle bağırarak, naralar atarak biri içeriden, diğeri dışarıdan saldırdılar.[1] Büyük bir mücadele ve itişme başladı. Şiddetli bir çatışma ve kıyım oldu. Venedikliler ağır piyadenin saldırısına sadece kısa bir süre için dayanabildiler, sonra da düzensiz ve disiplinsiz bir şekilde kaçmaya başlayarak geri çekildiler. Ağır piyade onları acımasızca öldürüp esir alarak denize ve gemilerine varana kadar kovaladı. (3) Venedikliler zorlukla ve büyük çabayla triirislere binip denize açıldılar. Ancak fazla açılmadılar; ok menzilinin dışına çıkarak denizde yüzenleri toplayabilmek için kısa bir süre beklediler. Çünkü askerlerinden bazıları düşmanlarının baskısıyla silahlarını atıp, bazıları da silahlarıyla birlikte kendilerini denize atmıştı. Birinciler yüzerek gemilere ulaşabildiği halde, diğerleri silahların ağırlığı yüzünden boğuldu. Bu çatışmada aralarında kahramanca savaşan komutanları da olmak üzere yerli ve seferle gelen birçok Venedikli öldü, üç yüz kadarı da canlı olarak esir alındı.

Venediklilerin Karargâhının Yağmalanması

(4) Askerler, büyük miktarda para, mobilya, kadeh, erzak ve birçok başka yararlı eşya buldukları karargâhı yağmaladılar. Bazıları ölen askerlerden alınan, bazıları da istif edilmiş halde bulunan birçok silah, her türlü top ve benzeri malzemeler ele geçirildi.

II. (1) Mahmut daha sonra ordusunu alarak, Ömer'le birlikte, isyan eden kalelerle başkaldıran Peloponnesosluları hizaya getirmek üzere bölgenin içlerine doğru ilerledi. Birkaç gün içinde silah zoruyla ya da ikna ederek bütün kalelerle bütün diğer bölgelere boyun eğdirdi.

---

1 Ömer Bey Korent'ten hareketle Peloponnesos tarafından, Mahmut Paşa da kuzeyden saldırdılar.

Argos'un Mahmut'a Teslim Oluşu, Argos Halkının Byzantion'a Nakledilmesi ve Şehrin Yerle Bir Edilmesi

(2) Bundan sonra Venediklilere ait bir şehir olan Argos'a vardı. Şehrin dışında karargâh kurarak sakinleriyle şehrin teslimine dair görüşmelere başladı. Argoslular çok büyük bir ordunun şehri çepeçevre kuşattığını, surlarının zayıf ve aşılabilir olduğunu görünce, hiçbir yerden yardım alamayacakları ve alabileceklerine dair beklentileri kalmadığı için silah zoruyla fethedilerek yok olacaklarından korktular ve birtakım güvenceler alarak savaşmadan şehri Mahmut'a teslim ettiler. (3) Mahmut, onlara zarar vermeden, kadınları, çocukları ve mal varlıklarıyla birlikte Byzantion'a yerleştirdi, ancak şehri baştan başa yıktı.

Peloponnesos'ta her şeyi düzene soktuktan ve bütün kalelere sultanın hassa alaylarından savaşa en yatkın askerlerini muhafız olarak yerleştirdikten sonra, isyanla karışan düzeni tekrar kurup her şeyi Ömer'e teslim etti. İsthmos'ta esir aldığı, Venediklilerin kalelerinden topladığı herkesi ve isyan eden Peloponnesosluları yanına alarak, büyük miktarlarda ganimetle birlikte kış ortalarına doğru Konstantinopolis'e geri döndü. (4) Sultan bütün Argosluları "Tis Perivleptou"[2] adıyla bilinen manastıra yerleştirip onlara evler, bağlar ve tarlalar dağıttı. Daha önce değindiğim esir düşman askerlerini, kalelerde yakaladıklarını ve isyan eden Peloponnesosluların tümünüyse öldürttü.

2 Samatya'da 11. yüzyılda inşa edilmişti ve Bizans'ın en meşhur manastırlarından biriydi. Fetihten kısa süre sonra Ermeni cemaatine verildi. Buraya Sulu Manastır olarak da bilinen Surp Kevork Kilisesi yapıldı ve 1640'lara kadar Ermeni patrikhane kilisesi olarak kaldı. Bizans manastırı binasının 1631'e gelindiğinde harabe halinde olduğu tahmin ediliyor (Ken Dark, "The Byzantine Church and Monastery of St Mary Peribleptos in Istanbul", The Burlington Magazine, 141/1160 (1999), 656-664.)

Hellespontos'taki Hisarların Yakup Tarafından Tamamlanıp İyice Donatılmaları ve Boğazın Kapatılması

III. (1) O günlerde Kalliupolis satrapı Yakup da Hellespontos'taki hisarları tamamlamış, iyice silahlandırmış, içlerine toplar ve mancınıklar yerleştirmişti. Bunlarla boğaza girip boğazdan çıkan gemilerin geçişini istediği zaman durdurabilirdi. Her şeyi sultanın emirleri doğrultusunda yerine getirmişti.

(2) Bu şekilde hayran kalınıp övülmeye değer mükemmel ve büyük bir eser meydana getirildi. Antik Hellenlerden, Romalılarla Perslerin eski büyük komutan ve krallarından hiç kimse daha önce böyle bir şeyi aklına bile getirmemişti. Ancak aklına getirse bile, yukarı denizi aşağı denizden ayırmayı, geçmelerine izin verdiği gemiler dışında, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya geçmek isteyen bütün gemilere yolu tamamen kapatmayı başaramayacaktı. İki sahilde kapı işlevini gören hisarları inşa ederek, triirisleri, daha büyük ticari gemileri, büyük ya da küçük herhangi bir sandalı bile menzil içinde tutan toplarlarla donattı. Bunlar yaklaştıkları anda, topların fırlattığı büyük taşlarla, Skylla ile Kharybdis[3] arasında sıkışmış gibi dağılıp parçalanıyorlardı.

(3) Aslında Kserkses Hellespontos'u eskiden birleştirmişti; ancak bunu sallarla ve ahşap bir köprüyle yapmıştı.[4] Bu köprü rüzgârla denizin baskısına dayanacak kadar sağlam değildi. Gerçekten de dayanamadı; bir düşman birliği de zor

3 Skylla ile Kharybdis mitolojiye göre dar bir deniz geçidinde karşılıklı durarak geçen gemilere saldıran korkunç iki devdi. Skylla Odysseus'un 6 arkadaşını yemişti. Bu geçit, İtalya ile Sicilya arasındaki Messina Boğazında, İstanbul Boğazı'nda ya da Kanarya Adalarındaydı.

4 Herodotos, Pers kralı Kserkses'in Yunanistan seferinde (MÖ 482), ordusunu Çanakkale Boğazı'ndan geçirmek üzere iki köprü yaptırdığını yazar. İlk teşebbüste köprülerin bir fırtına ile yıkılması üzerine sorumlu mühendislerin idamını ve denizin 300 kamçı ile cezalandırılmasını emretmiş. Köprülerin yapımı ve Pers ordusunun geçişi hakkında bkz. Herodotos, *Tarih*, VII. 33-37 ve VII. 54-58.

kullanarak kolaylıkla onu dağıtabilirdi. Ancak burada öyle bir durum yok, olması da mümkün değil. Bu bağlantı öyle sağlam ve saldırılara karşı öyle korunaklı ki rüzgârla denizin baskısı, bir birlik askerin zorlaması onu ne yıkabilir, ne de herhangi bir zarar verebilir.

Sultanın Ayrılmasından Sonra Paionların Kralının Yaitsa'ya Saldırması, Halkının İhanet Ederek Teslim Olması Yüzünden Onu Ele Geçirmesi ve Diğer Kalelerden Bazılarını Antlaşma Yoluyla Alması

IV. (1) Aynı yılın kış mevsiminde Paionlarla Dakların kralı,[5] daha önce sultanın fethettiği Dalmatlarla Vostrosların ülkesine sefer düzenledi. Başarabilirse ülkeyi fethetmek, sultanın muhafız birliklerini kovarak orada bulunan kaleleri ve özellikle Yaitsa Kalesi'ni ele geçirmek istiyordu. (2) Bu bölge ile kalelerinin sultanın elinde olmasını kendi ülkesi ve iktidarı açısından mümkün olabilecek en kötü şey, büyük bir tehdit ve apaçık bir felaket olarak görüyordu. Her taraftan Paionların ülkesiyle sınırlara sahip olduğundan istilalar için uygundu ve konumu itibariyle kendi ülkesi için büyük stratejik öneme sahipti. (3) İyi silahlandırılmış büyük bir orduyla saldırarak, bazılarını ikna edici konuşmalarla, bazılarını korkutup tehdit ederek, bazılarını da silah zoruyla olmak üzere sultanın kalelerinden çoğunu hemen ele geçirdi. Yaitsa'ya vardığında, isyan ederek kendi aralarında savaşmakta olan halk kendi arzusuyla boyun eğdiğinden onu da fazla zorlanmadan ele geçirdi. Birkaç gün burada kaldıktan sonra şehre ve diğer kalelere iyi donatılmış savaşa yatkın askerlerden oluşan güçlü garnizonlar yerleştirdi. Silah ve mümkün olduğunca fazla erzak sağladı ve ülkesine döndü.

---

5 Hunyadi János'un oğlu Macar kralı Matthias Corvinus (1458-1490). II. Mehmed'in Balkanlar'daki rakibiydi.

V. (1) Sultan olanları öğrenince çok üzüldü ve sadece Vostrosların ülkesiyle isyan eden kalelere değil, Paionların ülkesine de bir sefer düzenlemek üzere hemen oldukça büyük bir ordu hazırladı. Kış mevsimi boyunca mümkün olduğu kadar çok sayıda süvari ve piyadeden oluşan bir ordu topladı. Büyük miktarda silah, top, mancınık ve sefer için gerekli her şeyi tamamlayarak ilkbahar başlarında sefere çıktı.

Sultanın Paion ve Vostroslara Karşı İkinci Seferi

(2) Süvari ve piyadelerden oluşan bütün ordusuyla, yanına toplar ve mümkün olduğunca büyük miktarlarda kurşunla demir[6] alarak Adrianupolis'ten hareket etti ve Vostrosların ülkesine vardı. Oraya varınca, her şeyden önce Yaitsa'ya gitmenin ve mümkün olabilirse onu anlaşma ya da silah zoruyla ele geçirmeye çalışmanın gerektiğini, diğer yerlerle daha sonra ilgilenebileceğini düşündü.

İkinci Yaitsa Kuşatması

(3) Yaitsa önlerine geldiğinde şehir dışında karargâh kurdu ve ilk olarak sakinlerine kaleyi teslim etmeleri çağrısında bulundu. Onları ikna edemeyince öncelikle çevredeki ekili araziyi tahrip ederek her şeyi yaktı. Daha sonra şehrin önünde barikatlar kurup ordusuyla çepeçevre sardı, toplarını yerleştirdi ve kuşatmaya başladı.

Sultanın Yaitsa'ya Birinci Saldırısı ve Başarısızlık

(4) Ordusunu düzenli bir şekilde yerleştirip silahlandırdıktan sonra her taraftan saldırıya geçti. Surun yıkılmış kısmının karşısına, hassa alayları ve ordusunun en iyi birlikleri

6 Kurşunla demir kuşatma esnasında ihtiyaç duyulursa yeni toplar dökmek için taşınıyordu.

olan ağır teçhizatlı piyadeler, okçular, sapancılar ve özellikle tüfekçilerin başına geçerek kendisi mevzilendi. İşaret verilince askerler yüksek sesle korkutucu naralar atarak büyük bir heves ve şiddetle surun yıkık kesimine saldırıp zorla üzerine çıkmaya çalıştılar. (5) Paionlar da anlaşılmaz çığlıklar ve naralar atarak cesaret ve şiddetle karşı saldırıya geçtiler. Göğüs göğüse şiddetli bir çarpışma oldu. İki taraf da büyük bir kargaşa içinde itişiyor, küfürleşiyor, birbirlerini öldürüyordu. İki taraf da yiğitçe çarpışıyordu. Bir taraf bir an önce şehre girip onu ele geçirmeye, diğer taraf da saldırganları püskürtüp sahip oldukları her şeyi, yani çocuklarını, kadınlarını ve değerli varlıklarını korumaya çalışıyordu. (6) Ağır piyadeler bazen Paionları zorlayarak galip geliyor, surlara çıkıyordu; bazen de Paionlar tarafından zorlanarak püskürtülüyorlardı. Orada savaşanlar arasında ölenler çoktu. İki taraf da yiğitçe savaştığı için çarpışma uzun sürdü. Ancak sonunda Paionlar açıkça üstün geldi. Ağır piyadeler baskı görerek zor durumda kaldılar. (7) Birçok cesur ve iyi savaşçı hayatından oldu. Sultan askerlerinin büyük baskı altında kalarak öldüklerini görünce çok üzüldü ve geri çekilme emri vererek ok menzili dışına çıkmalarını istedi. Askerler geri çekildiler.

İkinci Saldırı ve Başarısızlık

Sultan askerlerinin birkaç gün dinlenmesine izin verdikten ve silahlandırıp muntazam bir şekilde düzene soktuktan sonra kendisi de ön saflarda savaşarak tekrar şehre saldırdı. Sura ilk çıkacak olanlara vereceği ve bazılarını önceden askerlerine gösterdiği büyük ve değerli ödüller, onur ve ayrıcalıklar vaat etti. Bunların dışında şehir içinde bulunan her şeyin talan edilmesine izin vereceğini de belirtti. (8) Askerler bütün güçleriyle korkutucu naralar attılar, düzensiz ve düşüncesiz bir şekilde yırtıcı kuşlar gibi büyük bir hızla surlara saldırıp tırmanmaya çalıştılar. Bazıları merdiven dayıyor,

bazıları iplerle tırmanmaya çalışıyor, bazıları sura kazıklar çakıyor, bazıları da mümkün olabilecek her yolu deneyerek içeriye geçmeye çalışıyordu. Sultan başlarında durup olan bitenleri ve herkesin coşku, sadakat, güç, cesaret ve disiplinli mücadelesini izliyor, onlar da kendisinden değerli hediyeler almayı bekliyordu. Bu yüzden moralleri çok yüksekti, herkes surlara ilk çıkan, ilk Paion öldüren, surun burçlarına ilk bayrak diken asker olmak istiyordu. (9) Paionlar anlaşılmaz çığlıklar atarak büyük bir güç, cesaret, coşku ve süratle direniyor, bütün güçleriyle yiğitçe karşı koyuyordu. Orada ve özellikle surun yıkık kısmının önünde, daha önce kimsenin duymadığı, kimsenin görmediği derecede şiddetli ve korkunç bir sur önü muharebesi oldu.

Şiddetli Muharebe

Savaşla sarhoş olmuş halde, kendilerini tamamen kaybederek, hiddet ve öfkeyle, insan olduklarını unutmuşçasına birbirlerini öldürüp kılıçtan geçiriyorlardı. Deliler gibi vurup vuruluyor, yaralayıp yaralanıyor, öldürüp öldürülüyor, bağırıyor, küfrediyor, hakaret ediyor ve etraflarında olup bitenlerden haberleri bile olmuyordu. (10) Bu muharebede ağır piyadelerden ve özellikle sultanın hassa alayından birçok iyi asker öldü. Bunlar, kendileriyle birlikte savaşan sultanın gözlerinin önünde oldukları için utanıyor, korunmak için hiçbir önlem almıyorlardı. Paionlar daha yüksek bir mevkiden savaştıkları, yukarıdan saldırdıkları ve bütün güçleriyle mücadele ettikleri için her yerde üstün geliyordu. Ayrıca hepsi de yiğitlikleri nedeniyle seçilmiş, cesur ve savaşa yatkın askerlerdi.

(11) Sultan kayıpları, saldırının hiç iyi gitmediğini, şehri silahla ele geçirmenin mümkün olmadığını, ancak açlık ve uzun süreli kuşatma sonunda ele geçirebileceğini görünce geri çekilme emri verdi ve ordu menzil dışına çıktı. (12)

Sultan karargâhına çekildi; şehri kuşatmak ve içeriye hiçbir şeyin girmemesini, dışarıya da hiçbir şeyin çıkmamasını sağlamak üzere yeterli miktarda asker bırakmaya hazırlandı. Ordusunun kalan kısmıyla ülkenin diğer bölgelerinde isyan eden kalelere ve Paionların ülkesine saldırmaya karar verdi.

Paionların Kralının Sultanın Üzerine Yürümesi

VI. (1) Tam o sırada, Paionların kralının büyük bir ordu toplayarak üzerlerine doğru yürümekte olduğu haberi geldi. Sultanın Vostrosların ülkesine sefer düzenlediğini ve Yaitsa'yı kuşattığını öğrenince büyük bir ordu hazırlayıp, onu elindeki imkânlarla en iyi şekilde donattıktan sonra sultanı karşılamaya geliyordu. Bu şekilde sultanı ordusuyla birlikte üzerine çekerek şehrin kuşatılmasını engelleyeceğini ya da ordusunu kuşatma ve savaş için ikiye bölerek zayıflatacağını düşünüyordu; ancak yanıldı. (2) Sultan gelişmeleri öğrenince Yaitsa'da kalarak kuşatmayı sürdürmeye karar verdi. Mahmut'a süvari ve piyadelerden oluşan büyük bir ordu ile hassa alayından yeterli sayıda asker vererek Paionların kralının üzerine gönderdi; onunla bizzat savaşmaya gerek görmedi.

(3) Mahmut ordusunu alarak süratle ilerledi ve düşmanların yanına geldiğinde karargâh kurdu. İki karargâh arasındaki mesafe yaklaşık 25 stadiondu ve askerler birbirlerini görebiliyordu, ancak aralarında yerli halkın dilinde Vrynos adıyla bilinen Erygon Nehri vardı.[7] Paionların kralı orada, nehrin karşı yakasında karargâh kurmuştu. (4) Mahmut nehri geçerek Paionlara saldırmayı düşündü. Ancak Sultan bir adamını göndererek şimdilik nehri geçmesinin gerekmediğini, orada bekleyip düşmanın hareketlerini izlemesinin

7 Jajce ovasını sulayan, Sava'nın kollarından Vrba Nehri. Antik kaynaklarda Aksios Nehri'nin [Vardar] bir kolu olarak kaydedilen Erygon Nehri ile hiçbir bağlantısı yoktur.

yeterli olduğunu söyleyerek onu durdurdu. Mahmut da orada kaldı; başka hiçbir şey yapmadan düşmanın hareketlerini izlemekle yetindi.

(5) Paionların hükümdarı sultanın şehri kuşattığını, oradan ayrılmaya niyetli olmadığını ve Mahmut'un büyük bir orduyla hareketlerini izlediğini görünce şehre açıkça yardım edecek durumda olmadığını anladı. Gizlice bir haberci göndererek, şehrin sakinlerine dayanmalarını ve hiçbir şekilde teslim olmamalarını, çünkü sultanın yakında oradan ayrılacağını söyledi. Kendisi de onları ihmal etmeyecek, yakınlarda bekleyerek şartlar uygun olduğunda ya da ivedi bir ihtiyaç doğduğunda elinden geldiğince yardımlarına koşacaktı.

Paionların Kralının Geri Çekilmesi, Düzensiz Şekilde Kaçışı ve Mahmut'un Onu Utanç Verici Şekilde Kovalaması

[Kral] gece vakti karargâhını ateşe vererek ordusuyla birlikte geri çekildi. (6) Mahmut bunun farkına varınca nehri süratle geçip ısrarla peşinden gitti. Onlara yetiştiğinde, hayvanlarla mühimmatı korumakla görevli, hatırı sayılır büyüklükte birliklerden oluşan artçı kuvvetlere saldırıp kaçmaya zorladı ve ordunun kalan kısmına varıncaya kadar kovaladı. Ani saldırı orduyla kralı telaşlandırdı. Herkes paniğe kapılarak düzensiz bir şekilde kaçmaya başladı. (7) Mahmut kaçanları acımasızca öldürüp kılıçtan geçirerek peşlerinden gitti ve uzun bir mesafe boyunca onları kovaladı. Birçoğunu öldürüp bir o kadarını da esir aldı, düşmanın mühimmatı, arabaları, silahları, atları ve yük hayvanlarıyla sultanın yanına döndü. Düşmanın kaybı çoktu ve iki yüz kadarı da esir alınmıştı. Sultan esirleri daha sonra Byzantion'a götürerek hepsini öldürttü.

(8) [Sultan] birkaç gün kuşatmaya devam etti ancak her yolu denemesine karşın bir şey elde edemeyince şehri fethetmekten vazgeçti. Ordusunu alarak diğer kalelerin üzerine

yürüdü ve birkaç gün içinde hepsini ele geçirdi. İçlerinden uygun gördüklerine güçlü garnizonlar yerleştirdi, bazılarını da yıktırdı. Erkekleri öldürüp kadınlarla çocukları esir aldı. (9) Ülkenin geri kalanının ve Paionların ülkesinin bir kısmını baştan başa geçerek kendisi için ve ordusuna dağıtmak üzere büyük miktarda ganimet topladı. Ülkeye bir satrap atadı ve yaz mevsiminin bitimine doğru Konstantinopolis'e geri dönerek orduyu terhis etti.

Venediklilerin Lesvos'a Yetmiş Gemiyle Sefer Düzenlemesi

VII. (1) Aynı yaz süresince, Venedikliler yetmiş triiris, büyük nakliye gemileri ve güvertelerinde taşıdıkları üç bin ağır teçhizatlı piyadeyle Lesvos ile Mytilini'ye bir sefer düzenlediler. Yanlarında büyük miktarda silah, mancınık, top, merdiven ve kuşatmalarda kullanılan teçhizat taşıyorlardı. (2) Lesvos'a vardıklarında Mytilini limanında demir atıp karaya çıktılar, şehrin yakınlarında karargâh kurup şehrin ve sakinlerinin teslim olması için müzakerelere başladılar. Ancak şehirde sultanın hassa alaylarından dört yüz seçkin muhafız bulunduğu için teslim olmayı kabul etmediler.

(3) Venedikliler, ekili arazinin bir kısmını tahrip ettikten sonra (bölgeyi fethetmeyi amaçladıkları için tamamen tahrip etmek istemiyorlardı) bütün şehri karadan askerler ve denizden gemilerle çevirdiler, toplarını yerleştirip kuşatmaya başladılar. (4) Gündüzleri toplarıyla surun küçük bir kısmını yıkıp yerle bir ediyorlardı ancak geceleri şehir halkı taş, kereste ve toprak taşıyarak suru tamir ediyordu. Bunların dışında büyük kalaslar getirerek surların önünde çepeçevre bir set inşa ettiler, bazı kalasları da zincirlerle bağlayıp sarkıttılar. Bu şekilde gelen taşların hızı kesilerek büyük zarar vermeleri önleniyordu. (5) Her gün çatışmalar oluyor ve sultanın askerleri surlardan çıkarak karşı saldırıya geçiyordu. Kimse ölmedi, ancak yaralanan çoktu. [Venedikliler] bazı

yerlerde surun altını kazarak lağımlar açmaya, merdiven yerleştirmeye ve her türden kuşatma düzenekleri kurmaya çalıştılar. (6) Diğer şehirlerden ikisi Venediklilere katılmıştı; onlar da Mytilini'nin düşeceğine, bütün Lesvos'u ele geçireceklerine dair umutlandılar.

Sultanın Donanmasının Venediklilerin Lesvos'taki Donanmasına Karşı Harekete Geçmesi

Sultan Venediklilerin seferini, Mytilini'nin kuşatıldığını ve hemen yardım gönderilmezse düşme tehlikesi altında olduğunu öğrenince şimşek hızıyla yüz on triiris hazırlattı. Bunlara çok sayıda ağır teçhizatlı piyade, her tür silah ve mancınıklar yükledi; en iyi şekilde donattı. Mahmut Paşa'ya mümkün olduğunca hızlı hareket etmesini ve düşman gemilerini gördüğü anda onlara saldırmasını emretti. (8) [Mahmut] Byzantion'dan Hellespontos'a doğru hareket ederek iki günde Kalliupolis'e vardı. Orada dört düşman gemisinin casusluk yapmak üzere Tenedos limanında demirlediğini, devriye gezerek boğazın önlerine kadar gelip yolu denetlediklerini öğrendi. Hiç tereddüt etmeden düşmanlara görünmemek için bütün donanmasıyla gece vakti Kalliupolis'ten hareket etti ve uygun rüzgâr bularak şafağa doğru Tenedos'a vardı.

Venediklilerin İki Casus Gemisinin Tenedos'ta Teslim Alınması

(9) Triirisleri limanda demirlemiş buldu. Hareket etmeye fırsat bulamayan ikisini limanın girişinde tayfalarıyla birlikte teslim aldı, diğer ikisi demir alarak kıl payı kaçabildi. Çok süratliydiler ve hemen Mytilini'ye giderek sultanın donanmasının saldırısını ve iki geminin teslim alındığını komutanlarına haber verdiler.

Sultanın Donanmasının Üzerlerine Geldiğini Öğrenen Venedik Donanmasının Lesvos'tan Düzensiz Kaçışı

(10) Haberi alır almaz, yıldırım çarpmış gibi her şeylerini; savaş teçhizatlarını, silahlarını ve bütün mühimmatlarını orada terk ederek düzensiz bir şekilde triirislerine bindiler. Kendilerine katılan iki şehrin erkek, kadın ve çocuklarını da yanlarında götürerek, rivayete göre sultanın donanmasının Mytilini'ye gelişinden sekiz saat önce adadan ayrıldılar.

(11) Mahmut Mytilini'ye vardığında, düşmanların adadan az önce ayrıldıklarını öğrenince büyük bir azimle peşlerine takıldı. Açık denize açılarak onlara Limnos Adası'na demir atmak üzereyken yetişti. Bu yüzden düşmanları takip etmekten vazgeçerek Mytilini'ye döndü. Orada dört gün kalarak her şeyi düzene soktu, hatırı sayılır sayıda muhafız, silah, erzak ve şehrin ihtiyaç duyabileceği diğer her şeyi bıraktı. Sonbahar sonlarına doğru Byzantion'a dönerek donanmayı terhis etti. Sultanın saltanatının on dördüncü yılı olan 6972 yılı [MS 1463/4] bitmek üzereydi.

Korkunç Bir Olay

VIII. O günlerde korkunç bir olay gözlendi. Bir gün öğle saatlerinde bulutsuz bir havada parlayan güneş birden değişerek koyu bakır rengine bürünüp karardı. Güneş kapkaranlık ve siyah oldu, ancak bir güneş tutulması söz konusu olmadığından, böylesi durumlarda alışılageldiği şekilde değil, altından sis ya da karanlık bir bulut geçmiş gibi farklı bir şekilde karardı. Bu olay üç gün üç gece sürerek herkes tarafından gözlendi. Herkes bu olayı kötü bir belirti ve gerçekten de kısa süre sonra gerçekleşen büyük kötülüklerin geleceğini belirten ilahi bir işaret olarak değerlendirdi.

Saray İnşaatının Tamamlanışı

IX. (1) Sultan Byzantion'da kışı geçirirken, bütün şehrin iskânı, imarı ve donatılmasıyla ilgilendi. Aynı zamanda sarayını da tamamladı. [Saray] insanların göz zevkine hitap eden ve onları hoşnut kılan özellikleri açısından, yani mimarisi ve güzelliğiyle geçmişin nam salmış parlak yapılarından hiçbir eksiği olmayan çok güzel bir yapıydı. İçinde çok sayıda büyük, yüksek ve güzel kule, erkekler ve kadınlar için ayrı binalar, odalar, yemekhaneler, yatak odaları ve çok sayıda başka güzel odalarla çeşitli binalar inşa edilmişti. Aynı şekilde iç avlular, avlular, kapılar, kapı önü düzenlemeleri, mutfaklar, güzel hamamlar ve bütün bunları çevreleyen muazzam bir dış sur vardı.

(2) Bütün bunlar çeşitlilik, güzellik, büyüklük ve gösterişleri ile dikkati çekiyor, içte ve dışta kullanılan altın ve gümüşle ışıldayıp parlıyordu. Yapımlarında saydam mermerlerle değerli taşlar kullanılmıştı. Çeşitli renklerde süslemelerle bezenmişlerdi. Parlak, pürüzsüz ve şeffaf yüzeyleriyle dikkat çekiyorlardı. Büyük bir özen ve ustalıkla işlenmiş, heykeltıraşlık, resim ve plastik sanatların en güzel örnekleriyle süslenmişlerdi.

Bütün binalar rutubeti önlemek üzere kalın bir kurşun tabakasıyla kaplanmış, binlerce hoş ve parlak eşyayla süslenip güzelleştirilmişti. (3) Ayrıca sarayın çevresinde güzel meyvelerle yüklü çeşitli bitkilerle dolu büyük ve güzel bahçeler inşa edilmişti. Her taraflarında soğuk, şeffaf ve bol içme suyu akıyordu, içlerinde her türden ötücü ya da yenebilir türden kuş sürüleri ötüyor, evcil ya da yabani birçok hayvan türü besleniyordu. Ormanlar, güzel otlaklar ve mutlulukla keyif veren başka birçok güzel şeyle süslenmişlerdi. Sultan sarayını işte böyle bir cömertlik ve gösterişle inşa etmişti.

X. (1) Sultan kış mevsimini bu işlerle uğraşarak geçirdikten sonra, baharın gelişiyle sefere çıkmak istiyordu. Bu

konuda hazırlıklara giriştiği halde askerlerinin ve maiyetinin şikâyetçi olduklarını gördü. Sık sık uzak mesafelere yolculuklara çıkmaktan ve seferlere katılmaktan çok yıpranmış, yorulmuşlardı. Sürekli seferlerle sınır dışında bulunmuş, çok yorulmuş, adamlarını, paralarını, atlarını, binek hayvanlarını, her şeylerini yitirmişlerdi. [Sultan] askerlerinin her bakımdan yıprandığını ve ıstırap çektiğini görünce yavaşladı. Kendisi de hiç ara vermeksizin sürekli olarak düşüncelere dalıp kaygı duymaktan, zorluk, tehlike ve zahmetlere katlanmaktan ruhen ve bedenen yorulup tükenmişti, dinlenmeye ve bakıma ihtiyaç duyuyordu. (2) Bu yüzden şehirde kalmaya, gelecekte daha dinç ve yapılacak seferlere katılmaya daha istekli olmaları için askerlerini ve kendisini bütün yaz boyunca dinlendirmeye karar verdi.

Sultanın Ordusunu Çeşitli Yollarla Ödüllendirmesi

Bu yüzden ordusunu çeşitli yollarla ödüllendirerek terhis etti. Askerlerin kimine atlar, kimine elbiseler, kimine para, kimine de başka hediyeler verdi. Gayretli olduklarını ve tehlikelerden kaçınmadıklarını bildiği, önemli, yararlı ve cesur askerler olan hassa alayı mensuplarını layık oldukları onur, mevki, değerli hediyeler ve başka birçok güzel şeyle ödüllendirdi; erdemli oldukları için daha yüksek mevkilere terfi ettirdi.

(3) Onları bu şekilde onurlandırıp ödüllendirdikten sonra terhis etti. Kendisi de yazı Byzantion'da geçirerek her zamanki gibi iskânı, imarı ve gelişmesiyle ilgilendi. Arap, Fars, hatta Arapçaya çevrilmiş Hellen felsefesine de zaman ayırıyordu. (4) Her gün yakın çevresinde çok sayıda bulunan bu konuların uzman ve öğretmenleriyle vakit geçiriyor, onlarla felsefi sohbetler yapıyor ve başta Peripatetik ve Stoa ekolleri olmak üzere felsefi dogmaları irdeliyordu.[8]

8 II. Mehmed'in felsefeye ilgi duyduğunun en önemli referansı Kritovulos'tur.

Filozof Georgios'un Sultanın Emriyle Ptolemaios'un Dünya Coğrafyasının Tasvirini Tek Bir Haritada Birleştirmesi

(5) Bir gün, felsefi ve bilimsel bir şekilde bütün dünyanın coğrafyasını tasvir eden Ptolemaios'un [Batlamyus] haritalarına[9] gözü ilişti. Ancak coğrafi tasvirler bu kitapta dağınık ve anlaşılması zor şekilde verilmiş olduğundan, daha iyi anlaşılmalarını ve daha iyi akılda tutularak hatırlanmalarını sağlamak üzere tek bir haritada gösterilmelerini istedi. Bu bilimsel bilgi ona çok önemli ve yararlı göründü. (6) Bu yüzden krallara özgü ödüller vaat ederek, gerçekleştirilmesi zor olan bu önemli projeyi hayata geçirmek üzere filozof Georgios'u görevlendirdi. O da sultanın arzusunu ve emrini yerine getirmek için memnuniyetle görevi üstlendi. Kitabı alıp başka hiçbir işle uğraşmadan bütün yaz boyunca özenle inceledi ve içerdiği bilgelikleri kavrayarak bütün dünyanın yüzeyini, yani nehirleri, gölleri, adaları, dağları ve genel olarak her şeyi mükemmel ve bilimsel bir şekilde tek bir haritada gösterdi. Haritada yönleri, ölçüleri, mesafeleri ve bilinmesi gereken her şeyi güzelce işaretledi. Sonunda bilimlere, araştırmaya ve estetiğe önem veren insanlar için son derece yararlı olabilecek bilimsel bir eseri sultana sundu. (7) Haritaya ülkelerin, bölgelerin ve şehirlerin Arapça adlarını da ekledi. Bu işte, çevirmen olarak Arapça ile Hellenceyi iyi bilen oğlundan yararlandı.[10]

---

9 MS 2. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış astronom, coğrafyacı, matematikçi Klaudios Ptolemaios (Batlamyus). Coğrafya konusunda yazdığı eserin adı Kitâbü'l-Coğrafya fi'l-ma'mûre mine'l-caridir. *Geografike Hiphegesis* [Coğrafya Kılavuzu] olarak bilinen bu eser sekiz kitaptan oluşur. Coğrafyayı bilimsel metotla ele alışı ve matematiksel coğrafya kavramına yer vermesi açısından çok önemli bir eserdir. Batlamyus, dünyanın o dönemde bilinen önemli merkezlerini 26 harita üzerinde göstermiş ve bunların enlem ve boylamlarını belirtmiştir. Kendisinden önce yaşamış olan Sûrlu Marinos'un çalışmalarından büyük ölçüde faydalanmıştır. Marinos'un eseri günümüze kadar gelmediği için Batlamyus'un eserindeki bilgilerin ne kadarının kendisine ait olduğu bilinmiyor. "Batlamyus", DIA 5.

10 Bkz IV. kitap, 15. dipnot.

(8) Sultan bu eserden çok memnun kaldı, Ptolemaios'un olduğu kadar haritayı bu kadar güzel çizenin de bilgeliğine ve geniş bilgi dağarcığına hayran kalarak ona pek çok hediye verdi. Sonunda bütün kitabı Arapçaya çevirmelerini emretti ve bu iş için yüksek bir ücretle büyük hediyeler vaat etti.[11]

(9) Sultan bu ve buna benzer işlerle meşgul olurken yaz ve sonbahar mevsimleri geçti; bu şekilde sultanın saltanatının on beşinci yılı olan 6973 yılı [MS 1464/5] da bitti.

Sultanın İllyrialılara Karşı Sefere Çıkma Sebepleri

XI. (1) Sultan ordusuyla birlikte bir yıl süreyle iyice dinlendikten sonra, baharın gelişiyle birlikte İllyrialıların ülkesine sefere çıkmak için kış mevsiminde hazırlanmaya başladı. İllyrialılar, daha önce de söylediğim gibi, çok eski tarihlerden beri İyonya Denizi'nin sahillerinde, büyük ve yüksek dağlarda yaşarlar. İç taraflarda ve sahillerde ancak büyük zorluklarla ele geçirilebilecek güçlü kaleleri vardır, toprakları zor ulaşılır ve sarptır. Her taraftan güçlendirilip korunmuş olduklarına güvenerek tamamen bağımsız olmak istiyorlardı. Diğer komşuları gibi yıllık vergi ödemeye, ne sultanın babası ne de sultan sefere çıktığında asker vermeye, sultana itaat etmeye niyetleri yoktu. Bununla da yetinmiyor, hükümdarlarıyla birlikte sık sık ülkelerinden çıkarak komşuları olan sultanın ülkesine saldırmaya cüret ediyor, yağmalıyorlardı.

---

11 Yunancadan Arapçaya yapılan tercüme, Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Ayasofya no. 2596) ("Batlamyus", DIA 5) Arapçaya çevrilen Batlamyus'un eserinin iki nüshasının Ayasofya no. 2596 ve 2160 kopyalarıyla ilgili referanslar için bkz. Julian Raby, *Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium*, s. 24, dipnot 46. İbrahim Hakkı Konyalı, kitabının Batlamyus haritalarından bahsettiği bölümünde, 2160 numaralı eserde haritaların da olduğunu, 2596'da ise haritaların yeri açık kalmış fakat çok iyi yazılmış olduğunu bildirir (İbrahim Hakkı Konyalı, *Topkapı Sarayında Deri Üzerine Yapılmış Eski Haritalar*, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1936, s. 255).

(2) Sultan ve daha önce babası onlara karşı sefere çıkmış,[12] bütün ülkelerine saldırmış, yağmalayıp tahrip etmiş, kalelerini yıkmış, sürü hayvanları, esirler ve büyük miktarda ganimet elde etmişti. İllyrialılar kendilerine karşı sefere çıkıldığında ülkelerinin mahvolup yağmalandığını görünce geri çekiliyor, geçici antlaşmalar imzalıyor, ancak kısa süre sonra hiç utanmadan tekrar sultanın ülkesini yağmalayıp zarar veriyorlardı. Bunu yapmalarının başlıca sebebi de dağlara sığınabilmeleri ve ülkelerinin sarp olmasıydı. Dağların arasından ülkelerine ulaşan sadece bir ya da iki geçit vardı ve bu geçitleri güçlü garnizonlarla tutuyorlardı. Böylece ülkeleri düşmanların istilasına karşı tamamen korunaklıydı; hiçbir zarara uğramıyordu. Sadece güçlü bir ordunun onlara saldırıp, dağları ve geçitleri zorla ele geçirip ülkelerine giden yolu tamamen açması tehlike yaratırdı. Sultan bunu yapmaya karar verdi ve başarılı bir şekilde de gerçekleştirdi.

Sultanın İllyrialılara Karşı Harekete Geçmesi

(3) Daha önce dediğim gibi, kış boyunca iyice hazırlandıktan sonra, baharın gelişiyle çok sayıda süvari ve piyadeden oluşan büyük bir orduyla onlara karşı sefere çıktı. Yanında toplar, silahlar, inşaat malzemeleri, yapı ustaları, marangozlar, inşaatçı ve marangozların kullandığı aletler, bol miktarda demirle bakır ve kale inşasıyla güçlendirilmesinde ihtiyaç duyulacak başka malzemeler götürüyordu.

12 Osmanlıların Arnavutluk'u istila etme istekleri XIV. yüzyıl sonlarına kadar uzanır. II. Murad, 1423, 1430, 1433 ve 1435 yıllarında ülkeye düzenli ordu birlikleri göndermişti. Kritovulos'un da belirttiği gibi (III. kitap, XVI) II. Mehmed de 1459'da Arnavutluk seferine çıkmıştı. Bkz. Reinsch ve Kolovou (ed., çev.), *Kritovoulou tou İmrviou İstoria*, s. 629, dipnot V-13.

Sultanın Geçitlere Saldırısı, Savaş, Zafer ve Geçitlerin Ele Geçirilişi

(4) Sultan süvari ve piyadelerden oluşan ordusuyla Adrianupolis'ten hareket ederek kısa sürede kendi topraklarını geçti ve İllyria sınırına vardığında karargâh kurdu. Ertesi gün şafak vaktinde hafif silahlı birliklerini, okçuları, sapancıları, mızrakçıları ve hassa alaylarını alarak güçlü İllyrialı birliklerin savunduğu geçitlere saldırdı. İllyrialılar bütün güçleriyle karşı koyup mücadele ettikleri için göğüs göğüse çok şiddetli bir savaş oldu. Sultan düşmanı kaçmaya zorladı, geçitleri silah zoruyla ele geçirdi ve kaçan düşmanları kovalayarak çoğunu öldürdü. (5) Bundan sonra, geçitlerden girip çıkanların yağmacı İllyrialılardan zarar görmemesi için geçitlere güçlü muhafız birlikleri yerleştirdi. Ormancılara ve piyadelerden bazılarına ağaçları kesmelerini, ulaşımı zorlaştıran çalılıkları temizlemelerini, engebeli, sarp ve ulaşıma elverişsiz yolları düzeltmelerini, genişletip süvari ve piyade olmak üzere bütün askerlerin, yük havyanlarının, arabaların ve diğer askerî malzemenin geçişine uygun hale getirilmelerini emretti.

İllyrialıların Ülkesine Saldırılması ve Tamamen Tahrip Edilmesi

(6) [Sultan] bütün ordusuyla ülkenin aşağı kesimine, yani ovalara ve süvari birliklerinin hareket etmesine olanak tanıyan diğer bölgelere saldırıp baştan başa geçti ve her tarafını yağmaladı. Belirli noktalarda peyderpey karargâh kurarak ülkeyi tahrip etti, ürünleri yaktı, hayvanlarına yem olarak kullandı ve her yeri yakıp yıktı.

(7) İllyrialılar çocuklarını, kadınlarını, hayvanlarını ve sahip oldukları her şeyi dağların sarp ve ulaşılması zor kesimlerine taşıdılar. Kendileri de saldırı esnasında savunmaya geçebilecekleri sarp geçitlerle güçlendirilmiş mevkilere çekilerek beklemeye başladılar.

Ordunun Saldırısı, Savaş ve Dağlara Tırmanış

(8) Sultan ülkeyi tamamen tahrip edip ele geçirdikten sonra, ordusunu hazırlayıp savaş düzenine soktu. İllyrialılara, çocuklarına, kadınlarına ve mal varlıklarına karşı dağlara, sarp geçitlere ve müstahkem mevkilere doğru hareket etti. İllyrialıları tüfek, ok ve sapanlarla püskürtüp daha yukarılara sürmek üzere en öne tüfekçi, okçu ve sapancıları yerleştirdi. Onların arkasına hafif silahlı askerlerini, mızrakçıları ve muhafızlarını, en arkaya da ağır teçhizatlı askerlerini yerleştirdi.

İllyrialıların Kıyımı

(9) Ordu İllyrialıları yukarıya doğru geri çekilmeye zorlayarak, bir noktaya kadar adım adım yavaşça ilerliyordu. Daha sonra ağır teçhizatlı askerlerle mızrakçılar koşarak İllyrialılara saldırıyor, kaçmaya zorlayıp onları şiddetle kovalıyordu. Onlara yetiştiklerinde bazılarını öldürüyor, bazılarını esir alıyorlardı. Ağır teçhizatlı askerlerin baskısına dayanamayan bazıları ise yüksek kayalarla uçurumlardan kendilerini atıp hayatlarına son veriyordu. Ağır ve hafif silahlı askerlerle ordunun tümü dağlara, sarp geçitlere ve hendeklere dağılarak İllyrialıların kadınlarıyla çocuklarını esir alıyor, mallarını yağmalıyordu. Bununla da yetinmediler, koyun ve keçi sürüleriyle başka hayvanlar da ele geçirdiler, dağları didik didik arayarak çok sayıda köle, sürü hayvanı ve başka şeyler bularak her şeyi karargâha indirdiler.

(10) Bazıları savaşta, bazıları da esir alındıktan sonra sultanın emriyle olmak üzere çok sayıda İllyrialı öldü. Çocuk, kadın ve erkek olmak üzere bu dağlarda yaklaşık 20.000 kadar esir yakalandı. Diğer İllyrialılardan bazıları müstahkem kalelere, bazıları da hükümdarları Aleksandros'la birlikte dağlara sığındı.

Krues Kalesi'nden Vazgeçme

XII. (1) Orada İllyrialıların Krues [Kruja][13] adında, bütün ülkenin akropolisi ve koruyucu tahkimatı konumunda bulunan, fethedilmesi imkânsız çok güçlü bir kaleleri vardı. Bu kale öyle korunaklıydı ki daha önce sultanın babası silahlar ve toplar kullanarak, uzun süre kuşatarak ve her yolu deneyerek ele geçirmeye çalıştığı halde başaramamıştı. (2) Sultan oraya vardığında kalenin ne kadar korunaklı ve ne kadar zor fethedilir olduğunu görünce kuşatmaya kalkışmamaya karar verdi. Kalenin etrafını çevirip uzun süre kuşatarak sonuç alamadan zahmet çekecek, ordusunu yorup yıpratacak, boşu boşuna asker ve para harcayacaktı. Kaleyi ve ülkeyi hiçbir zahmete katlanmadan, hiçbir tehlikeye maruz kalmadan ele geçirmenin başka bir yolu vardı. (3) Bu yüzden ülkenin ortasında güçlü surlarla korunan [başka] bir kale inşa etmesi ve buraya güçlü bir muhafız birliği yerleştirmesi gerektiğine kanaat getirdi. Muhafız birliği sürekli saldırılarda bulunmalı, ülkeyi talan etmeli, İllyrialıların kaleden çıkmalarına ya da kışın dağlardan inerek toprağı işlemelerine, hayvanlarını otlatmalarına ya da herhangi bir şey yapmalarına engel olmalıydı. Kale halkı her taraftan kıstırılmış halde orada mahsur kalıp eziyet çekerse sultanla anlaşmak zorunda kalacaktı.

Sultanın İllyrialıların Ülkesinde Yeni Bir Kale İnşa Etmesi

(4) [Sultan] kale inşası için uygun bir yer aramak üzere ülkeyi dolaşırken, stratejik bir konumda bulunan ve geçmiş-

13 Tiran'ın 32 km güneybatısında, Kruja (Akçahisar) şehrinde 2,25 hektarlık alana yayılan kale IV. yüzyılda inşa edildi. İskender Bey'in eline geçtiği 1443 yılından sonra 1450, 1457 ve 1466'da üç kez Osmanlılar tarafından kuşatılmış, ele geçirilememişti. Ancak İskender Bey'in ölümünden on yıl sonra 1478'de ele geçirildi.

te güzel ve mükemmel olduğu anlaşılan tarihî bir şehrin[14] kalıntılarıyla temellerini buldu ve kaleyi burada yaptırmaya karar verdi. Yaz mevsiminin başında süratle başlayarak, çok sayıda işçi ve büyük masraflarla, cömertliği ve nezaretiyle (çalışmalara bizzat kendisi de katılıyor, herkese açıklamalarda bulunarak bazılarını konuşmalarıyla, bazılarını da parayla daha istekli çalışmaya ikna ediyordu) yaz mevsimi bitmeden kaleyi tamamladı. Hayranlık uyandırıcı değerli bir eserdi. Yakınlarındaki bölge, şehir ve köylerden çok sayıda insan taşıyarak buraya yerleştirdi.

(5) İçinde yaşayanların rahat etmeleri ve kendilerine yetebilmeleri için bol miktarda erzak ve gerekli diğer malzemeleri temin etti. Çok sayıda silah, top, mancınık ve savaşta ihtiyaç duyulabilecek her şeyle donattı. [Kaleyi] kısa süre önce değil de uzun yıllar boyunca iskân edilmiş bir şehirmişçesine her türden yararlı ve ihtiyaç duyulacak malzemeyle doldurdu. (6) Hassa alayının en güçlü ve savaşa yatkın askerlerinden dört yüzünü muhafız olarak bırakıp, ülkenin satrap ve komutanı olarak aynı zamanda iyi bir subay olan, yakın çevresinin en iyi adamlarından birini atadı. Onun görevi, İllyrialıların ülkesine sürekli ve hiç ara vermeden saldırarak tahrip etmek ve Krues Kalesi'ni kuşatmaktı.

(7) Sultan bütün bunları gerçekleştirdikten sonra, kendisi ve ordusu için köle ve hayvan sürülerinden oluşan büyük miktarda ganimet toplayıp sonbaharda Byzantion'a geri döndü. Sultanın saltanatının on altıncı yılı olan 6974 yılı [MS 1465/6] da bu şekilde bitti.

---

14 Elbasan Kalesi. Via Egnatia'nın kontrolü için çok önemli bir nokta olan bu bölgeyi egemenlik altına almak amacıyla hızla inşa edilmişti. Tursun Bey'e göre 25 günde tamamlanmıştı. Antikite ve erken Bizans döneminin kalıntıları üzerine inşa edildiği kanıtlanmıştır. İki kitabesi, Arnavutluk'taki en eski Osmanlı kitabelerinden ikisidir. Yapının bir kısmı hâlâ ayaktadır (Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania*, Istanbul, IRCICA, 1990, s. 111-113).

Venediklilerin Achaia Bölgesindeki Patra'ya Saldırması

XIII. (1) Aynı yılın sonbahar mevsiminin başlarında Venedikliler 40 gemi ve 2000 ağır teçhizatlı askerle Achaia bölgesindeki Patra'ya saldırdılar. Karaya çıkarak şehri ordularıyla çepeçevre sardılar, toplarını kurup kuşatmaya başladılar. Kısa süre önce sultana isyan eden bazı Peloponnesoslular onların tarafına geçerek müttefikleri olmuştu. Çepeçevre sardıkları şehri günlerce kuşatıyor, surlarını toplarıyla tahrip ediyorlardı.

Ömer'in Tuzak Kurarak Venediklilere Saldırması, Onları Yenmesi, Denize Kadar Kovalaması, Birçoğunu Öldürerek Çok Sayıda Esir Alması

(2) Fazla askeri olmayan Peloponnesos satrapı Ömer şehir dışından onları izliyor, tuzak kurarak beklemedikleri bir anda saldırmak için uygun zamanı kolluyordu. Vus Dağı'ndaki casusları karargâhta olan bitenleri izliyor, ona aktarıyorlardı. Uygun zamanı kolladıktan sonra, beklemedikleri bir anda aniden saldırarak onları kaçmaya zorladı ve denize kadar kovaladı. Denize ve gemilere varana kadar, başlarına darbe almışçasına düzensiz bir şekilde kaçarlarken, onları acımasızca kılıçtan geçirip esir aldı. (3) Denildiğine göre yüzden biraz fazla asker esir alındı, çoğu boğularak, altı yüz kadarı da öldü. Ağır teçhizatlı piyadelerin baskısıyla her taraftan zorlandıkları için gemilere yüzmek üzere silahlarıyla denize atladılar, ancak silahların ağırlığıyla sulara gömüldüler.

(4) Ömer ölüleri ve bütün karargâhı yağmaladı. Kendisi ve askerleri büyük miktarda para, silah, teçhizat ve buldukları diğer malzemeleri aldılar. Elindeki imkânlarla şehri tahkim ettikten sonra ganimet ve esirlerle Korinthos'a, oradan da Byzantion'daki sultanın yanına geldi. Sultan onu tevecc ühle kabul etti, layık olduğu şekilde hediyeler ve iltifatlarla onurlandırdı, getirilen esirleri de öldürttü.

Korkunç ve Tuhaf Bir Olay

XIV. (1) O günlerde gökyüzünde daha önce hiç görülmemiş olağanüstü bir ışık göründü. Mehtapsız bir gecenin ilk saatinde, birden kuzeyden ve kutup taraflarından aleve benzeyen güçlü bir ışık parladı. Bir yıldızdan geliyor gibiydi ve güneş gibi her yeri aydınlatmıştı. Daha sonra şiddeti azalmadan, tam aksine gittikçe artarak, süratle bir alev sütunu gibi yanlamasına güneye doğru yayıldı. Sonra durdu ve bu haliyle bir saat boyunca parlamaya devam etti, ardından parçalandı, yavaş yavaş dağıldı ve sonunda kayboldu. (2) Gökyüzünde işte böyle korkunç bir olay gözlendi. Bir tür kuyrukluyıldız, lambadias[15] ya da başka türden yanan bir gök cismi olup olmadığını bilemiyorum, ancak ileride anlatılacağı üzere, yakın bir gelecekte çok sayıda insanın ölümü ve mahvıyla sonuçlanan bir felaketin habercisi olduğunu biliyorum.

XV. (1) Sultan kışı Byzantion'da geçirerek uzun süreli zahmetlerden sonra dinleniyor, alışılagelmiş olduğu üzere şehri geliştiriyor, inşa ettirdiği camiye büyük özen gösteriyordu. İşçileri çalışmaya teşvik ederek ustalarla mimarlara bütün çalışmaların cömertçe yapılmasını ve gösterişli olmasını emretti. Cami inşaatında harcamalara hiç acımadı, hiçbir masraftan kaçınmadı. Yapı bu yüzden güzellik, biçem, konum, renk uyumu ve büyüklük açısından mümkün olabilecek en iyi şekilde inşa edildi.

(2) Aynı kış mevsiminde, Venedikliler anlaşmazlıkların giderilmesi, eşit şartlar altında ve iki tarafın şu anda sahip olduklarını muhafaza edeceği şekilde bir antlaşma imzalamak üzere bir heyet gönderdiler. Sultan bu şartları kabul etmedi,

15 Tauros ya da Boğa takımyıldızının en parlak yıldızı ve aynı zamanda gökyüzünün en parlak yıldızlarından biri olan K 5 III sınıfından turuncu renkli dev yıldız. Bilimsel adı Alpha Tauri olan bu yıldız, Arapça "takip eden" anlamına gelen Aldebaran adıyla da bilinir.

heyeti "Benden barış ve antlaşmalar bekliyorsanız, gidin ve biraz daha iyi düşünün," sözleriyle yolcu etti. Onlardan ele geçirdikleri İmroz ve Limnos adalarını geri vermelerini ve yıllık vergilerini ödemelerini istiyordu.

XVI. (1) Sultan bu işlerle uğraşırken, İllyrialıların hükümdarı Aleksandros'un Paionlarla müttefik olmayı talep edip bunu sağladıktan sonra, askerlerini toplayıp gizlice bir tuzak hazırlayarak sultanın atadığı satrapa saldırdığı mesajını aldı. Balaban adındaki satrap, sultanın emriyle Krues kalesini ablukaya alıp kuşatmak amacıyla burada kalmıştı ve böyle bir saldırıyı hiç beklemiyordu. [Aleksandros] onu ani saldırısıyla şaşırtarak kaçmaya zorlamış, kovalamış, askerlerinden çoğunu ve yiğitçe çarpışmasına karşın kendisini de öldürmüştü.[16] Mesaj, kaleyi büyük miktarda erzak ve kendine yeterli olması için gerekli başka şeylerle donattığını, uzun bir kuşatmaya dayanabilmesi için daha güçlü bir muhafız birliği bıraktıktan sonra, kaleden ayrılarak bütün ülkeye hâkim olduğunu ve yeni kaleyi [Elbasan Kalesi] askerleriyle kuşattığını da haber veriyordu.

Sultanın İllyrialılara Karşı İkinci Seferi

(2) Sultan bu haberlerle çok hiddetlendi. Hiç tereddüt etmeden, süvari ve yayalardan oluşan hatırı sayılır büyüklükte bir ordu hazırladı. İyice hazırlandıktan sonra (kış mevsimi sona ermek üzereydi) baharın gelişiyle Aleksandros'a karşı sefere çıktı. İllyrialıların ülkesini baştan başa geçti, isyan eden yerleşimleri tekrar ele geçirdi, isyancıların çoğunu öldürttü, önüne çıkan her şeyi tahrip etti. Yakıp yıktı, taş üstünde taş bırakmadı, yok etti ve hükümdarları Aleksandros'un peşine

16 Balaban Paşa, Ohri sancakbeyiydi. 1467 Nisan'ında İskender Bey tarafından Kruje'ye karşı başlatılan saldırılarda öldüğü İtalya'ya rapor edildiyse de, 1467 Eylül'ünde sağ olduğuna dair başka raporlar bulunuyordu (İnalcık, *İskender Beg*, EI2 IV, s. 140).

düştü. (3) Berikiyse karşısında Gorgo[17] varmış gibi sultanın ordusunu görmeye bile dayanamadığından, yine müstahkem ve sarp dağlara, gizlenmeye alıştığı dağ korunaklarına sığındı. Sultan askerlerine her yeri yağmalamalarını ve herkesi köleleştirmek üzere esir almalarını emrederek ordusunun en büyük ve savaşa en yatkın kısmını Mahmut'la dağlara gönderdi. Kendisi de ordunun kalan kısmıyla adım adım ilerleyip her seferinde farklı yerlerde karargâh kurarak ülkenin diğer kesimlerine saldırıp tahrip etti.

Askerlerin Dağları Didik Didik Arayarak Büyük Miktarda Ganimet Toplaması

(4) Askerler, yani ağır teçhizatlı birlikler, okçular, sapancılar ve mızrakçılar sultanın işareti üzerine hemen yüksek, vahşi ve sarp dağlara kuşlar gibi tırmanmaya başladılar. Hiç kimsenin direnişi olmadan, at koşturmaya uygun ovalarda dolaşırcasına her yeri geçip atasözündeki Dates'in Eretria'yı[18] aramasından daha ayrıntılı aradılar. Kaleler ve kalelere sığınanlar hariç en dik, en sarp, en vahşi ve en ulaşılmaz yerleri dahi ihmal etmeden dağları, uçurumları, derin vadileri, kaya içindeki çukurları ve mağaraları aradılar. Toplam on beş günde her yere ulaşıp herkesi esir aldılar, her şeyi tahrip ettiler. Çok sayıda erkek, kadın ve çocuğu esir alıp, sürü hayvanları, mobilyalar ve başka ganimetler toplayarak dağlardan karargâha getirdiler.

(5) İllyrialıların hükümdarı Aleksandros ordunun dağları ele geçirdiğini öğrenince hemen firar etti ve kimsenin bil-

17 Üç kız kardeş olan mitolojik dişi canavarlar Gorgoneslerin ölümlü olan tek bireyi. "Vahşi bakış" anlamına gelen Gorgo adıyla olduğu kadar Medousa adıyla da biliniyordu. Medousa'nın kendi mabedinde Poseidon'la cinsel ilişkide bulunmasına kızan tanrıça Athena, saçlarını yılanlara dönüştürerek onu kendisine bakan herkesi taşa çevirecek kadar çirkin yapmıştı. Perseus daha sonra Medousa'yı öldürerek kafasını Athena'ya hediye etti. Kesik kafayı kalkanına koyan Athena, Medousa'yı gören herkes taşa dönüştüğü için yenilmez olmuştu.

18 Bkz. I. kitap, 92. dipnot.

mediği bir yere saklandı. Sultan bütün ülkeyi tahrip ettikten sonra süratle Krues'e giderek kalenin önünde karargâh kurdu. Etrafına bir set inşa ederek ordusuyla çevirdi ve toplarını yerleştirerek kuşatmaya başladı.

Salgın Hastalığın Nasıl ve Nereden Bulaştığına Dair

XVII. (1) Yaz mevsiminin ortalarına gelinen o günlerde Trakya ve Makedonya themasında[19] salgın bir hastalık[20] baş gösterdi. Oraya nereden geldiğini bilmiyorum, ancak ilk olarak Thesalya'da ve ona komşu bölgelerde görüldü, iç kesimlerde ve sahillerde bütün şehirlerle köyleri kırıp geçirdi. Karşı tarafa, Asya'ya geçerek Hellespontos ve Marmara sahillerini tahrip edip harabeye çevirdi. Oradan iç taraflara yayıldı, Galatia'ya kadar Bursa ile çevresini ve Galatia'nın kendisini kırıp geçirdi.

Büyük ve Korkunç Felaket

(2) [Hastalık] büyük Konstantinopolis şehrine geldiğinde, duyulması bile azap veren o dayanılmaz derecede büyük hasara yol açtığını söylememe gerek yok.[21] Her gün öyle çok ölüm oluyordu ki onları gömmek için yeterli insan bulu-

19 Kritovulos Bizans idari yönetim birimi "thema"yı genelde sancak teriminin karşılığı olarak kullandığı halde burada vilayet anlamında kullanıyor.

20 Oruç Bey Tarihi de 1466-67 (H. 871) tarihli bir veba salgınından bahseder ve bu sırada II. Mehmed'in Filibe'de kaldığını kaydeder. Kritovulos'un bahsettiği salgın, fetihten sonra şehirdeki ilk veba salgını değil, detaylı bir şekilde bahsedilen ilk salgındı (Bkz. Gisele Marien, "The Black Death in Early Ottoman Territories: 1347-1550, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2009). Bu dönemin veba salgınları için bkz. Heath Lowry, "Pushing the Stone Uphill: The Impact of Bubonic Plague on Ottoman Urban Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries" *Osmanlı Araştırmaları* XXIII (2003): 93-132.

21 Kritovulos, Thukydides'in Atina'daki (MÖ 430) veba salgınını tasvirini taklit eder. (Çev. Crawley, Thukydides, *The Peloponnesian War*, II. Kitap, 47-54). Ancak hastalığın belirtilerini anlatırken kullandığı tıbbi terimler kendine özgüdür. Bu yüzden hekim olabileceği ya da en azından tıbba karşı özel bir ilgi duyduğu öne sürülmüştür. Bkz. Reinsch, *Kritobulos of İmbros*, s. 300.

namıyordu. Bazıları felaketten paniğe kapılarak arkalarına bakmadan kaçıyor, en yakın akrabalarıyla bile ilgilenmiyor ya da onlar ağlayıp sızlanarak geri dönmeleri için yalvarırken başlarını başka tarafa çeviriyordu. Hastalar tedavisiz, ölüler mezarsız bırakılıyordu. Kötü illete yakalanan başkaları ölümle savaşıyor ancak kendilerine bile yardım edemiyordu. (3) Odalarına kapanıp hiç dışarıya çıkmayanlar da vardı, bunlardan çoğu bulundukları yerde öldükleri halde kimse farkına varmadığı için iki ya da üç gün gömülmeden kalıyorlardı. İki, üç, bazen de daha fazla ölü aynı mezara defnediliyordu. Bugün birilerini gömen, yarın başkaları tarafından gömülüyordu. Cenazeleri kaldıracak, ölülerin arkasından dua okuyup dileklerde bulunacak, hatta mezara yerleştirecek din adamlarıyla papazların bütün güçleri tükenmişti, yetersiz kalıyorlardı. Gün boyunca ekmeksiz ve katıksız beklediklerinden kızgın yaz sıcaklarına dayanamıyorlardı. İnsanlar üç, dört, bazen de yedi gün içinde ölüyorlardı.

(4) Felaket gün geçtikçe yaygınlaşıyor, artık her yaş grubunu hedef alıyor, gittikçe kötüleşiyordu. Bazıları salgında öldüklerinden, bazıları daha önce anlattığım gibi evlerini terk ettiklerinden, bazıları da mahkûm gibi evlerine kapandıklarından şehir yerli ve yabancı sakinlerini kaybediyor, hiç insan yaşamayan bir viraneye benziyordu. Büyük bir moralsizlik ve dayanılmaz bir acı yaşanıyor, her yerden feryatlar ve inlemeler duyuluyor, herkesin kalbi umutsuzluk ve çaresizlik duygularıyla doluyordu. İlahi adalete inanç tamamen kaybolmuştu. İnsanlar yaşamda olan bitenleri gözeten bir ilahi güç yokmuş gibi her şeyin tesadüflere bağlı olduğuna inanmaya başlamıştı. Bu mantıkdışı felaket herkesin aklını karıştırmıştı.

Hastalığın Niteliğine Dair

XVIII. Hastalığın belirtilerini anlatmak istiyorum: Kötülük önce kasıklara yakın bir yerde beliriyor, karakteristik

belirtileri az ya da çok güçlü şekilde orada tespit ediliyordu. Daha sonra şiddetli bir şekilde başa vurarak ateş yükseliyor, beyin karıncıklarında, beyin kıvrımlarında ve beyin zarlarında iltihaplar, yüzde yangılarla kızarıklıklar oluşuyordu. Bunların sonucu olarak bazı durumlarda baygınlık, ağır uyku ve uyuşukluğa, bazı durumlarda ise hezeyan, cinnet ve uykusuzluğa neden oluyordu. Daha sonra bütün ağrı ve sıkıntılar, iç organları alev alev yakan ve akut iltihaplar çıkaran yüksek ve yakıcı bir ateşle kalpte yoğunlaşıyordu. Bunları kanın kaynaması, zafiyet, keskin ağrı ve sızılar, ölüm iniltileri, sürekli çarpıntılar, nefes darlığı, ağız kokusu, el ve ayakların üşüyüp titremesi ve sonunda ölüm izliyordu. Benim gördüğüm kadarıyla, çoğunu anlatmaktan kaçındığım hastalığın belirtileri bunlardı.

XIX. (1) Sultan Krues Kalesi çok iyi tahkim edildiği ve her açıdan istila edilemez olduğu için, ne bir saldırı sonucu silah zoruyla ele geçirmesinin, ne de teslim olmaya ikna etmesinin mümkün olacağını anladığından onu uzun süreyle kuşatmaya gerek görmedi. Açlık ve uzun süreli kuşatmayla fethedebileceğinden hareketle, kendisini ve ordusunu gereksiz yere yorup tüketmemek için kaleyi ablukada tutmak üzere bir komutan yönetiminde güçlü bir ordu bırakarak Byzantion'a dönmeye karar verdi. (2) Bu şekilde davranmayı uygun gördüğünden, kaleyi ablukada tutmak ve ülkenin geri kalanını yönetmek üzere, bir komutanla yeni getirttiği hatırı sayılır sayıda seçkin askerden oluşan bir birlik bıraktı. Toplanan bütün ganimetleri orduya dağıtarak terhis etti. Kendisi de hassa alaylarıyla Byzantion'a gitmek üzere hareket etti. (3) Ancak dönüş yolunda ilerlerken, içinden geçeceği Trakya ile Makedonya'nın bütün köy ve şehirlerinin salgın hastalığa yakalanarak harap olduklarını, hastalığın büyük şehre de ulaştığını öğrenerek yolunu değiştirip Haimon [Dağı'na] ve yukarı Moisia'ya yöneldi, çünkü hastalığın Haimon'un ötesine geçmediğini öğrenmişti. Havaları temiz olup hastalıktan

etkilenmeyen Nikopolis ve Vidin etrafındaki köylere varınca bütün sonbaharı orada geçirdi. Daha sonra Polis'te felaketin durulduğunu ve artık hastalıktan temizlendiğini öğrenince kış başlarında Byzantion'a döndü. Sultanın saltanatının on yedinci yılı olan 6975 yılı [MS 1466/7] da böyle bitti.

DİZİN

Abydos (Çanakkale yakınlarındaki antik şehir) 112
Achaemenes 13
Achaemenidler 13
Achaia 4, 144, 148, 213, 237
Adrianupolis (Adrianos'un şehri) [Edirne] 12-13, 24, 28, 46, 50-52, 100, 103, 106, 109, 111, 114, 118, 121, 125, 129-30, 134, 155-56, 160, 165-67, 170, 178-79, 197, 201, 209, 214, 220
Agrianis 125
ahşap kuleler [yürürkuleler] 71
Aias 203
Aigos Potamoi [Cumalı Deresi] 112
Ainos [Enez] 3, 101, 103, 107, 122, 123-29, 178
Aiolya 124
akçe 108, 178-79
Akhilleus 203
Akhilleus'un mezarı 112
Akrokorinthos 145, 147, 151, 152
akropolis 12, 48, 126, 148, 152, 154, 158, 162, 173
Aleksandros (Gjerg Kastriota) 164
Aleksandros, Makedonyalı Aleksandros [Büyük İskender] 2, 14, 63, 188, 197, 234, 239-40
Ali (Sırp satrapı) 121, 134, 137
Ali (Sisamlı) 205
Alman 32, 56
Alpha Tauri 238
Alvise Loredan 212
Amastris [Amasra] 157
Amfipolis (Makedonya'da bir şehir) 143
Amyklaion (Mora Yarımadasında bir şehir) 147
Anadoluhisarı 17, 21
Antik Hellen 20, 28, 218
Antiokhos 92
Apollonia 125
Arap 2-3, 14, 56, 229
Arapça 14, 229-31, 238
Areianos [Gjergj Arianiti] 164
Argonotlar 21
Argos (Mora Yarımadası'nda bir şehir) 56, 170-71, 217
arhontlar 102, 168, 170, 177-78
Arnavut 49, 141, 164, 169
Asopos [Nehri] 144-45
Asurlular 11, 92, 181
Asya 3, 7, 13-14, 17-19, 27-29, 32, 36, 38, 44, 51-52, 92-93, 105, 110-11, 122, 167, 177, 181-82, 184-86, 188, 203, 207, 241
Asya eparhosluğu [Anadolu beylerbeyi] 111
Asya'daki hisar [Anadoluhisarı] 17, 21
aşağı Phrygia [Çanakkale Boğazı ile Uludağ arasındaki bölge] 28, 202
Athos kıstağı 67
Athyra [Büyükçekmece] 121
Atina 15, 77, 88, 112, 129, 147, 153, 181, 197, 241
Atina Dukalığı 153
Atlantik Okyanusu 32
Avrupa 3, 14, 17-19, 27-29, 32, 36, 38-39, 44, 51-52, 56, 92-93, 115, 122, 126, 134, 159, 166, 177, 184, 186-87, 203, 207
Avrupa satrapı 39
Avrupa yakası 17, 207
Ayasofya 88
Ayvansaray 48, 50-51, 110

Babil 33, 36, 91-92
Balaban Paşa [Ohri sancakbeyi] 239
Baltaoğlu, Baltaoğlu Süleyman Bey [Gelibolu sancakbeyi] 45, 58, 60, 63-66
Basilike Rıhtımı, Basilike Kapısı 87
başrahip (Roma başrahibi, Papa) 43, 63, 95, 110
batılılar 3, 32, 43, 93, 111, 142
Bayezid 12, 17, 32-33, 36, 50, 101, 103, 188
Bayezid'in İstanbul kuşatması 36
bedesten 121, 159
Belgrad 33, 51, 119, 130-31, 134, 198
Bithynia 184
Bithynialılar 28
Bizans 1, 8, 10, 12-13, 15, 17, 26, 28, 32, 37, 43, 45, 47, 50-51, 53, 61, 85-87, 93, 95, 98-99, 101, 103-104, 108, 110, 112, 126, 130, 135, 141, 144, 147, 158, 164, 183, 185, 217, 236, 241
Bizans takvimi 12
Boğaz 21, 28, 112
Boiotia 144, 154
Bosphorus 4, 7, 17-18, 20, 183-84, 207
Bursa [Prusa] 12, 28, 110, 167, 184, 196, 241
büyük dük 61, 99, 110
Büyük Maistor (Saint Jean Şövalyelerinin başı) 163

Calabrese 161
cami 4, 43, 101, 105, 157-59, 167, 198, 238
Cebelitarık Boğazı 3
Cevahir Bedesteni / Büyük Bedesten / İç Bedesten 121
Chalipsler [Gümüşhane ile çevresinde yaşayan bir halk] 28
Chrisa [Korent] Körfezi 213
Cyrus (Pers kralı) 91

Çanakkale Boğazı 17, 19, 53, 112, 202, 208, 218
Çandarlı Halil 13, 22, 49-50, 103-104
Çimpe [Omurbeyli] 28

Dakia [Ulah ülkesi] 131
Daklar 32-33, 36, 115, 117, 119, 131, 199, 219
Dalmat [Dalmaçyalı] 4, 29, 143, 208, 211, 219
Danaos 13
Dardania [Çanakkale] 112, 207
Darius (Pers kralı) 188
Dates 88, 240
deniz savaşı 20, 45, 52, 65, 112
deniz surları 48, 50-51, 71, 76, 86, 107
despot 43, 114, 135, 141-42, 144-45, 147, 151-52, 160, 168-72, 178-79
Despot Dimitrios, Dimitrios [despot] 43, 110, 141, 144, 147, 151, 160, 163, 169-72, 178
Despot Thomas 43, 93, 141, 144, 147, 169-70, 176
Dimitrios Asanis 147, 169
Dionysos 188
Diplos Kion (çifte sütun) 66
Diyarbakır 183, 189, 193
Dominikos [Dorieus'un oğlu] 201
Dorieus (Midilli Adası hükümdarı) 103, 122-24, 126, 128-30, 155, 201
Doriskos 125, 127
Dragases (XI. Konstaninos'un lakabı) 15
Drakulis [Drakula, Ulah prensi III. Vlad] 4, 198-201
Durrës (Arnavutluk'ta bir şehir) 163

Edirne Saray-ı Cedid-i Amiresi (Tunca Sarayı, Hünkâr Bahçesi Sarayı, Edirne Saray-ı Hümayunu) 24-25
Ege [Aigaion] 18, 99, 112, 114, 143-44, 185, 197
Ege adaları 102, 138, 178, 207

Ege Denizi 124-25
Elbasan Kalesi 236, 239
Eleunda [Seddülbahir] 127, 207
Elia Burnu 213
Elos 13
Epidamnos (Durrës) 163
Epidavros (Peloponnesos'ta bir şehir) 147, 169-70, 172
Epivates [Bivados, bg. Selimpaşa] 40
Eretria (Eğriboz'da bir şehir) 88, 240
Ermeni 157, 188, 217
Ermenistan 181, 183
Erygon [Nehri] 223
Eski Saray 98, 158
Este kontu Bertoldo 212
Eugenius Kulesi 42
Evripos, Evboia [Eğriboz] 87-88, 94, 102, 154, 161
Evros [Meriç] 24, 124-25, 178

Fars 14, 229
Farsça 14
Fatih Cami ve Külliyesi 110, 158
Felsefe 2, 15, 85, 197, 229-30
Feres 154
Ferrara-Floransa konsülü 37, 109, 197
fıçılardan imal edilen köprü 51
fırtına 41, 70, 112-14, 186, 218
Filipupolis 167
Firuz Ağa, Dizdar Firuz Bey 24
Fokaia [Foça] 3, 113-14, 167
Fokida 144
Forum Tauri 98
Frà Jacob de Milly 163
Francesco Gattilusio 114, 126
Frigya ve Kilikya kralı Karaman 15, 27-28, 101
Fthiotida (Yunanistan'da bir bölge) 144

Galata 42, 51-52, 62, 66-67, 88
Galata Ahitnamesi 88
Galatia 241
Galatlar 28, 32, 91, 185
Gardikion (Peloponnesos'ta bir kale) 174
Gattilusio (Francesco) 114, 126
Gennadios (Georgios Scholarios) 109-10
Georgios Amirukis (Amirutzis) 197
Get [Ulah] 4, 29, 32, 115, 131, 181, 198-201
Girit 47, 85, 102
Gjergj Arianiti 164
Gjergj Kastriota 164
Gorgo (Medousa) 240
Gotlar 91, 145
Grigorios 135-36

Haemus Dağı [Balkanlar] 115, 118, 125, 130, 219
Halil (Paşa) 49-50, 52, 76, 103-104
Halil'in idamı 103-104
Halkida (Eğriboz'da bir şehir) 94, 154
Halys (Kızılırmak) 185
Hamza (Gelibolu sancakbeyi) 66, 102, 110, 171
Hamza (Tesalyalı komutan, III. Kitap XX-6) 76, 87, 102
hassa (alayları, ordusu) 16, 48, 52, 59, 63, 71, 77, 80, 127, 133, 138, 152, 165, 172, 206, 217, 220, 222-23, 225, 229, 233, 236, 243
havan topu 62
Havariyyun (Hagioi Apostoloi) Kilisesi 110, 158
Hellen 1-3, 8, 11, 13, 20, 28-29, 90, 126, 177, 181, 203, 218, 229-30
Hellen Denizi 18
Hellence 2, 14, 230
Helles'in anıtı 28
Hellespontos 4, 17-18, 28, 45, 112, 202, 207, 218, 226, 241
Hemmi 13
Heraion 125
Herakles 3, 21, 188
Herodotos 13, 125, 185, 218
Hersonisos [Gelibolu Yarımadası] 4, 127, 202, 207-208
Hindistan 116

Hios [Sakız] 47, 71, 95, 101-102, 113-14, 156
hisar 4, 7, 17-24, 38, 41-42, 107-108, 121, 218
hoinikes 151
Hristiyan 8, 19, 107, 110, 122, 135, 164, 197
Hryseia Kapısı [Altın Kapı, Yaldızlı Kapı] 52
Hrysi Pyli [Yedikule] 50, 107, 121
Hrysoun Keras [Altın Boynuz] 42
Hunyadi János, Get İoannis, İoannis 33, 115, 131, 134, 198-99, 219
Hz. Meryem 70

I. Dorino Gattilusio 103, 126, 201
II. Dorino Gattilusio 123
II. Vladislav 199
III. Lazar Brankovic 135, 210
III. Radu cel Frumos (Yakışıklı) 198, 200

İason 21
İber ve Alanlar 111
İberya [Gürcistan] 183
ilahi güçler 13, 36, 42, 242
ilahi işaretler 14, 26, 41, 69
İleia (Mora'da bir bölge) 149-50
İlion 202
İllyrya 209
imar 4, 122, 137, 156, 228-29
imparator 1, 3, 7, 9, 32-33, 43, 48, 54, 61, 73, 77, 93, 95, 101, 103, 105, 107, 126-27, 130, 135, 144, 158, 183, 185
İmroz [Gökçeada] 7, 102-103, 122, 124, 129, 138-39, 160, 178
İmrozlu 19, 102, 160
İshak Paşa (Anadolu beylerbeyi) 51, 76, 104, 178
iskân 4, 95, 97-98, 100, 107, 122, 137-38, 149, 156, 178, 198, 205, 228-29, 236
İskit 33, 115, 188
İsmail (İsfendiyaroğullarından II. İbrahim'in oğlu) 155-56, 181, 186-88
İspanyol 32, 63, 111
İstabul'un Latin işgali (1204-1261) 93, 182
İstanbul surları 49-51
İsthmos [Korent Kıstağı] 144-45, 153, 178, 215, 217
İstros [Tuna] 29, 32-33, 115, 117, 119-20, 130-31, 134, 199-201
İtalyan 17, 19, 37, 47, 61, 68, 71, 74, 76, 79-80, 87, 102, 107, 124, 126, 138, 142, 160-61, 170, 177, 201-202, 205-207
İthaki 213
İtikatname (Gennadius'un İtikatnamesi) 110
İyonlar 181
İyonya 28, 167
İyonya Denizi 213, 231
İyonya Körfezi 4, 29, 163

Justino, Justiniani (Giustiniani) 47-48, 58, 60, 68, 79-82

Kafkas 21, 188
kâhinler, kehanet 14, 26, 42, 69
Kalavrezos 161
Kalliupolis [Gelibolu] 4, 20, 28, 44-45, 51-52, 66, 102-103, 111-12, 114, 127, 129, 155-56, 167, 184, 196, 203, 205, 208, 218, 226
Kamu [Mirî] hazinesi 16
Kapadokya 185
Kapadokyalılar 28
kara surları 48, 50, 52, 58, 71, 73, 86
Karaca, Avrupa eparhosu [Rumeli beylerbeyi] 39, 51, 76, 79, 134
karada hareket eden gemiler 67
Karadeniz [Efkseinos Pontos] 7, 17-18, 21, 28-29, 40, 115, 125, 157, 181-88, 207
Karamanoğlu İbrahim Bey 15
Kartaca 91
Karya 27
Kasım (Kalliupolis satrapı) 184, 188, 196

Kastrion (Kastritsi Kalesi) 172-73
Kastro Kalesi 161
Katavolinos'un oğlu Thomas 194
kavim (genos) 1, 3, 9-11, 15, 29, 93, 122, 142, 164, 182
Kefalonya 213
Kefalos Burnu 102, 129
Kelt 32, 56, 91
Kelt Dağları 115
Keltiberyalı 32
Kentenarion 42
Keramika [Hasköy] 51
Keras [Haliç] 42, 48, 50-52, 60, 63, 66-68, 71, 76
Kerkoporta 82
Kerkyra [Korfu] 143-44, 163, 176-77, 213
Kharisios Kapısı [Edirnekapı] 46, 49, 51-52
Kilikya 15, 27-28
Kilikya beyi Karaman 101
Kilitbahir 112, 208
Kithaironas Dağı (Mora'da bir dağ) 144, 215
Klaudios Ptolemaios 230
Kocinos Kalesi (Limni'de bir kale) 161-62
Komnenoslar 164, 182
Konstantinopolis, Konstantinos'un şehri 3, 7, 137, 151, 153, 156, 166-67, 181, 183, 196, 205-206, 217
kont [vezir] 51, 212
Kont Drakula, III. Vlad Tepeş 4, 198-201
Kontadesdos [Nehri] 125
Kontos 139
kopis 63
Korinthos Kıstağı 213
Koroni 177, 212
Kos [İstanköy] Adası 111, 113
Krisaios [Korent] Körfezi 148-49
Kriti [Girit] 47, 85, 102
Krues [Kruja] Kalesi 235-36, 241, 243
Kserkses 67, 127, 218
Kudüs 11-12, 92
kuyrukluyıldız 238
Kyanides Adaları 112
Kynos Kephales 112
Kypsela [İpsala] 128

Ladislaus Postumus 114
lağım 56-57, 226
Lazaros 117-20, 131, 134-37, 142
Lefkada 213
Lekton [Edremit, Karababa Burnu] 203
Lesvos [Midilli] 4, 112, 155-56, 181, 201-206, 225-27
Libya [Afrika] 177, 206
Likya [Antalya] 27
Limnos [Limni] Adası 47, 102-103, 107, 124, 129, 138-39, 156, 160-61, 163, 168, 227, 239
Lingeas 13
litaneia 69
Livadya 178
Ludovico (Doğu bölgelerinin patriği) 138-39, 155-56, 163

Madytos [Maydos, Eceabat] 112, 207
Mahaon 163
Mahmut Angelovic Paşa 51, 76, 105, 128, 146, 149, 159, 165, 170-72, 178, 189, 191, 194-95, 197, 202-205, 213-17, 223-24, 226-27, 240
Mahmut Paşa külliyesi 159
Makedonya 29, 118, 124-26, 130, 142-43, 154, 202, 241, 243
maliye 16
Mantineia 147, 176
Mara Brankovic 114, 117, 135
Marmaroporta [Mermer Kapısı] 42
Marsilya 32
Matthaios Asanis 147, 151
Matthias Corvinus 219
Med ülkesi 183
medimnos 151
Medler 11, 187-88

Megara 153
megas douks 61
Mehmed (II), Mehmed, Fatih 1, 7, 9, 12-20, 24-26, 43, 45-47, 49-53, 56, 59, 62, 66, 71, 80, 82-83, 97-99, 101, 108, 112, 127, 135, 147, 183, 187, 189, 192, 196-99, 219, 229, 232, 241
mektup 1, 3, 103, 139, 160, 197
Melas [Saros] Körfezi 127
Mesoteihion 49, 56
Messinia 149, 218
Mesymbria [Nesebar, Bulgaristan] Kalesi 40
Methoni (Peloponnesos limanı) 177, 212
Mısır 13, 101, 206
Mısırlı 13
Mihail, Mikelis (Palaio Kastro Kalesi komutanı) 161-62, 168
Mihailos (İoannis'in Belgrad valisi olan kayınbiraderi) 134-35
Mohlion [Tegea] 4, 147-48
Moisia [Bulgaristan] 29, 115, 118, 125, 130, 243
Moisialılar [Bulgarlar] 29, 137
Molyvos [Midilli'nin limanı] 155
Monemvasia (Epidavros Limira) 147, 169
Murad (I.) 12, 16-17, 32-33
müneccimbaşı 26
Mykale Dağı 188
Myriandrion [Edirnekapı] 49, 52
Myrinupolis 161-62
Mysia 28-29, 164, 203
Mysialıların yağması 203
Mytilini [Midilli, adanın limanı] 4, 100, 103, 123, 126, 130, 155-56, 201, 203-206, 225-27

Nafpaktos [İnebahtı] 148, 211-12
Naksos 111, 130
Naksoslular 111, 156
Nemesis 123
Nicolò Gattilusio 201
Nikopolis [Niğbolu] 32, 36, 199, 244
Nikorezos (Dorieus'un oğlu) 201, 206-207
nomisma 85
Notaras 48, 61, 97-99, 103
Novo Brdo 57, 118-20
nüfus (nakli) 122, 157, 178

olağandışı olaylar 13
Orhan, Orhan Çelebi ya da Şehzade Orhan 12, 28, 48, 83, 86-87
Osmanlı 7, 12-13, 15, 22, 25, 28, 33, 37, 42-43, 53, 56, 66, 86-88, 95, 103, 108-10, 114, 117, 119, 127, 144, 147, 153, 164, 171, 181-83, 185-86, 198, 200, 210, 232, 235-36
ovolos 86

Ömer Bey [Turahanoğlu] 151, 177, 211, 213, 215-17, 237
övgü 11, 154, 203

Pacheia Akti Burnu 127
Paflagonlar 28, 185
Paflagonya 157
Paion [Macar] 4, 19, 29, 32-33, 114-15, 117, 119, 130-33, 137, 199, 201, 208, 211, 219-25, 239
Palaiologoslar 95
Palaio Kastro [Eski Hisar] 161, 168
Palamidis Gattilusio 178
Pamfilya 27
Papa, Roma'nın büyük başrahibi 43, 138, 144
paralos 160
Paros 111
Patra 4, 141, 148, 237
Patralılar 148
patrik 93, 109-10, 197
patrikhane 109-10, 158, 171, 217
Peloponnesos [Mora] 3-4, 29, 43, 100, 141-50, 152-53, 163, 168, 170-71, 175-77, 211-17, 237
Peloponnesoslular 141, 144, 157, 171, 203, 216-17, 237
Perikles 96

Perinthos [Marmara Ereğlisi] 40
Peripatetik 15, 197, 229
Perivleptou (Manastırı) 217
Pers 1-3, 11, 13, 67, 88, 91-92, 101, 144, 188, 218
Perseus 13, 240
Persia [İran] 13
phalanks 77, 190
Philanthropinos 105
Philhellen 3
Pineios [Salabrias] Nehri 144
Pirene Dağları 32
Plataies 144, 154
Pompeius Magnus 14, 92, 188
Porfyrogennitos Sarayı [Tekfur Sarayı] 51, 100
Pringipos Adası [Büyükada] 45, 58
Prosphorion Limanı 42
Psihra Ydata [Soğuk sular, bg. Kasımpaşa] 67
Ptolemaios'un haritaları 230-31
Pyles [Thermopylai] 144

Rados 4, 200-201
Ren Nehri 32
Rhineia [Adası] 111
Rigion [Küçükçekmece] 121
Rion Burnu 112, 149, 213
Rodos 47, 111, 138-39, 156, 163
Roma 9, 11, 33, 37, 43, 54, 63, 73, 77, 88, 91, 95, 125, 138, 144, 155, 182
Romanos Kapısı [Topkapı] 46, 49
Rudnik Kalesi 136
Rumeli Beylerbeyi "Dayı" Karaca Bey 39, 51, 159
Rumelihisarı (Boğazkesen ve Rumeli Orta Hisarı Kalesi) 21-22, 24, 52

Samandria [Semendire, Smederevo] 119, 134, 136-37, 142-43
Samothraki [Semadirek] Adası 107, 122, 128-29, 167, 178
Saos [Sava] Nehri 131, 208
Sara (Sare) Hatun 193
Saruca Paşa 52, 76
Sergios 156
Sezar 14
Sırp Despotu Yorgi Brankovic (Vılkoğlu) 114
Silivri 40
Sinop 3-4, 28, 181, 184-88, 196
Skopia (Üsküp) 118, 187
Skylla ile Kharybdis 218
Smederevo 119, 136
Sofia 130, 144
Sparta 4, 112, 144, 151
Sparta Dağı 172
Sperheios [Alamana] 144
stadion 21, 29, 46, 52, 57, 66, 68, 128, 145, 215, 223
Stefanos 136
Stenites 98
Stentoris 125
Stephen Tomaševic 210
Stoa, Stoacılar 15, 197, 229
Strymonas [Karasu] Nehri 143, 197
Studion 57
Suriye 206
Süleyman Bey (Karışdıran) 100
Symblegades [Öreke] Kayaları 20-21
Szegedin Antlaşması 45, 50, 117, 119

Şehabeddin Paşa 49-51

Taulantian 163
Tauros [Toros] Dağları 27-28, 188-90, 192, 196, 238
Tearos 125
Tenedos [Bozcaada] 112, 178, 226
Tesalya 93, 112, 143-44
Tesalyalı 203
Thasos [Taşoz] 102-103, 107, 138-39, 167, 178
Therapeion [Tarabya] 57
Thomas Katavolinos (Yunus Bey) 171
Thukydides 10, 26, 95-96, 129, 241
Tigranokerta [Diyarbakır] 183, 187, 189, 192-93
Timur 33, 36, 188

Timur oğlu Hasan (Uzun Hasan) 153, 183, 189
Tinos Adası 130
Titus Flavius Josephus 11
Trabzon [Trapezounda] 3-4, 51, 93, 101, 114, 181-84, 187-89, 193-96
Trabzon İmparatorluğu 182, 197
Trakya 29, 63, 115, 118, 124-26, 130, 142, 178, 202, 241, 243
Trivalli [Sırp] 3, 29, 107, 114-16, 118-19, 131, 134, 136-37, 209
Trivallilerin ülkesi 100, 114-16, 118, 130, 134, 136, 187
Troia Rion [Tepesi] 112
Troya 90
Tursun Bey 39, 78, 82, 157, 164, 189, 208, 236

Urban 24

Vasiliki Pyli [Kral Kapısı] 87
veba 33, 37, 198, 241
Venedik
Venedikliler 4, 17, 31-32, 48, 81, 114, 144, 148, 176-77, 192, 207, 211-13, 215-17, 225-26, 237-38
Via Egnatia 125, 236
Vidin 199, 244
Vlaherna Sarayı 51, 58
Volvi Gölü 143
Vostitsa 149
Vostros [Bosnalı] 4, 29, 143, 181, 208-209, 211, 214-15, 219-20, 223
Vus Dağı 237

Yahudi Josephus 11
Yaitsa [Jajce] 210-11, 214, 219-20, 223
Yakup (Bahriye komutanı, Kalliupolis satrapı, Kalliupolis ve Hersonisos satrapı) 184, 188, 208, 218
Yakup Paşa (doktor), Gaetalı Maestro Jacobo 192
Yalıköşk Kapısı 42
Yedikule Hamamı 122
Yorgi Brankovic 114, 117, 119, 134-36
Yukarı Asya 185
Yukarı Moisia 130
Yunanistan 7, 13, 86, 88, 94, 105, 144, 190, 211, 218
Yunus (donanma başkomutanı) 111-14, 127, 129

Zağanos Paşa 22, 49-50, 76, 79, 88, 104-105, 167
Ziğos 174
Zihna 130

Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi

1. J. Austen, GURUR VE ÖNYARGI, Çev. H. Koç
2. Novalis, GECEYE ÖVGÜLER, Çev. A. Cemal
3. O. Wilde, MUTLU PRENS -Bütün Masallar, Bütün Öyküler-, Çev. R. Hakmen - F. Özgüven
4. H. C. Andersen, SEÇME MASALLAR, Çev. M. Alpar
5. KEREM İLE ASLI, Haz. Çev. İ. Öztürk
6. H. James, YÜREK BURGUSU, Çev. N. Aytür
7. R. M. Rilke, DUINO AĞITLARI, Çev. Z. Aksu Yılmazer
8. H. de Balzac, MODESTE MIGNON, Çev. O.Rifat - S. Rifat
9. F. G. Lorca, KANLI DÜĞÜN, Çev. R. Hakmen
10. Şeyh Galib, HÜSN Ü AŞK, Çev. A. Gölpınarlı
11. J. W. von Goethe, YARAT EY SANATÇI, Çev. A. Cemal
12. Platon, GORGİAS, Çev. M. Rifat - S. Rifat
13. E. A. Poe, DEDEKTİF (AUGUSTE DUPIN) ÖYKÜLERİ, Çev. M. Fuat - Y. Salman - D. Hakyemez
14. G. Flaubert, ERMİŞ ANTONIUS VE ŞEYTAN, Çev. S. Eyüboğlu
15. G. Flaubert, YERLEŞİK DÜŞÜNCELER SÖZLÜĞÜ, Çev. S. Rifat - E. Gökteke
16. C. Baudelaire, PARİS SIKINTISI, Çev. T. Yücel
17. Iuvenalis, YERGİLER, Çev. Ç. Dürüşken - Alova
18. YUNUS EMRE, HAYATI VE BÜTÜN ŞİİRLERİ, Haz. A. Gölpınarlı
19. E. Dickinson, SEÇME ŞİİRLER, Çev. S. Özpalabıyıklar
20. A. Dumas, fils, KAMELYALI KADIN, Çev. T. Yücel
21. Ömer Hayyam, DÖRTLÜKLER, Çev. S. Eyüboğlu
22. A. Schopenhauer, YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR, Çev. Mustafa Tüzel
23. M. de Montaigne, DENEMELER, Çev. S. Eyüboğlu
24. Platon, DEVLET, Çev. S. Eyüboğlu - M. A. Cimcoz
25. F. Rabelais, GARGANTUA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - A. Erhat
26. İ. A. Gonçarov, OBLOMOV, Çev. S. Eyüboğlu - E. Güney
27. T. More, UTOPIA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - M. Urgan
28. Herodotos, TARİH, Çev. M. Ökmen

29. S. Kierkegaard, KAYGI KAVRAMI, Çev. T. Armaner
30. Platon, ŞÖLEN - DOSTLUK, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
31. A. S. Puşkin, YÜZBAŞININ KIZI -Bütün Romanlar, Bütün Öyküler-, Çev. A. Behramoğlu
32. A. S. Puşkin, SEVİYORDUM SİZİ, Çev. A. Behramoğlu
33. G. Flaubert, MADAME BOVARY, Çev. N. Ataç - S. E. Siyavuşgil
34. İ. S. Turgenyev, BABALAR VE OĞULLAR, Çev. E. Altay
35. A. P. Çehov, KÖPEĞİYLE DOLAŞAN KADIN, Çev. E. Altay
36. A. P. Çehov, BÜYÜK OYUNLAR, Çev. A. Behramoğlu
37. Molière, CİMRİ, Çev. S. Eyüboğlu
38. W. Shakespeare, MACBETH, Çev. S. Eyüboğlu
39. W. Shakespeare, ANTONIUS VE KLEOPATRA, Çev. S. Eyüboğlu
40. N. V. Gogol, AKŞAM TOPLANTILARI, Çev. E. Altay
41. Narayana, HİTOPADEŞA, Çev. K. Kaya
42. Feridüddin Attâr, MANTIK AL-TAYR, Çev. A. Gölpınarlı
43. Yamamoto, HAGAKURE: SAKLI YAPRAKLAR, Çev. H. C. Erkin
44. Aristophanes, EŞEKARILARI, KADINLAR SAVAŞI VE DİĞER OYUNLAR, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
45. F. M. Dostoyevski, SUÇ VE CEZA, Çev. M. Beyhan
46. M. de Unamuno, SİS, Çev. Y. Ersoy Canpolat
47. H. Ibsen, BRAND - PEER GYNT, Çev. S. B. Göknil - Z. İpşiroğlu
48. N. V. Gogol, BİR DELİNİN ANI DEFTERİ, Çev. M. Beyhan
49. J. J. Rousseau, TOPLUM SÖZLEŞMESİ, Çev. V. Günyol
50. A. Smith, MİLLETLERİN ZENGİNLİĞİ, Çev. H. Derin
51. J. de La Fontaine, MASALLAR, Çev. S. Eyüboğlu
52. J. Swift, GULLIVER'İN GEZİLERİ, Çev. İ. Şahinbaş
53. H. de Balzac, URSULE MIROUËT, Çev. S. Rifat - S. Rifat
54. Mevlânâ, RUBAİLER, Çev. H. Â. Yücel
55. Seneca, MEDEA, Çev. Ç. Dürüşken
56. W. Shakespeare, JULIUS CAESAR, Çev. S. Eyüboğlu
57. J. J. Rousseau, BİLİMLER VE SANAT ÜSTÜNE SÖYLEV, Çev. S. Eyüboğlu
58. M. Wollstonecraft, KADIN HAKLARININ GEREKÇELENDİRİLMESİ, Çev. D. Hakyemez
59. H. James, KISA ROMANLAR, UZUN ÖYKÜLER, Çev. N. Aytür - Ü. Aytür
60. Mirze Elekber Sabir, HOPHOPNAME (Seçmeler), Çev. İ. Öztürk
61. F. M. Dostoyevski, KARAMAZOV KARDEŞLER, Çev. N. Y. Taluy
62. Şudraka, TOPRAK ARABACIK (Mriçchakatika), Çev. K. Kaya
63. J. J. Rousseau, DİLLERİN KÖKENİ ÜSTÜNE DENEME, Çev. Ö. Albayrak
64. D. Diderot, AKTÖRLÜK ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER, Çev. S. E. Siyavuşgil
65. J. P. Eckermann, YAŞAMININ SON YILLARINDA GOETHE İLE KONUŞMALAR, Çev. M. Kahraman
66. Seneca, PHAEDRA, Çev. Ç. Dürüşken

67. M. de Unamuno, ABEL SANCHEZ -Tutkulu Bir Aşk Hikâyesi- TULA TEYZE, Çev. Y. Ersoy Canpolat
68. W. Shakespeare, PERICLES, Çev. H. Koç
69. L. N. Tolstoy, SANAT NEDİR, Çev. M. Beyhan
70. W. Shakespeare, III. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
71. Mevlânâ, DÎVÂN-I KEBİR, Çev. A. Gölpınarlı
72. T. De Quincey, BİR İNGİLİZ AFYON TİRYAKİSİNİN İTİRAFLARI, Çev. B. Boran
73. W. Shakespeare, ATİNALI TIMON, Çev. S. Eyüboğlu
74. J. Austen, AKIL VE TUTKU, Çev. H. Koç
75. A. Rimbaud, ILLUMINATIONS, Çev. C. Alkor
76. M. de Cervantes Saavedra, YÜCE SULTAN, Çev. Y. Ersoy Canpolat
77. D. Ricardo, SİYASAL İKTİSADIN VE VERGİLENDİRMENİN İLKELERİ, Çev. B. Zeren
78. W. Shakespeare, HAMLET, Çev. S. Eyüboğlu
79. F. M. Dostoyevski, EZİLENLER, Çev. N. Y. Taluy
80. A. Dumas, BİNBİR HAYALET, Çev. A. Özgüner
81. H. de Balzac, EVDE KALMIŞ KIZ, Çev. Y. Avunç
82. E.T.A. Hoffman, SEÇME MASALLAR, Çev. İ. Kantemir
83. N. Machiavelli, HÜKÜMDAR, Çev. N. Adabağ
84. M. Twain, SEÇME ÖYKÜLER, Çev. Y. Salman
85. L. N. Tolstoy, HACI MURAT, Çev. M. Beyhan
86. G. Galilei, İKİ BÜYÜK DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE DİYALOG, Çev. R. Aşçıoğlu
87. F. M. Dostoyevski, ÖLÜLER EVİNDEN ANILAR, Çev. N. Y. Taluy
88. F. Bacon, SEÇME AFORİZMALAR, Çev. C. C. Çevik
89. W. Blake, MASUMİYET VE TECRÜBE ŞARKILARI, Çev. S. Özpalabıyıklar
90. F. M. Dostoyevski, YERALTINDAN NOTLAR, Çev. N. Y. Taluy
91. Prokopios, BİZANS'IN GİZLİ TARİHİ, Çev. O. Duru
92. W. Shakespeare, OTHELLO, Çev. Ö. Nutku
93. G. de Villehardouin - H. de Valenciennes, IV. HAÇLI SEFERİ KRONİKLERİ, Çev. A. Berktay
94. UPANİSHADLAR, Çev. K. Kaya
95. M. E. Han Galib, GALİB DİVÂNI, Çev. C. Soydan
96. J. Swift, ALÇAKGÖNÜLLÜ BİR ÖNERİ, Çev. D. Hakyemez
97. Sappho, FRAGMANLAR, Çev. Alova
98. W. Shakespeare, KURU GÜRÜLTÜ, Çev. S. Sanlı
99. V. B. Ibañez, MAHŞERİN DÖRT ATLISI, Çev. N. G. Işık
100. H. James, GÜVERCİNİN KANATLARI, Çev. R. Hakmen
101. G. de Maupassant, GEZGİN SATICI, Çev. B. Onaran
102. Seneca, TROIALI KADINLAR, Çev. Ç. Dürüşken
103. H. de Balzac, BİR HAVVA KIZI, Çev. B. Kuzucuoğlu
104. W. Shakespeare, KRAL LEAR, Çev. Ö. Nutku
105. M. Shikibu, MURASAKİ SHİKİBU'NUN GÜNLÜĞÜ, Çev. E. Esen

106. J. J. Rousseau, EMILE, Çev. Y. Avunç
107. A. Dumas, ÜÇ SİLAHŞOR, Çev. V. Yalçıntoklu
108. İ. S. Turgenyev, RUDİN - İLK AŞK - İLKBAHAR SELLERİ, Çev. E. Altay
109. L. N. Tolstoy, SİVASTOPOL, Çev. M. Beyhan
110. J. W. von Goethe, YAŞAMIMDAN ŞİİR VE HAKİKAT, Çev. M. Kahraman
111. L. N. Tolstoy, DİRİLİŞ, Çev. A. Hacıhasanoğlu
112. H. de Balzac, SUYU BULANDIRAN KIZ, Çev. Y. Avunç
113. A. Daudet, PAZARTESİ HİKÂYELERİ, Çev. S. E. Siyavuşgil
114. W. Shakespeare, SONELER, Çev. T. S. Halman
115. K. Mansfield, KATIKSIZ MUTLULUK, Çev. Oya Dalgıç
116. Ephesoslu Hipponaks, BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alova
117. F. Nietzsche, ECCE HOMO, Çev. M. Tüzel
118. N. V. Gogol, MÜFETTİŞ, Çev. K. Karasulu
119. Nizamü'l-Mülk, SİYASETNAME, Çev. M. T. Ayar
120. H. de Balzac, TILSIMLI DERİ, Çev. V. Yalçıntoklu
121. F. M. Dostoyevski, STEPANÇİKOVO KÖYÜ, Çev. N. Y. Taluy
122. G. Sand, THÉRÈSE VE LAURENT, Çev. V. Yalçıntoklu
123. W. Shakespeare, ROMEO VE JULIET, Çev. Ö. Nutku
124. F. Nietzsche, TRAGEDYANIN DOĞUŞU, Çev. M. Tüzel
125. Ovidius, AŞK SANATI, Çev. Ç. Dürüşken
126. P. J. Proudhon, MÜLKİYET NEDİR?, Çev. D. Çetinkasap
127. H. de Balzac, PIERRETTE, Çev. Y. Avunç
128. L. N. Tolstoy, KAFKAS TUTSAĞI, Çev. M. Beyhan
129. N. Copernicus, GÖKSEL KÜRELERİN DEVİNİMLERİ ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
130. N. V. Gogol, TARAS BULBA VE MİRGOROD ÖYKÜLERİ, Çev. Ergin Altay
131. W. Shakespeare, ON İKİNCİ GECE, Çev. S. Sanlı
132. A. Daudet, SAPHO, Çev. T. Yücel
133. F. M. Dostoyevski, ÖTEKİ, Çev. T. Akgün
134. F. Nietzsche, PUTLARIN ALACAKARANLIĞI, Çev. M. Tüzel
135. É. Zola, GERMINAL, Çev. B. Onaran
136. J. O. y Gasset, KİTLELERİN AYAKLANMASI, Çev. N. G. Işık
137. Euripides, BAKKHALAR, Çev. S. Eyüboğlu
138. W. Shakespeare, YETER Kİ SONU İYİ BİTSİN, Çev. Ö. Nutku
139. N. V. Gogol, ÖLÜ CANLAR, Çev. M. Beyhan
140. Plutarkhos, LYKURGOS'UN HAYATI, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol
141. W. Shakespeare, YANLIŞLIKLAR KOMEDYASI, Çev. Ö. Nutku
142. H. von Kleist, DÜELLO -Bütün Öyküler- Çev. İ. Kantemir
143. L. de Vega, OLMEDO ŞÖVALYESİ, Çev. Y. Ersoy Canpolat
144. F. M. Dostoyevski, EV SAHİBESİ, Çev. T. Akgün
145. W. Shakespeare, KRAL JOHN'UN YAŞAMI VE ÖLÜMÜ, Çev. H. Çalışkan

146. H. de Balzac, LOUIS LAMBERT, Çev. O. Rifat - S. Rifat
147. Mahmûd-ı Şebüsterî, GÜLŞEN-İ RÂZ, Çev. A. Gölpınarlı
148. Molière, KADINLAR MEKTEBİ, Çev. B. Tuncel
149. Catullus, BÜTÜN ŞİİRLERİ, Çev. Ç. Dürüşken - Alova
150. Somadeva, MASAL ORMAKLARININ OKYANUSU, Çev. K. Kaya
151. Hafız-ı Şirazî, HAFIZ DÎVÂNI, Çev. A. Gölpınarlı
152. Euripides, YAKARICILAR, Çev. S. Sandalcı
153. W. Shakespeare-J. Fletcher, CARDENIO, Çev. Ö. Nutku
154. Molière, GEORGE DANDIN, Çev. S. Kuray
155. J. W. von Goethe, GENÇ WERTHER'İN ACILARI, Çev. M. Kahraman
156. F. Nietzsche, BÖYLE SÖYLEDİ ZERDÜŞT, Çev. M. Tüzel
157. W. Shakespeare, KISASA KISAS, Çev. Ö. Nutku
158. J. O. y Gasset, SİSTEM OLARAK TARİH, Çev. N. G. Işık
159. C. de la Barca, HAYAT BİR RÜYADIR, Çev. B. Sabuncu
160. F. Nietzsche, DİONYSOS DİTHYRAMBOSLARI, Çev. A. Cemal
161. L. N. Tolstoy, ANNA KARENİNA, Çev. A. Hacıhasanoğlu
162. G. de Maupassant, GÜZEL DOST, Çev. A. Özgüner
163. Euripides, RESOS, Çev. S. Sandalcı
164. Sophokles, KRAL OİDİPUS, Çev. B. Tuncel
165. F. M. Dostoyevski, BUDALA, Çev. E. Altay
166. W. Shakespeare, KRAL VIII. HENRY, Çev. H. Çalışkan
167. D. Diderot, KÖRLER ÜZERİNE MEKTUP - SAĞIRLAR ÜZERİNE MEKTUP, Çev. A. Cemgil - D. Cemgil
168. T. Paine, AKIL ÇAĞI, Çev. A. İ. Dalgıç
169. W. Shakespeare, VENEDİK TACİRİ, Çev. Ö. Nutku
170. G. Eliot, SILAS MARNER, Çev. F. Kâhya
171. H. de Balzac, MUTLAK PEŞİNDE, Çev. S. Rifat - O. Rifat - S. Rifat
172. W. Shakespeare, BİR YAZ GECESİ RÜYASI, Çev. Ö. Nutku
173. A. de Musset, MARIANNE'İN KALBİ, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
174. F. M. Dostoyevski, ECİNNİLER, Çev. M. Beyhan
175. A. S. Puşkin, BORİS GODUNOV, Çev. Ö. Özer
176. W. Shakespeare, HIRÇIN KIZ, Çev. Ö. Nutku
177. İ. S. Turgenyev, DUMAN, Çev. E. Altay
178. Sophokles, ELEKTRA, Çev. A. Erhat
179. J. Austen, NORTHANGER MANASTIRI, Çev. H. Koç
180. D. Defoe, ROBINSON CRUSOE, Çev. F. Kâhya
181. W. Shakespeare - J. Fletcher, İKİ SOYLU AKRABA, Çev. Ö. Nutku
182. Platon, SOKRATES'İN SAVUNMASI, Çev. A. Çokona
183. L. N. Tolstoy, İNSAN NEYLE YAŞAR? , Çev. K. Karasulu
184. N. V. Gogol, EVLENME - KUMARBAZLAR, Çev. K. Karasulu
185-1. F. Nietzsche, İNSANCA, PEK İNSANCA, Çev. M. Tüzel
185-2. F. Nietzsche, KARIŞIK KANILAR VE ÖZDEYİŞLER, Çev. M. Tüzel
185-3. F. Nietzsche, GEZGİN VE GÖLGESİ, Çev. M. Tüzel
186. A. P. Çehov, AYI -Dokuz Kısa Oyun-, Çev. T. Akgün

187. J. M. Keynes, PARA ÜZERİNE BİR İNCELEME, Çev. C. Gerçek
188. H. Fielding, JOSEPH ANDREWS, Çev. F. B. Aydar
189. C. Brontë, PROFESÖR, Çev. G. Varın
190. Kalidasa, MALAVİKA VE AGNİMİTRA, Çev. H. D. Can
191. W. Shakespeare, NASIL HOŞUNUZA GİDERSE, Çev. Ö. Nutku
192. Aiskhylos, ZİNCİRE VURULMUŞ PROMETHEUS, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
193. E. Rostand, CYRANO DE BERGERAC, Çev. S. E. Siyavuşgil
194. É. Zola, YAŞAMA SEVİNCİ, Çev. B. Onaran
195. F. M. Dostoyevski, KUMARBAZ, Çev. K. Karasulu
196. S. Kierkegaard, FELSEFE PARÇALARI YA DA BİR PARÇA FELSEFE, Çev. D. Şahiner
197. Cicero, YÜKÜMLÜLÜKLER ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
198. D. Diderot, RAMEAU'NUN YEĞENİ, Çev. A. Cemgil
199. W. Shakespeare, KRAL V. HENRY, Çev. H. Çalışkan
200. L. N. Tolstoy, KREUTZER SONAT, Çev. A. Hacıhasanoğlu
201. S. Kierkegaard, BAŞTAN ÇIKARICININ GÜNLÜĞÜ, Çev. N. Beier
202. Aisopos, MASALLAR, Çev. İ. Çokona
203. W. Shakespeare, CYMBELINE, Çev. Ö. Nutku
204. Aristoteles, ATİNALILARIN DEVLETİ, Çev. A. Çokona
205. V. Hugo, BİR İDAM MAHKÛMUNUN SON GÜNÜ, Çev. V. Yalçıntoklu
206. D. Diderot, FELSEFE KONUŞMALARI, Çev. A. Cemgil
207. W. Shakespeare, VERONALI İKİ SOYLU DELİKANLI, Çev. Ö. Nutku
208. Molière, İNSANDAN KAÇAN, Çev. B. Tuncel
209. L. N. Tolstoy, ÜÇ ÖLÜM, Çev. G. Ç. Kızılırmak
210. Stendhal, KIRMIZI VE SİYAH, Çev. B. Onaran
211. Feridüddin Attâr, İLÂHÎNAME, Çev. A. Gölpınarlı
212. D. Diderot, KADERCİ JACQUES VE EFENDİSİ, Çev. A. Cemgil
213. V. Hugo, NOTRE DAME'IN KAMBURU, Çev. V. Yalçıntoklu
214. W. Shakespeare, CORIOLANUS'UN TRAGEDYASI, Çev. Ö. Nutku
215. Euripides, MEDEA, Çev. A. Çokona
216. W. Shakespeare, TROILUS VE CRESSIDA, Çev. S. Eyüboğlu - M. Urgan
217. H. Bergson, GÜLME, Çev. D. Çetinkasap
218. W. Shakespeare, KIŞ MASALI, Çev. Ö. Nutku
219. Homeros, İLYADA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
220. Homeros, ODYSSEİA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
221. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - I, Çev. H. Çalışkan
222. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - II, Çev. H. Çalışkan
223. L. N. Tolstoy, İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ, Çev. M. Beyhan
224. W. Shakespeare, AŞKIN EMEĞİ BOŞUNA, Çev. Ö. Nutku
225. W. Shakespeare, AŞK VE ANLATI ŞİİRLERİ, Çev. T. S. Halman
226. C. Goldoni, SEVGİLİLER, Çev. N. Adabağ - L. Tecer
227. F. M. Dostoyevski, BEYAZ GECELER, Çev. B. Zeren
228. Sophokles, ANTİGONE, Çev. A. Çokona

229. W. Shakespeare, TITUS ANDRONICUS, Çev. Ö. Nutku
230. L. N. Tolstoy, ÇOCUKLUK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
231. M. Y. Lermontov, HANÇER -Seçme Şiir ve Manzumeler-, Çev. A. Behramoğlu
232. Sophokles, TRAKHİSLİ KADINLAR, Çev. A. Çokona
233. W. Shakespeare, II. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
234. Sun Zi (Sun Tzu), SAVAŞ SANATI, Çev. P. Otkan - G. Fidan
235. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - I, Çev. Ö. Nutku
236. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - II, Çev. Ö. Nutku
237. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - III, Çev. Ö. Nutku
238. J. W. von Goethe, ALMAN GÖÇMENLERİN SOHBETLERİ, Çev. T. Tayanç
239. W. Shakespeare, WINDSOR'UN ŞEN KADINLARI, Çev. H. Çalışkan
240. GILGAMIŞ DESTANI, Çev. S. Maden
241. C. Baudelaire, ÖZEL GÜNCELER - APAÇIK YÜREĞİM, Çev. S. Maden
242. W. Shakespeare, FIRTINA, Çev. Ö. Nutku
243. İbn Kalânisî, ŞAM TARİHİNE ZEYL, Çev. O. Özatağ
244. Yusuf Has Hacib, KUTADGU BİLİG, Çev. A. Çakan
245. L. N. Tolstoy, İLKGENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
246. Sophokles, PHİLOKTETES, Çev. A. Çokona
247. K. Kolomb, SEYİR DEFTERLERİ, Çev. S. Maden
248. C. Goldoni, LOKANTACI KADIN, Çev. N. Adabağ
249. Plutarkhos, THESEUS - ROMULUS, Çev. İ. Çokona
250. V. Hugo, SEFİLLER, Çev. V. Yalçıntoklu
251. Plutarkhos, İSKENDER - SEZAR, Çev. İ. Çokona
252. Montesquieu, İRAN MEKTUPLARI, Çev. B. Günen
253. C. Baudelaire, KÖTÜLÜK ÇİÇEKLERİ, Çev. S. Maden
254. İ. S. Turgenyev, HAM TOPRAK, Çev. E. Altay
255. L. N. Tolstoy, GENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
256. Ksenophon, ANABASİS -On Binler'in Dönüşü-, Çev. A. Çokona
257. A. de Musset, LORENZACCIO, Çev. B. Günen
258. É. Zola, NANA, Çev. B. Onaran
259. Sophokles, AİAS, Çev. A. Çokona
260. Bâkî, DİVÂN, Çev. F. Öztürk
261. F. Nietzsche, DAVID STRAUSS, İTİRAFÇI VE YAZAR, Çev. M. Tüzel
262. F. Nietzsche, TARİHİN YAŞAM İÇİN YARARI VE SAKINCASI, Çev. M. Tüzel
263. F. Nietzsche, EĞİTİCİ OLARAK SCHOPENHAUER, Çev. M. Tüzel
264. F. Nietzsche, RICHARD WAGNER BAYREUTH'TA, Çev. M. Tüzel
265. A. de Musset, ŞAMDANCI, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
266. Michelangelo, CENNETİN ANAHTARLARI, Çev. T. S. Halman
267. D. Diderot, RAHİBE, Çev. Adnan Cemgil
268. Edib Ahmed Yüknekî, ATEBETÜ'L-HAKAYIK, Çev. A. Çakan
269. İ. S. Turgenyev, BAŞKANIN ZİYAFETİ - PARASIZLIK - BEKÂR, Çev. N. Y. Taluy

270. Aristoteles, POETİKA -Şiir Sanatı Üzerine-, Çev. A. Çokona - Ö. Aygün
271. Hippokrates, AFORİZMALAR, Çev. E. Çoraklı
272. G. Leopardi, ŞARKILAR, Çev. N. Adabağ
273. Herodas, MİMOSLAR, Çev. Alova
274. Molière, HASTALIK HASTASI, Çev. B. Günen
275. Laozi, TAO TE CHİNG -DAO DE JİNG-, Çev. S. Özbey
276. BÂBİL YARATILIŞ DESTANI -Enuma Eliş-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
277. M. Shelley, FRANKENSTEIN YA DA MODERN PROMETHEUS, Çev. Y. Yavuz
278. Erasmus, DELİLİĞE ÖVGÜ, Çev. Y. Sivri
279. A. Dumas, SAINTE-HERMINE ŞÖVALYESİ, Çev. H. Bayrı
280. Sophokles, OİDİPUS KOLONOS'TA, Çev. A. Çokona
281. A. Dumas, SİYAH LALE, Çev. V. Yalçıntoklu
282. A. Sewell, SİYAH İNCİ, Çev. A. Berktay
283. C. Marlowe, PARİS'TE KATLİAM, Çev. Ö. Nutku
284. F. Nietzsche, İYİNİN VE KÖTÜNÜN ÖTESİNDE, Çev. M. Tüzel
285. C. Marlowe, KARTACA KRALİÇESİ DİDO, Çev. Ö. Nutku
286. Hesiodos, THEOGONİA - İŞLER VE GÜNLER, Çev. A. Erhat - S. Eyüboğlu
287. Horatius, ARS POETICA -Şiir Sanatı-, Çev. C. C. Çevik
288. W. Shakespeare, ÇİFTE İHANET, Çev. Ö. Nutku
289. Molière, KİBARLIK BUDALASI, Çev. B. Günen
290. Semonides ve Altı İambos Şairi, ŞİİRLER VE BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alova
291. D. Defoe, VEBA YILI GÜNLÜĞÜ, Çev. İ. Kantemir
292. O. Wilde, ÖNEMSİZ BİR KADIN, Çev. P. D. Deveci
293. L. N. Tolstoy, EFENDİ İLE UŞAĞI, Çev. A. Hacıhasanoğlu
294. H. de Balzac, VADİDEKİ ZAMBAK, Çev. V. Yalçıntoklu
295. C. Marlowe, MALTALI YAHUDİ, Çev. Ö. Nutku
296. H. Melville, KATİP BARTLEBY, Çev. H. Koç
297. Cicero, YASALAR ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
298. E.T.A. Hoffman, MATMAZEL DE SCUDÉRY, Çev. G. Zeytinoğlu
299. SÜMER KRAL DESTANLARI, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
300. L. N. Tolstoy, SAVAŞ VE BARIŞ, Çev. T. Akgün
301. Plutarkhos, DEMOSTHENES - CICERO, Çev. İ. Çokona
302. Farabî, İDEAL DEVLET, Çev. A. Arslan
303. C. Marlowe, II. EDWARD, Çev. Ö. Nutku
304. Montesquieu, KANUNLARIN RUHU ÜZERİNE, Çev. B. Günen
305. Cicero, YAŞLI CATO VEYA YAŞLILIK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
306. Stendhal, PARMA MANASTIRI, Çev. B. Onaran
307. A. Daudet, DEĞİRMENİMDEN MEKTUPLAR, Çev. S. E. Siyavuşgil
308. Euripides, İPHİGENİA AULİS'TE, Çev. A. Çokona
309. Euripides, İPHİGENİA TAURİS'TE, Çev. A. Çokona
310. Pascal, DÜŞÜNCELER, Çev. D. Çetinkasap
311. M. de Staël, ALMANYA ÜZERİNE, Çev. H. A. Karahasan

312. Seneca, BİLGENİN SARSILMAZLIĞI ÜZERİNE- İNZİVA ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
313. D. Hume, İNSANIN ANLAMA YETİSİ ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA, Çev. F. B. Aydar
314. F. Bacon, DENEMELER -Güvenilir Öğütler ya da Meselelerin Özü-, Çev. C. C. Çevik - M. Çakan
315. BABİL HEMEROLOJİ SERİSİ -Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
316. H. Walpole, OTRANTO ŞATOSU, Çev. Z. Avcı
317. İ. S. Turgenyev, AVCININ NOTLARI, Çev. E. Altay
318. H. de Balzac, SARRASİNE, Çev. A. Berktay
319. Farabi, MUTLULUĞUN KAZANILMASI, Çev. A. Arslan
320. M. Luther, DOKSAN BEŞ TEZ, Çev. C. C. Çevik
321. F. Rabelais, PANTAGRUEL, Çev. N. Yıldız
322. Kritovulos, KRİTOVULOS TARİHİ, Çev. A. Çokona
323. C. Marlowe, BÜYÜK TİMURLENK I-II, Çev. Ö. Nutku
324. Ahmedî, İSKENDERNÂME, Çev. F. Öztürk
325. M. Aurelius, KENDİME DÜŞÜNCELER, Çev. Y. E. Ceren
326. Cicero, DOSTLUK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
327. DEDE KORKUT HİKÂYELERİ, Çev. A. Çakan
328. Aristophanes, PLOUTOS, Çev. E. Gören-E. Yavuz
329. É. Zola, HAYVANLAŞAN İNSAN, Çev. A. Özgüner
330. RİGVEDA, Çev. K. Kaya
331. S. T. Coleridge, YAŞLI DENİZCİNİN EZGİSİ, Çev. H. Koçak
332. A. Dumas, MONTE CRISTO KONTU, Çev. V. Yalçıntoklu
333. L.N. Tolstoy, KAZAKLAR, Çev. M. Beyhan
334. O. Wilde, DORIAN GRAY'İN PORTRESİ, Çev. D. Z. Baturnlu
335. İ.S. Turgenyev, KLARA MİLİÇ, Çev. C. D. Akyüz
336. R. Apollonios, ARGONAUTİKA, Çev. A. Çokona
337. S. Le Fanu, CARMILLA, Çev. Y. Yavuz
338. Seneca, MUTLU YAŞAM ÜZERİNE-YAŞAMIN KISALIĞI ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
339. F. Engels, AİLENİN, DEVLETİN VE ÖZEL MÜLKİYETİN KÖKENİ, Çev. M. Tüzel
340. T. L. Peacock, KARABASAN MANASTIRI, Çev. Y. Yavuz
341. H. von Kleist, AMPHİTRYON, Çev. M. Kahraman
342. H. de Balzac, EUGÉNIE GRANDET, Çev. V. Yalçıntoklu
343. W. Whitman, ÇİMEN YAPRAKLARI-I, Çev. F. Öz
344. Montesquieu, ROMALILARIN YÜCELİK VE ÇÖKÜŞÜNÜN NEDENLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, Çev. B. Günen
345. Beaumarchais, SEVILLA BERBERİ VEYA NAFİLE TEDBİR, Çev. B. Günen
346. W. James, PRAGMATİZM, Çev. F. B. Aydar
347. Euripides, ANDROMAKHE, Çev. A. Çokona

348. Farabî, İLİMLERİN SAYIMI, Çev. A. Arslan
349. G. Büchner, DANTON'UN ÖLÜMÜ, Çev. M. Tüzel
350. GILGAMIŞ HİKÂYELERİ, Çev. S. F. Adalı-A. T. Görgü
351. Aristophanes, KADIN MEBUSLAR, Çev. E. Gören-E. Yavuz
352. S. Empricus, PYRRHONCULUĞUN ESASLARI, Çev. C. C. Çevik
353. H. de Balzac, GORIOT BABA, Çev. V. Yalçıntoklu
354. G. E. Lessing, DÜZYAZI FABLLAR, Çev. Z. Aksu Yılmazer
355. Epiktetos, ENKHEIRIDION, Çev. C. C. Çevik
356. DHAMMAPADA, Çev. K. Kaya
357. Voltaire, SADIK VEYA KADER -BİR DOĞU MASALI-, Çev. B. Günen
358. Platon, PHAİDROS, Çev. A. Çokona
359. Beaumarchais, FİGARO'NUN DÜĞÜNÜ VEYA ÇILGIN GÜN, Çev. B. Günen
360. J. Cazotte, ÂŞIK ŞEYTAN, Çev. A. Terzi
361. V. Hugo, DENİZ İŞÇİLERİ, Çev. V. Yalçıntoklu
362. SUTTANİPĀTA, Çev. K. Kaya
363. T. Paine, SAĞDUYU, Çev. Ç. Öztek
364. J. H. Bernardin de Saint-Pierre, PAUL İLE VIRGINIE, Çev. İ. Atay
365. F. Hebbel, JUDITH, Çev. A. Fırat
366. Leukippos-Demokritos, ATOMCU FELSEFE FRAGMANLARI, Çev. C. C. Çevik
367. G. W. Leibniz, MONADOLOJİ, Çev. D. Çetinkasap
368. C. Dickens, DAVID COPPERFIELD, Çev. M. Arvas
369. G. Apollinaire, İKİ KIYININ AVARESİ, Çev. N. Özyıldırım
370. Aristoteles, RETORİK, Çev. A. Çokona
371. Herakleitos, FRAGMANLAR, Çev. C. C. Çevik
372. P. Lafargue, TEMBELLİK HAKKI, Çev. A. Berktay
373. PAPAĞANIN YETMİŞ MASALI –ŞUKASAPTATİ–, Çev. K. Kaya
374. C. Dickens, İKİ ŞEHRİN HİKÂYESİ, Çev. Z. Batumlu
375. R. Descartes, YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA, Çev. M. Erşen
376. Euripides, KYKLOPS, Çev. A. Çokona
377. Voltaire, SAFDİL, Çev. B. Günen
378. Descartes, RUHUN TUTKULARI, Çev. M. Erşen
379. L.N. Tolstoy, ŞEYTAN – PEDER SERGİ, Çev. G.Ç. Kızılırmak
380. SUVARNABHĀSA SŪTRA-ALTIN IŞIK SŪTRASI-, Çev. K. Kaya
381. J. Austen, EMMA, Çev. H. Koç
382. P. Corneille, EL CID, Çev. B. Bilgiç
383. Antisthenes - Diogenes, KİNİK FELSEFE FRAGMANLARI, Çev. C. C. Çevik
384. W. Whitman, ÇİMEN YAPRAKLARI-II, Çev. F. Öz

Kritovulos (XV. yüzyıl): Kendisi hakkında yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla 1400'lü yılların başlarında İmroz'da doğdu. Bizans'ın tarih sahnesinden silinip yerini Osmanlı'ya bırakmasına bizzat şahit oldu. Yaşadığı dönemin tarihsel önemini kavramış bir aydındı. Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği ve sultanın ikinci dönem saltanatının 1451-1467 yıllarını kapsayan beş kitaplık eseri döneminin en ayrıntılı, en nesnel çalışmalarındandır. İlk kitapta II. Mehmed'in tahta çıkışı, devletin idari ve mali yapısını düzenlemesi, İstanbul'un kuşatılması ve fethi anlatılır. Diğer kitaplarda Fatih Sultan Mehmed'in Sırbistan, Mora, Enez seferleri, Sinop'tan Arnavutluk'a uzanan fetihleri aktarılır. Kritovulos eserinde İstanbul'un imar ve iskânı üzerinde özellikle durur ve bunlara dair ayrıntılı bilgiler de verir. Fatih Sultan Mehmed'i pek çok konuda öven yazar, dönemine göre oldukça cesur davranıp, eserini ithaf ettiği sultanın kimi eylemlerini eleştirmekten de geri durmaz. Tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan Kritovulos Tarihi, *pek çok tarihçinin Ortaçağ'ın sonu saydığı İstanbul'un fethine ve Fatih Sultan Mehmed dönemine ışık tutan eşsiz bir kaynaktır.*

Ari Çokona (1957): İstanbul'un Fener semtinde doğdu. İTÜ'den Kimya Yüksek Mühendisi olarak mezun olduktan sonra bir süre boya sanayiinde çalıştı. Halen özel bir lisede kimya öğretmenidir. Antik ve çağdaş Yunancadan Türkçeye edebiyat, tarih ve felsefe çevirileri yapmaktadır. Ayrıca İstanbul ve Anadolu Rumlarının tarih ve edebiyatına ilişkin çalışmalar yürütmekte, kitaplar yazmaktadır. Türkiye ve Yunanistan'ın çeşitli edebiyat dergilerinde makale, şiir ve öyküleri yayımlanmıştır.

9 786052 953297

20 TL